ک. ت

زانینگەها ماردین ئارتوکلوییێ

ئەنستیتویا زمانێن زندی یێن ل ترکیەیێ

ماکەزانستا زمان و چاندا کوردی

تەزا لیسانسا بلند

خوەکوشتن د رۆمانێن کوڤان سندی دە

ئومێد سەگڤان ئەحمەد

١٤٧١١٠٣٩

شێورمەندێ (ناڤەکی)

دوج.هـ.د. موستەفا ئوزتوورک

شێورمەندێ (دەرەکی)

د. ئەمین عەبدولقادر

مێردین–٢٠١٧

ک. ت

زانینگەها ماردین ئارتوکلویێ

ئەنستیتویا زمانێن زندی یێن ل ترکیەیێ

ماکەزانستا زمان و چاندا کوردی

تەزا لیسانسا بلند

خوەکوشتن د رۆمانێن کوڤان سندی دە

ئومێد سەگڤان ئەحمەد

١٤٧١١٠٣٩

شێورمەندێ (ناڤەکی)

دوج.هـد. موستەفا ئوزتوورک

شێورمەندێ (دەرەکی)

د. ئەمین عەبدولقادر

مێردین-٢٠١٧

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu ÜniversitesiLisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Xwekuştin di romanên Kovan Sindî de" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

 Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir. (   )

 Tezim sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

 Tezimin … yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

/   /

Omêd SAGVAN

KABUL VE ONAY

Omeed Sagvan AHMED tarafından hazırlanan Xwekuştin di Romanên Kovan Sindî de adındaki çalışma, 28/4/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

پێشگوتن

ئەڤ خەبات ڤەکولینەکە، ل سەر مژارا خوەکوشتنی د رۆمانێن کوڤان سندی دە. کو مە فەر دیت ئەم خەباتەک ب ڤی ئاوای ئەنجام بدن. ژ بەر کو خوەکوشتن دیاردەیەک فرە لایەنە و بەرفرەهە و هەیا نها سەدەمێن سەرەکە بۆ دەستنیشانکرنا ڤێ رەفتارێ ب ئاوایەک راست و دروست نەهاتیینە دەستنیشانکرن. بە لکو پرانیا جاران کومەکا فاکتەران ئەگەرن تاک خوەبکوژە. مە دڤێ خەباتێ دە، ئەو هوکار د جیهنا رۆمانێ دە هەم لایەنێ دەروونی و هەم ژی لایەنی جڤاکی بەرچاڤکرییینە. فەربوو، ژ میژ دە ئەڤ خەبات هاتبان ئەنجامدان. لێ هەر چەوابە، ئەڤ دەستپێکەکە، کو گەلەک خەباتێن دن، دکارن ل سەر بهێن تەمامکرن، ل سەر ژانرێن دن ئێن وێژەی وەکە، داستان، چیروک، شانوو و هەلبەستێ ژی بهێنکرن. هەلبەت هەلبژاردنا ڤێ مژارێ پێشنیارا (دکتور ئاریان تەتەری) بوو، کو وی دخوەست ل سەر مژارەک ب ڤی ئاوای خەباتێ بکم و بێگومان ئەڤە ژی جهێ سوپاسیێ یە.

ئەڤ خەباتا ل بەر دەستێ وە لێگەریان و دیڤچوونەکە، ل سەر مژارا خوەکوشتنێ د رۆمانا کوردی دە و رۆمانێن کوڤان سندی وەکە کەرستە بۆ ڤێ ڤەکولینێ هاتیینە هەلبژاردن.

ئومێد سەگڤان
٢٠١٧\٣\٣١
زاخۆ

كورتە

ئەڤ خەبات ڤەکولینەکە ل سەر مژارا خوەکوشتنێ د رۆمانێن کوڤان سندی دە، کو ژ چوار رۆمانان پێکدهێن، (رۆژین ئێتون، نالینین پەراڤان، فەریادێن بورجان و باگەرێن رەش). کو د رۆمانێن سندی دە خوەکوشتن ئێک ژ مژارێن بەرچاڤە. سەدەمێن ڤێ خوەکوشتنێ ژی د جڤاکا کوردی دە سندی بۆ هەردوو هوکارێن دەروونی و جڤاکی ڤەدگێریت. لەوما هەر دوو میتودێن دەرونشیکاری ئا (سیگموند فرویدی) و جڤاکیا (ئێمل دورکهایم) هاتییە بکارئینان بۆ شروڤە و ئانالیزکرنا رۆمانێن وی.

ئەڤ میتودە بوون هاریکار ژ بۆ زانینا سەدەم و جورێن خوەکوشتنێ د ناڤ جڤاکا کوردی دە، کو وەک پرانیا جڤاکێن جیهانی ب بەرفرەهی و بەر بەلاڤ ئەڤ دیاردە د ناڤ جڤاکا کوردی دە ژی دا رەنگڤەدایە. د رۆمانێن سندی دا جورێن ڤێ دیاردێ ب دوو ئاوایان خویا دبن، کو خوەکوشتنا سەرکەفتی و سەرنەکەفتی. وەکە دابێشێن گرێدای خوەستەکێن گەنجان، وەک ئەڤینا قەدەغە، مەسەلا ناموس و شەرەفێ، زەواجا ب زووری، ژینگەها ئابووری، ژینگەها خێزانی و سیاسی یا تێدا دژین.

ڤەکولین ژ هەر دوو ئالیێن تیوری و پراکتیکی پێکدهێن، کو د بەشا تیوری دە، خوەکۆشتن وەک دیاردەک زندی و بەربەلاڤ ژ ئالییێ تیوری ڤە هاتییە بەحسکرن. هەر وەسان نەرینێن جودا جودا ل ڤێ دیاردێ هاتییە تەماشەکرن. وەکە دیتنا (فیلۆسۆفان، دەروونناسان، ئول و کلتورێن جودا، هۆکارێن بیلۆجی و بوماوەیی). د بەشا دووەم دە، بەحسا وێ پەیوەندیا رازبەر ئا کو دناڤبەرا نڤیسکار و دیاردا خوەکوشتنێ دە دکە. دیسان ب ئاوایەک دیرۆکی بەحسا وان نڤیسکارێن خوەکۆژ دکە و هەر وەسان بەحسا دیاردا خوەکوشتنێ د رۆمانا جیهانی و رۆمانا دەڤەرا بەهدینان ژی دە دکە. د بەشا پراکتیکی دە، ئەڤ ڤەکولین ل سەر دوو تێگەهێن گرنگ هاتییە پارڤەکرن، کو بەشەک وێ ژ خوەکوشتنا سەرنەکەفتی (پێکنەهاتی) پێکدهێت و بەشا دن ژ خوەکوشتنا سەرکەفتی (پێکهاتی) پێکدهێت. هوکار و ئەگەرێن هەر خوەکوژەکێ و دگەل تایبەتمەندی و شێوازێ وان ئێ خوەکوشتنێ هاتییە دەستنیشانکرن و ژ ئالییێ دەروونی و جڤاکی ڤە هاتییە ئەنالیزکرین.

بێژەیێن سەرەکە: خوەکۆشتن، رۆمانێن کوڤان سندی، دەروون، تاکەکەس، جڤاکا کوردی. خوەکوشتنا سەرکەفتی و خوەکوشتنا نەسەرکەفتی.

Özet

Bu çalışma Kovan Sindî'nin "Rojên Etun", "Nalînîn Peravan", "Feryadên Burcan" ve "Bagerên Reş" adlı 4 romanı bağlamında intihar konusunu işlemektedir. Kovan Sindî'nin romanlarında intihar olgusu çok belirgindir. Sindî romanlarında Kürt toplumunda intihar olayının nedenini psikolojik ve sosyolojik olarak ele almaktadır. Bu nedenle bu romanların yorumlanmasında ve analizinde Sigmund Freud'un psikoanaliz ve Emilie Durkheim'ın sosyolojik metodları kullanılmıştır.

Bu metodlar Kürt toplumunda intiharın nedenleri ve türlerinin aydınlatılmasında yardımcı olmuştur. İntihar, dünyadaki toplumların çoğunda olduğu gibi Kürt toplumunda da yaygın ve genel bir olgudur. Kovan Sindî'nin romanlarında bu olgunun türleri 2 şekilde ortaya çıkmaktadır. Başarılı intiharlar ve başarısız olanlar. Yasak aşk, namus, şeref meselesi, zorla evlendirme, ekonomik durum, fakirlik ve siyasi nedenler gibi örnekler verilebilir.

Araştırmamız teorik ve pratik olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Teorik bölümde canlı ve yaygın bir olgu olarak intihardan bahsedilmiştir. Bu olguyla ilgili felsefik, psikolojik, dinsel, kültürel ve biyolojik açılardan değişik ve ayrı görüşler incelenmiştir.

İkinci bölümde yazar ve intihar olgusu arasındaki soyut ilişkiden bahsedilmiştir. Aynı şekilde tarihsel olarak intihar eden yazarlar ele alınmış, dünya ve Behdinan bölgesi romanlarındaki intihar olgusundan söz edilmiştir. Pratik bölümünde bu çalışma başarılı/gerçekleşmiş intiharlar ve başarısız/gerçekleşmemiş intiharlar olarak iki kavram üzerine kurulmuştur. Her bir intiharcının içinde bulunduğu durum ve nedenlere bağlı olarak intihar etme özellikleri ve yöntemleri belirtilmiş, psikolojik ve sosyolojik yönlerden analiz edilmiştir.

Anahtar sözcükler: İntihar, Kovan Sindî'nin romanları, psikoloji, birey, Kürt toplumu, Başarılı ve başarısız intiharlar.

ABSTRACT

The current study is about suicide in the four novels of KovanSindy which are: **Rojen Eton, Nalinenn Paravan, Faryaden Borjan** and **Bagaren Rash**. In his novels committing suicide is a dominant phenomenon. The reason behind taking one's own life is the psychological and social factors that Sindy concentrates upon in his novels. Sigmund Freudʼ s theory of psychoanalysis and Émile Durkheimʼs sociology are taken into account for analyzing the four novels.

The two mentioned psychological theories are two crucial tools to pinpoint the types of suicide in the Kurdish society. Like many other societies in the world the phenomenon of committing suicide is prevailing in the Kurdish society too. In the novels of Sindy suicide is shown in two different ways: Successful suicide, and unsuccessful suicide. This phenomenon spreads swiftly due to the fact of being in a forbidden love, cleaning of honor, forced marriage, economical factors, family circumstances and political issues.

This research consists of a practical and theoretical chapter. In the theoretical chapter, suicide is considered and analyzed as a living and common phenomenon. Furthermore, Different views of philosophers and psychologists on it are clearly delineated. Besides, it discusses the relationship between writers and suicide phenomenon. Again, in the same chapter, a historical account is written about suicide writers and the phenomenon of committing suicide in the world novels and novels written in the Badinani areas.

The practical chapter is divided into two sections which are analyzed according to two types of suicide. The first section is about anattempted or unsuccessful suicide, and the second section is about the successful suicide of the characters. The reasons behind their suicide and how they killed themselves is thoroughly explained in terms of psychology and sociologically.

Key terms: suicide, KovanSindyʼs novels, psyche, individual, Kurdish society, successful and unsuccessful suicide.

ناڤەروک

پێشگوتن .... **I**

کورتە .... **II**

ÖZET .... **III**

ABSTRACT .... **VI**

ناڤەڕۆک .... **V**

دەستپێک ٨

١. سنۆری ڤەکولینێ ٩

٢. ریبازا ڤەکولینێ ٩

٣. گرنگیا ڤەکولینێ ١٠

٤. پلان و پێکهاتا ڤەکولینێ ١١

دەرازینگ ١٢

١. ژیاننامە کوڤان سندی ١٢

٢. کورتییەک ل دور رۆمانێن وی ١٣

بەشا یەکەم ٢٠

١. خوەکۆشتن چەمک و پێناسە ٢٠

٢. خوەکۆشتن د نەرینا فیلوسوفیێ دە ٢٣

٣. خوەکۆشتن د نەرینا جڤاکناسیێ دە ٣١

٤. خوەکوشتن د کولتور و ئولێن جودا جودا دە ٣٦

٥. خوەکوشتن د نەرینا دەروونناسیێ دە ٤٢

٦. خوەكوشتن و هوكارێن بایولوژی..٤٨

٧. خوەكوشتن و هوكارێن بوماوەیێ..٤٨

بەشا دویەم ٥٠

١. خوەكوشتن و وێژە ٥٠

٢. خوەكوشتن د رۆمانا رۆژئاڤایی دە..٦٤

٣. خوەكوشتن د رۆمانا كوردی یا دەڤەرا بەهدینان دە ٧٤

بەشا سێیەم..٨٤

١. جورێن خوەكوشتنێ د رۆمانێن كوڤان سندی دە ٨٤

١.١. خوەكوشتنێن نەرسەركەفتی (پێكنەهاتی) ٨٤

١.١.١. خوەكوشتن وەک گەفكرن..٨٦

٢.١.١. خوەكوشتن وەک هەولدان ١٠٢

٣.١.١. خوەكوشتن وەک هزر..١٠٨

٤.١.١. خوەكوشتن وەک پێشنیار ١١١

٢. خوەكوشتنێن سەركەفتی (پێكهاتی)..١١٣

١.٢. رادەست نەبوون ١١٤

٢.٢. زیندان ١٢٠

٣.٢. بیانیبوون (هاڤیبوون)...١٢٤

٤.٢. خوەكوشتنا بێئاگەهـ...١٣٧

٥.٢. خوەكوشتن وەكە سزادان..١٤٢

١.٥.٢. وندا ١٤٢

٢.٥.٢. ئەهمەد ١٥١
٣.٥.٢. پەری ١٥٧
٤.٥.٢. تارق ١٦٧
٦.٢. کەڤنەشوپێن جڤاکی (پێکگهورک) ١٧٥
ئەنجام ١٨٨
چاڤکانی ١٩١

دەستپێک

خوەکوشتن وەک مژارەک مرۆڤایەتی، هەر د سەردەما کەڤن دە د ناڤ ئەدەبیاتا دەڤکی دە، وەکە داستان ب ئاوایەک بەرفرەهـ ڤەگرتییە. پشتی کو رۆمان ب ئاوایەک گشتی پیشڤەچوون ب خوەڤە دیتی، ئێدی رۆماننڤیسێن کو گرنگی ب بابەتێن دەروونی دان، گرنگییەک مەزن ب مژارا خوەکوشتنێ دان و د هنەک رۆمانێن رۆماننڤیسان دە بوویە فێنومێن. کوڤان سندی ژی ژ وان رۆماننڤیسێن کوردە، کو خوەکوشتن د گشت بەرهەمێن وی دە دهێت ڤەدیتن و بۆیە دیاردە د رۆماننڤیسیا وی دە. ب ئاوایەک هوشیاریانە سەردەری د گەل ڤی بابەتی کرییە، هەم ژ ئالییێ دەروونی و هەم ژ ئالییێ جڤاکی ڤە. ب رێیا ڤی دیاردێ روویێ نەشرین ئێ جڤاکا کوردی دیارکرییە. هەژی گوتنێ یە، یەکەم لێکولینە ل سەر ڤێ مژارێ د رۆمانێن سندی دە هاتییەکرن. ل گوری دیفچوون و زانیارین مە ، ب رەنگەک گشتی گوتارەک ل سەر رۆمانا وی ئا (رۆژێن ئیتون) ژ بال (لوقمان پولات) ی ڤە د مالپەرا (کولتور نامە) دە هاتییە وەشاندن.[١] د ڤێ گوتارێ دە ب ئاوایەک گشتی بەحسا رۆمانێ و چیروکا رۆمانێ دکە. دیسان ل سالا (٢٠١٦) لێکولینە ژ بال (دلێر داود فەتاح) ڤە، ل سەر ناڤ و نیشانێ (سیمبول د رۆمانا رۆژێن ئێتون دە) هاتییە چاپکرن.[٢] ئەڤ لێکولین بێهتر ل سەر چاوانی و دەستنیشانکرنا سیمبولان د رۆمانێ دە رادوەستە ب رەوانگەیەک سیماتیکی ل رۆمانێ دنێرە. لێ وەک مژارا خوەکوشتنێ، ئەڤ ڤەکولینە ئێکەم خەباتە دهێتەکرن ل سەر رۆمانا کوردی ل باشورێ کوردستانێ. ئەو ڤەکولینێن ل سەر خوەکوشتنێ هاتینە ئەنجامدان، پرانیا جاران ژ لایێ دەروونی، جڤاکی و نەرینێن دینی بووینە. هەر وەسان ب هاریکاریا کەرستە و میتودێن ڤەکولینێ بگەهینە بەرسڤا ڤێ پرسێ، ئایا بابەتێ خوەکوشنێ د رۆمانێن سندی دە ژ باکگراوەندەک جڤاکی ژ ژێواری هاتییە وەرگرتن، یان ئەڤ بابەت وەک دیاردەکا ئەدەبی بۆ چێژ و خوەشیا تێکستی هاتییە ئەنجامدان؟

---

١ Luqman Polat, Romana Rojên Êtûn. Ji malpera: http://www.kulturname.com/?p=2615.(1.11.2016).

٢ دلێر داود فەتاح, سیمبۆل د رۆمانا رۆژێن ئێتوون دا یا رۆماننڤێس (کۆڤان سندی). چاپخانا هیڤی، هەولێر ٢٠١٦.

ئەڤ تێز دكارە ببە ژێدەرەک دەستپێكی کو گەلەک تیزین دن ب ئاوایەک بەرفرەهـ و کوورتر ل سەر بهێن ئاڤاکرن.

د ڤێ ڤەلیکولینێ دە ژ بلی پەرتوکێن فرویدی و دورکهایمی، مفا ژ ڤان ژێدەران ژی هاتینە وەرگرتن. پەرتووکا (ئەحمەد عەیاشی) ئا ب ناڤ و نیشانێ (خۆەکۆشتن). ناما دکتورایێ یا ب ناڤ ونیشانێ (الانتحار فی إقلیم کوردستان-العراق أسبابه – اثاره- علاجه (فی ضوء مقاصد الشریعة الإسلامیة والعلوم الإنسانیة محافظة دهوک انموذجا) (خوەکوشتن ل هەرێما کوردستانا _عێراق،_ هوکار_ کارتێکرن_ چارەسەری, ل ژێر روناهیا شەریعەتا ئیسلامێ و زانستێن مرۆڤایەتی، پاریزگەها دهوکێ وەک میناک) ئا (شوکت زین العابدین محمد عمر السندی)، هەر وەسان ژ ئالییێ ویژەیی ڤە ژی ژیدەرەک تورکی، کو د بنگەهـ دە نامەیا دکتورایێە ل ژێر ناڤ و نیشانێ (Türk Romaninda Intihar 1872-1960) (خوەکوشتن د رۆمانا ترکی دە ژ سالا ١٨٧٢-١٩٦٠). هەر وەسان پەرتوکا ل ژێر ناڤ و نیشانێ (نوسەران و هەلبژاردنی مەرگ) ئا (ئارام سەدیق). پەرتوکا ل ژێر ناڤ و نیشانێ (سایکولوجی و مێیەتی) ئا (سوزان جەمال) و پەرتوکا ل ژێر ناڤ و نیشانێ (نەخوشی وگرفتە دەروونی و کومەلایەتییەکان) ئا (کەریم شەریف قەرەچەتانی).

ئێک: سنورێ ڤەکولینێ:

سنورێ ڤەکولینا مە، ب تەنێ ل سەر مژارا خوەکوشتنێ یە د رۆمانا هەرێمەک دیارکری دە، کو ئەو ژی (بەهدینان) ب گشتی و رۆمانێن کوڤان سندی ب تایبەت. کو ژ چوار رۆمانان پێک دهێن، (رۆژێن ئیتون، نالینێن پەراڤان، فەریادێن بورجان و باگەرێن رەش).

دوو: رێبازا ڤەکولینێ:

ئەڤ ڤەکولین ل سەر رێبازا دەروون-جڤاکی هاتییە ئەنجامدان. لایەنێ دەروونی بێهتر مفا ژ دیتنێن (سیگموند فروید) ی د دەربارەی دیاردا خوەکوشتنێ دە هاتینە وەرگرتن، ب تایبەت رەهەندێن کەسایەتیا مرۆڤی (Ego, Supeer Ego, ID)، کو فروید د ڤێ مژارێ دە پر بالێ دکشینە ل سەر سوپەر ئێگوی و ئێگوی. ئەو ژی دەما کو ئێگو کارەک نە ل گور سروشتێ سوپەرئێگوی ئەنجام بدە، هینگی سوپەرئێگو ب

دادگەهکرنا وی رادبە و وی سزا ددە. ژ بلی رەهەندێن کەسایەتیا مرۆڤی، ئەو خوەکوشتنێ بۆ دوو رەمەکان ڤەدگەرینە، ئەو ژی رەمەکا مرنێ (Thanatos) و رەمەکا ژیانێ (Eros). ل گور تیورێن وی ددەربارەی خوەکوشتنی دە، هەر گاڤا رەمەکا ژیانێ کەت ژێر باندوورا رەمەکا مرنێ و ژ بال وی ڤە هات تەبساندن. هینگێ مرۆڤ بەرەف رەفتارێن نەگەتیڤ و درندانە دچە و خوەکوشتن ژی دبە ئارمانجەک سەرەکە. د بەشا پراکتیکی دە، نەرینێن فرویدی ل گور ئاریشە و کێشەێن خوەکوژان هاتینە دیارکرن و گونجاندن.

ژ بۆ میتودا جڤاکی ژی مفا ژ تیوریێن (ئێمێل دورکهایم)ی هاتینە وەرگرتن. دورکهایم خوەکوشتنێ بۆ سێ جورێن سەرەکە پارڤە دکە، (خوەکوشتنا ئەزوکی- Le Suicide Egoiste، خوەکوشتنا ئەوانێن دی- خوە گوریکرن د رێیا هزر و ئایدیایەکێ دە- Le Suicide Altruiste، خوەکوشتنا گێلەشوکانە- Le Suicide Anomiqu) دورکهایم د ئەڤان هەرسێ جوران دە، خوەکوشتنێ وەک دیاردەیەک جڤاکی شروڤە دکە. ئانکو هندی دورکهایمە خوەکوشتنی وەک دیاردەک کوم و جڤاکی دبینە. لێ فروید ئەڤێ دیاردی بۆ حالەت و رەمەکێن دەرونی یێن مرۆڤی ڤە گرێددە. ل گورەی ڤێ خەباتێ هەر دوو لایەن رولی د کریارا خوەکوشتنێ دە دبینن، کو وەکە بازنەیەکێ یە و یەکێ پەیوەندی ب یەکێ ڤە هەیە. جڤاک د بە سەدەم مرۆڤ بەر ب خوەکوشتنێ ڤە بچە و لایەنێ دەروونی دبە سەدەم مرۆڤی ڤێ رەفتارێ ئەنجام بدە. ئانکو لایەنێ جڤاکی بەرهەڤیێ دکە و لایەنێن دەروونی ڤێ رەفتارێ ئەنجام ددە.

سێ: گرنگیا ڤەکولینێ:

خوەکوشتن بابەتەک زیندی و ساخە، د ناڤ پرانیا جڤاکان دە ئەڤ دیاردە هەیە. گەلەک رێکخراو و سازیێن جڤاکی و حوکومی ل جیهانێ کاردن کو ڤێ دیاردێ نەهێلن. لێ دیسان هەولێن وان ب ئاوایەک پێدڤی جیهـ نەگرتینە. ژ بەر کو خوەکوشتن پر هوکار و بابەتەک ئالوزە. ژ ئالییێ ویژەیێ ڤە، هەیا نها د رەخنە و ویژەیا کوردی دە گرنگییەک وەسا پینەهاتییە دان. ئەو لێکولین و گوتارێن سەر ڤێ مژارێ ژی هەموو پرانیا جاران ژ دەرڤەی ویژەیێ بووینە. لەوران مە خوەست ئەم باسی ڤێ دیاردێ د ناڤ رۆمان وەکە ژانرەکی ویژەی بەحس بکن. ئەگەر و فاکتەران پێشچاڤ بکن و ب چاڤەک ویژەی لێ بنێرن. ل دویڤ زانیاریێن مە هەیا نها چ ڤەلیکولینێن ئەکادیمی ل

سەر خوەکوشتنێ و ویژەیێ ب گشتی و رۆمانێ تایبەت نەهاتینە پیشکێشکرن. لەوران مە فەر دیت ئەم خوە ل ڤی بابەتی بکن خودان و وێ ڤالاهییێ هندی شیانێن کو مە هەین تژی بکن.

چار: پلان و پێکهاتا ڤەکولینێ:

ڤەکولینا مە، ژ سێ بەشان پێکدهێت ژ بلی دەرازینگێ. د دەرازینگێ دە مە بەحسا ژیان و بەرهەمێن کوڤان سندی کرینە و مە چیروک و بابەتێن رۆمانێن ناڤ هاتی ب کورتی بەحسکرینە.

بەشێ ئێکێ: د ڤی بەشی دە مە بەحسا خوەکوشتنی وەک تێوری کرییە و ب دیتنا (فیلوسوف، ئول و کولتورێن جودا، جڤاکناس، دەروونناس، هوکارێن بوماوەی و هوکارێن بیلوجی) مە بەحسکرینە. هەر وەسان مە جهەک بچوک ژی دایە چارەسەریێ و هن خالێن گرنگ بەرچاڤکرینە.

بەشا دووەم: د ڤی بەشی دە مە ڤەلێکولینا خوە دابەشی سێ بنبەشان کرینە. د بنبەشێ ئێکێ دە، مە بەحسا پەیوەندیا خوەکوشتنێ و ویژەیێ ب گشتی کرینە و بەحسا وان هوزانڤان، نڤیسکارێن خوەکوژ کریینە.

د بنبەشێ دووێ دە، مە بەحسی رۆمانێن جیهانی کرینە، ئێن کو بەحسا دیاردا خوەکوشتنێ کرین.

د بنبەشێ سیێ دە، مە بەحسا خوەکوشتنێ د رۆمانێن دەڤەرا بەهدینان دە کرینە، مە ب کورتی ئاماژە ب وان رۆمان کرینە.

بەشا سییێ: د ڤی بەشی دە مە هەر چار رۆمانێن کوڤان سندی وەرگرتیتە و دابەشی دوو بن بەشان کرینە. بنبەشێ ئێکی مە بەحسا خوەکوشتنا نەسەرکەفتی (پێکنەهاتی) وەکە؛ (هزر، گەڤ، هەول و پێشنیارا) خوەکوشتنێ، د رۆمانێن وی دە بەحسکرینە.

د بنبەشێ دوویێ دە مە خوەکوشتنا سەرکەفتی (پێکهاتی)د رۆمانێن وی دە بەرچاڤکرینە. د ڤی بەشی دە، مە بەحسا تایبەتمەندیێن خوەکوژان کرینە مە ئاماژە ب شێواز و چەوانیا خوەکوشتنا وان کەسایەتیان ژی کرینە.

دەرازینگ

١. ژیاننامەیا کوڤان سندی:

رۆمانڤیس (کوڤـان سـندی)، ل سـالا (١٩٦٥) ل دەڤەرا زاخـۆ هـاتییە دونیـایی و زاروکاتیا خوە ژی ل وڕ دەرباز کرییە. خوەندنا ئامادەیی ل زاخۆ قەداندییە. د سالا (١٩٨٤) دە، دبە ئەندامێ رێکخستنا نهێنی یێ (PDK). ل مەها چریا پێشین یا سالا (١٩٨٧) ێ رێکخستنا وان کەشف دبە و گەلەک هەڤالێن وی ژ ئالییێ رژێما بەعس ڤە دهێن سێدارەدان. کوڤان و چەند هەڤالێن خوە ب تەنێ ژێ قورتال دبن و هەر د تەمەنەک بچووک دە، د ناڤ رەفێن خەباتکاران دە دبە پێشمەرگە دگەل رێکخراوا (مهاباد) ل کومیتا دەڤەرا (زاخۆ). بەشداری د شەرێن مەزن دا کریینە وەکی (داستانا دێرەلوکێ, شەرانشی و دێمکا). سالا (١٩٨٨) پشتی (ئەنفالا دەڤەرا بەهدینان) کوڤان ل (کەمپا دیاربەکر) پەنابەر دبە و دکەڤە ژێر کاودانێن سەختێن ژیانێ دە. ل سالا (١٩٩١) دچە (یونـان) و بـۆ مـاوێ سـالەکێ ل (ئەسـینا) دمینە ب شوندە دەربـازی وەلاتـێ (ئەلمانیـا) دبە و ل باژاروکێ (ئاهرنسـبورگێ) ل ئەیالەتـا (Shleswieg Holstein) ئـاکنجی دبە و ل وێ دەرێ ل زانینگەهـا (هـامبورگێ) (Welt Unversiteat) پشـتی هینگی دچە وەلاتێ دانیمارک ل زانینگەهـا (Aarhus) بەشـا دەروونناسـی یێ دهێت وەرگـرتن و ل ور دەسـت ب خانـدنا سـایکولوجیایێ دکە. دەسـتپێکا نڤیسـیا وی بـۆ وێژەیـێ بـۆ سـالا (١٩٩٠) ڤەدگەرە و ب هەلبەسـتێ دەسـت ب نڤیسـینێ کـرییە. د ڤـی کـاودانێ سـەخت و نەخـوەش دە هەلبەسـت ڤەهانـدیینە و یەکـەم دیوانـا خـوە ئـا هەلبەستان ل سالا (٢٠٠٦) ب ناڤێ (چرایێ شەڤ) چاپکرییە. لێ یەکەم رۆمانا خوە ب نـاڤێ (رۆژێـن ئێتـون) ل سـالا (٢٠٠٧) ل دهـوکێ چاپکرییـە. د ڤـێ ڕومـانێ دە ب رێکـا بوویەرێن دیروکی ئاورەک ختیە سەر پرسگرێکێن جڤاکی و گرنگی ب مەسەلا ژنێ دایە. دووەمین رۆمـان ب نـاڤێ (نـالینێن پەراڤـان) ل سـالا (٢٠١٠) ل بەرلـین چاپکرییـە. دڤێ رۆومـانێ دە ل سـەر سـایکولوجیا لەهنگێ سـەرەکە راوەسـتیایە و کوور د نـاخێ وی دە چوویە خار. پشتی سالەکێ بەرگێ دووەم ژی چاپ دبە. ل سالا (٢٠١٤) رۆمانا سێیەم ژ وەشـانێن (j&j) ل ئامەدی چاپکرییە ب نـاڤێ (فەریـادێن بورجـان). رۆمانـا چـوارەم ب نـاڤێ (باگـەرێن رەش) هـەر ژ وەشـانێن (j&j) ل سـالا (٢٠١٦) ل ئـامەدێ چاپکرییـە. ژبلـێ نڤیسـینا رۆمـان و هەلبەسـتێ, کوڤـان سـندی چەنـد گوتـار ل سـەر

فەلسەفی د سایت و روپەلێن کوڤاران دە بەلاڤکرییىنە و هەر وەسان گوتارێن رەخنەی و ویژەی ژی نڤیساندینە.[٣]

٢. کورتییەک ل دۆر رۆمانێن وی:

٢.١. رۆژێن ئێتون:

ئەڤ رۆمان، یەکەم رۆمانا کوڤان سندی یە، ل سالا (٢٠٠٧), ب تیپێن لاتینی و ب شێوەزارێ کرمانجی, ل دهوکێ چاپ بوویە. ژ (٢٥١) روپەلان پێکدهێت و حەفت بەشان ب خوەڤە دگرە.

مژارا سەرەکە ئا ڤێ رۆمانێ ل سەر کێمیاباران و ئەنفالا دەڤەرا بەهدینانە. کو ئەو ژی ل سالا (١٩٨٨) ب دەهان گوند هاتن کیمیاباران و ئەنفالکرن. چیروکا رۆمانێ ل سەر کچەک سێوی یە ب ناڤێ (نوورۆژ)، کو ئەڤ قیزە د تەمەنەک بچووک دە، بەرهەنگاری ئێش و ژانێن ژیانێ دبە و دیا وێ دچە بەردلوڤانیا خودێ. ئێدی ئەو ب بابێ خوە رە دژی. ژ بەر کو باڤێ وێ (خورشید) نکارە ببە دایکەک ژێرە و ئەڤ یەکە دبە کولەک مەزن و توشی خەمووکییەک گران دبە. دوو کەڤالێن سەرەکە د ڤێ رۆمانێ دە ل بەر چاڤێن مە دکەڤن. کو ئەو ژی روویێ تالان و کوشتن و قرکرنێ. ئا دووەم پروبلەمێن جڤاکا کوردی. هەر وەکە نووورۆژ هێژ د زکێ دایکا خوە دە, باڤێ وێ، وێ ددە کورێ موختاری و (پەیمانا لاندکێ) گرێددە.[٤] پشتی کو نوورۆژ مەزن دبە, ل سەر کانیکا گوندی د گەل (گوهارا) کەچا موختاری, ب ڤێ پەیمانێ دحەسە. ئێکسەر ئەو گوهار ب شەر دچن. بشوندە نوورۆژ دکەڤە د رویباری دە و ژ مرنێ قورتال دبە. ئێدی رەوشا وێ یا دەرونێ هێدی هێدی تێک دچە و دبە سەدەما نەخوەشیا ترسێ (فوبیایێ) ل جەم وێ. لێ بەلێ ئەڤ پەیمان ناهێت جێبەجێکرن و دبە ئەگەرێ پەیدابوونا ناکوکیان د نێڤبەرا خورشیدی و موختاری.

---

[٣] کوڤان سندی، دیدار، ل رێکەفتی، ٢٠١٧/١/١١، زاخۆ.

[٤] پەیمانا لاندکێ کەڤنەشوپیەکە، دناڤ جڤاکا کوردی دا دیاردەیەک بەربەلاڤ بوو. ئەو ژی دەما کچ دزکێ دیا خوە دە یان ژی هێژ د لاندکێ دە. ددا کورەکێ و دایک و بابێن وان پەیمان د گەل هەڤ گرێدان.

ژبلی ئەڤان ئاریشەیان، نوورۆژ د وی تەمەنێ خوە ئێ بچووک دە، دیمەنێن گەلەک دراماتیک و خەمبار و دلشەوات دبینە. وەکە تەرمێن کوشتیان و خوینا سۆر. ئەڤ دیمەن ل بەرچاڤان دبن پەردەیێن ژیانێ و کوور د دەروونا وێ دە دچن خوار. تا وی رادەی ئێدی رەنگێ گولان ل بەر چاڤان دبە رەنگێ خوینێ و هەستا جوانییێ پێرە نامینە. پشتی ئەڤان کاودانێن پولەتیکی ئێن سەخت، گەلێ باشور پەنابەردبن و ل کەمپا ئامەدێ بنەجهـ دبن. دیسان ل وێ دەرێ ژی رەوشا نوورۆژی کەمباخ دبە. ئێدی ژ ئالییێ بابێ خوە ڤە دهێت نەچارکرن, کو ببە (پێگهورکا) وی و ب هەڤالێ بابێ خوە (هەڤندی) رە بزەوجە.[٥] لێ بەلێ ئەو ڤێ بریارێ قەبوول ناکە و لاشێ خوە ئێ جوان و نازک ل کەمپا ئامەدێ دشەوتینە و دبە ئاگر و ژیانا وێ ب رۆژێن ئاگری رە, کوتا دبە و رۆمان خلاس دبە.

٢.٢. نالینێن پەراڤان:

ئەڤ رۆمان دووەم رۆمانا کوڤان سندی یە، کو ل سالا (٢٠١٠)، ل وەشانخانەیا (هان رۆمان) ل بەرلینێ چاپ بوویە. ژ دوو بەرگان پێک دهێت، بەرگێ ئێکێ(٢٩٣) روپەلە، بەرگێ دووێ (٢٧٩) روپەلە.

ئەڤ رۆمان بەحسێ سەردەمەک دیروکی دکە، کو پرە ژ دەربەێن سیاسی، پەیمانێن نهێنی و سەرهلدانێن نەتەوەی. ئەڤ دەم ژی ژ سالا (١٩٥٨)، دەستپێکا شورەشا (تەموز) ئا کو ژ ناڤبرنا سیستەما پاشایەتی ل عێراقێ و دامەزراندنا کۆمارا عێراقێ ئا ئیشتراکی. لێ پشتی ڤەگەریانا (مەلا مستەفا بارزانی) ژ ئێکەتیا سوفیەت، کاودانێن سیاسی هاتن گوهەرتن. بارزانی داخازا شورەشێ کر ژ بۆ دەستخستنا مافێ مللەتێ کورد. دژی سیستەما نوو ئا دەولەتا عێراقێ شورەشا (ئیلونێ) (١٩٦١) دەستپێکر.

ژ بلی ئاریشێن سیاسی، رۆماننڤێسی، شێوازێ ژین و ژیارا کومەلگەها عێراقی و ئاریشێن جڤاکا کوردی ب ئاوایەک تێل و تەسەل و ریالیزمی، ل ڤێ چاخی پێشچاڤ کرینە. هێرشەک گران کرییە سەر سیستەمێ سیاسی، هوزگەری و دەربەگایەتیێ. کو

---

[٥] پێگهورک ژی کەڤنەشوپیەکە د جڤاکا کوردی دا بەر بەلاڤە. دوو مالبات کەچێن خوە ل هەڤ دگوهورن. هەر وەکی بازرگانییێ ب کەلوپەلەکێ بکن.

گەلـەک جـاران ئـەڤ پـەرگال کرییـە چاڤکـانی، ژ بـۆ نـاکوکی و پاشـڤەمانا جڤـاکی و سەرهلدانا گرفتێن دەروونی.

ئـەڤ رۆمـان پێشـانگەهەک تراجیـدی و دەردگرانـە. ب دەهـان تـابلوێن کوشـتن، خوەکوشـتن، بـێ بـەختی، سـەردابرن، بـێ دادیـا جڤـاکی و هـەژارییێ ل بـەر چـاڤێن مـە دکەڤن. هەر وەسان چەوساندنا ژنا کورد بەشەک مەزن ژ ڤێ پێشانگەهێ داگیرکرییە.

چیروکا ڤێ رۆمانێ ل سەر خوەرتـەمێرەک، رێنجبـەر و کـەدکارەک کـوردە، ب نـاڤێ (تێلو)، خەلکێ گوندەکێ یە ب ناڤێ (کویرانشیێ) سـەر ب دەڤـەرا زاخـۆ ڤـە. ئـەڤ زەلام کەسەکی هەژار و بەدحالە. ئەو چەند سالە هەڤژینا وی (بنەفش) ب نەخوەشیەک گـران رە کەتییـە د نـاڤ نڤینـان دە. ژ بـەر کـو چارەسـەریا وێ ل هـەریمێ پەیدا نابـە، نـەچار دمینـە ببـە جـەم نـوژدارێن (مویسـل). ل وڕ دکەڤـە نـاڤ دەسـت و لـەپێن نـوژدارێن مویسل دە. ژ بۆ ب دەستڤەئینانا پـەرەیان، تێلو هـەڤژینا خـوە ل وڕ دهێلـە و ڤەدگـەرە گوند، لـێ بـەلێ د دەمـەک کێم دە، پـەیاما مرنـا وێ دبیهسـە و جاردن د شـوپا وێ دە ڤەدگــەرە، ژ بــۆ کــو تــەرمێ وێ ڤەگەرینــە. لــێ بــەلێ تــەرمێ هــەڤژینا وی ل نەخوەشـخانەیێن مویسـل دە، ونـدا دبـە و لـێ دبـە تـەڤن. ئیـدی تێلـو د وان کـولان و جـادەیـان دە دمینـە و دکەڤـە ژیـن و ژیـارەک دن دە. بێکـەس و بـێ خـودان د وان کوچـەیان دە ل تـەرمێ هـەڤژینا خـوە دگـەرە. ب شـوندە ل کەچـەک عـەرەب ب نـاڤێ (کەوسـەر) ئەڤیندار دبە. لێ دیسان ئەڤینا وان ژ بەر ناکوکییێن جڤاکی ب سـەر ناکەڤە، ب دەستێ پسمامەکێ وێ دهێت کوشتن و تێلو ب ڤێ کریارێ دهێت سـوجبارکرن. لێ ددەمەک نێزیک دە ئەو بکوژ ئاشکەرا دبە.

تێلو ژ بۆ ب دەستڤەئینانا تـەرمێ بنەفشـێ گەلـەک دکەڤە خـەبات و لێکولینێ، هـەر نوژدارەک بەرێ وی ددن جـەم نـوژدارەکێ. ل دوومـاهیکێ تێلو وی نوژداری دکوژە، ئـێ کـو بوویـە سـەدەمێ ونـدابوونا تـەرمێ هـەڤژینا وی، ئـەو ژی ب نـاڤێ (دوکتـور زەکەریا)**یە**. تێلو د لێگەریانا خوە دە بەردەوام دبە. ل دوومـاهییێ د نەخوەشحانەیەکێ، د ژوورا نشـتەگەریانڤە، سـەرێ بنەفشـێ د شویشـەیەکێ دە دبینـە و هـەر وەکـی خوەنـدەڤانێن کـولیژا پزیشـکی خـوە هینـی نشـتەگەریی دکـن. تێلـو سـەرێ وێ ژ وی شوشەیی دەرتینە و ل پەراڤێن دیجلەیی ئاخسپاردە دکە و جاردن بەرەف گوندێ خوە ب رێ دکەڤە. لێ دیسان ژی توشی ئاریشـە و گرفتێن دن دبـە و گەلـەک بوویـەران ب

چاڤێن خوە دبینە و ژنەک دن ژ خوەرە تینە ب ناڤێ (مهاباد). بەلێ ئەڤ ژنخواستنە دبە سەدەمێ ناکوکیان د ناڤبەرا وی و (مشەختیێ) موختار دە. رۆژ ب رۆژ کەربا وان مەزنتر دبە، تا وی رادەیی تێلوی ب کوشتنا دەنگبێژێ خوە (مژدوی) تومەتباردکە. هەلبەت ئەڤ پلانا وی ژی ب سەر ناکەڤە.

پشتی ڤەگەرینا وی ژ باژارێ مویسلێ، تێلو دبە پێشمەرگە و بەشدارییێ د جەنگێن گران دە دکە، ل دووماهییێ د جەنگەک قورس دە شەهید دبە و دبە جانگورییێ وەلات و د هەمان دەم دە هەڤژینا وی زارویەک دبە و ناڤێ وی دکە تێلو و رۆمان دوماهیک دهێت.

دیسان مژارا خوەکوشتنێ د ڤێ رۆمانێ دە نەهاتییە ژبیرکرن، کو بەشەک مەزن ڤەگرتییە. کو تێدا دوو کەسایەتی خوەدکوژن، یەک کورە ب ناڤێ (ئەحمەد)، ئا دن کەچە ب ناڤێ (پەری). ل سەر دەرونا ئەڤان هەر دو کارێکتەران ب ئاوایەک هوور و کوور راوەستیایە.

٢. ٣. فەریادێن بورجان:

ئەڤ رۆمان سێیەمین رۆمانا کوڤان سندی یە، ل سالا (٢٠١٤) ژ وەشانێن (j&j) ل (ئامەدێ) ب تیپێن لاتینی چاپ بوویە. ژ شەش بەشان پێکدهێت و هەر بەشەک ب سەر چەند بنبەشان دە پارڤە بوویە و ژ (٢٨٣) روپەلان پێکدهێت.

ئەڤ رۆمان بەحسێ رەوشا سیاسی، جڤاکی و نەتەوی ئا سالا (١٩٩١) تا (١٩٩٥) ل باکورێ کوردستانێ دکە. هەر وەسان قالا وێ ستەم و زوردارییێ دکە، ئا کو دەولەتێ ل هەمبەر تاکێ کورد ئەنجامددا. وەکە، کوشتن، ئەشکەنجە، زیندان، وندابوون، قەدەغەیا زمانێ کوردی و نەبوونا ناسناما کوردی. هەر وەسان شروڤەکرنەکێ ددە سایکولوجیا کەسایەتیێ هوڤ و رەوشا وی ئا دەرونی و جڤاکی ئەنالیس دکە. دیسان روناهیێ ددە سەر مرۆڤی و پێکهاتێن وی ئێن کەسایەتی، کا گەلو مرۆڤ ژ چەند *ئەزان* پێک دهێت و ئەڤ *ئەز* ب چ ئاوای ل جەم مرۆڤی دهێن گوهورین و سەدەمێ گوهورینا ئەڤان *ئەزان* چنە؟

ئەڤ رۆمان ل سەر خورتەکێ کوردە، خەلکێ باژێرێ (شرەنەخێ) یە، ب ناڤێ (ئازاد). ئەڤ خورتە خوەندەڤانە و ل زانینگەها (دیجەلە) ل ئامەدێ و کەسەک کوردپەروەر و ئاخ پەرێسە. ژ بەر نەبوونا ناسنامەیا کوردی، هەست ب ڤالاهییەک مەزن ئا دەروونی دکە و بەردەوام ل پەیداکرنا خوە دگەرە. هەر وەسان رەوشا وی ئا دەرونی ژی تێکچووی یە و پرانیا جاران د هوندرێ خوە دە یە و خوە وەک مروڤەک بیانی دبینە. ئازاد ب کەچەکێ رە ئەڤیندار دبە ب ناڤێ (ئەڤین)، کو ئەو ژی خوەندەڤانا زانینگەهێ یە. ژ بەر هەلویست و نشتیمانپەروەریا وی، هێزێن دەولەتێ ئێن ڤەشارتی پر ژێ هێرس دبن و بزاڤا کوشتنا وی دکن.

ئازاد پرانیا جاران ل جادە و کولانێن ئامەدێ مینا مروڤەک بیانی و وندابووی دچە و دمەشە، کو گەلەک جاران ئەو ب خوە ژی نزانە ل پەی چ دگەرە. ب چاڤێن خوە ب سەر گەلەک بوویەران هلدبە و گەلەک رویدانان د مەژیێ خوە دە توماردکە وەکی کوشتنا (زینێ) ل سەر جادێ، خوەکوشتنا (زەلامێ زینێ)، دیسان خوەکوشتنا (کەڤرتراشی)، کو د ڤان هەموو بویەران دە مینا تەماشەڤانەکێ یە. ژ بلی پرسگرێکێن سایکولوجی، ئازاد ب کەسایەتییەکێ رە دکەڤە هەڤرکییێ ب ناڤێ (یاڤوز)، کو ئەڤ مرۆڤ ب رەگەز تورکە، ژ ئالییێ سایکولوجی ڤە نەخوەشە و سەروکێ دەزگەهەک نهێنی ئێن دەولەتێ یە ل ئامەدێ. بەردەوام هەول و بزاڤا گرتنا ئازادی دکە و ب وێ مەرەمێ وی وندابکن. ل دوماهییێ ئازادی دگرن و ل مال ب نەپەنی ڤە ل جەم خوە ڤەدشێرە و زیندان دکە. ل ورێ تێکلیێن سێکسی د نێڤبەرا ئازادی و هەڤژینا وی (تانسوییێ) رە چێدبن. ل دوماهیکێ ئازاد یاڤوزی د مالا وی ڤە دکوژە و خوە قورتال دکە و د جادە و کولانێن ئامەدێ دە وندادبە.

٢. ٤. باگەرێن رەش:

رۆمانا (باگەرێن رەش) چوارەم رۆمانا کوڤان سندی یە، ل سالا (٢٠١٦)، ژ ئالییێ وەشانا (J&J) ڤە ل ئامەدێ، ل باکۆرێ کوردستانێ هاتیە چاپکرن. ئەڤ رۆمان ب کرمانجی و ب پیتێن لاتینی هاتییە نڤیساندن، ژ(٣٥٢) رۆپەلان پێک دهێت و ژ هەشت بەشان پێک دهێت و هەر بەشەک چەندین بنبەشان ب خوەڤە دگرە. مژارا سەرکی ئا ڤێ رۆمانێ، هەر ژ سەرناڤێ وێ دیارە، کو بوویەرەک دیروکی یە کو ئەو ژی ئەنفالا گەلێ باشۆرە (١٩٨٧-١٩٨٨)، ئاکو ژ ئالیێ رژێما (بەعس) ڤە هاتییە ئەنجامدان.

چیروکا وێ ژی هەر ل سەر ڤێ کومکوژیا تراجیدی یە، کو ل پێشیا رۆمانێ خورتەک و قیزەک ل بیابانەکێ دمەشن. ئەو هەردوو ژ ئەنفالان رزگاردبن و د وێ بیابانێ دە وندا دبن، ل داوییێ دکەڤن دەستێ مالەکێ دە، ئێدی دەم و جهێن رۆمانێ دهێن گهورین، چیروکەک دن دەستپێدکە، کو ئەو ژی چیروکا (رۆژکایێ) یە. دتەمەنەک بچووک دە ژ بال کەسەکێ عەرەب ڤە دهێت دزین و دهێت کریتکرن. ب شوندە ل وان جادەیان بێ خودان دمینە و دکەڤە دەستێ خەلکێ و یەک ژ یەکێ ددزە. ل دوماهییێ پیرەمێرەک ب خوەرە دبە و ل مال ل جەم خوە دهێلە و دوماهییێ دبە ژنا وی. پشتی ئەڤ چیروک ب داوی دبە ئێدی جاردن رۆماننڤێس ڤەدگەرە سەر مژارا سەرەکە، کو ئەو ژی جیهانا ئەشکەنجێ و کوشتنێ یە. ئەو مالا کو (پالو) و قیزکا ب وی رە ل بیابانێ دیتین. جاردن وان رادەستی لەشکەران دکن و دبن گرتیگەها (نوگرە سەلمان) ل باشورێ عێراقێ و ل ور زینداندکن. هەلبەت ئەو زیندانی هەموو کوردن و رۆژانە ب دەهان کەس دهێن کوشتن و ئازاردان. پالو ژی یەک ژ وان کەسانە، ژ بەر رەگەزێ خوە ئێ کوردایەتییێ دهێت سوجبارکرن. ب چاڤێن خوە دەهان ڤەتیرە و بوویەرێن ترسناک دبینە وەکە؛ کوشتنا ژنان، پیران و زارویان. هەلبەت ل وێ دەرێ ژیان پر سەخت دبە و مرن ل جەم وان دچە زێران. ل دووماهییێ ئەوان هەموویان دکن ترومبێلێن بارهەلگر دە و ل بنێ بیابانا هشک بن ئاخدکن و دفەتسینن.

چەند مژارێن سەرەکە دڤێ رۆمانێ دە ل بەر چاڤێن مە دکەڤە، کوشتن، خوەکوشتن و ئەشکەنجە. هەر وەسان کەسایەتییێن وێ بۆ دوو دەستەیان پارڤە دبن، ئێک؛ ئەشکەنجکار، کۆ ژ کومەکا مروڤان پێک دهێن، ژ رەگەز عەرەبن و خوەدی ئایدولوژیەک حزبی و سیاسی و فاشیستن. ئارمانجا وان ئا سەرەکە ژ ناڤبرن و کوشتنا تاکێ کوردە. دەستەیا دووەم، ئەشکەنجکێشن، کو رەگەز کوردن و خوەدی زمانەک، کولتور و جوگرافیەک جودانە. ب ئاوایەک هویر دیمەنێ دەرونا ئەڤان هەردوو رەگەزە مرۆڤان هاتییە کێشان، کو ل هنەک جهان ب گورگ و پەز هاتییە لێکچواندن. دیسان هوکار ژی دیارکرینە، کا چما هنەک مرۆڤ دبن ئەشکەنجکار و هنەک ژی دبن ئەشکەنج کێش؟ ژ بۆ ڤێ پرسێ رۆماننڤێسی دوو لەهەنگ ئاڤاکرینە، کۆ ژ رەگەز، ئیدولوژی و باوەری ژ هەڤ جودانە. یەک ژ وان پالویە کو خورتەکی کوردە و خوەندەڤانێ زانینگەهێ یە. ئێ دن (هەجاجە) ژ رەگەز عەرەبە و ئیدولوژیا وی بەعسی یە و سەروکێ جەلادانە و رێڤەبەرێ گرتیگەهێ یە. یەک ستەمکارە و یەک

ستەم لێکرییە. ب رێیا کارێکتەریا هەجاجی رۆمانڤیس کەتیە ناڤ دەرونیا کەسێن هوڤ و درندە دە. ژێدەر و ئەگەرێن هوڤایەتیا وان دیارکرینە. ئەڤ هاوکێشە بۆ سێگوشە ئێن سەرەکی دابەشکرینە ئێک؛ ژیانا زاروکینیێ. دوو؛ چاند. سێ؛ باوەرین ئولی.

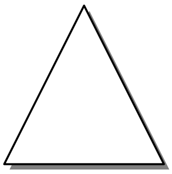

کو ئەڤ هەر سێ لایەنە ئافرێنەرێن خوەیەتیا مرۆڤینە. کو مرۆڤ د نێڤبەرا ئەڤان هەرسێ لایەنان دە پێکهاتا خوە ئا رەوشتی و ئاکاری ئاڤادکە و دبە خوەدی کەسایەتییەک د جڤاکی دە.

هەجاج کارێکتەرەکە، ژ بەر تێکچوونا رەوشا وی ئا دەرونی و رەفتارێن وی ئێن درندەیان، ئێدی هست ب مروڤ بوونا خوە ناکە و گەلەک جاران هەستپێدکە، کو بوویە گیانەوەرەک درندە، وەکە (گورگ، کوچکێن هار، توری) و هنەک جاران هەستپێدکە کو بوویە (مەیمون، کەر، گولک). رۆماننڤێس ب رێیا دەرونیا ڤی کەسی دچە د ناڤ مژارێن، کوشتن و ئەشکەنجێ ل جەم ڤێ ئیدولوژییێ. هەر وەسان دیتنا خوە ئا سەرەکە راگەهاندییە، مرۆڤ ژی جانەوەرەک درندەیە، ئەگەر لایەنیێن خرابیێ ب سەر ئێن باشیێ کەتن.

هەر وەسان مژارا خوەکوشتنێ دڤێ رۆمانێدە زەمینەک مەزن گرتییە و موتیف و فاکەتەرێن وی هەم ژ ئالییێ دەروونی و هەم ژی ئالییێن جڤاکی هاتینە باسکرن.

مژارێن هەر چوار رۆمانان, نێزی هەڤن و دەربرینێ ژ سەردەمەک دیروکی, سیاسی و پری ئاوارتە ئا جڤاکا کوردی دکە. هەر وەسان د هەر چوار رۆمانان دە, رۆماننڤێسی گرنگی ب مژارێن سیاسی, جڤاکی, ئولی, فیلوسوفی و دەروونی داینە و د هەر چوار رۆمان دە خوەکوشتن وەکە موهرەکێ پێڤە خویایە.

بەشا یەکەم

١. خوەکوشتن چەمک و پێناسە:

خوەکوشتن وەکە پەیڤ، ژ دوو پەیڤان پێک دهێت (خوە) ئانکو *ئەز*، یان *تاک* ب خوە، (کوشتن)، ب واتەیا نەهێلان، ژ ناڤبرن، یان ژی مرن. خوەکوشتن د زمانێ ئنگلیزی دە، پەیڤا (Suicide)، کو د بنگەهـ دە، ژ هەردوو پەیڤێن لاتینی هاتییە وەرگرتن (Sui) واتەیا *دەروون* یان *خود*. (Cordere) ب واتەیا کوشتن دهێت[٦]. د زمانێ یونانی دە (Autolyse) تێ گوتن، (Auto) ب واتەیا (خود) دهێت، (Lyse) رامانا ژ ناڤبرن ددە.[٧] د زمانێ عەرەبی دە، پەیڤا (الانتحار) دهێت ب لێفکرن، کو سەرچاوێ ڤێ پەیڤێ ژ (نحر) هاتیە ستاندن، کو ب رامانا خوەکوشتنێ یان ڤەکوشتنا کەسەکێ ب دەستێن خوە، وی کاری ئەنجام بدە.[٨]

خوەکوشتن مرنەک نە سروشتی یە و ژ ئالییێ تاکەکەسی ڤە دهێت ئەنجامدان. ئەم دکارن وەها ببێژن: مرنەک ب ئیرادەیە. ئانکو خوەکوشتن بریارەک خوەییە بۆ ژ ناڤبرنا خودی، ژ بۆ نەهێلانا ئەزی د پروسێسا بەردەوامبوونێ دە.[٩] خوەکوشتن "ژ ناڤبرنا ژیانێ یە، دەرییەکە ژ دەرییێن مرنێ، دهێت ب ناڤکرن ب *مرنا رەش*. هەروەسان دەرخستنا جانی یە ب ئاوایەک بێ هودەیی و دەربازبوونەکە ب مەبەست،

[٦] شوکت زین العابدین محمد عمر السندی، الانتحار فی إقلیم کوردستان-العراق أسبابه – اثاره-علاجه (فی ضوء مقاصدالشریعة الإسلامیة والعلوم الإنسانیة محافظة دهوک انموذجا)، أطروحة دکتوراة، جامعة زاخو، فاکولتی العلوم الإنسانیة، قسم اللغة العربیة_جامیعه الاسلامیة العالمیة، کلیه معارف الوحی و العلوم الإنسانیة، ٢٠١٥، ڕ. ١٦.

[٧] احمد فاضلی، أسالیب التعامل مع الضغوط النفسیه الدی فئة من محاولي الانتحار و علاقتها بکل من الاکتئاب و الیأس، ریسالة دکتوراة، جامعة الجزائر، کلیة العلوم الإنسانیة و الاجتماعیة قسم علم النفس و علوم التربیة الأرطوفونیا، ٢٠٠٨، ٢٠٠٩، ڕ. ٤.

[٨] هەمان ژێدە، ڕ. ٤٨.

[٩] ئەحمەد عەیاش، خۆکۆشتن، و. سوزان جەمال، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١١، ڕ. ١٢.

ل سەر نەفسا خوە. ئەڤ چەندە ژی یان ب هزرێ، یان ب کارکرنێ یان ژی ب ئیرادەیا خوە."[١٠]

ژ بەر کو خوەکوشتن ژی جورەک ژ مرنێ، ئانکو "خوەکوشتن دهێتە گرێدان ب مرنێ ڤە و جۆرەکە ژ جۆرێن کوشتنا ب دەست، پر جودایە ژ ئالییێ جۆر، رامان، وێنە، چاوانی و پالدەر و ئەنجامداندنێ. ئەڤە مەزنتر و خرابترە ژ کوشتنێ ب دەستێ کەسەک دن. چونکی خوەکوشتن نەب چەوتی و ب ئاوایەک نەزانین دهێت ئەنجامدان."[١١]

هەول و بزاڤا خوەکوشتنێ خوەدی ئارمانجەک دیارییکرییە، "پرانیا هەولێن خوەکوشتنێ، مەبەست ژ ناڤبرنا خودێ وی تاکی یە ئێ کو ب ئەنجامدانا وێ رادبە."[١٢] ئانکو ئەڤ رەفتار ب خوەدییێ خوە رە عەلەقەدارە، هەر وەکە ڤێ پێناسێ "خوەکوشتن کریارەک ئازادانە ئا مروڤە، بۆ دووماهیک ئانینا ژیانا خوە، دیاردەیەکە ب دەستپێکرنا ژیانێ رە سەرهلدایە."[١٣] ئەڤ دیاردە وی چاخی پەیدابوویە، دەما مرۆڤ بوویە گیاندارەک هوشدار و ل سەر سروشتی زال بوویە و بوویە خوەدی بریار د هەلبژارادنا مان و نەمانێ دە. هینگێ ئەڤ بیروکەیە سەرهلدایە.[١٤] خوەکوشتن بەروڤاژی پەیدابوون و ئافراندنێ یە، ژ بەر کو مرۆڤ د پەیدابوونا خوە دە بێ بریار و هەلویست دهێت ژیانێ، لێ بەلێ مرۆڤ دکارە ب بریار ژ ژیانێ دەربکەڤە خوە نەهێلە، ئەو ژی ب رێیا چەند کەلوپەل و ماددەیەکان، وەکە، بەن، خەنجەر، چەک، حەب و ئەلەمێنتێن خوەزایی و هتد... خوەکوشتن نە ب تنێ فرەمانەک و کریارەک ئاسایی رۆژانەیە، بەلکو هەموو مرۆڤ دکارن ڤێ کاری ئەنجامبدن، لێ بەلێ ب ئاوایەک پلانکری و ئامادەسازی، کو ب وێ مەرەمێ خوە بکوژن.[١٥] لێ د هەمان دەم دە، هەر

[١٠] شوکت زین العابدین محمد عمر السندی، الانتحار فی إقلیم کوردستان-العراق أسبابه – اثاره- علاجه (فی ضوء مقاصدالشریعة الإسلامیة والعلوم الإنسانیة محافظة دهوک انموذجا)، ڕ. ٢٣.

[١١] هەمان ژێدەر ، ڕ.٢٣.

[١٢] ئیحسان محمد ئەلحەسەن، ئینساکلوپیدیایی کومەلناسی ، و. دانا مەلا حەسەن، دەزگایی چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١٢، ڕ. ٢٠٨.

[١٣] نالەحەسەن، شیعر و خۆکوشتن (سارا تیسدەیل)، کوڤارا (رامان)، ژمارە (٢٢٩)، هەولێر، ٢٠١٦، ڕ. ٧٢.

[١٤] ئەحمەد عەیاش، خوەکوشتن، ڕ. ٩٠.

[١٥] سوزان جەمال، سایکولوجی مێیەتی، دەزگایی موکریانی، هەولێر، ٢٠٠٩، ڕ. ٩٤.

خوەکوژەکێ موتیفەک ل پشت هەیە و گەلەک جاران ب دەهان ئەگەر هەنە، تاکەکەس ڤێ کریارێ ئەنجامبدە، چونکە خوەکوشتن قوناغا داوییێ یە ژ پروژێ مرنێ. وەکە مە خویاکری، هزرەک ل پشت وێ کریارێ یە، ئەڤجار چ ئەو هزر گرێدایی کومەکا فاکتەرێن دەروونی ئێن ناڤوکا مروڤی بن، کو د کویراتیا دەروونا مرڤی دە جهـ گرتبن و شیانێن وان گوهەرین و رەنگڤەدانان نەبن ئێن کو ژ دەرڤە رویدن. وی چاخی خود نکارە بەرگرییێ و تێکلییێ پێرە بکە. ئانکو هەماهەنگی د نێڤبەرا جیهانا ژدەرڤە و ئا هوندری نامینە.[١٦] دیسان ژی خوەکوشتن هەیا نها ب ئاوایەک راست و دروست نەهاتییە دیارکرن کا گەلو سەدەمێن سەرەکە ئێن ڤێ دیاردەیێ ب چ ڤە گرێداینە. ئانکو خوەکوشتن حالەتەک ئالوزە و ب درێژاهیا دیروکا مرۆڤایەتی بوویە جهێ سەرنجا گەلەک، پزیشک، بیرمەند، جڤاکناسان، هونەرمەند و فیلوسوفێن جیهانێ، هەر وەکە فیلوسوفێ فرەنسی (ئەلبێر کامو) د ئەفسانەیا (سیزیفوز) دە د دەربارەیی خوەکوشتنێ دە دبێژە کو، ئاریشەیا سەرەکە ئا فیلوسوفییێ خوەکوشتنە.[١٧] کەواتە ئاریشا هەری مەزن د فیلوسوفیێ دە ل گور کاموی خوەکوشتنە.

[١٦] ئەحمەد عیاش، خۆکۆشتن. ل. ١٢.

[١٧] رێکخراوی WHO، نەهشتن و رێگری لە خۆکوشتن، و. عارف حیتو، بەرگی ١، چاپخانەی ماردین، هەولێر، ٢٠١٢، ل. ٣.

٢. خوەکوشتن د نەرینا فیلوسوفییێ دە:

خوەکوشتن هەڤواتەیا مرنێ دستینە، ژ بەر ڤێ یەکێ بۆ یە مژارەک پر گرنگ د فیلوسوفیا کەڤن و ئا نوو دە. مەزنترین دیاردە، کو مرۆڤی گرنگی پێ دابە و رێز و حورمەت لێ گرتبە، دیاردەیا مرنێ یە.[١٨] ئەڤ رێز و حورمەتە، دبە کو ژ ئەنجامێ ترس و رازەک پر کوور پەیدابوویە، کو ب هزاران سالە، مروڤ ل پەی دگەرە، ژ بۆ کو ڤێ نهێنیێ بدەناسکرن. لێ بەلێ پرسیارکرن سەبارەت رامانا مرنێ، یەک ژ پرسێن هەرە گرنگ ئێن فیلوسوفیێ نە و بەردەوام مروڤ ماتمایی کرینە.

ئەم دکارن ڤێ مژارێ ل سەر دوو دەستەیان (Subjective) و (Objective) پارڤەبکن. هنەک مرنێ وەک دیاردە دزانن، کو ل جیهانا ژ دەرڤە رویددە و تایبەت نینە ب تەنێ ب مروڤی ڤە، بەلکو گرێدایی ب هەموو گیانەوارن ڤە یە. باوەریا دەستەیەک دن، د دەربارەی مرنێ دە وەهایە، کو ب تەنێ تایبەتە ب مروڤی ڤە و مروڤ تاکە بونەوەرە، هایا وی ژ مرنا وی هەبە و هزرێ تێدا بکە. لێ بەلێ بونەوەرێن دن، ئاگەهـ ژ مرنا خوە نییە و هایا وان د ڤێ مژارێ دە کز و نەکارایە.[١٩] دلگرانیا مرۆڤی ل هەمبەر مرنێ وەکرییە، کو پرسا مرنێ ببە ئێک ژ گرنگترین پرسێن مروڤی و فیلوسوفییێ.[٢٠] دیسان بوویە سەدەمەک مەزن، مروڤی هزر ل نەمرییێ کربە و بێهتر ب ژیانێ ڤە وەرە گرێدان. سەبارەت پەیوەندیا ژیان و مرنێ، ب گشتی "هنەک فیلوسوف د وێ باوەرێ دانە مرن بهایی ددە ژیانێ. هنێن دن بەروڤاژی ڤێ بۆچوونێ نە، مرن ژیانێ بێبەها دکە."[٢١]

مرن مژارەک سەرەکە بوویە، د فیلوسوفیا کەڤنار دە، ئێن وەکە (فیساگور، هیراکلیتس، سوکرات، پلاتون، ئەپیکورس، سێنێکا و قوتابخانا رەواقی)، ل سەر مرنێ گەلەک دیتن و رامان پێشکێشکرینە. لێ بەلێ د دیروکا هزرکرنا فیلوسوفیێ دە، (سوکرات) (٤٧٠ ب.ز) یەکەم کەسە ب ئاگایی ڤالا بیروکەیا مرنێ کربە و ب ئاوایەک

---

[١٨] بوساحە ئەحمەد، مردن لە ڕەوانگەی ئایینەکانەوە، و. دانا مەلا حەسەن، ناوەندی روشەنبیریی و هونەریی ئەندێشە، سلێمانی، ٢١٤، ڕ. ١٣.

[١٩] سەبور عەبدولکەریم (شکار)، چەمکی ژیان و مردن لەشیعری مەولەوی و مەولانای ڕۆمی دا، ناوەندی غەزەلنوس، سلێمانی، ٢٠١٤، ڕ. ٦٦.

[٢٠] هەمان ژێدە، ڕ. ٦٧.

[٢١] هەمان ژێدەر، ڕ. ٧١.

ئازا رووبەروو بوویە. ل گور دیتنا وی مرن نە دوماهیکە ژ ژیانێ، بەلکو گوهورینا شێوازێ هەبوونێیە.[22] ئانکو ژ جیهانەکێ بەرەڤ جیهانەکە دن. ل جهەک دن بەحسا پەیوەندیا مرنێ ب مرڤی ڤە دکە و دبێژە کو، "چاخێ کۆ ئەم ژ دایکبوونە، سروشتی حوکمێ مرنێ ل سەر مە سەپاندیە."[23] شاگردێ وی (پلاتون) (٤٢٧_٣٤٧ ب.ز) ژ زارێ وی، دەربارەی مرنێ دبێژە کو "خودێ فەرمانا دایی، ل پەی زانستی بگەرن، ژ بەر هندێ شەرمە ژ ترسا مرنێ خوە ژ فەرمانا خودێ بدن ئالی، هەر وەکە نەزانن مرن چیە، بەلکو وەک نعمەتەک خودایی بزانن، نەک بەلا و ئاتاف."[24]

ئەڤان نەرینان باندورا خوە ل سەر پلاتونی ژی هشتیە و وی ژی گەلەک راوبوچوون دەربارەی مرنێ بەحسکرییە. د داویا (کومارا) خوە دە چیروکا (ئێر)ی ڤەدگێرە، ئەڤ قەهرەمان د قادا جەنگی دە دهێت کوشتن، پشتی کو لاشێ وی ژ مەیدانا جەنگی دزڤرینن، ئێر جاردن زێندی دبە و سەرهاتیا جیهانا مرنێ ڤەدگێرە و بەحسدکە.[25] مەبەستا سەرەکە ئا ڤێ ئەفسانەیێ ئەوە، کو مرۆڤ مرنێ ناسناکە، نکارە بزانە چیە، هەتا کو نەمرە. د جهەکە دن دە پلاتون ئەڤێ یەکێ ب ڤێ گوتنێ دووپاتدکە "ئەم نزانن مرن چیە، ژ بەر هندێ نابە کو ئەم ژێ بترسن."[26] دیسان ل جهەک دن فیلوسوفییێ ب خواستنا مرنێ ناڤ دکە، چونکی ب مرنێ دگەهە مەعریفەیا راستین، کو ئەو ژی جیهانا ئایدیالە.[27]

سەبارەت مژارا خوەکوشتنێ، فیلوسوفیا یونانی، خوەدی دوو نێرینێن جودا بوون. ئالییەکێ دژایەتی دکرن و ئالییێ دن پشتەڤانی لێ دکرن. ئێن کو دژایەتی دکرن (پلاتو و ئەرستو) بوون. بەلێ ژ بەری ئەڤان هەردوویان ماموستایێ وان ل سەر ڤێ مژارێ ب ئاوایەک جدی راوەستیایە و دبێژە:

---

[22] ئەمەل مەبرەک، فەلسەفەی مردن لە فیرعەونەکانەوە تا لاکان، و. ئارام ئەمین شوانی، لە بلاوکراوەکانی کتێبخانەی فێربوون، هەولێر، ٢٠١٥، ڕ. ٧٠.

[23] سۆزان جەمال، سایکۆلۆژی و مێیەتی، ڕ.٩٣.

[24] هەرێم عوسمان، چەمکی مردن لەزمانی کوردییدا، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، ٢٠١٣، ڕ. ٤٧.

[25] ئەمەل مەبرەک، فەلسەفەی مردن لە فیرعەونەکانەوە تا لاکان، ڕ. ٧.

[26] هەرێم عوسمان، چەمکی مردن لەزمانی کوردییدا، ڕ. ٤٦.

[27] سەبور عەبدولکەریم (شکار)، چەمکی ژیان و مردن لەشیعری مەولەوی و مەولانای ڕۆمی دا ، ڕ. ٧٥.

> خوەکوشتن چوونە بۆ ناڤ جیهانا بوونێ، بوونا ئایدیالی، چونکی ئەڤ کەتوارە سیتاڤا وێ جیهانێ یە.[۲۸]

ژ بەر کو ئەو جیهانا واقعی ژ وان رە جیهانەک سختە و نەراستە، مرن تاکە رێ بوو، کو بگەهن جیهانا راستین. پشتی سوکراتی، پلاتو یەکەم فیلوسوفە، یاسا و بنەما بۆ دیاردەیا خوەکوشتنێ دارشتی. دیسان ژ زارێ ماموستایێ خوە سوکراتی دبێژە:

> جان زیندانیا دەرونی یە، نەئەرکە ل سەر مروڤی، ب رێیا خوەکوشتنێ خوە ژ زیندانا خوە رزگاربکە، د ڤێ چاڤەرێ بن، هەتا حەزا خودێ ل سەر ڤێ چەندێ رویبدە، ژ بەر کو مروڤ مالێ وی یە و خوەکوشتن ل جەم خوەدێ کارەک نەرەوایە، دبە سەدەمێ ژناڤبرن و هێز و ئیرادەیا وی د دەربارەی قەدەرا مروڤی دە، ژ بەر کو ب ڤێ چەندێ ئەم دەستهەلاتا وی ناهێلن.[۲۹]

دیسان سزایێ خوەکوژان دیاردکە و دبێژە:

> ئێن کو ڤێ جورە مرنێ هەلدبژێرن، دڤێت گورێ وان ل جهەک بێ ناڤ بە و نەهێت دیارکرن.[۳۰]

ل جهەک دن، سێ خال بۆ خوەکوژان دیارکرینە، کو بەرێ ئەڤێ کریارێ ئەنجام بدن:

ئێک: داخازێ ژ دەولەتێ (یاسایێ) بکە، مینا سوکراتی.

دوو: یان بوویەرەک مەزن ب سەرێ وی هاتبە و شیانێن قورتالکرنێ ل جەم نەمابن.

سێ: یان ژی کەتبە د حالەتەک فێهتی بوونێ و نکارە خوە ژێ رزگاربکە.

---

[۲۸] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ل. ۱۷۹.

[۲۹] ولید علی، فلسفة الانتحار عند الافلاطون، http://suicide2007.blogspot.com/2013/02/blog-post.html (5.06.2016).

[۳۰] هەمان مالپەر.

ژبلی ڤان هەرسێ خالان، پلاتون دده دیارکرن، هەر کەسێ خوه بکوژه، وی ستەمەک مەزن ل دەرونێ خوەکرییە و ب مروڤەک ترسنوک دهێت ب ناڤکرن.[31]

پلاتونی ب ئاوایەک رەها دژایەتیا خوەکوشتنێ نەکرییە، بەلکو هنەک مەرج دانینە بەر خوەکوژان، کو دڤێت ژ وان مەرجان دەرنەکەڤن. شاگردێ وی (ئەرستو) ی (٣٨٤-٣٢٢ ب.ز)، دژایەتیا خوه ب ئاوایەک رەها ل هەمبەر دیاردەیا خوەکوشتنێ دیارکریە، "خوەکوشتن چەوتییەکە دژی دەولەتێ."[32] سزایێ خوەکوژان، ئەو بوو، رێورەسمێن خاک سپاردنێ بۆ نەدگێران و دەستێ وی ئێ راستێ ژێڤەدکرن و لاشێ وی ل جهەکێ دوور ڤەدشارتن.[33]

ژبلی ئەڤان فیلوسوفان، هنێن دن هەبوون کو خوەکوشتن مژارەک ئەرینی د پەژراندن، وەکە قوتابخانا (سەگێن فیلوسوف) کو ل گور دیدەیا وان "ژیان پووچە، ژ بەر هندێ هەموو بزاڤ رەفتارێن مە پووچن، ب تەنێ رێیەک هەیە بۆ ژ ناڤبرنا ئەڤێ پووچگەراییێ، کو ئەو ژی ئەوە هەر وەکی *هێجسیاس*، شاگردێ ڤێ قوتابخانێ دبێژه: خوەکوشتنە".[34]

(ئەپیکورس) (٣٤١-٢٧٠ ب.ز) ژی خوەدی نێرین بوویە، ل سەر مژارا مرنێ ب گشتی، ژ بەر کو ناڤەروکا فیلوسوفیا وی ل سەر چەمکێ (خوەشی، بەختەوەری، ژناڤبرنا ترسی و مژارا مرنێ) بوو. ئەو دده دیارکرن کو، "مرن ژ بۆ مە هیچە، چونکی تشتەکە ژ ناڤ دچە، هەست پێ ناکن و تشتێ کو هەست نەبە هیچە."[35]

خوەکوشتن ل جەم فیلوسوفیا (سێنیکا)ی (٤ ب.ز_٦٥ پ.ز) واتەیا ئازادیێ دستینە و ب رەنگەک ئاشکەرا گوتییە "ب دلێ تە یە بژی؟ یان نە؟ ئەڤجار ژ کوڤە هاتی بۆ وێ دەرێ ڤەگەره."[36] دیسان خوەکوشتنێ ب کوشتنا ئازاران و نەخوەشیا دزانە و دبێژه

---

[31] هەمان مالپەرێ بەرێ.

[32] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ڕ. ٢١٥.

[33] هەمان ژێدەر، ڕ. ٢١٥.

[34] ئارام سەدیق، نووسەران و هەڵبژاردنی مەرگ، سلێمانی،٢٠٠٠، ڕ. ٦٦.

[35] میهرداد میهرین، قوتابخانە فەلسەفییەکان، و. سیدۆ داود عەلی، خانەی چاپ و پەخشی ڕێنما، چاپی سێیەم، سلیمانی، ٢٠١٢ ، ڕ. ٩٤.

[36] سوزان جەمال، سایکۆلۆژی و مێیەتی ، ڕ. ٩٧.

کو "خوەکوشتن ریێکە جوان و تاجەک گولانە ب ئازایەتی و شانازیێ هاتیە خەملاندن."[37] ل دوماهییێ پیگری ب دیتن و رامانێن خوە کریینە و خوەکوشتیە.[38] پشتی وی (رەواقیان) د سەردەما (رومانان)دە، ب تایبەتی دەستپێکا هاتنا مەسیحیەتێ، خوەکوشتن داهێنا بۆ وان کەسان ئێن چ پوشمانی و بهانەیەک بۆژیانێ نەمابن.[39]

خوەکوشتن د فیلوسوفیا نوو دە، کەت د چارچوڤەک دن دە و ب هزروبیرێن جودا ئێن فیلوسوفی هات شروڤەکرن وەکی (فیلوسوفیا رەشبینی)، ئێن کو رابەرتیا ڤێ هزرێ دکرن، (دیڤید هیوم) (David Hume) (١٧١١-١٧٧٦) و شوپنهاوەر (Arthur Schopenhauer) (١٧٨٨-١٨٦٠) بوون، ب تایبەتی شوپنهاوەر، ب بەرفرهی قالا مژارا مرنێ و خوەکوشتنێ کرییە، دبە کو خوەکوشتنا باڤێ وی بوویە سەدەم ئەڤ بیروکە د فیلوسوفیا وی دە رەنگەڤەدابە. شوپنهاوەر نێرینەک رەش ل هەمبەر جیهانێ و ژیانێ و مروڤی هەبوویە و ب رەنگەک ئاشکەرا یاخیبوونا خوە دەربارەی ژیانێ خویاکرییە و ب ڤی ئاوای ژیانێ پێانەسەدکە، "ژ مە رە دبێژن ژیان مینا خەلاتەکێ مە پێشکێشی وەکرییە، لێ ئەگەر ئەڤ خەلاتە ژ بەری بێن ژیانێ نیشانی مە دابانە و مە ب ئاوایەک هویر نرخاندبا، مە قەت ئەڤ خەلات ب ڤی شێویی قەبول نەدکر. شینا کو ژیانێ وەک خەلا بزانن، یا باشتر ئەوە وەک قەرز بزانن، کا چەوا ب زووری دایە مە، ئەها هوسا ب زوری ژی وێ ژمە بستینن."[40] مەبەستا وی ئا سەرەکە ژ ڤێ چەندێ ئەوە، ئەم نە ب حەزا خوە هاتینە دونیایێ، لێ نابە ئەم ژ ڤێ جیانێ برەڤین، بەلکو دڤێت ل هەمبەر ئەڤان ئێش و ئازارا خوەدی ئیرادەبن و دبێژە:

> مە پێدڤی ب ژیانەک بەختەوەر نینە، بەلکو پێویستیا مە ب ژیانەک پەهلەوانی قەهرەمانی هەیە.[41]

---

[37] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٩٧.

[38] سێنیکا فیلوسەف و ماموستایێ (نیرونی) (٣٧_٦٨ب.ز) بوو و تەمەنێ وی (١٥) سال بوو چاخێ ل سەر تەختێ پاشایەتیا رۆما ڤەنیشتی. ژ بەر زولم و ستەما نیرونی، سێنکایی داوی ب ژیانا خوە ئانی. بۆ پتر پێزانینان ل پەرتوکا خوەکوشتن، ئەحمەد عەیاشی ڤەگەرن.

[39] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر.١٨٠.

[40] میهرداد میهرین، قوتابخانە فەلسەفییەکان، ر.٢٦٥.

[41] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٨٦.

ئانكو تشتێ كو مرۆڤی زیندی بهێله ل گور دیتنا وی ئیرادەیه، نەک عەقلە، ئەگەر ب ئەقلی بژین دڤێت ئەم هەموو خوە بکوژن.[٤٢]

کریارا خوەکوشتنێ ل جەم شوپنهاوەری کریارەک نەرەوا و چنەیە، ژ بەر کو ئامانجا خوە بجهـ نایـنە، وندابوونا تاکی یە نەک جۆرێ مروڤی، ڤەکێشانە ژ بەرهەنگاریبوونێ و بێزالبوون ل سەر نەخوەشیان، ژبلی هندێ کو مرنەک ب ڤیان بۆ مروڤی دمینە. راستە خوەکوشتن سەرکەفتنە ل سەر ئێرادێ ئا کو شوپنهاوەری بانگەشە بو دکر، لێ بەلێ هەر کریارەک تاکانە دمینە.[٤٣] خوەکوشتن هیچ باندورێ ل سەر ئیرادەیا ژیانێ ناکە، ل دویف ئاخفتنا شوپنهاوەری، "ل هەمبەر هەر خوەکوشتنەک ب مەبەست، هزارەها دایکبوونێن بێ مەبەست پەیدادبن."[٤٤]

ل جەم هیچگەران (نهێلیزمان)، ب ئاوایەک دن خوەکوشتن دهات شوپاندن. (فریدریک نیچە) (Friedrich Nietzsche) (١٨٤٤-١٩٠٠) فیلوسوفێ نیهیلیست د پەرتوکا (زەردشت وەها گوت) دە نڤیساندییە، "دەمێ خوەدی شیان بمرە، ب مرنەکێ ئاموژگارییێ دکم، وەکی مرنا من، مرنا ڤیان دێ هێت، ژ بەر هندێ من دڤێت ئازادبی بۆ مرنێ و د مرنێدا ئازادبێ."[٤٥] مرنا ب ئارەزوو ل جەم نیچەیی ئاماژەیە بۆ ئازادی و هێزێ. ئیرادەیەکە نارەڤە و رادەست نابە، دەرکەتنە ل هەمبەر ئافرێنەرەکێ. هەر وەسان ل گور دیتنا وی ب تەنێ کەسانێن هێزدار دکارن بریارا مرنا ب ئیرادە بدن.[٤٦] ل جهەک دن ئاماژێ ددە خوەشی و چێژا خوەکوشتنێ، دەما کو دبێژە:

> بیروکەیا خوەکوشتنێ ئارامبەخشیەک مەزنە، دکاری ب ڤێ رێ چەندین شەڤێن نەخوەش، ب خوەشی ببورینێ.[٤٧]

فیلوسوفێ فرەنسی ئێ (ئەبسورد) (ئەلبێر کامو) (Albert Camus) (١٩١٣-١٩٦٠ز) خوەکوشتنێ ب فیلوسوفیا رەسەن دزانە و دبێژە کو، "ب تەنێ یەک مەسەلا

[٤٢] هەرێم عوسمان، چەمکی مردن لەزمانی کوردییدا، ڕ. ٥٠.
[٤٣] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ڕ. ١٨٦.
[٤٤] هەرێم عوسمان، چەمکی مردن لەزمانی کوردییدا، ڕ.٢٣٤.
[٤٥] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ڕ. ١٨٧.
[٤٦] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.
[٤٧] هەرێم عوسمان، چەمکی مردن لەزمانی کوردییدا ڕ. ٢٢٩.

فیلوسـوفییێ ئاراسـتین هەیـە، ئـەو ژی خوەکوشـتنە."[٤٨] دیسـان ب هـەر ئاوایـەکێ خوەکوشـتنێ رەتدکـە و ل گـور نـەرینا وی خوەکوشـتن رازیبوونـە ژ پـوچییێ (ئەبسورتیزمێ)، دڤێت هـەرتم مرۆڤ ژ پوچییێ یاخی ببە و قایل نەبە. هـەر وەسان دڤێت ئـەم رێکێ بدن، داکو پوچی بژیت و گـەرەک مرۆڤ هـەرتم د نێڤبـەرا دیوارێن پوچییێ دە بمینە. کەسێن ئەبسورد ئومێدا وان تونەیە و نزانە ئومێد چیە؟ ژ بەر هندێ خوە ناکوژە. مەزناهیا مروڤی د وێ یەکێ دایە کو مروڤ ل هەمبەر پوچییێ بسەکنە و ژێ یاخی ببە و خویـەتییا خـوە بسـەلەمینە. خوەکوشـتن رەڤینـە و کوشـتنا پرسـانە د دەربارێ ژیانێ دە.[٤٩]

مـرن د فیلوسـوفیا هەڤچـەرخ دە، ب تایبـەتی ل سـەدێ بیسـتێ، کەتیـە ئاراسـتەک (هەبوونگەری) دە (Existentalist)، هەبوونەگەرا، "ڤەکولین ل سـەر مرنێ دکر وەک بوویـەرک ژ دوماهیکا ژیـانێ."[٥٠] "ئـانکو مرنـێ رولـەک پوزەتیـف هەیـە، بوونـا مروڤـی دگەهینـە وویسـتگەهێ گەشـتا کامـل."[٥١] د هـزرا بوونگـەران دە بالـداریبوون ژ مرنـێ، ناسینا (خودی_ئەزی) یە و ڤەگەریانە بۆ رەسەنایەتییێ.[٥٢] ژ بـەر هندێ خوەکوشـتن ل جـەم هەبوونگـەران، خـوەدی پێگەیـەکێ بلنـدە و بنرخـە. ژ بـەر کـو مـروڤ هـەلگرێ بەرپرسـیارتییێ د ژیـانێ دە، لـەورا بریـارا خوەکوشـتنێ بریـارەک ب وێرانەیـە و هەلویسـتەک راسـت و دروسـتە ل جـەم وی کەسـی ئێ کو بریارا ڤەکێشـانێ ژ ژیـانێ ددە.[٥٣]

خوەکوشـتن د فیلوسـوفیێ دە خـوەدی پێگەیـەگ گرنگـە، ژ بـەر کـو ب مرنـێ رە پەیوەندیدارە. هەموو فیلوسوفان وەکهەڤ لێ نەنێرینە. بەلکو هەر ئێکێ ل گور دیتن و رەوانگەیا خوە ئـەڤ مژار بەحسکرییە. هن دژی خوەکوشـتنێ نـە و هن ژی بانگەشـا

---

[٤٨] سەبور عەبدولکەریم (شکار)، چەمکی ژیان و مـردن لەشیعری مەولـەوی و مـەولانای ڕۆمـی دا، ڕ. ٢٠١.

[٤٩] ئارام سەدیق، نووسەران و هەڵبژاردنی مەرگ، ڕ. ٥٠-٥١.

[٥٠] سـەبور عەبدولکـەریم (شـکار)، چـەمکی ژیـان و مـردن لەشـیعری مەولـەوی و مـەولانای ڕۆمـی دا ،ڕ.٩٦.

[٥١] مەحەمەد کەمال، ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی و بوونی مۆڤ، دەزگەهێ سپیرێز، دهوک، ٢٠٠٧، ڕ. ١٠٣.

[٥٢] هەمان ژێدەر، ڕ. ١٠٦.

[٥٣] وعد ابراهیم خلیل الامیر، ظاهره انتحار النساء حرقا، دراسة میدانیة فی مدینة السلیمانیة، مجله (کرکوک)، العدد(١): المجله ٥، السنة ٢٠١٠، ڕ. ٥.

خوەکوشتنێ دکن و هن ژی خوەکوشتنێ وەک هەبوونا کامل دهەژمێرن. هندی رازا مرنێ هەبە، بێگومان ئەڤ مژار ژی دێ بەردەوام وەرە نیقاشکرن و ببە جهێ گرنگیدانێ ل جەم فیلوسوفان، ژ بەر کو هن فیلوسوف خوەکوشتنێ وەک مژارەک فیلوسوفی دبینن، ب تایبەت د فیلوسوفیا هەبوونگەری دە.

٣. خوەکوشتن د نەرینا جڤاکناسییێ دە:

مروڤ بوونەوەرک جڤاکی یە و جڤاک مرۆڤان ل گور کولتور و پرنسیپێن خوە کارێکتەرا وی ئاڤادکە. ل چاخێ کو ئەم ژ دایکدبن، بوونەوەرک نە تەمامین، دکارن وەکە مروڤێن دن خوەدی رەفتارەک هێز بن، لێ بەلێ ئەڤ شیان و هێزە ب تەنێ ب رێکا جڤاکیبوونا مە دبە کریار.[٥٤]

ساناهی ترین پێناسەیا جڤاکیبوونێ، مرۆڤ ژ بۆ مانا خوە، پێدڤی ب ئەوێن دیتر هەنە.[٥٥] ئانکو مرۆڤ بێ مرۆڤ نکارە ببە خوەدی ناسانەمەیەک، کو ژێرە ببێژن مرۆڤ. ژ بەر ڤێ یەکێ پرانیا جاران جڤاکناس ب تەنێ ب چاڤێ کۆمێ و کومەلایەتیێ ل رەفتار و رەوشتێن مرۆڤی ڤەدکولن. جڤاکناسێ فرەنسی (ئێمیل دورکهایم) (Emile Durkhiem) (١٨٥٨-١٩١٧) جەختێ ل سەر وێ چەندێ دکە، کو بابەت و توێژینێن جڤاکی، ب نەرینەک جڤاکی لێ بێهت تەماشەکرن، نەک ب بابەتێن دیتر. هەر وەسان دەربرینێن نەسوسیولوگان ل سەر رەفتارێن جڤاکی ب ئاوایەک توند رەخنە دکر.[٥٦] دورکهایم یەکەم کەسە، ل سەر مژارا خوەکوشتنێ ب دیدەیەک جڤاکی بەحسکرییە، ل سالا (١٨٩٧) پەرتوکەک ب ناڤێ (خوەکوشتن) نڤیساندییە و ب ئاوایەک کوور و دوور رامانێن خوە د دەربارەیی خوەکوشتنێ دارشتینە.[٥٧] یەکەم نەرینا وی ل سەر ڤی بابەتی، کو رە و ریشالێن وێ ب جڤاکی ڤە گرێ ددە و دبێژە:

> خوەکوشتن دیاردەیەک هەرتم تاکەکەسی نینە، زەمینەسازییا وێ سەدەمێن جڤاکی چێدکن.[٥٨]

ل گور دیتنا دورکهایمی پەیوەندییەک ب هێز د نێڤبەرا خوەکوژان و جڤاکی دا هەیە. ل ڤێ دورکهایم سەدەمێن خوەکوژان ب "ناڤوکا جڤاکی ڤە، نە تاکەکەسی ڤە

---

[٥٤] جوئێل شارۆن، دە پرسیار لە ڕوانگەی کۆمەڵناسییەوە، و. هەورامان فریق، پرۆژەی هاوبەشی دەزگای موکریانی و کۆمەڵەی کۆمەڵناسان، هەولێر، ٢٠٠٩، ڕ. ٧٤.

[٥٥] هەمان ژێدەر، ٦٥.

[٥٦] لویس کوزەر، دۆرکهایم ژیان و ئەندێشە، وەگێرانی محەمەد قادر، خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا ،سلێمانی، ٢٠٠٨، ڕ. ١٢.

[٥٧] فایەق سەعید، خۆکوژی منداڵ، چاپ و بلاوکردنەوی رەنج، سلێمانی،٢٠١٠، ڕ.٢٢.

[٥٨] ڕەشاد میران، مەعریفە تاک و کۆمەڵ لە ڕوانگەی سۆسیۆلۆگیایی مەعریفەوە، چاپ و دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠١٠، ڕ. ٢٢.

بەرجەستە دکە."[٥٩] ب نەرینا وی "ل پشت هەموو خوەکوژان فاکتەرێن تاکەکەسی هەنە، لێ بەلێ ئەو فاکتەر د ناڤ کەش و هەوایەک جڤاکی دە فورمی وەردگرە."[٦٠]
دیسان ئەو مرۆڤی وەک بوونەوەرەک دوو ڕەهەند (Homo duple) تەماشە دکە، "ژ ئالییەکێ ڤە خوەدی جەستە و ئارەزوو و خوەستەکە، ژ ئالییێ دن ڤە خوەدی کارێن جڤاکی یە."[٦١] ب چ ئاوایی ل ژێر باندور و دەستهەلاتا جڤاکی تاکەکەس قورتال نابە. هەر وەسان ب بۆچوونا وی، دڤێت تایبەتمەندێن گروپان بهێن نیقاشکرن، نە سیفاتێ تاکی.[٦٢]

دورکهایمی سێ جورێن خوەکوشتنێ د پەرتوکا خوە دە باسکرینە:

ئێک: خوەکوشتنا ئەزوکی (Le Suicide Egoiste):

ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ ژ دەرئەنجامێ گوشەگیریا (تەنێیاتیا) تاکی د گروپ و کومەلگەهێ دە سەرهلددە. تاک ب چ ئەگەرەکێ بە نکارە پەیوندیێ ب جڤاکی رە گرێ بدە و جڤاک دبە پەرژانەک د نێڤبەرا حەز و ئارەزووێن وی و نکارە ئەوان خوەستەکان بکە واقع. ئێدی ژیان ل جەم وی بێبەها دبە و خوە وەک بوونەوەرەک هاڤی و ژ دەرڤەی جڤاکی دبینە. ئەڤ هەموو فاکتەرە دبە سەدەمێن دلتەنگی و نە ئارامیا وی د وێ دورهێلێ دە و د ئەنجام دە، ئەو تاک توشی شکەستن و نەخوەشیێن دەرونی ئێن زیانبەخش دبە توشی دیاردا خوەکوشتنێ دبە[٦٣]

دورکهایم سەدەمێ سەرەکە ئا ڤێ جورە خوەکوشتنێ بۆ نەبوونا پەیوندیا تاکی ب جڤاکی ڤە یان ب گروپەک دەستنیشاکری ڤە گرێ ددە. ئەڤە ژی دبە ئەگەرێ نەبوونا دەستهەلاتا گروپەکێ ل سەر وی تاکی. دیسان ددە خویاکرن کو رێژەیا ڤێ جورە خوەکوشتنێ بێهتر دناڤ وان کەسان رووی ددە، ئێن زگورد، مروڤێن تەمەندار، خانەنیشینن، هەر وەسان ئێن کو ژ ئالییێن خێزانێن خوەڤە هاتیەنە لادان. دیسان د نێڤ

[٥٩] فایەق سەعید، خۆکوژی منالّ، ڕ.٢٣.
[٦٠] هەمان ژێدەر، ڕ. ٢٣.
[٦١]لویس کوزەر، دۆرکهایم ژیان و ئەندێشە، ڕ. ٢٩.
[٦٢] هەمان ژێدە، ڕ. ١٤.
[٦٣] ئیحسان محمد ئەلحەسەن، ئینسکلوپیدیایی کومەلناسی ، و. دانا مەلا حەسەن، ڕ. ٢١٠.

خێزانێن نەتەمام، ئانکو ئەوێن توشی دیاردەیا تەلاق و ڤەقەتیانا خێزانی بووینە.[٦٤] هەر وەسـان دورکهـایم وێ چەنـدێ ددە دیـارکرن, کـو کەسـێن زگـورد بێهتـر ژ کەسـێن خودان هەڤژین خوەدکوژن, لێ دیسان وێ چەندێ دیاردکە, کو ل گور ئاماران کەسێن خوەدی هەڤژین بێتر خوەدکوژن.[٦٥] دورکهایم بۆ ڤێ مژارێ ئامارەکێ دهینە, ل سـالا (١٨٧٣-١٨٧٨) ل وەلاتـێ (فرەنسـا) کەسـێن خـوەدەی هەڤـژین, ئـێن کـو خوەکوشـتین ژمارا وان (١٦٢٦٤) کەس بووینە. لێ ئێن زگورد ژمارا وان (١١٧٠٩) کەس بـووینە.[٦٦] دورکهایمی ئەڤێ چەندێ بۆ گرانی و بەرپرسیارەتیا کەسێ خودان هەڤژین ڤەدگەرینە, کـو ژیانـا وی ژ ئـا ئـێ زگـور ئـالوزتر و بەرپرسـیارترە. دیسـان دبێـژە کو،"هەبوونـا ئاماران ل وەلاتێن جودا جەدا, کارێ مە ب زەحمەت کرییە, بۆ راسـتیەک رەهـا, ژ بەر کو هەر حالەتەکێ ئەگەرێ خوە ئێ تایبەت هەیە."[٦٧] کەواتە خوەکوشتنا ئەزوکی, ژێدەر و چاڤکانیـا خـوە ژ جڤـاکی وەردگـرە و هەلوشـاندنا خێزانـی بانـدورەک مەزن ل سـەر خوەکوژێ هەیە و دبە سەدەمێ پەیدابوونا ڤێ جورە خوەکوشتنێ.

دوو: خوەکوشتنا ئەوانێن دی (خوە گوریکرن د رێیا هزر و ئایدیایەکێ دە) (Le Suicide Altruiste):

دورکهایم د پەرتوکا خوە دە, ب ڤی ئاوای قالا ڤی جوری دکە دبێژە کو " تـاکەکەس دەما ژ بازنـا گروپی دوور دکەڤە و یـاخی دبە, هەولا خوەکوشتنێ ددە. د هەمـان دەم دە دەما کو گەلەک تێکەلییێ ب جڤاکی رە دکە, دیسـان هەولا خوەکوشـتنێ ددە."[٦٨] لێ دیسان ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ بەروڤاژی خوەکوشتنا ئەزوکی یە. پەیوەندیا تـاکی و ب کومەلگەهێ ڤە، مینا هەستی و گوشتی یە. تاک خوە پارچەیـەک بچووک و مـوکم ژ وی گروپی دبینە. تاک د ناڤ هـزر، فەلسـەفە و رەفتـارا وی گروپی دە بهوژییـە. ئێدی هەستا تاکەکەسی ل جەم پر لاواز بوویە. هەبوونا خوە ب هەبوونا وی گروپی دبینە.[٦٩] ل گور نەرینا وی "ئەڤ کەسانێن هە باش دزانن پێناسەیا خوە بکن و ئارمانجا خوە ب

---

[٦٤] ئەحمەد عەیاش، خۆکۆشتن، ر. ١٩٠,١٩١.

[٦٥] إميل دوركايم, الانتحار, ترجمه: الهئيه العامة السورية لكتاب, دمشق, ٢٠١١, ص. ٩٧.

[٦٦] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

[٦٧] هەمان ژێدەر, ر ٢٠٢.

[٦٨] إميل دوركايم, الانتحار, ر. ٢٦٥.

[٦٩] ئیحسان محمد ئەلحەسەن, ئینسکلوپیدیایی کومەلناسی ،ر.٢١٠-٢١١.

باشی زەلال دکن. ئەو تشتێ کو دبە سەدەمێ خوەکوشتنا وان، مەسەلا خوەگوریکرن و فیداکارییێ د رێییا هزرەکێ، ئایدیایەکی، کو ل جەم وی گرنگە."[٧٠] تاکەکەسێ ڤی گروپی نەئازادن و نکارن ژ رێچێ دەرکەڤن، ئانکو تاک مولکێ گروپی یە نەیێ خوە.[٧١] دورکهایم سەدەمێ ڤێ جورێ خوەکوشتنێ بۆ ڤان خالان ڤەدگەرینە، ئاستێ نزمێ تاکەکەسی، د بەرانبەر دە زێدەرووی ل سەر تاکەکەسییێ و نەبوونا رێکخستنا رەفتارا مروڤی ژ ئالییێ جڤاکی ڤە.[٧٢] نمونە بۆ ڤێ جورە خوەکوشتنێ، بێهتر د جەنگێن مەزن دە، رووی ددن، وەکی هێرشێن فروکەڤانێن ژاپوونیا، د جەنگا جیهانیا دوویەم دە، بۆ سەر هێزێن هەڤپەیمان. یان ژی خوەتەقاندنا گروپێن تیروریستی.

دورکهایم خوەکوژان د ڤی گروپی دە ل سەر سێ جوران پارڤە دکە:

_ گروپا ئێکێ: ژ وان کەسان پێک دهێن، کو ب خوەستەکا خوە، خوەدکوژە و بێ مایتێکرنا گروپی.

_ گروپا دوویێ: خوەکوشتنێ وەک ئەرکەک پیروز دبینە.

_ گروپا سییێ: خوەکوژ خوە دناڤ بها و نەریتێن ئاینیدا دبینە.[٧٣]

کەواتە خوەکوشتن د ڤی جوری دە بۆ نەبوونا رولا تاکەکەسی ڤەدگەرە و کو مرۆڤ خوە کوپییەک ژ وی گروپی دبینە.

سێ: خوەکوشتنا گێلەشوکانە (Le Suicide Anomiqu):

ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ، گرێدای وێ چەندێ یە، دەما کو جڤاک د دیسپلینکرنا رەفتار و پەیوەندییێن تاکەکەسی دە شکەستنێ دئینە. د دەمەکێ دە، رەوشت و بهایێن جڤاکی هەلدوەشن و داب و نەریت لاواز دبن. گەندەلی و بێسەروبەری دکەڤە د ناڤا کومەلگەهێ. ل ڤێرێ تاک ئومێد و خوەستەکێن خوە ژ دەست ددە و حەزا تێکەلبوونێ ب

---

[٧٠] فایەق سەعید، خۆکوژی منالّ، ر. ٢٥.
[٧١] هەمان ژێدەر، ر. ٢٥.
[٧٢] لویس کوزەر، دۆرکهایم ژیان و ئەندێشە ر. ٢٦.
[٧٣] فایەق سەعید، خۆکوژی منالّ، ر. ٢٥-٢٦.

جڤـاکی ره نامینــه.[٧٤] ل گـور نــەرینا دورکهــایمی، خوەســتەکـێن مرۆڤـی بێســنورن، بـەرووڤاژی بوونــەوەرێن دنـن، ژ ئـالییێ دابینکرنـا پێدیڤیاتان تێر نـابن.[٧٥] ژ بـەر کـو خوەستەکێن مروڤی ناهێن تێرکرن، لەوران ژ ئالیێ هێزا ژ دەرڤه ئانکو جڤاکی ڤه دهێن چاڤدێریکرن و کونترولکرن. ب ڤی ئـاوای هـەر تاکەکەسـەک سنور و توخیبێن خوه د نـاڤ پێگـەهێ کومەلگـەهێ دە دبینـه.[٧٦] لـێ دەمـا کـو جڤـاک توشـی قـەیرانێن سیاسـی، نەتەوەی، ئابووری، رەوشتی هتد...دبە، تاک هەست ب بێشیانیا خوه دکه بەرانبـەر ڤـان ئاریشــەیان، لــەوران بێـزار و بێهێڤـی دبــە و دبــە ئەگــەرێ هنـدێ، کـو تــاک توشــی نەخوەشیێن دەورنی و خەموکیێ ببە و ژ ژیانێ ماندی دبە. ئەڤ بارودوخێ تاک خوه تێدا دبینـه، دبنه پالنـەرێ رەفتـارا خوەکوشـتنێ، ب وێ مـەرمێ ژ ژیـانێ رزگـار ببـه.[٧٧] دورکهایم د ڤێ جوره خوەکوشتنێ دە, پر قالا کریـزا ئـابووری دکه. ل گـور دیتنـا وی کریـزا ئـابووری فـاکتەرەکی ب هێـزی خوەکوشـتنێ یه و دبێـژه کـو "کریـزا ئـابووری بانـدورەک مەزن ل سـەر کریـارا خوەکوشـتنێ هەیه."[٧٨] هەر وەسـان تەکەزێ ل سـەر رەوشا ئاوارته و سیستەمێ تێکچوی ژی دکه, وەکه ژ دەستدانا سیستەمێ شـەرعی د نـاڤ جڤـاکی و دبێـژه کـو" پێدڤیه دەسـتهەلاتەک هەبه, داکـو ڤـان هەسـت و چالاکیـان ئورگانیزه بکه."[٧٩] کو بەروڤاژی بە, دبە سـەدەمێ زوور بوونا دیاردەیا خوەکوشتنێ, ژ بەر کو تاک بێ ئومێد و رەشبین دبە د ناڤا جڤاکی دە.

---

[٧٤] ئیحسان محمد ئەلحەسەن، ئینسکلوپیدیایی کومەلناسی، ڕ.٢١١.

[٧٥] لویس کوزەر، دۆرکهایم ژیان و ئەندێشه، ڕ. ٢٠.

[٧٦] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

[٧٧] ئیحسان محمد ئەلحەسەن، ئینسکلوپیدیایی کومەلناسی، ڕ.٢١١.

[٧٨] إمیل دورکایم, الانتحار, ڕ. ٣٠١.

[٧٩] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

٤. خوەکوشتن د کولتور و ئولێن جودا جودا دە:

هەر جڤاکەکێ کولتورەک هەیە، ژ بەربابەکێ بۆ یەکە دن دهێت ڤەگوهاستن. ئەڤ کولتور بنەماییێن ئولی، زمان، بایەخ، باوەری، یاسا، دابونەریت، زانست و پێشەسازیێ بخوەڤە دگرە.[٨٠] ئانکو "کولتور ژ کومەلگەهێ جودا نابە، دیسان کومەلگەهـ ژی، ژ کولتوری جودا نابە."[٨١] واتە رەفتار و رەوشتێ هەر مرۆوڤەکێ، بەرمایکێن کولتورەکێ نە. ژ بەر هندێ فەرە ڤالا وان کولتوران بکن ئێن کو خوەکوشتن بوویە بەشەک ژ چاندا وان ئا سەرەکین. ئەڤ جار ئەڤ بنەمایە، چ ب رێکا نەریتێن جڤاکی بە یان ژی هوکارێن ئولی بە.

ل کێشوەرێ ئەفریقیا گروپەک مروڤا هەنە ب ناڤێ (غانا). جورەکێ بالکێشێ خوەکوشتنێ د ناڤ وان دە بەربەلاڤە، "ئەگەر خودانێ قەرزی، داخازا قەرێ خوەکر، ئەگەر قەرێ وی ژ ئالییێ دەینداریێ وی ڤە نەهات دان، ئەو کەس خوە ل بەر چاڤێ دەینداریێ خوە خوەدکوژە. کەسێ دوویێ ژی ژ بەر باندورا جڤاکی ژ بەر مرنا کەسێ ئێکێ دهێت تومەتبارکرن، ژ بەر هندێ نەچار دبە و خوەدکوژە."[٨٢] ل هنەک دەڤەرێن دن، مرۆڤ خوەدکوژە، ژ بۆ بەشداریکرن د مرنا یەکە دن دە و دەربرینا هەڤخەمی یا خوە بۆ مرۆوڤێ مری. بۆ نمونە ل ناڤ (هندوسان)، ل چاخێ هەڤژینێ ئێکی بمرە، گەرەک ژنا وی ژی ل رێورەسما خاکسپاردنا وی دە خوەبکوژە و دلسوزیا خوە ب ڤی ئاوای بدە نیشاندان. گەر ئەڤ یەک پێک نەئانی ژ ئالییێ جڤاکی ڤە دکەڤە بن فشارەک گران دە.[٨٣] (رویس بەنەدەکت) (Ruth Benedict) ئاماژێ ددە وێ چەندێ، کو خوەکوشتن ب رەنگەک بەرفرەهـ دناڤ گروپێ(دۆبۆ) (Dubu) ل باشورێ ئوقیانوسێ (باسیفک) و گروپێ (کواکیوتیل) ل باکورێ کەنەدا بەربەلاڤە. هوکارێن

---

[٨٠] بروس کوهێن، بنەماکانی کۆمەلناسی، و. چەکۆ ئەحمەدی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی رۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٤، پ. ٧١.

[٨١] هەمان ژێدەر، پ. ٧٠.

[٨٢] سوزان جەمال، سایکۆلۆژی و مێیەتی، پ.٩٨.

[٨٣] هەمان ژێدەر، پ. ٩٨-٩٩.

سەرەکە ژی "فێهتی بوون، هەست ب گونەهکرنێ، ژ دەستدانا پلەوپایەیان، خوەکوشتن د رێیا کەسەک دن دە."[٨٤]

دەما مرۆڤ ل ژینگەها ئەڤان چاندا دنێرە، هنەک تشتێن دن ژ مە رە ئاشکەرا دبن، کو فاکتەرەک گرنگە دڤێ مژارێ دە، ئەو ژی ژینگەهە. ژینگەها بەرفین ئێن وەکە (ئەسکیمۆ) لێ دژین، یان ژی ژینگەها (بیابانا عەرەبی)، یان (بەربەرێن ئەفریقایی) لێ دژین. خوەکوشتن ل جەم وان ئەرێنیە و جهێ باوەری بوونێ یە. ئەڤە ژی بۆ کێمبوونا سەرچاڤێن ژیانێ ڤەدگەرە. د ژینگەها بەرفین و بیابانی دە، هەرتم مرۆڤ ل پرکرنا زکی دگەرە و ئەڤجار چ ب رێکا، جەنگ، تالان، خوەکوشتن یان ژی هێلانا زارویان بە، کو ئەڤە ژی ل جەم عەرەبێن کەڤن بەربەلاڤ بوو، قیزکێن خوە ب ساخی بن ئاخ دکرن. ئەسکیمویان ژی هەمان کریار ئەنجام ددا، وەکە پشتگوهـ ئاڤێتنا زارویان دا کو ژ برسان دە بمرن. هەر وەسان پیرەمێران ژی (کالان) ژ بۆ کو بارێ ژیارا مالباتا خوە گران نەکن، پەنا بۆ خوەکوشتنێ دبرن. دیسان هەمان رەفتار ل جەم هنديیێن (پوست سۆر) ژی دیاردبن، کێم ئەندامان دکوژن یان ژی دهێلن حەتا کو بمرن.[٨٥] ژ بەر کێمیا ئاڤ و بارانێ و کێمیا خوارنێ، مرۆڤ خوە ل ژێر حوکمێ سروشتی دبینە.

هەر وەسان ل جەم هنەک مللەتان خوەکوشتن پیروزە، وەکی گروپێ (ساموری) (Samurai) ل ژاپونێ، سروشتەک تایبەت هەیە ب ناڤێ (هاراکیر) (Hara-Kiri) ئەو کەسێ بریارا خوەکوشتنێ ددە، د رێورەسمێ دە رێزەک مەزن لێ دگرن و ب شوندە خوەدکوژە.[٨٦] دیسان هنەک مللەت عاشق و شەیدایێ مرنێ و خوەکوشتنێ نە، وەکی (مەکسیکیان) (جاک سوستێل) (Soustelle Jacques) ل سەر مێژوویا شارستانیا ئەمریکا ڤەکولین کرییە و دبێژە:

---

[٨٤] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ڕ. ٩٨.

[٨٥] بوساحە ئەحمەد، مردن لە ڕەوانگەی ئایینەکانەوە، ڕ. ١٠٨.

[٨٦] سوزان جەمال، سایکۆلۆژی و مێیەتی، ڕ. ٩٩.

د دیروکێ ده هیچ ملله‌ته‌کێ نابینن قاسی مه‌کسیکیا ئاره‌زوویا مرنا نه‌سروشتی هه‌به‌، ژبه‌ر کو مرن ل جه‌م وان ژێده‌رێ ژینێ یه‌، وه‌کی گیایێ ژ دنکه‌ک توڤی شینبووی ژ ئاخێ دده‌ردکه‌ڤه‌.[٨٧]

لێ به‌لێ د ناڤ هنه‌ک کولتوران ده‌، خوه‌کوشتن شه‌رم و فهێتبوونه‌ک مه‌زنه‌. ل جه‌م خه‌لکێ (بۆرنیۆ)، خوه‌کوشتن، یان کوشتن د جه‌نگی ده‌، یان ژی مرنا ژنان ب رییا زارووبونێ، دئێخن رێزا مرنێن خراپ، ب تایبه‌تی. ل جه‌م (موسی) (Mossi) یان، خوه‌کوژان مینا سه‌گان خاک دسپێرن.[٨٨]

ژ ئالییێ ئولی ژی ڤه‌، گه‌له‌ک گه‌نگه‌شه ل سه‌ر ڤی بابه‌تی هاتینه‌کرن، هه‌ر یه‌کێ ل گور فیلوسوفی و بنه‌مایێن خوه ئه‌ڤ مژار ئه‌نالیسکرییه‌. هندی ئایینێن ئاسیمانی وه‌کی (یه‌هودییه‌ت، مه‌سیحیه‌ت و ئیسلام) ب ئاوایه‌ک توند دژایه‌تیا خوه ل هه‌مبه‌ر خوه‌کوشتنێ ده‌ربرییه و ب هه‌ر ره‌نگه‌کێ قه‌ده‌غه‌کرییه‌. د په‌رتوکا جوهیانده (العهد القدیم) (ته‌ورات)ێ ده دناڤه‌روکا (ده‌ه شیره‌تانده) ئه‌وا بۆ (موسا پێغه‌مبه‌ری) د (سه‌فه‌را ده‌رکه‌تنێ) (الخروج) دا هاتی (١٣\٢٠) (نه‌کوژه‌) و سه‌فرا (تثنیه) (١٩\٢٠) "ئه‌ز دیده‌ڤانم ئه‌ڤرو ل سه‌ر وه و هه‌ر وه‌سا ب ئه‌رد و ئاسمانان، من ژیان و مرن، به‌رکه‌ت و له‌عنه‌ت من دایه وه‌، بۆ خوه ژیانێ هه‌لبژێرن دا هون و نفشێ وه بژین."[٨٩] "هه‌می شروڤه‌کارێن (ئه‌رسودوکس) د ئاینێ جوهیان ده دیاردکن، کو خوه‌کوشتن نه‌دروست و گونه‌هه‌. بۆچوونا (حاخامێن) جوهیان د ده‌رباری ڤێ چه‌ندێ ده‌، ب گونه‌هـ دده‌رحه‌قی گیانێ مروڤی دده زانین. لێ به‌لێ (عبدالوهاب المسیری) دده دیارکرن خوه‌کوشتن درسته ل دویف په‌رتوکا (العهدالقدیم)، لێ ئه‌و نڤیسارێن ناڤ

---

[٨٧] بوساحه ئه‌حمه‌د، مردن له ڕه‌وانگه‌ی ئایینه‌کانه‌وه‌، ڕ. ٨٦.
-مه‌به‌ست ژ مرنا نه‌سروشتی (کوشتن، خوه‌کوشتن، خه‌ندقین، که‌تن ژ جییه‌ک بلند، سوتن و هتد...)، ل جه‌م مه‌کسیکیان که‌سێن کو ب شێوه‌یه‌ک نه‌سروشتی بمرن، چاره‌نڤیسا وان به‌هشته و ناڤێ وێ به‌هشتێ ژی تۆناتیۆهیچان (Tonatiohichan). بۆ پتر پێزانینا ل بوسا ئه‌حمه‌د ڤه‌گره‌.
[٨٨] هه‌مان ژێده‌ر ، ڕ. ٩٩, ١٠٠.
[٨٩] الکتاب المقدس، العهدالقدیم و العهداالجدید، (بیروت: جمعیات الکتاب المقدس المتحده‌، ط١٩)، ڕ.٩٣-٢٥٣.

هـاتی ئامـاژەپێ دکـە دچـەوتن و نڤیسـێن مێژوویینـە و دگـەل وان بـەلگێن هـاتین ناگونجن."[٩٠]

هەلویستێ ئـولا مەسـیحیەتێ هـەمان هەلویسـتە ددەربـارەی خوەکوشـتنێ دە و د پەرتوکا (العهدالجدید) (سوزا نوو) (انجیل متی ٢١\٥) دا هاتییە، "نـەکوژە یـان کوشـتنێ نەکە، ئێ کو کوشـتنێ دکە، دڤێت بچە بـن حوکمێ قـازی و دهێت هژمـارتن کـارەکێ نەشەرعی و روحێ پیس دکە و لەعنەتا خودێ لێ دبە. ژ بـەر کو کـارەک نـە ئـەخلاقی یە و نـەئاییینی یە. هـەموو رێبـاز و مەزهـەبێن ئـاینێ مەسـیحی خوەکوشـتنێ ب گونـەهـ دزانـن و ل دویـف هـزر وبیـرین زەلامـێن ئـاینی ئێن ل چـاخێ نـاڤین، یـەزدان ب تـەنێ بریاردەرێ مرنا مروڤانە. چەوا و کەنگی؟ ئەڤ هەلویست یەکلاکەرە."[٩١]

د ئـولا ئیسـلامێ دە ژی، خوەکوشـتن مـەزنترین تاوانـە، ب تایبـەتی ل سـەر کەسـێ موسلمان، خوەدا د (سورة النساء) دە ددەربارەیی ڤێ مژارێدە دبێژە:

> خوەنەکوژن، ب راستی خودا دلوڤانە دگەل وە (٢٩) هەرکەسـێ دوژمنکـاری و سـتەماکارییێ بکـە، دێ وی د ئاینـدە دە هاڤێنـە دوزەخێ و ب ئاگری سوژن و ئەڤ کار ژ بۆ خودێ بەردەوام و هێسانە.[٩٢]

ل جهەک دن (محمد پێغەمبەر) د فەرمودەیەکا خوە دە دبێژە:

> هەر کەسەکێ خوە ژ چیایەکێ بهاڤێژە و خوەبکوژە، وێ هـەرە ئاگرێ دوزەخێ و دێ هەتا هەتا تێدا بمینە. هەر کەسـێ ب پارچـە ئاسـنەکێ خوەبکوژە، ئـەو دێ ل دوزەخـێ ب وی پارچـا ئاسـنی خوە هەتاهەتا ئازاربدە دێ ل ورێ بمینە و رزگار نابە.[٩٣]

---

[٩٠] شوکت زین العابدین محمد عمر السندی، الانتحار فی إقلیم کوردستان-العراق أسبابه – اثاره- علاجه (فی ضوء مقاصد الشریعه الإسلامیه والعلوم الإنسانیه محافظه دهوک انموذجا) ، ڕ. ٥١.
[٩١] هەمان ژێدەر، ڕ. ٥١- ٥٢.
[٩٢] بوساحە ئەحمەد، مردن لە ڕەوانگەی ئاییینەکانەوە، ڕ. ٧٥.
[٩٣] هەمان ژێدەر، ڕ. ٧٦.

خوەکوشتن د ئولا (زاردەشت) یێ دە ژی، قەدەغەیە و حەرامە. دژی هەلویستێ هەبوونێ و ئافراندنێ، دادییێ و مروڤایەتیێ یە.[٩٤]

دیسان ئولا (ئێزدیاتیێ) ژی خوەکوشتن حەرامکرییە و ژ گونەهێن مەزن دهێت هەژمارتن. ددەقێ (مرسوم الجبار) ئێ ئاینی ب زمانێ کوردی هاتییە، "چ سەیرە یێ خوە دکوژیت، کارەک غەریبە دناڤ خەلکێ دە نەفسا خوە بۆ دوزەخێ دبن، دورکەفتنە ژ ئیمانێ، روییێ وان رەشن ل دونیا و ئاخرەتێ."[٩٥]

ئولا (صابئییێن مەندانی) ژی ئەڤ دیاردە قەدەغەکرییە. د پەرتوکا وان ئا ئولی دە، ئەڤ دیاردە هاتینە حەرامکرن؛ "خوەکوژی، بەربرنا زارویان، ئیشکەنجا کەسان و ئێشاندنا لاشی."[٩٦]

د ئاییێ (بوزایی) دە، خوەکوشتن قەدەغەیە. یەک ژ شیرەتێن بوزایی کرین ژ ناڤنەبرنا ژیانا هەر هەبوونەکێ و فێربوونا هەرهەشت یاسایێن ژیانێ، رەوشتێ راست، دزی، کوشتن و هەر کریارەک پوشمانی ل دویڤدابە، یان ژی شەرم. د هەر دەه شیرەتاندە هاتییە، خوە دوربخە ژ ناڤبرنا ژیانێ، ژ بەر کو خوەکوژی دژی پرەنسیپێن ئولا بوزایی نە. خوەکوشتن گیانی ژ کەلەخی جودا دکە و رێزی ل لاشی ناگرە. ژ بەر هندێ دڤێت ل هەمبەر ڤێ دیاردێ بەرەنگاری بهێت کرن ژ ئالییێ خەلکێ ڤە بۆ ژیانێ.[٩٧]

د هنەک ئایینان دە، خوەکوژی، شەرەف و پیروزییە وەکی ئولا (جینی)، کو ئایینەکە ل هندێ. ل گور نەرینا وان خوەکوشتن (نعمەتەک) مەزنە و دڤێت هیچ رێگریەک لێ نەهێت کرن. ب تایبەتی ب رێیا برسیکرنا هێدی_هێدی. کو مەزنترین پلەیە (روح) جان دگەهێ د ژیانێ دە. هەلبەت پلەیەکا وەسانە، کو هەموو کەس ناگەهەنێ، ژبلی زەلامێن

---

[٩٤] شوکت زین العابدین محمد عمر السندی، الانتحار فی إقلیم کوردستان-العراق أسبابه – اثاره- علاجه (فی ضوء مقاصدالشریعه الإسلامیه والعلوم الإنسانیه محافظه دهوک انموذجا) ، ر. ٥٦.

[٩٥] هەمان ژێدەرە، ر.٥٣.

[٩٦] هەمان ژێدەر، ر. ٥٢.

[٩٧] هەمان ژێدەر، ر. ٥٤.

ئـولی (رهبـان)، ئـێن کـو ب دەهـان سـالان ڤـێ رێ ددن بـەر خـوە، داکـو بگەهنـە خوەکوشتنێ.[98]

هـەر وەسـان د ئـولا (شـینتەوی) دە، ل یابـانێ، خوەکوشـتن کریـارەک ئاسـایی و نەقەدەغەیە، بەلکو ب چاڤەک پیرەز لێ تەماشەدکن. ئەو خوەکوشتنێ ب بێمنەتی دبینن و ل گـور دیتنـا وان، هـەر جارەکـە وان بڤـێ دکـارن خـوە ژ کـومێ ڤەقـەتینن و خـوە بکوژن.[99]

ئاینێ (دورگـەیێن مـارکیز) ، ئـەو ژی خوەکوشـتنێ ب چاڤـەک ئـەرینی دپـەژرینن. ب تایبەتی "ئەو ژنێن ب رێکا زاروبوونێ دمرن، ئەو جەنگاوەرێن د ڤادا جەنگ دە دهـێن کوشتن و کەسێن خوەکوژ. هەموو دچن ل جەم خودێ ل ئاسیمانان."[100]

د ڤان چاند و ئولێن ژ هەڤ جودا دە، دوو بۆچوون ل سەر مژارا خوەکوشـتنێ ب بـەر چاڤێن مـە دکـەڤن، هـن ژ وان دگـەل خوەکوشـتنێ نـە و بـەلکو بەشـەکە ژ چاند و روشـەنبیریا وان. بەلێ هنێن دن ب ئاوایەک رەها ئەڤێ دیاردێ رەتدکن و قەدەغـەدکن. لێ دیسان دیار بوو، ژینگەهێ باندورەک مـەزن هەیـە ل سـەر کەسـێ خوەکوژ و وەک فیداکاری و قوربانیکرن دهێت پەژارندن. ب تایبـەتی د وان ژینگـەهێن هشـک و بـەرفین دە.

---

[98] هەمان ژێدەرێ بەری، ڕ. ٥٤، ٥٥.

[99] هەمان ژێدەر، ر، ٥٥.

[100] بوساحە ئەحمەد، مردن لە ڕەوانگەی ئایینەکانەوە، ڕ. ٩٢ .

-دورگەیـەێن مـارکیز، ژ (١٠) دورگـەیان پێـک دهـێن، دکـەڤن باشـورێ زەریایـا ئـارام، رووبـەرێ وێ(١،٢٧٤کم^2) و ل ژێر دەستهەلاتا فرەنسا دەیە. بۆ پتر زانیاریان ل ژێدەرێ بەرێ ڤەگەرە.

٥. خوەکوشتن د دەروونناسییێ دە:

هوکارێن دەروونی خوەدی رولەک مەزنە د رەفتارا خوەکوشتنێ دە. "هن پزیشک و دەروونناس د وێ باوەرییێ دە نە، کو ئەو کەسێن خوەدکوژن یان هەولا خوەکوشنێ دکن، کومەکا ئاریشێن دەروونی ل بال وان هەنە و بەرپرسیاریا خوەکوشتنێ پلە ئێک هوکارێن دەروونی نە."[١٠١] قوتابخانەیا شروڤەکاریا دەروونی (سیگوموند فروید) (Sigmund Freud) (١٨٥٦-١٩٣٩) ئێ کو ب دامەزرێنەرێ ڤێ قوتابخانەیێ دهێ هژمارتن. دوو رەمەک (غەریزە) بۆ رەوشت و هەلویستا هەر مرۆڤەکێ دانایینە، ئەو ژی رەمەکا ژیانێ (Eros) و رەمەکا مرنێ (Thanatos).[١٠٢]ئەڤ هەر دوو غەریزە هنەک جاران هەڤدگرن و هنەک جاران هەڤدژن, د کریارا خارنێ دە دڤێت غەریزەک ژ ناڤ بچە. لێ د کریارا سێکسی دە بەرەڤ هەڤرکیەکێ ڤە دچن ژ بۆی ب دەستخستنا ل هەفکرنەکا توند. ئەڤ هەڤدژی و ل هەفکرنا د نێڤبەرا ڤان هەر دوو رەمەکان پەردەیێ ل سەر هەموو دیاردێن ژیانێ رادکە[١٠٣] ب ئاوایەک گشتی ئێروس بەردەوامی ب ژیانا مرۆڤی ددە و فشارێ ل سەر مرۆڤی دروست دکە بۆ ب دەستخستنا خوارن و ئاڤێ د دەمێ برسێ تێهنێ دە، هەروەسان مانێ ددە مرۆڤی و هەموو ل ژێر چەمکی لیبدۆ (Libido) کوم دبە.[١٠٤] تاناتوس بەروڤاژی ئێروسێ یە رۆلەک نەرێنێ د ژیانا مرۆڤی دە دگێرە وەکە؛ "مرن، کوشتن، ئازاردانا خەلکێ، ستەم و زووردار و هتد...". هەموو ل ژێر ڤی چەمکی دجڤن.[١٠٥]

ل گور دیتنا فرویدی، "دەروونا مرۆڤی مەیدانا هەڤرکییێ یە د نێڤبەرا ئێروس رەمەکا ژیانێ و رەمەکا مرنێ تاناتوسی. ئاسایشا مرۆڤی بەرهەمێ رەمەکا ژیانێ یە و نەئارامیا مرۆڤی بەرهەمێ رەمەکا مرنێ یە."[١٠٦] هەر کارەکێ مروڤ دکە ئەگەر ژیان و

---

[١٠١] کەریم شەریف قەرچانی، نەخوشی وگرفتە دەروونی و کۆمەڵایەتییەکان، چاپی دووەم، چاپخانەی پەیوەند، سلێمانی، ٢٠١٠، ل.٣١٢- ٣١٣.

[١٠٢] هەمان ژێدەر، ل. ٣١٣.

[١٠٣] سیغموند فروید, مختصر التحلیل النفسي, ترجمة: جورج طرابیشی, دار الطلعة, لطبعة الثانیة, ١٩٨٦, ص. ١٣.

[١٠٤] ڕێبوار مەحەمەد مەلازادە، نالی و سایکۆلۆژیای شیعر، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠١٦، ل. ٢٤٥.

[١٠٥] هەمان ژێدەر، ل.٢٤٦- ٢٤٧.

[١٠٦] هەمان ژێدەر، ل. ٢٤٧.

ئاڤاکرن تێدا بە، ئەو بۆ غەریزەیا ئێکێ ڤەدگەرە، ئەگەر بەرڤاژی ڤێ چەندێ بە، ئەو دچە د چارچوڤەیێ خالا دووەمین دە. ب ڤێ چەندێ ژی غەریزەیا مرنێ دبە ئەگەرێ هندێ مروڤ ببە دوژمنێ خوە و بەرەف خوەکوشتنێ ڤە بچە. ل دویف بوچونا فرویدی "هەر مروڤەکێ حەز ژ کەسەکێ بکە، بێ حەزا وی هەردوو غەریزە ل نک وی پەیدا دبن بەرانبەر وی کەسی، ئەو ژی (ڤیان و کەرب). ئەڤە ژی د وژدانا هەر مروڤەکێ دا هەیە، ل دەمێ کو ئەو بێزار دبە یان بێهیڤی دبە، هەست ب کەربێ دکە بەرانبەر وی کەسێ ئێ کو حەز ژێ دکە، هەر ئەڤ چەندە ژی دبە ئەگەر کۆ مروڤ هزر د خوکوشتنێ دە بکە، ژبەر کو د وژدانا وی دە کەرب ژ بووی دەروونێ خوە ژی هەیە، ب ڤی کاری دخازە دەرونێ خوە سزا بدە.[١٠٧] مرۆڤ ب کارێ خوەکوشتنێ رادبە ب مەرما کوشتنا کەسێ بەرانبەر، نەک کوشتنا خوە، ئەڤە ژی بۆ وێ کەربێ ڤەدگەرە ئاکو د دەروونا مرۆڤی دە شاخ دایە، بزاڤێ دکە وی دناخێ خوە دە بکوژە.[١٠٨]

فروید تەکەزێ سەر ژ دەستدانا تشتەکێ خوەشتڤی دکە ل جەم خوەکوژی، چ ئەو ژ دەستدانە سیبمولیک بە وەکە نیشتیمان، خاک و نەتەوە و هتد...یان ژی خوەشتڤیەک بە ل جەم وی، کو ب وێ ژ دەستدانێ دلتەنگ و خەمگین دبە. "گەلەک جاران کوچکرن و مرنا کەسەک خوەشتڤی دبە ئەگەرێ دروستکرنا کەرب و کینێ و هێرس و گازنان دژی وی خوەشتڤیێ کوچکری، ئەڤ کەرب و کینە و هێرسبوونە ئێن دژی کەسێ کوچکری دبە بنەما و ناڤوکا دیاردەیا (سادیزمێ).[١٠٩] د هەمان دەم دە، دەما کو کەرب و کینا خوە هەموویێ ئاراستەی کەسێ وندا یان کوچکری دکە، هنگێ ئەز (Ego) یێ

---

[١٠٧] عبدلله بن سعد الرشد، ظاهرة الانتحار التشخيص و العلاج، مركز الدراسات و البحوث، جامعة نايف العربية للعلوم ألامنية، الرياض، ٢٠٠٦، ڕ. ٩٦.

[١٠٨] هەمان ژێدەر، ڕ. ٩٧.

-سادیزم ب واتایا ئیشاندن و ئازاردانێ دهێت د کریارا سێکسی دە، ئەڤ دیار دە هەر ژ کەڤن دە ل جەم مرۆڤان هەبوویە، لێ وەک چەمک ژ ناڤێ رۆماننڤێسێ فرەنسی(مارکیز دی ساد) هاتییە وەرگرتن، و ناڤەروکا رۆمانێن وی هەموو ژ توند و تیژیێ د چالاکیا سێکسی دە پر بوون و وەک چێژ ژێ دهات وەرگرتن. بۆ زیدەتر زانیاریان بۆ پەرتوکا (نەخوشی و گرفتەکانی دەرونی و کۆمەلایەتی) ڤەگەرن.

[١٠٩] کەریم شەریف قەرچانی، نەخوشی وگرفتە دەروونی و کومەلایەتییەکان، ڕ.٣١٤.

-ماسوشیزم بەروڤاژی سادیزمێ یە. کەسێ ماسوشی خوەشیێ ب ئازاردانێ دبە، ئانکو خوەشیا سێکسی نابینە حەتا کو نەهێ ئێشاندن، ئەڤ چەمکە ژی ژ رۆمانڤیسێ نەماساوی(لیونالردی ساشرماسوش) هاتیە ستاندن. بۆ پتر زانیاریان، ل ژێدەرێ بەرێ ڤەگەرن.

وی کەسی ب رێیا میکانیزما بەرگریا دەروونی دهێت وەرگەراندن و وێ کەرب و کینێ ئاراستەی خوە دکە و د ئازاردان و سڤکرنا خوە دە، چێژێ دبینە. ئەڤە ژی دبە سەرچاوێ (ماسوشیزمێ).[110] هەر وەسان فروید وێ یەکێ ددە دیارکرن, کو ڤیان ب پرانیا جاران ب کەربێ ڤە گرێدای یە, لێ ب شێوەیەک نەپەنی, هندی کەربە د ناڤ پەیوەندیێن مرۆڤی دا بەرەڤ ئاراستەیا ڤیانێ ڤە دچە. هەر وەسان بەروڤاژی ژی دبە, کو کەرەب ڤیجا بەرەڤ ڤیانێ ڤە دچە.[111]

پشتی فرویدی (کارل مێنگەری) ژی هەمان بوچوون ئاراستەکرییە و ئەو خوەکوشتنێ ب ڤی ئاوای پارڤەدکە:

ئێک: حەزا کوشتنێ (کوژەک): ئەڤە ژی وێ واتایێ دگەهینە کو حەزا کوشتنا هن کەسانێن دن ل جەم خوەکوژی هەیە. ئەو ب ڤێ رێکێ تولا خوە ژ وان ڤەدکە.

دوو: ڤیانا مروڤی بو کوشتنێ: هەر دەما زاروک ژ ئالییێ خێزانا خوە ڤە هات پشتگوهـ ئاڤێتن. یەکسەر ئەو دێ هەست ب نەڤیانێ کە، ل بەرانبەر وان، ئەڤە ژی هەستکرن ب گونەهێ و دودلییێ ل جەم وی پەیدا دکە، دخازە تولڤەکرنێ بکە و دهەمان دەم دە حەزدکە دگەل خێزانا خوە ژی بمینە، وێ ببە دوژمنکار دگەل خێزانا خوە. ئەڤ چەندە ژی دبە سەدەمێ هندێ، کو خوە سزا بدە و کەربێ ژخوە ژی رابکە، ژ بەر وێ دوژمنکارییێ ئا کو، دگەل خێزانا خوە هەی.

سێ: ئارەزوویا مرنێ، (ئارەزوویا یەکگرتنێ): کەسێ کو خوەدکوژە، دخازە ب بابی خوە رە ئێکگرتی بە. ئەو بابێ کو حەژی دکە و د هەمان دەم دە کەرب ژێ ڤە دبە .

چار: ئارەزوویا رزگاربوونێ: حەزا وی مروڤێ، کو خوەدکوژە، بەرانبەر وێ یەکێ یە، کو بزانە هنەک کەس هەنە ژ بووی وی ب خەم دکەڤن و دخازە بزانە کا ئەرێ جهێ رێزێ و گرنگیدانێ یە ژ بال دەوروبەرێ خوەڤە. ژ بەر هندێ دەما کو دبینە ئەو

---

[110] کەریم شەریف قەرچانی، نەخوشی وگرفتە دەروونی و کومەلایەتییەکان، ڕ.٣١٤.

[111] سیغموند فروید, الأنا و الهو, ترجمة: محمد عثمان نجاتي, الطبعة الرابيعة, الدار الشرق, قاهيرة, ١٩٨٢, ص. ٧٠.

هـەولا وی کـری بوویـە جهـێ دلگرانیـا کەسـێن دەورووبـەر، هینگـێ ئێـدی حـەزا خوەکوشتنێ پێرە نامینە.[112]

کـارل مێنگـەر ئـەڤ بۆچـوون ژ تیـوریێن فرویـدی وەرگرتینـە، خـوەکوشـتنێ ب (کوشتنا بەروڤاژی) ب ناڤ دکە، ئەو ژی ژ ئەنجامێ هـەبوونا کـەرب و کینێ بەرانبـەر کەسـەکێ دیتـر و ئـەڤ کەربـە دچـە د نـاڤ دەرونـێ وی ب خـو دە و کـەربێ ژ خـوە رادکە، و رادبە ب ئەنجام دانا ڤێ کریارێ دا کو وی د هوندرێ خوە دە بکوژە.[113]

هەر وەسان (میلان کلاین) ی، ژ ئالییێ دەروونـی ڤە، ل سـەر ڤێ مژارێ بۆچونێن خوە دیارکرینـە. ئـەو وەسـفا دوو جەمسـەرێن سـەرەکە دکە بۆ گەشـەکرنا زاroوکـی. "یــەک بریتیــە ژ جەمســـەرێ شـــیزۆفرینیێ، کــو دروســـتکرنا شـــیزوفرینیاێییە، دوو جەمســـەرێ خـــەموکیێ یـــە، ئـــەو خـــەم و ئـــازارێن دبـن ســـەدەمێ نەخوەشـیێ. ژ بـۆ تێگەهشتنێ، د بابەتێ خوەکوشتنێ دە، د تیوریێن میلان کلاینی دە، جەمسـەرێ دووەم گرنگترە. ژ بەر کو وەکەهەڤیـەک گرنـگ هەیـە د نێڤبـەرا ئـەڤێ جەمسـەری و نیشـانییێن خەموکیێ."[114] میلان کلاین وەها خوەکوشتنێ ددە دیارکن. *ئەز* بۆ جهێ کوشـتنا خـراب ڤەدگەرە و دخازە تشتێن باش رزگاربکە. ئەو تشتە د ناڤ خوەییەتیێ (خود) دە بە یان ژ دەرڤە بە.[115] ئانکو "خوەکوشتن رێ ددە کو *ئەز* دگەل تشتێن باش یەکگرتنێ بکە ئێن کـو د گـەل مـەزنبوونێ تێکـەل بوویـە و تـەماعی دگـەل دا کرییـە، هـەر وەسـان دکـارە خوەکوشتن بۆ شکاندنا وێ پەیوەندیێ بە ئا دگەل جیهانا ژدەرڤە دە هەیە."[116]

ئاریشـە و نەخوەشـیێن دەروونـی رولـەک مـەزن ئـا دیاردەیـا خوەکشـتنێ یـە. ئـانکو نەخوەشـیێن دەروونـی گرنگتـرین فاکتـەرن و پەیوەنـدی ب دیاردەیـا خوەکوشـتنێ ڤـە هەیە. لێکولینێن دەروونێ ددن دیـارکرن ٩٠-٩٥% هـەموو ئـەو حالـەتێن خوەکوشـتنێ یان بزاڤێن خوەکوشتنی پەیوەندی ب نەخوەشیێن دەرونی ڤە هەنە. ئانکو ئـەو کەسـێن نەخوەشـیێن دەروونـی ئێن دەستنیشـانکری هـە نـە ١٠_١٢% بێهتـر ژ خـەلکێ ئاسـایی

---

[112] عبدلله بن سعد الرشد، ظاهرة الانتحار التشخيص و العلاج، ر. ٩٩
[113] هەمان ژێدەر، ر.٩٩.
[114] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٩٧.
[115] هەمان ژێدەر، ر٢٠٠.
[116] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

ترسا خوەکوشتنی ل سەر هەیە.[117] ژ وان نەخوەشیین ترسا خوەکوشتنێ ل سەر هەیە، (خەموکی) ئان (پوسیدەگەری) "خەموکی یەک ژ وان نەخوەشیێن دەروونی یە، کو ب شێوەیەکێ بەرچاڤ د تەمامیا کومەلگەهێن دنیایێ دە بەلاڤە." [118] خەموکی دکارە د هەموو تەمەنەکێ دە ل مرۆڤی دەربکەڤە، لێ سایکولوگ وەها ددن دیارکرن، کو گرنگترین تەمەن د سەر سهێ و چل سالیێ دە، ئانکو دقوناغا گەشەکرنێ دە دەردکەڤە. هەر وەسان ژن ژ زەلامان بێهتر توشی ڤێ نەخوەشیێ دبن.[119] جهێ بالکێشیێ یە، نە ب تەنێ مرۆڤ توشی ڤێ نەخوەشیی دبن، بەلکو گیانەوەر ژی وەکی (مشک و مەیمون) ژی توشی خەموکیێ دبن.[120]

ترسناکترین حالەت کو د خەموکیێ دە رووددن ئەڤن: "بەردەوام هەست ب خەموکیێ دکە، ئەدگارێن خەم و پەژاریێ ل سەر سیمایێ وی دیارن. بێ ئومێدە ل هەمبەر ژیانێ. رەشبینە. مورالێ وی نزمە. شیانێن بریاردانێ نینن. هەستکرن ب گونەهێ، سیستەمێ نڤستێ نەباشە. سیستەمێ نانخوارنێ تێک دچە. کێشەیا جەستێ لاواز دبە، لێ هنەک جاران بەروڤاژی قەلەو دبە. ئارەزوویا سێکسی پێرە کز دبە و ل دوماهیێ نامینە. شیانا سەرنجادان و هزرکرنێ ژ دەست ددە. بەردەوام د بارەک نەئارام دە یە. هەست ب ئازارا جەستەیی دکە و هەر گاڤ ژ جهەکێ دنالە."[121] ژ بلی نەخوەشیا خەموکییێ گەلەک نەخوەشیێن دن هەنە دبن سەدەمێ خوەکوشتنێ، وەکە (سیکزوفرینیا، نەخوەشیێن سایکوسیس ئێن توند، وەساواسا نەچاری، هێستریا، ئالەدەبوون...هتد).[122]بێگومان "ئەڤە ژی بۆ وان ئەگەران ڤەدگەرن، کو ئەو نەخوەش،

---

[117]Benjamın James Sadock , M.D, Vırgınıa Alcottsadock, M.D. Kaplan & Sadock's Synopsis Of Psychiatry: Behavioral sciences/ Clinical Psychiatry: Emergency Psychiatric Medicine; Suicide , Ninth edition. Philadelphia, Lippincott Williams & Wilkins. 2003: 918.

[118] سۆزان جەمال، لەگەڵ سایکۆلۆژیا دا، بەڕێوەبەرێتی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی، ٢٠١٢، ر. ٥٧.

[119] هەمان ژێدەر, ر. ٥٩.

[120] هەمان ژێدەر, ر. ٦٠.

[121] هەمان ژێدەر، ر. ٦٢.

[122] سیکیسوفرینیا نەخوەشیەک دەرونی دومدرێژە، نێزیکی ١٠%ئێن کو توشی ڤێ نەخوەشیێ دبن توشی دیاردەیا خوەکوشتنێ دبن. نیشانێن کو ل جەم نەخوەشی پەیدادبن، تێکچوونا ئاخفتنێ،

پروسێن عەقلی و نرخاندن و هەڤبەرکرن و لێکدانا مەنتقی ژ دەستددن و بەردەوام دکەڤن بازنەیەک گرتی و پر خەم و کوڤان دە و د نەرەحەتیەکێ دە دژین."[123]

ل گور زانایێن رێبازا نەخوەشیێن عەقلی، مرۆڤێن ساخلەم هەولا خوەکوشتنێ ناکن، بەلکو ب رێیا نەخشەدانان و هزرکرنێ هەولا بەردەوام ئا چارەسەرکرنێ دکە و خوە ب دەستێ خوەکوشتنێ بەرنادە.[124] کەواتە دڤێ دیتنێ دە هەر کەسەکێ خوەبکوژە یان هەولا خوەکوشتنێ بکە، خوەدی ئاریشە و پرسگرێکن دەروونی نە.

هزرکرن و دیتن و بیهستنێ. هەر وەسا بایەخ نەدان ب تەندروستیا خوەیا کەسی و رەفتارێن نەجڤاکی ل جەم پەیدا دبن، ددەمەک کورت دە گهورین ب سەر رەفتارێن وی دە دهێن. هەر وەسان کەسایەتیا وان پارچە پارچە دبە و دەنگێن ئاشوپی دهێن بەرگوهان و بەردەوام ل دوور خوە دچەرخن و گەلەک جورێن سیکیزوفرینایێ هەنە و و بەرژەنگێن وێ ژی پرن.
- سایکوسیس نەخوەشیەک دەروونی یە ،هەست و وژدان و سۆزا مرۆڤی دگەل روودانێن دەرڤە دە وەکهەڤ نینە یان ناگونجە. نەخوشیا سایکۆسسی ئەگەر هەیە نەخوەش خوە بکوژە، ب تایبەتی ئەگەر بیروکەیا سایکۆسسیێ پەیوەندی ب بوونا خوداوەند، ب رۆژا قیامەتێ هەبە، یان دیتن و گوهلێبوون، یان هەستکرنا وی ب دەنگێ فریشتە و شەیتان.
- وەساواسا نەچاری، نەخوەشیەک دەروونی یە ، مرۆڤ توشی واسواسیەک مەزن دبە، د رەفتار و هزرکرنێ دە و دبە بناغە بۆ نەخوەشیا نیرۆسسێ، لێ ترسناکترین حالەت ئێن ڤێ نەخوەشیێ ، ئەوە ئەگەر بیروکەیا بابەتی ل سەر ئیمان یان گونەهەک وەهمی بە یان هەر ئایەتکێ بە کو ترساندن زوور تێدا هەبە، هینگی مرۆڤی بەرەڤ خوەکوشتنێ ڤە دبە، ژبەر کود فکرا وە دە ب رێیا خوەکوشتنێ دێ ژ وێ بیروکەیا واسواسی قورتال بە.
- هێستریا کەڤنترین و سەرسورهێنەرترین نەخوەشیا دەروونی دهێ هەژمارتن، بێهتر توخمێ (مێ) توشی ڤێ نەخوەشیێ دبن. هەر وەسان دەما کو نەخوەش د کەڤت حالەتەک هیتسریای دە، گهورینێن فسیولوجی ل جەم پەیدا دبن، لاشێ وی رەق و هشک دبە و چاڤێن وی زیق دبن، گوهێن و کەڕدبن وپەنجین دەستێ وی وەکی دارای رەق دبن و ژانەسەر دبە و گەلەک حالەت ل جەم پەیدا دبە....
- ئالودەبوون نەخوشیەکە ژ ئەنجامێ زێدەڤەخارنا مادێن کحولی و بێهوشکەر، کو ئێدی نەخوەش بێ ئەڤ ماددە نکارە بژیت و د ئەنجام دە توشی نەخوەشیا خەموکیێ دبە و گەلەک جاران سیکسزوفرینا ل جەم وی نەخوەشی پەیدا دبە و بەرەڤ ئاراستەیا خوەکوشنێ ڤە دچە. رێژەیا ٥- ١٠% ئێن کو ئالەدەبوونا ئەلکهولێ هنە ب خوەکوشتنێ ژیانا وان ب داوی دهێت. ژ بۆ زانیارییێن پتر هون دکارن ل ژێدەرێ (ئەحمەد عەیاش) ی (خۆکوشتن) ڤەگەرن.

[123] کەریم شەریف قەرچانی، نەخوشی وگرفتە دەروونی و کومەلایەتییەکان، ر. ٣١٦.

[124] هەمان ژێدەر، ر. ٣١٦.

٦. خوەکوشتن و هوکارێن بایولوژی:

مە بەرە نها ژی دە دابوو دیارکرن، خوەکوشتن پرهوکارە، یەک ژ وان ئەگەرێن بایلوژی نە. لێکولینان ئەو یەک سەلماندییە، کو ئاستێ ماددێ (HIAA-٥) کو ئێکە ژ بەرهەمێن ماددێ (سیرۆتونین) (Serotonin) ژ جەستەیێ وان کەسان کێمە ئێن کو خوەکوشتینە. هەر وەسان ئەو ژی هاتییە تێبینیکرن کو ئەو کەسێن نەخوەشیا خەمووکییێ هەین ئەڤ ماددە د جەستەیێ وان دە کێمبوویە.[١٢٥]

٧. خوەکوشتن و هوکارێن بوماوەیی:

خوەکوشتنێ پەیوەندیەک موکم ب فاکتەرێن بۆماوەیی ڤە هەیە. بۆ نمونە (مارگۆکس هەمەنگوای) ل سالا (١٩٩٧) خوەدکوژە، کو پێنجەم ئەندامە مالباتا هەمەنگواینی یە ب خوەکوشتنێ دمرە. بە شێوەیەک گشتی هەبوونا حالەتەک خوەکوشتنێ د نێڤ خیزانەکێ دە، ب تایبەت ئەگەر ئاریشێن دەروونی هەبن، ئەگەرا رووداں و دووبارەبوونا حالەتێ خوەکوشتنێ دنێڤ وێ خێزانی دە زێدەتر دبە.[١٢٦]

دیاردا خوەکوشتنێ، د ڤێ نڤیسارا ژووری دە هات دیارکرن، مژارەک پر هوکار و ئالوزە. هەر زانست ب دیدەیا خوە ل ڤی بابەتی تەماشەدکە و لێ دیسان خوەکوشتن نە بتنی گرێدای ب فاکتەرەکێ ب تەنێ یە. هەر ژ کەڤن دە ئەڤ رەفتار هەبوویە، هەیا نها بەردەوامە، هیچ چارەسەرەیەک وەسا نەهاتییە دەستنیشنکرن، کو رێکێ ل ڤێ دیاردێ بگرن، لێ بزاڤێن جدی ، ژ ئالییێ رێکخراوێن ناڤ نەتەوی و ئێن سڤیل و جڤاکی ڤە دهێن کرن. کو ڤێ دیاردێ کێم بکن. لێ هن خالین خوەپارستن و رێگریکرنێ ل هەمبەر خوەکوشتنێ ئەڤێن خوارێ نە:

ئێک: نەهێلان و کێمکرنا تەنێتیێ و بیانیبوونا کەسێ ژ جڤاکی. خورتکرنا پەیوەندیێن جڤاکی و ئەڤە ژی ب رێیا رێکخراو و دام و دەزگەهێن جڤاکی.

---

[١٢٥] George masterton, jonathan cavanagh: suicide and deliberate self- harm. In: eve c. Johnstone, d. G. Cunningham owens, s. M. Lawrie, m. Sharpe, and c. P. L. Freeman. Companion to psychiatric studies. Seventh edition. Edinburgh, churchill livingstone, 2004: 66

[١٢٦] رەوشت رەشید رەسول، دیدار، ل رێکەفتی ٢٠١٧\١\١٩، ل ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد_دهوک.

دوو: گرنگی دان ب کەسێن خانەنیشینن و پیروکالان. هەر وەسان خوەشکرن و زێدەکرنا جهێ ڤەحەواندنا وان.

سێ: دەستنیشانکرنا وان کەسان ئێن کو نیشانێن خوەکوشتنێ ل جەم وان هەنە. ئەو ژی ب رێیا هن بەرژەنگان. ئەڤجا دڤێ بزاڤا چارەسەکرنا وان هوکارا بهێن کرن.

چار: ئاگەهدارکرن و بالداریکرنا مرۆڤێن دەوروبەرێ نەخوەشی و د گرفت و نەخوەشیا وی دە شارەزابن.

پێنچ: چاڤدێریەک هوور، د دەربارەی وان دەرمانان ئێن کو دبن سەدەمێ خوەکوشتنێ، ب تایبەت ژ بال پزیشکان ڤە.

شەش: دڤێ وان کەسان ئاگەهدار بکن، کو د پروسێسا خوەکوشتنێ دە، مەرج نینە، ب ئاوایەک سەرکەفتی بهێتە ئەنجامدان. بەلکو هەولا وان سەرنەکەفتی بە، کو ئەڤە ژی گەلەک جاران دبە سەدەمێ نوقسانی و سقەتییەکێ کو هەتاهەتا د وی دەردی دە بنالن.

حەفت: چارەسەکرن و کێمکرنا ئازارێن وان کەسان، ئێن کو توشی نەخوەشیێن دومدرێژ بووین.[١٢٧]

دڤان خالان دە، دەوروبەر ژ هەر تشی گرنکترە، بۆ کێمکرن و نەهێلنا خوەکوشتنێ. ئەو دەوروبەر، چ خێزان، هەڤال، رێکخراوێن سڤیل یان ژی رێکخراوێن جڤاکی بن بن، کو تایبەتمەندبن د ڤێ مژارێ دە.

[١٢٧] کەریم شەریف قەرچانی، نەخوشی وگرفتە دەروونی و کومەلایەتییەکان، ل.٢٣٠، ٢٣١، ٢٣٢.

بەشا دووێ

١. خوەکوشتن و ویژە:

دیاردەیا خوەکوشتنێ ئێک ژ وان دیاردەیانە ئێن گرنگی کێم پێ هاتییە دان. خوەکوشتنێ د هەمی ڤەکولین و لێگەریانێن هزرا مروڤی دا چ بەهایەک گرنگ نەبوویە ژبلی مرنێ. خوەکوشتن د ئەدبیاتێ دە وەک دیاردە، جهێ خوە گرتییە و هەر ژ سەردەما کەڤن ئا یونانی هەیا سەردەما نوو، زوربەیا بەرهەمێن ئەدەبی ژ دیاردەیا خوەکوشتنێ دبێ بەهر نینن. ئەڤجا چ ئەو بەرهەم چیرۆک بن یان شانوگەری یان ژێ داستان و هەر ژانرەک ویژەی بە. ئەڤ مژار د سەردەما کەڤن ئا یونانی ب تایبەتی د قوناغا تراجیدیا دە دهێت ڤەدیتن، کو (سوفوکلیسی) (Sophocles) (٤٩٦-٤٠٦ب.ز) د شانوویا (ئودیب پاشا) ی دە، قالا ڤێ مژارێ کرییە.[١٢٨] ئەو ژی پشتی ئودیب دیا خوە، ل خوە مەهر دکە و چوار زارو ژ وێ دبن. پشتی کو دیا وی دزانە ئودیب کورێ وێ یە، خوەدکوژە.[١٢٩] ل ڤرِ خوەکوشتن دهێت دیتن ئەگەر چ چارەیێن دن نەبن. هەر وەسان ب دیاردەیەکا باش ژی دهیتە هژمارتن، ئەگەر بۆ ڤەشارتنا ڤێهتبوونەک مەزن بە د ناڤ کومەلگەهێ دە.

هەلبەستڤانێ ئیتالی (دانتی) (Dante Alighieri) (١٢٦٥-١٣٢١) ژی, د شاکارا خوە ئا ویژەیی دە (کومێدیا یەزدانی) دە,[١٣٠] بوچوونا خوە سەبارەت دیاردەیا

[١٢٨] محمد لطیف عبدالرحیم (باڤێ نازێ)، دیرۆکا ئەدەبا کەڤنارە (ئەدەبا یۆنانی)، وەشانێن زانکۆیا دهوک، ٢٠١٠، ر.٨٣.

[١٢٩] https://ar.wikipedia.org/wiki/ أوديب_ملكا. (١٠.١٢.٢٠١٦).

د ڤێ شانوویێ دە ئودیب باڤێ خوە دکوژە بێ کو بزانە (لایوس) باڤێ وی یە و ب دیا خوە رە دزەوجە و بێ کو بزانە. خوەکوشتنا دیا ئودیبی ژ ئەگەرێ کارڤەدانێن رویدانەکا نەخوەشە, کو مرۆڤ نکارە خوە ل بەر بگرە, ئاشکەرابوونا ڤێ نهێنیێ، ل جەم خاتین (جاکوستا) یێ کارەکێ وەسا بوو، کو ژیان پشتی وێ رویدانێ ئێدی توونەیە. چارەیا ئێکانە ژ بوی وێ، ب تەنێ خوەکوشتنە. د ڤێ دەرێ دە وسا دیاردبە، خوە کوشتن دیاردەیەکا ئاسایی یە، ئەگەر چ چارەیێن دیتر نەبن, هەر وەسان ب دیاردەیەکا باش ژی دهیتە هژمارتن ئەگەر بۆ ڤەشارتنا ڤێهتبوونەک مەزن بە دناڤ کومەلگەهێ دە. بۆ پتر زانیاریان ل ژێدەرێ- بوکنەر ب. تراویک، مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (ئەدەبیاتی کۆن و سەدەکانی ناڤین)، وەرگێران (حەمە کەریم عارف)، ر. ٩٢.

[١٣٠] محمد لطیف عبدالرحیم (باڤێ نازێ)، دیرۆکا ئەدەبا بیانی، ئەدەبا سەردەما ناڤین و ڤەژینێ، بەرگێ ٣، رێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ، دهۆک، ٢٠١٣، ر.١١٧.

خوەکوشتنێ دیار دکە. د ڤێ بەرهەمێ خوە دە، دانتێ خوەکوشتنێ ب توندوتیژیێ دژی هەبوونێ ددە خویاکرن. ئەڤ چەندە ژی پشتی وێ یەکێ دهێت، دەمێ کو مرۆڤ حەز ژ هەبوونا خوە نەکە, هەر وەسا حەز ژ خوە ب خوە ژی نەکە. د ڤێ چەندێ دە دیاردبە، دانتێ خوەکوشتن رەتکرییە, ئەو ژی ژبەر دوو ئەگەران ئێک؛ توخمێ مروڤان ژناڤ دبە. دوو؛ چێکریەکێ خودایی ژناڤ دبە. ژ بەر هندێ ئەو د وێ باوەرێ دایە هەر کەسێ خوە بکوژە، دێ ل دۆژەهێ هێتە ئازاردان. دانتێ د دۆژەهێ دە جهێ وان دیارکرینە ئێن خوەدکوژن. ل دویڤ وێ بەهانەیا خوە پێ دکوژن جهێ وان دەستنیشانکرییە. دانتێ جهێ (کیلیوباترایی) د ناڤ دوزەخێ دە، ب پلا دوەمین دانایە. جهێ (یەهودای) ل دەڤەرا چارێ ژ دایرەیا نەهێ ل دوزەخێ هژمارتیە. ل دویف راڤەکرنان وەسا دیار دبە، کو رێزبەندیا کەساتیان د دوزەخێ دە، ل دویڤ دانتێ ئەڤ چەندە دیاردبە, کو حەژێکرنا خودێ ل سەر حەژێکرنا خویەتیا خوە بە. ئەڤ چەندە ژی سزایێ رەفتارێن مروڤانە د دەرهەقێ یەزدانێ دە. جهێ یەهودای د دوزەخێ دە پلا چارێ دهێت، ئەو ژی ژ بەر وێ رەفتارا خراب ل هەمبەر دەروونێ وی, هەرووەسا ب بوو بەندەیێ خەلەتیێن خوە. هەر وەکی چەوا پلا کیلوپاترایێ ژی یا دوویێ بوو د دوزەخێ دە. ل ڤرێ وەسا دیاردبە، کو ئەگەرێ سەرەکە ئێ رەتکرنا دانتێ ژ بۆی دیاردەیا خوەکوشتنێ ئاین و کەنیسە یە. هەر وەسان رەنگە باندورا کەسێن وەکە (پلاتوی) ژی ل سەر بۆچوونا وی هەبە، لێ دیسان ئەو ب هەموو ئاوایان خوەکوشتنێ رەتدکە و ئەگەر ئاریشە و گرفتاریا مرۆڤی چقاس مەزن بە.[١٣١]

وەکە دیار مرۆڤ بوونەوەرکە ژ دوو لایەنێن سەرەکە پێک دهێت، دەرون و عەقل. د سروشتێ هەموو کەسەکی دە رێژەیەک شێتی و رەفتارا نەئاسایی هەیە و ل گور (سیگموند فروید) ی، مروڤ بەرهەمێ سەردەما زاروکینیێ یە.[١٣٢] ل دویف ڤێ مژارێ فروید د دەربارەی نڤیسکاران دە ب تایبەتی د پروسیسا داهێنانا ئەدەبی دە، پر

---

[١٣١] ولید علی، مفهوم الانتحار فی الادب العالمی من هومیروس الی دستوفسکی, http://suicide٢٠٠٧.blogspot.com/٢٠١٣/٠٢/blog-post.html (٥.٠٦.٢٠١٦).

-کیلۆپاترا حەفتەمین شاهـ ژنا ئیمبراتوریا (ئیجپ) مسراکەڤن بوو، ئەڤ ژن هەم وەک قەهرەمان و هەم ژی وەک ژنەک ئەفسانەی ل جیهانێ ناڤدارە و هەر وەسان ب جوانیا خوە ژی پر بالکیش و جوانە. دووماهیکا ڤێ ژنێ ژی ب رێیا خوەکوشتنێ بوویە. بۆ بتر، زانیاریانا ڤەگەرن ژێدەرێ_شرین جیهانی، ژن بە باوەرێکی پولاییەوە، ر. ٢٧١, ٢٨١.

[١٣٢] ئارام سدیق، نووسەران و هەلبژاردنی مەرگ، ر. ٤٢.

راوەستیایە. ئەو ددە دیارکرن، "هەموو کەس د مەسەلا کپبوونێ دە ب ئاوایەک رێژەی هەڤبەشن، ئەڤ کپبوونە د نەهووشی دە فشارەکێ دروست دکە، کەسێ ئاسایی ب رێیا خەوندیتن و خەیالکرنێ هنەک وێ فشارێ ئێن حەزوو ئارەزوو ئێن ID دەردبرن، داهێنەر ژی یان ژی ببێژن هونەرمەند و هەلبەستڤان هەمان پروسە ئەنجام ددە لێ ب رێیەکە دن."[133] هەر وەسان ل گور دیتنا فرویدی, "هونەر باشترین رێیە بۆ دەرپەراندنا ئارەزوێن کپکری د ناڤ ناهوشێ دە. مرۆڤ ب تەنێ ب هونەری دکارە ئارەزووێن کپکری تێربکە. ل گور رەخنەگرێن سەر ڤێ قوتابخانێ، بەرهەمێ ئەدەبی و رەسەن ئەوە ئێ ژ نەستی (لاشعور) ی دەردکەڤە."[134] هەر وەسان ل گور بۆچوونا فرویدی داهێنانا ئەدەبی دەرئەنجاما سەردەمێ داهێنەری نینە، ئانکو چ پەیوەندی ب وی دەمی نینە ئێ کو هەلبەستڤان یان نڤیسکار تێ دە دژی، بەلکو کریارا داهێنانێ "پەیوەندی ب سەردەمێ زاروکینێ و کپکرنا وان حەزوو ئارەزیان ئێن کو نەهاتینە تیرکرن. هەموو کەس د تەمەنێ سێ سالیێ دە حەزا سێکسی و رەق و کینێ ل هەمبەر هەمان رەگەزێ خوە هەیە."[135] پشتی کو فرویدی پشتبەستن ل سەر بەرهەمێن (شکسپیر، لیۆناردو داڤێنشی، دویستویڤسکی و مارکیز دیسادی) کرین، د ئەنجاما وان لێکولینان دە، کاری چەندین نەخوەشیێن دەروونی د ڤان بەرهەمان دە دیاربکە و چەندین چەمکێن گرنگ ئێن کو د رەخنەیا دەرونشیکاری دە جیهەک بلند و د زانستا دەروونی دە گرتیە، وەکە؛ کپکرن، سادیزم، ماسوشیزم، نێروس، نێرگزی و ژ هەموویا گرنگتر ئودیپوس کومپلێکس.[136] هەر وەسان ل گور ڤێ قوتابخانێ ب تایبەتی هونەرمەند و نڤیسکار، هەموو نەساخن، هندی هونەرمەند نەخوەش بە داهێنانا وی بێهترە. هەر وەسان نەساخیا مرۆڤێن ئاسایی و هونەرمەندان، ل جیەکێ ژ هەڤ ڤەدقەتن کو ئەو ژی داهێنانە.[137]

پروسێسا داهێنانێ ل گوری (کارل گۆستاڤ یونگ) (Carl Gustav Jung) (١٨٧٥-١٩٦١) ێ، ب نەستێ کو (ناهوشی کو) ڤە گرێداییە. ئەڤ نەهووشە ژێدەرێ

[133] رێبوار مەحەمەد مەلازادە، نالی و سایکۆلۆژیای شیعر، ڕ. ٢٥٦.

[134] کەریم شەریف قەرەچەتانی، داهێنانی هونەرمەند و ئەدیبان لە ڕوانگەی سیگموند فرۆیدەوە، گۆڤاری (کاراوان)، ژمارە (١٣٥)، ١٩٩٩، ڕ. ١٣٧.

[135] رێبوار مەحەمەد مەلازادە، نالی و سایکۆلۆژیای شیعر، ڕ. ٢٥٨.

[136] هەمان ژێدەر، ڕ. ٢٦١.

[137] هەمان ژێدەر، ڕ. ٢٦٢، ٢٦٣.

داهێنانا هەموو بەرهەمەک ئەدەبی و کارەک هونەری یە. ئانکو هەر بەرهەمەک ژ ئالییێ هونەرمەند و هەلبەستڤانان ڤە بهێت پێشکێشکرن، سەرچاڤەیا داهێنانا وی بۆ (نەستێ کو) ڤەدگەرە، ب رێیا میکانزما (خوەچەسپاندن) یان زالبوون ل سەر کەسێ بەرانبەر.[١٣٨] مادەم داهێنانا ئەدەبی ل گور قوتابخانا شیکاری نە گرێدایی ڤیان و ئارەزوویا مرۆڤی یە، هینگێ بەرێ مژارا مە دکەڤە دەرەکە دن کو ئەو ژی، چەوانیا ژین و ژیارا نڤیسکاری، هەم ژ ئالییێ جڤاکی، دەروونی و فیسیولوجی. (ئەلفرێد ئەدلەر) (Alfred W. Adler) (١٨٧٠-١٩٣٧) ژ خوە پروسیسا داهێنانا ئەدەبی بۆ قەربووکرن و هەستا کێم دیتنێ ڤەدگەرینە. وەکە کێمئەندامی یان خوە کێم دیتنێ. داهێنەر ب رێیا داهێنانێ ل هەمبەر ئەڤان هەستان تەڤدگەرن و هەولا ب دەستڤەئینانا سەرکەفتنێ ب رێیا نڤیسین و داهینانێ دکن.[١٣٩] ل ڤر مژارا خوەکوشتن و ئەدەبیاتێ بەرەڤ ئاراستەک دن ڤە دچە وەکی (تێرکرن، نەئاگاهی، قەربووکرن). پرانیا رەخنەگران ل دوور رۆماننڤیسێ روسی (فیودۆر دوستویڤسکی) (١٨٢١- ١٨٨١) د رۆمانا (براێن کارامۆزۆف) دە، د دەربارەی کارێکتەرێ رۆمانێ (سەمەردیاکوف) دە ددن دیارکرن، کو ئەو خویەتی، یان کەسایەتیا راستین ئا دوستویڤسکی یە. سەمەردیاکوف، د رۆمانێ دە ب بابێ خوە رە دکەڤە ململانێ و ل دوماهییێ وی دکوژە و خوە ژی دکوژە. ئەگەر ئەم ب چاڤەک دەرونشیکاری لێ مێزەبکن، ئەڤ نە تشتەک سەیر و مەندەهوشی یە. ژ بەر کو رەنگە دوستویڤسکی د ناخێ خوە دە ئەڤ ئارەزوو هەبە، بەلێ دەرفەت بۆ نەرخسابە، ڤی کاری ئەنجامبدە.[١٤٠]

ل دویف بۆ چوونا ئەرستوی، "کەسایەتیا نڤیسکاری بێ هنەک شیتاتی بوون نینە."[١٤١] هەر وەسان ل گور هن دەروونناسان، "نەخوەشییێن دەماری، ئەگەرێن سەرەکەنە بۆ دەرکەتنا بلیمەتان، ئەگەر ئەڤ هوکار نەمینە، هینگێ داهێنەر شیانێن داهێنانی نامینە، ژ بەر کو کوئەندامێن دەماری و میشکێ داهێنەری پێکهاتەک ئالوزە و نەخوەشییێن دەماری دبن پالنەر، وەکە چەوانیا هزرکرنێ و سەرنجادانا بێسنور د

[١٣٨] هەمان ژێدەرێ بەرێ ، ر. ٢٧٢.

[١٣٩] هەمان ژێدەر، ر. ٢٨٥.

[١٤٠] حەمەکەریم عارف، دەرباری برایانی کارامازۆف، و. ژ فارسی، چاپی دووەم، ناوەندی ڕۆشنبیری و هونەری ئەندێشە، سلێمانی، ٢٠١٥، ر. ٢٩،٣٠.

[١٤١] هەمان ژێدەر، ر. ٤٥.

دەربرینی دە."[142] فیلوسوفێ فرەنسی (دیارۆ) بلیمەتی و دیناتییێ ب هەڤرە گرێددە و دبێژە:

> چ پەیوەندییەک مەزن دنێڤبەرا بلیمەتی و شێتاتیێ دە هەیە. هەردوویان خەسلەتێن نەئاسایی هەنە، یان د ئاراستا باش دە دچن یان ئا خراب، شێت د نەخوەشخانەیا عەقلی دە دهێن بەندکرن و بۆ بلیمەتان پەیکەران دروست دکن.[143]

فیلوسوفێ دانیمارکی (سۆرینی کیرکەگور) (Soren Aabye Kierkegaard) (۱۸۱۳-۱۸۵۵) دبیێژە:

> نەخوەشی، هوکارێن بنەرت ئێن هەموو داهێنانەکێ نە، ب داهێنانێ خەم و ئازاران دەردخم و سەلامەتیا تەندروستیا خوە ب دەست ڤە دئینم.[144]

ئانکو نڤیسین و ئازاران پەیوەندییەک خورت ب هەڤدوو ڤە هەنە. هەر وەسان پەیوەندییەک پر قایم ب ئافراندنا داهێنانا ئەدەبی ژی ڤە هەیە. ژ بەر کو سەرچاوێ ئیلهاما وان بۆ ڤێ خەموکیێ ڤەدگەرە و دبە توڤێ ئافراندنێ، هەر وەکە رەخنەگرێ ئنگلیزی (سومرست موم) د ڤێ مژارێدە دبێژە کو "بلیمەتی توڤەکە هەر د زەڤی و زارییا مەینەت و کول و خەمان دە چڤان ددە و شین دبە."[145] کەواتە ژ ئالییێ داهێنانێ ڤە خوەدی رولەک ئەرێنی یە، لێ دیسان هن جاران ئەڤ خەمووکی ئەوقاس کوور دبە ئێدی ژ ڤێ ئاراستەیێ دەربازدبە بەر ب کەنارەک دن ڤە دچە، کو ئەو ژی خوەکوشتنە. لێ دیسان خوەکوشتنێ "پەیوەندی ب ئاستێ مەعریفیی و هشیاریا کەسی ڤە نینە، پەیوەندی نینە ب بێهزی و لاوازیا کەسەکێ ڤە، د هەموو رشتان و هەموو چین توێژان و هەموو ئاستان ڤە. بۆ نمونە نڤیسکار، شاعر، رۆمانڤیس، شانۆکار، بیرمەند، زانا، فیلوسوف و سیاتمەدار. لێکولینان داینە دیارکرن هوکارێن ڤان

[142] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر.٤٤.
[143] هەمان ژێدەر، ر. ٤٥، ٤٦.
[144] هەمان ژێدەر، ر. ٤٧.
[145] تانیا ئەسعەد محەمەد، دیاردەی غەم لە شیعری حەسیب قەرەداغییدا، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١١، ر ر. ٦٨.

جوره مرۆڤان بێهتر دەرونی نە. لێ بەلێ دهێت تێبینکرن هوزانڤان ژ هەموو کەسێن دن بێهتر بەحسا خوەکوشتنێ دکن و خوەدکوژن.[١٤٦]

رۆمانڤیسێ ئەمریکی (ولیەم فوکنەر) (William Faulkner) (١٨٩٧-١٩٦٢) دەربارەی خوەکوشتنا نڤیسکاران دە وەها دبێژە:

> دانەر ل وی دەمێ نەچارە خوەبکوژە، ئەگەر ب شێوەیەک ڤەشارتی (مەجازی) ژی بە، ل وی دەمی بکاربە تێکستەک کاملان بنڤیسە.[١٤٧]

ئەڤ بۆچوون ژی دژی وان بۆچوونانە ئێن کو خوەکوشتنا نڤیسەری بۆ شەکستنا بەرهەمێ وی ڤەدگەرینن. ژبلی هەر هوکار و ئەگەران د دەربارێ خوەکوشتنێ دە، هنەک جاران هەلبژاردنا خوەکوشتنێ بۆ نڤیسکاران جهێ سەرنجێ یە و هنەک جاران ژی تشتەک ئاساییە. بۆنمونە دەما کو ئەم هزرا خوە ل سەر رۆماننڤیسێ ئەمریکێ (هێمگواین) ی دکن و هەلبژرادنا وی بۆ خوەکوشتنێ ئەم ل ڤر شاش دمینن، لێ پر نورمالە، ئەگەر (ئەلبێر کاموی، سارتەر، ساموێل بیکتی) خوەکوشتبان.[١٤٨] گەلەک نڤیسکاران ب رەنگەک راستەوخوە ئاماژەیا خوەکوشتنێ کریینە و ب شوندە خوەکوشتینە. هنان ژی خوەنەکوشتینە کارێکتەرێن خوە پیش خوەڤە داینە کوشتن. هنان ژی قەهرەمانێن خوە ژی داینە کوشتن و خوە ژی کوشتینە، و هنان قەت ئاماژە و هزر ل خوەکوشتنێ نەکرینە و خوەکوشتینە وەکی (هەمیگواین)ی، کو دبەرهەمێ وی ئێ ناڤدار دە (پیرەمێر و دەریا) دە، بەرخوەدانەک بێ هەمپا دژی سروشتی و شکەستنێ تێدایە. ناڤەروکا رۆمانێ ل سەر کابرایەک پیر و خودان شیانە و ب گرتنا ماسیەک مەزن ڤە خەریک دبە و شەڤ و رۆژان دکە یەک بەس وی ماسی راڤە بکە و ل دوماهیێ ب هەر رەنگەکێ ب سەردکەڤە.[١٤٩] لێ بەلێ دیسان هەمگواین ب ئاوایەک نەپەنی و بێ ئاماژەکرن خوەدکوژە.

---

[١٤٦] ناله حەسەن، شیعر و خۆکوشتن (سارا تیسدەل بە نمونە)، ڕ.٧٣.

[١٤٧] یوسف عیزەدین: لەتەوەری نووسەر و خۆکوشتن. ژ مالپەرا /http://dengekan.info/ (١٤.١٠.٢٠١٦).

[١٤٨] هەمان مالپەر.

[١٤٩] موعتەسم ساڵەیی، ئەدەب و هونەر، چاپخانەی شەهید ئازدا هەورامی، کەرکوک، ٢٠١٢، ڕ. ٦٣.

ئەڤ پەیوەندیا خوەکوشتنێ و نڤیسکاران، دیروکەک کەڤنارە، کو (٦٠٠) سالان ژبەری زاینێ، ل گریکا کەڤن هەلبەستڤانا ژن ب ناڤێ (ساڤو_Sappho) ژ بەر عەشقا یەک ئالی خوە ژ لوتەکەکە بلند دهاڤێژە و خوەدکوژە. ل گور چیروک و ریوایاتێن خەلکێ، ساپڤویێ شویکربوو و کەچەک هەبوو و بۆ ژ هەرێما (سیسیل) هاتبوو دوورخستن، ل ور دل دکەڤە شڤانەکێ ب ناڤێ (فائون)، لێ بەلێ ئەڤ شڤان پیتە پێناکە و ل دووماهیێ خوەدکوژە. پلاتو ڤێ ژنێ دەهەم خوەداوەندا هەلبەستێ دپەژرینە.[١٥٠]

نڤیسکارێ ئەلمان (هێنریچ ڤون کلێیست) (Heinrich Von Kleist) (١٧٧٧-١٨١١) ل دژی گازیێن ناپلیونی ئێن شەری، هوزان نڤیساندینە. دەما ژنەکا نەخوەش و بێ چارە دبینە، هیڤی یا ژ وی دکە، کو وێ بکوژە. پشتی هیڤیا وێ بجهـ تینە , خوەژی دکوژە.[١٥١] هوزانڤانێ فرنسی (جێرارد دێ نەرڤال) ((Gerard De Nerval) (١٨٥٥-١٨٠٨) پشتی مرنا دەزگرا وی یا ئەکتەر یا ب ناڤێ (جێنی کولون) ل سالا (١٨٤٢) ل سەر ڤیانا وێ بەردەوام دبە. ناڤێ (ئاورێلیا) ددانە سەر, وێ ب (دەیکا مەریەم) هەڤبەردکە و ڤێ هەڤبەرکرنێ ب هوزانەکێ دنڤیسە "مخابن هەر تشتەک دێ بمرە, گەر ئەز بمرم "، ل سالا (١٨٥٥) ل مەها کانوونا دووێ ل پاریس, ل شەڤەکا بارانی ئا زڤستانێ خوە ب ستوونا گلوپا جادێ ڤە قنارە دکە.[١٥٢]

رۆماننڤیسێ ئنگلیز (جاک لوندون) (Jack London) (١٨٧٦-١٩١٦) خوەدی بەرهەمێن پر بهادار د جیهانا وێژەیێ دە، لێ دیسان ب ڤێ سەرکەفتنێ قایل نەبوو. ژیانا وی هەموو د رۆمانا (مارتین ئیدین) (١٩٠٩) دە دهێت ڤەدیتن. کا چەوا لەهنگێ رۆمانا وی خوەدکوژە، ئەو ژی وەکی قەهرەمانێ خوە ل (٢٢ تشرینا دووێ) سالا (١٩١٦) خوەدکوژە.[١٥٣] هەر وەسان (ڤیرجینا ولّف) (Virginia Woolf) (١٨٨٢-١٩٤١) رۆماننڤیسا ئنگلیز، ژ بەر سەدەمێن نەبەختەوەری و رەشبینی و نەخوەشیێن فیسیولوجی، مینا لەهنگێ رۆمانا خوە ئا ب ناڤێ (پێل) خوە دخەندقینە و خوەدکوژە.

---

[١٥٠] بوکنەر ب. تراویک، مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (ئەدەبیاتی کۆن و سەدەکانی ناڤێن)، و. حەمە کەریم عارف، بەرگی١، ر. ٦٨.

[١٥١] Ulutaş Nurullah, Türk Romaninda Intihar (١٨٧٢-١٩٦٠), Uludag üniversitesi, Doktors Tezi, ٢٠٠٦, r. ٥٠.

[١٥٢] هەمان ژێدەر ، ر. ٥٠.

[١٥٣] حەمەکەریم عارف، ناودارانی ئەدەب، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر، ٢٠٠٩، ر. ١٩٤.

رۆمانا (پێل) سالا (١٩٣١) ێ, بەری مرنا وێ ب دەهـ سالان بەلاڤ بوویە. "فرجینان ولْف د دەپرەسیۆنەکا کوور دە بوو, وێ د دەما داویێ دە, بەری مرنا خوە, پرتوکەک ل سەر بیرانین و ژیانا خوە بەلاڤ کر, لێ بەلێ پێشوازیا خوەندەڤانان ژ پرتووکا وێ رە سار بوو و نە ل گۆری هێڤیێن وێ بوو. ڤێ یەکێ ژی هشت کۆ بێهتر دلشکەستی ببە. رەوشا فرجینان ولْفێ یا پسیکۆلۆژیک هێژی دژوارتر دبە دەما کۆ خانیێ وێ د شەرێ جیهانێ یێ دویەمین دە خراب دبە. دیوارێن کۆ بێهنکێن شینی و شاهیێن وێ همبێز دکر هلوەشیان, رهێ وێ یێ برینـدار ژی دگەل کاڤلێن خانیێ خرابوویی هەرفی."[١٥٤] ئەڤان دیمەنان و هەستێن تراژیدیک باندورەک پر مەزن ل سەر رەوشا وێ ئا دەوورنی کر،" ل رۆژەکا بهارێ, ٢٨-ێ مەها ئاداری سالا ١٩٤١-ێ فرجینان ولْف ژ مالێ دەردکەڤە و دچە هاڤینگەها خوە, هاڤینگەهـ ژی نێزیکی مالێ یە, چەمێ (ئوسی) (Ouse) د بەر هاڤینگەهێ رە دبۆرە. فرجینان ولْف ل هاڤینگەهێ, د تەنێتیێ دە رووبروویی بیرانین و ژانێن خوە دبە, پەیامەکێ ژ مێرێ خوە رە دنڤیسینە, ژێ رە دبێژە:

> ئەزیزێ من, د ژیانا من هەمیێ دە, ئەز جارەکێ تەنێ راستی بەختەواریێ بوومە, ئەو ژی دگەل تە بوو, نە ژ نەخوەشیا من بوویا, د رەوشەکا نۆرمال دە, مە دکاری ئەم ب کێفخوەشی ژیانا خوە دگەل هەڤ ببۆرینن. تو هەرتم ل کێلەکا من بوو, تە گەلەکی دەردێ من کێشا, هەول دا کۆ ئێشان ل من سڤک بکی. لێ بەلێ دەردێن من زێدە نە, ئێدی زەهمەتە کۆ تو بکاری بارێ وان دەردان دگەل من هلگری. فرجینان وولف بەردەوام دکە دبێژە: ئێشێ جان و بەدەنا من داگر کریە, ژ ئێشێ ئاقلێ خوە وندا دکم, باوەر ناکم کۆ دێ رۆژەکێ باش ژی ببم. هەرتم دەنگان دبهیسم, دەنگ ژ گوهێن من ناکەڤن, هشێ من ژی قەلس دبە, ئێدی نکارم

[١٥٤] Rindê Çaçan, Virginia Woolf – xatirxwestina di robarekî de. Ji malpera :http://www.nefel.com/kolumnists/kolumnist_detail.asp?PictureNr=11677&RubricNr=24&MemberNr=37&ArticleNr=8716 .(3.2.2017).

ب زەلالی ل تشتەکێ بهزرم. یاباش ئەو ئە کۆ ئەز بار بکم, بلا رهێ من ب ئارامی بنڤە و بلا ژیانا تە ژی بێیی من شاد و بەختەوار بە.[155]

ل دوماهییێ بەریکێن خوە تژی کەڤر دکە و دچەمێ ئوسەیێ دە دخەندقە و دمرە. بەریا خوەبکوژە، د نامەیەکێ دە ژ خوەشکا خوە (ڤەنسسایێ) رە دبێژە:

هەست دکم کۆ ئەز دێ ڤێ جارێ گەلەکی دوور بچم, وەسا دوور کۆ ئێدی رێیا ڤەگەرێ ژی نامینە.[156]

هەر وەسان هەلبەستڤانێ شورەشگیر ئێ روس (فلادمیر فلادمروڤیچ مایاکوڤسکی) (Vladimir Vladimiroviç Mayakovsk) (١٨٩٣-١٩٣٠) ل سالا (١٩٢٥) د وێ ناما ب شیرەت ئامێز دا یا بۆ هەڤالێ خوە (سێرگێی یەسەنین) ئێ کو خوەکوشتی دە، نڤیسی, "دڤی ژیێ من دە، هێسانترین تشت مرنە، یا ب زەحمەت ئەوە، دەست ب ژینەکا نوی بهێتە کرن." سەرەرای ڤان شیرەتان، د داوی هوزانا خوە دە، ئا ب ناڤێ داوی نامە دە دبێژە: "گەمیا بچووکا ژیانێ, دکارە خوە ل بەر پێلا رووبارێ ژیانێ بگرە؟ ئاها ل داویێ خوە ل بەر نەگرت و پارچە پارچە بوو .... "، ب ڤێ نڤیسینێ ئاماژەێن خوەکوشتنێ دانە خویاکرن. پشتی ژ پاریس ڤەگەریای ب چەند مەهەکا ل (١٤ ئادارا) (١٩٣٠) گوللەکێ ل سەرێ خوە ددە و خوە دکوژە. رەخنەگرێن رۆژئاڤای پالنەرێن سەرکە ئێن خوەکوشتنا وی بۆ گوهەرینا فەلسەفێ و هزرا کۆمەلایەتی ڤەدگەرینن، هەر وەسان نەدشیا ب ئاوایەک ئازاد بۆچوونا خوە ببێژە.[157] ل پاش مرنا خوە نامەیەکێ دهێلە و تێدا دبێژە:

ئەز مرم. کەسێ تەوانبار نەکن. هیچ گلەو گازنان نەکن، چوونکی کەسێ مری کەرب ژ وان گوتنان ڤەدبە ئێن پشتی مرنا وی دهێن گوتن. دایک و هەردوو خوشکێن من گشت خەلکێ من، ل من ببەخشن. ئەڤا من هەلبژاردی نە رێیەکە_ئاموژگاریا کەسێ ژی

[155]هەمان مالپەرێ بەرێ.

[156] هەمان مالپەر.

[157] حەیات شەرارە، مایکۆڤسکی، و. ئیبراهیم ئەحمەد حسێن، چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١٢، ر. ٥٩.

نـاكم، كـو ڤـێ رێكـێ هــەلبژێرن بـەلێ چ رێـێن دن ل بـەر مـن تونەبوون...[158]

پشتی کو خوە ل ژێر دەستهەلاتا (بەلشەفیان) دە مرۆڤەک نەئازاد دبینە، ب گولەیەکێ ژیانا خوە ب داوی دئینە.

د وێژەیــا ژاپــونی دە ژی ئــەڤ مــژار دهێــت ڤــەدیتن، (کاواباتــا یاســوناری) (Kawabata Yasuunari) (١٨٩٩-١٩٧٢) رۆمانڤیســەک هــەرە ب نــاڤ و دەنگــێ ژاپوونی یە، ل سالا(١٩٦٨) خەلاتێ (نوبل) وەرگرتییە. هـەر وەسـان خوەدی چەندین رۆمانێن پایە بەرزن. ل سالا (١٩٧٢)، شمشیرەک ل زکێ خوە دایە و خوەکوشتییە.[159] رۆماننڤییسەک دن ئێ ناڤدارێ ژاپونی (یوکویو میشیما) (Yukio Mishima) (١٩٢٥-١٩٧٠) ب هەڤالێن خوە رە، رابوون بنگەهێ زانکۆیا سەربازی داگیرکرن و سەروکێ زانکۆیێ ژی زیندانکرن. یوکویو گوتارەک خواند. د گوتارا خوە دە بەحسێ هندێ کر کو نابە ئێدی ژاپون سـەری ل بـەر ئـەمریکا بتەوینە. هـەر وەسـان داخـازا گهورینا دەستوری کر، ئێ کو ئەمریکا بۆ ژاپونێ دانایی. ئەو ژی پشتی داگیرکرنا ژاپونێ ژ ئالییێ ئەمریکا ڤە (١٩٤٥). هـەر وەسـان داخـازا هندێ کر، کو کولتورێ رەسـەن ئێ ژاپونێ زیندە بکن و گەرەک مللەتێ ژاپونی بۆ کولتورێ خوە ئێ رەسـەن ڤەگەرن و چاڤلێکرنـا رۆژئاڤا نەمینـە. ب تایبـەت ژ ئـالییێ گـەنجان ڤـە ، کـو وی چـاخی بـەر ب ئەوروپا ڤە دچوون. لێ بـەلێ کەسێن کو ئامادەبوون یاری و حەنـەک ب گوتنێن وی دکرن و رێز لـێ نـەگرت. لێ ئـەڤ یـەک نـەبوو سـەدەم پاشـڤە بزڤـرە، رابـوو ب رێکـا (هاراکیری)، ئانکو ب رێیا (ساموورای) ژاپونی، شیر ل پێش چاڤێن وان کر دزکێ خوە رە و د رەخێ دن رە دەرخست و خوەکوشت. ئەڤە ژی (٢٥) هـەیڤا نوڤەمبـەرێ سـالا (١٩٧٩) بـوو.[160] هەلبەسـتڤانا ژن ئـا ئـەمریکی (سـارا تیسـدەل) (Sara Teasdale) (١٨٨٥-١٩٣٣)، "ئێکـە ژ وان هەلبەسـتڤانێن هەسـت نـازک و جـوانبین، هـوزانێن زوور نـازک بـۆ سروشـتی و عەشـق، جوانیا ژیـانێ ڤەهاندینـە. ئێکـە ژ وان شـاعرێن دنێـڤ

[158] موعتەسەم سالەیی، ئەدەب و هونەر، ر.٥٠.

[159] حەمەکەریم عارف، ناودارانی ئەدەب، ر. ١٥٦.

[160] أیمن محمود، مشاهیر المنتحرین، ط١_الجیزة دار الفاروق للاستثمارات،٢٠٠٨. ، ص. ١١٤، ١١٥.

ویژەیا ئەمریکی دە، ب هوزانڤانا عەشقێ دهێت ناسکرن."[١٦١] هەر وەسان، "مرنا عەشقێ وەل سارایێ دکە دوماهیێ ل ژیانا خوە بینە و خوەبکوژە، نەک نەخوەشی ئێن دەروونی. چونکی ئەڤ شاعر هند ئەڤیندار ببوو، کو هەموو ژیان و بوونا خوە ب ئەڤینێ رە گرێدابوو. عەشق ل جەم وێ د سەر هەموو تشتان رە بوو."[١٦٢] سارا تیسدەل ل دەستپێکێ ئەڤینداریێ هەلبەستڤانەکێ بوو ب ناڤێ (ڕاشیل لیندسەی)، لێ وی دهێلە و ب سەرمایەدارکێ رە عاشق دبە، ب ناڤێ (ئیرنست). پشتی کو دڤێ ئەڤینێ دە شکەستنێ تینە، ئیدی بۆ دلداریێ خوە ئێ هوزانڤان پوشمان دبە و دکەڤە د ناڤ هەستێن پر کوور و خەمگین دە.[١٦٣] دتەمێ ٤٨ سالیێ دە، سالا (١٩٣٣) ل نیورکێ خوەدکوژە.

(صادق هیدایەت) (Sadik Hidayet) (١٩٠٣-١٩٥١), ئێک ژ مەزنترین چیروکنڤیسێن ئیرانی یە و خوەکوشتنا وی دەنگڤەدانەک مەزن ل جیهانێ کرییە. هیدایەت رۆژەکێ ژ هەڤالەکی خوە رە دبێژە:

> خوەکوشتن ب گازێ ئاسانترین جورێ خوەکوشتنێ یە و گەلەک خەیالێن شرین و خوەش ل جەم مرۆڤی دروست دکە و تە ژ دلخورپێ و ژ ترسا مرنێ دووردکە.[١٦٤]

هەر وەسان هەرتم دگوت:

> هنەک کەس ب درێژاهیا تەمەنێ خوە حەزا خوەکوشتنێ هەیە، خوەراگریا وان ل هەمبەر ڤێ حەزێ کارەک بێهودەیە.[١٦٥]

سادقێ هیدایەت هەرتم هزر ل مرنێ دکر و پرانیا چیروکێن وی یان ب مرنێ یان ب خوەکوشتنێ دوماهیک دهێن.[١٦٦] ل رۆژا (٩ ئەپرێل) سالا (١٩٥١)، هیدایەت د ئاپارتمانا خوە دە ب گازێ خوەدکوژە و دوماهیێ ب ژیانا خوە دئینە.[١٦٧]

[١٦١] نالە حەسەن، شیعر و خۆکوشتن، سارا تیسدەل بەنمونە، ڕ. ٧٦.
[١٦٢] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.
[١٦٣] هەمان ژێدەر، ر٧٨.
[١٦٤] حەسەن قائمیان، ژیان و بەرهەمەکانی سادق هیدایەت، چاپی سێیەم، ناوەندی ڕۆشنبیری و هونەریی ئەندێشە، سلێمانی، ٢٠١٦، ڕ. ٣٦.
[١٦٥] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

سێ نڤیسكارێن كورد ژی د وێژەیا خوەكوشتنێ ئا كوردی دە دهێن ڤەدیتن، ژ وان هوزانڤان (ئەحمەدێ نالبەند) (١٨٩١-١٩٦٣) هوزانڤانەكێ كوردێ ناڤداره ل دەڤەرا بەهدینان و دوێژەیا كوردی دە. خوەكوشتنا وی سەرنجا گەلەك لێكولەر و وێژەڤانێن كورد راكێشاینە. ژ بەر كو ب ئاوایەک سەیر خوە دكوژە. (سەعید دێرەشی) د پەرتوكا (كەلهێن ئاڤا) دە، چەندەكێ ل سەر خوەكوشتنا وی نڤیساندییە. (سەیدایێ تەها مایی) چیروكا خوەكوشتنا نالبەندی د پەرتوكا كەلهێن ئاڤا دە ب ڤی ئاوایی ڤەدبیژە:

> ئەحمەد موخلس ل گوندێ خشخاشا بوو دەما هاتی كوشتن، ئەحمەدێ نالبەند شەڤەكێ نە زڤری مال، خودانێت مالێ وەسا هزركر كو یێ چوویە گوندێت چارنكار. بەری هینگی خەلكێ گوندی كێرەک دگەل دیتبوو، لسەرێک ب هسانی دهسی...وەختێ خەلكێ ژێ دپرسی، تۆ بۆ وێ كێرێ دهەسی؟ نالبەندی دگوت: لەزێ نەكن، پاشی دێ زانن. پشتی بۆ خەلكێ وێ مالا نالبەند لێ، دیاربووی كو نە ڤەگەریایە گوندی، هەر د وێ شەڤێ دا چوونە گوندێت چارنكار، لێ چ درا نەدیت.[168]

تەها مایی بەردەوام د بە ل سەر چیروكا خوەكوشتنا نالبەندی، "سپێدێ زوی خەلكێ گوندی هەمی رابوون، چوونە وان جهێت خۆ لێ ڤەدشارت..چو نەدیت. رۆژا پاشتر ژنوی دیت. چەند زەلاما كەلەخێ وی ل سەر حەلانەكێ دیت، كێرا د دەستەكێ دا مای، هناڤ و رویڤێكێت وی ژ زكی هاتینە خار، دەركەتینە بن حەلانی."[169] (ماهر عبدالرحمن صدیق بروارى) د پەرتوكا خوە دە ئا ب ناڤێ (ئەحمەد موخلص) دە، خوەكوشتنا وی بۆ ئیلونا سالا (١٩٦٣) دزڤرینە.

(شكویێ حەسەن) (١٩٢٨-١٩٧٦) ل سالا (١٩٢٨) ل (١٧ حزیرانێ) ل گوندەكی كومارا ئەرمەنستانێ ژ دایک بوویە. زاروكاتیا وی دژواری دەربازدبە، هێژ پێنچ سالی

---

[166] هەمان ژێدەربەرێ، ر.٣٣.

[167] هەمان ژێدەر، ر١٨٢.

[168] سەعید دێرەشی، كەلهێن ئاڤا، كومەكا ڤەكۆلین و تێكستێن كلاسیكی، دەزگەهێ سپیرێز، دهوک، ٢٠٠٥، ر.١٣٩, ١٤٠.

[169] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

باڤێ وی دچە بەر رەهما خودێ. دبساتا گوندێ (ئەلەگەزێ) دقەدینە و دچە باژێرێ یەریڤانێ و زانکویا دەولەتێ ژی ل ور دوماهیک تیتە. ئیدی شکو د وارێ زمان و هەلبەستێ پر خورت دبە و هوزانێن خوە د رۆژنامەیا (رییا تازە) دە دوەشینە و لێ ژ بەر هەژاری و بارێ ژیانێ شکوی گەلەک جاران هەلبەستێن خوە دفروتن و ل دوماهیێ سالا (١٩٧٦) خوەدکوژە.[١٧٠]

(سەروەر ئەحمەد) چیروکنڤیسەک کوردە و ب تەنێ یەک کومەلا چیروکان هەیە ل ژێر ناڤ و نیشانێ (دخان الغرفە) ب زمانێ عەرەبی چاپکرییە. خەلکێ هەولێریی بوو و ل سالێن حەفتێیان و دەستپێکا سالێن هەشتییان ب هەمان شێوەیێ کۆستلەری و کلایستێ، ل سالا (١٩٨٥) ئەو دەزگرا خوە (بەیان خان) کو خەلکا سلێمانیێ بوو، ل بەغدا. ب هەڤرا دچن سەر روویبارێ (دیجلە)، ناسنامە و چەند بەلگەنامەیان ل بەر قەراغێ دیجلە دهێلن پاش خوە و پێکڤە خوە دئێخن ناڤ رویبارێ و خوە دخەندقینن.[١٧١]

ئەڤ نڤیسکارێن مە ل ژووری بەحسکرین، ئەو ب تەنێ نین کو ب رێیا خوەکوشتنێ ژیانا خوە ب داوی ئینانە، بەلکو ب سەدان نڤیسکار هەنە خوەکوشتنیە. ل سەر ڤێ مژارێ ئەنتولوجیایەک هوزانڤانێن خوەکوژ ژ ئالییێ (جومان حەدادی) هوزانڤانێ لبانانی هاتییە بەرهەڤکرن ژ (١٥٠) هوزانڤانان پێکدهێن. (١٢٢) هوزانڤان نێرن و (٢٨) ژنن و پرانیا شاعرێن خوەکوژ ل ویلایەتێن ئێکگرتی و فرەنسی نە.[١٧٢] ژ ناڤ نڤیسکاران دە رێژا هەری زیدە هوزانڤان خوەدکوژن، ئەڤە ژی بو وان فاکتەران ڤەدگەرن ئێن کو پەیوەندی ب هەست و سوزێن زێدە کوورو. "ژبەر کو هوزانڤان نە مرۆڤەک ئاسایی یە و خوەدی سوزەک نازکە و ژ کەسێن دیتر بێهتر دکەڤە ژێر باندورا خەمگینکێ دە، بێگومان ئەڤە ژی بۆ وان کێشەو گرفتان ڤەدگەرە ئێن کو

---

[١٧٠] Eskerê Boyîk, Nûra Elegezê, Çend dîdem ji edebeta Kurdên Ermenistanê, çapa ykemîn, ji weşangeha Dengê Êzîdiyan, Oldenburg, 2004, r.60,68.

[١٧١] فەرهاد پیربال، ئەو بلیمەتانەی خۆیان کوشت، گوڤاری، (ڕامان) ژمارە (١٢٧) ڕ. ٩٤, ٩٥.

[١٧٢] ئارام سەدیق، نووسەران و هەلبژاردنی مەرگ، ڕ. ٨٧.

بــەردەوام و رۆژانــە د ژيــانێ دە روو ب روو دبــە و دووجــارى دلتــەنگ و نــەئارام دبە."[173]

رۆماننڤێس و درامـانڤێس هنـەک ژ هوزانڤانان جودانـە د ڤێ مژارێ دە. ژ بـەر کو پرانيا جاران، ئەو کەسايەتيێن خوە ددەن کوشتن، ئەڤە ژى خالەک پر بهێزە کو کێم ژ وان توشـى دياردەيا خوەکوشـتنێ دبـن. هـن لێکولينـان ئـەو يـەک دايـە ديـارکرن، ئـەو نڤيسکارێن د نڤێسينێن خوە دە پروسەيا خوەکوشتنێ ئەنجام ددن، يان گەلـەک بـەحس دکـن، ب راسـتى خـوە نـاکوژن، لـێ ئـێن کـو بێـدەنگ ژ ڤـێ مـژارێ، خوەدکـوژن. رۆماننڤێسێ ئەلمانى (گوتە) ميناکەک باشە بۆ ڤێ مژارێ، خوەکوشتنا لەهنگێ رۆمانا وى ئا يەکـەم (ئـازارێن ڤارتـەرى)، ب ڤـى ئـاوى ژ ڤێ پروسـەيێ دوور دکەڤـە.[174] بـەلێ ئـەڤ نـەبريارەک رەهايـە ل سـەر خوەکوشـتنا نڤيسـکارى. پرانيـا چيـروکێن (سـادق هيدايەتى) ب مرنێ و خوەکوشـتنێ ب داوى دهـاتن، لێ وى هـەر خوەکوشـت. يـان ژى رۆماننڤێسـا ئنگليـزى (فرجينـان ولْـف)، يـان (جـاک لونـدن) و گەلـەکێن دن. لـێ ب هـەر ئاواى يا کو دڤێت بدن ديارکرن، هـە ژ سـەردەما کەڤن و هـەتا سـەردەما مـە ئا نها رەنگڤـەدانا خوەکوشـتنێ د نـاڤ بەرهـەمێ ئـەدەبى دە بەردەوامـە، چ (هـوزان، چيـروک، رۆمان يان شانۆ)، ئەڤە ژى ب ژيانا مرۆڤى ڤە گرێدايە و ب ژيانا رياليست. مـادەم کو (خوەکوشتن) وەک دياردە د جيهانا مە يا ئيرو دە بەردەوامـە، بێگومـان دێ رەنگڤـەدانا خوە د دناڤ وێژەيێ ژى دە بکە.

---

[173] تانيا ئەسعەد محەمەد، ديارەدەى غەم لە شيعرى حەسيب قەرەداغييدا، ر. ٦٢.

[174] ئارام سەديق، نووسەران و هەلبژاردنى مەرگ، ر.٦٠، ٦١.

٢.خوەکوشتن د رۆمانا ڕۆژئاڤای دە:

رۆمان ئەو ژانرێ هەری مەزن ئێ ویژەیێ یە و بۆ مەزناهی و بەرفراهیا خوە جهێ داستانێ گرتییە. "رۆمان بێتر و هوورتر پەنجێ دخە سەر سیما و بنەمائێن ژیانا جڤاکی، ژ بەر هندێ جڤاکناس هونەرێ رۆمانێ ژ هەلبەستێ گرنگتر ددانن، ژ بەر کو واتا و بەلگەداریا تێدە ژ هەلبەستێ روهنترە."[175] ژ ئالییێ رەنگەڤەدانا خوەکوشتنێ ژی ڤە، رۆمانێ بێهتر هەماهەنگی دگەل ڤێ مژارێ هەیە ژ شعرێ. ژ بەر کو پشتی رینسانسێ و شورەشا پێشەسازی شعرێ نەدشیا ب دروستی ب ئەرکێ وێنەکرنا ژیانا تاکەکەسی ڤە رابیە، ژ بەر هندێ رۆمانێ جهێ وێ گرت ژ بەر کو گونجای تر بوو، د دەربارەی دەربرینا خوەستەکێن تاکەکەسی دە.[176] ئانکو داستان نەدشیا ببە خودیک بۆ تاکەکەسی و دەربرینێ ژ حەز و ڤیانێن وی بکە. ژ ئالیەک دن ڤە مرۆڤ خوەدی ئاریشە و گرفتارییێن پر ئالوزە، ئێدی د سەردەما بورجیاواز دە، پێدڤیا وی ب تشتەک بەرفرەهتر ژ شعر و داستانێ هەبوو، کو ل راز و نەپەنیێن وی بگەرە، ئەڤە ژی ل گور (جورج لوکاشی) (György Lukács) (١٨٨٥-١٩٧١) هەموو د رومانێ دە بەرجەستە دبن. پشتی چاپکرنا پەرتوکا (تیورا رۆمانێ) ل سالا (١٩٢٠) ب ئاوایەک بنەرت، پشت ب توخمەک زیندی دبەستە، ئەو ژی کارێکتەرێ سەرەکە ئێ رۆمانێ، کو کارێکتەرەک خوەدی کێشە و (پروبلاماتیک) ب ناڤ دکە.[177] هەر وەسان ژ بۆ پەسەندکرنا رۆمانێ و دەربرینا ئێش و ئازارێن کەسی و بەرفرەهیا مژاران وەکە خوەکوشتن و کوشتن. ئەم دکارن بوچوونا رەخنەگرێ روس (میخائیل باختن) (Mikhail Mikhailovich Bakhtin) (١٨٩٥-١٩٧٥) وەربگرین، کو ئەو رۆمانێ ب کێشە و ئارێشێن مللی و زەحمەتکێشن پرولیتاری دبینە.[178]

ئەڤان گوهەرینان، ل سەر ئاستێ جیهانێ، ئاریشە و پرسگرێکن مرۆڤی بێهتر لێکرن و ئێدی ژ ژیانەک سادە بەرەڤ ژیانەک پری هەڤرکی و ململانێ ڤە بر. ئاریشە

---

[175] حەسەن یوسف بیریژی، رەهندی کۆمەڵایەتی لە رۆمانی عەتای نەهایی، بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوی هەولێر، ٢٠١٣، ر. ٣٢.

[176] هەمان ژێدەر، ر. ٣٣.

[177] هەمان ژێدەر، ر. ٣٤.

[178] ئەمین عەبدولقادر، تیۆر و تەکنیکێن شرۆڤەکرنا رۆمانێ، تیۆر، گوشێ نێرینێ، مۆنتاج، دیالۆگ، رێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ و ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد، دهوک، ٢٠١٢، ر. ٢٤.

ئێن وی بێهتربوون، ب تایبەت ژ ئالییێ دەروونی ڤە, ئەڤ جار دیاردا خوەکوشتنێ ئەوقاس د رۆمانێ دە بەربەلاڤ ب بوو، ئێدی گەلەک جاران رۆمان دهاتن قەدەغەکرن، وەکی رۆمانێن (گوتەی) (JohannWo lfgang von Goethe) (١٧٤٩-١٨٣٢) دە، ددەمەکێ دە ببوو ئەگەرێ بەلاڤبوونا خوەکوشتنێ و پاشی هاتیە قەدەغەکرن. ئەو ژی رۆمانا (ڤێتارێ گەنج) (Die Leiden des jungen Werthers)، کو بەحسا راستیێن ژیانێ و نەگونجاندنێن وێ و خەیالپەرەستیا وی گەنجی دکە. گوتە ب دیتنا وان بوویەرێن ب سەردا هاتی ئەڤ کاراکتەرە د رومانێ دا ئاڤاکرییە، ب ناڤێ (ڤێتار), کو ئەڤ گەنجە دبە عاشقێ کەچەکا خوەدی دەزگر، ب ناڤێ (لوتی), مفا وەرگرتن ژ دووربوونا دەزگرێ وێ (ئالبێرت) ی، ئەڤ یەک دبە ئەگەر کو خوە نێزی وێ بکە. ڤێتاری پشتی نەشیای کەچکێ ژ دەزگرێ وێ ڤەکە و بکە دەزگرا خوە، خوەدکوژە.[179]

ئەڤ مژار ب ئاوایەک بەرفرەھ د رێبازا رومانتیک دە جی دگرە، ژ بەر کو مژارێن سەرەکە ئێن رومانتیکێ؛ "رەسانەیاتیا مرۆڤی، ئازادیا تاکەکەسی، ڤەگەریان بۆ رابردوویەک دوور و هەر تشتەکێ نە ئاسایی و میتاسروشت، ئازادیا رەها ئا هەست و خەیالا، خەمگینی و رەشبینی، دەرکەفتن ژ واقعی و هتد..."[180] بۆ ڤی مژارێ بەرهەمێن رومانتیکێ فرەنسی (ڤیکتۆر هیگۆ) (Victor Marie Hugo) (١٨٠٢-١٨٨٥) میناکەک پر باشە. د بەرهەمێ هیگۆی دە، ئێ ب ناڤێ (روی بلاس) (Ruy Blas), بەحسا خوەکوشتنا روی بلاس دکە, پشتی کو ئەفەندیێ خوە (دون سالوستێ) دکوژە. هەر وەسان د بەرهەمێ هیگۆی دە ئێ ب ناڤێ (هێرنانی), کو هێرنانی پشتی هەمی وان ئاریشا و نەخوشیا کو ب بوونە خوەشی, زێدەباری ڤێ ب سەدەما وێ سوزا دایە (دون گومێز) دگەل هەڤژینا خوە و هەڤالا خوە (دوناسولی) ب هەڤرا ب ژەهرێ خوەدکوژن.[181] هەر وەسان د رۆمانا وی ئا ناڤدار (هەژاران) (Les Misérables) دە، کەسایەتییەک هەیە ب ناڤێ (ژاڤێر) کو د رۆمانێ دە چاڤدێریا لەهنگێ رۆمانێ (ژان ڤالیژان) ی دکە و ل پەی دگەرە. پشتی سەرهلدان ل باژێری چێدبە، خەلک چەپەران ل سەر جادەیان دروست دکن و ژاڤێر ژی ل وێ سەرهلدانێ دە ژ بال سەرهلدێران ڤە

---

[179] Ulutaş Nurullah ,Türk Romaninda Intihar (1872-1960), r.53.

[180] بوکنەر ب. تراویک، مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (ئەدەبیاتی کۆن و سەدەکانی ناڤین)، و. حەمە کەریم عارف، بەرگی٢، دەزگای توێژینەوە و بلاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر، ٢٠٠٨، ر. ١٣٠.

[181] Ulutaş Nurullah ,Türk Romaninda Intihar (1872-1960) r.53.

دهێت دەستەسەرکرن، لێ ژانڤالێژان وی ئازاد دکە. ئێدی بۆچوونا ژاڤێری ل سەر وەکهەڤی و یاسایان دهێت گوهەرتن و د ئەنجام دە خوەدکوژە.[١٨٢]

دەما کو بەحسا خوە کوشتنێ دهێتە کرن, ژ وان بەرهەمێن کاریگەر ئێن دهێتە سەر هزرا مە, بێگومان رومانا (مەدام بوڤاری) (Madame Bovary) ئا (گوستاڤ فلوبێر) (Gustave Flaubert) (١٨٢١-١٨٨٠). د ڤێ رومانێ دە کەسایەتیا سەرەکە (ئەما) یە. پشتی وان هەمی خەرجیێن زەلامێ وی یێ نوژدار بۆ وێ دابین کری ب چننە ددانە, بەردەوام چاڤێ وێ ل مەزناهیێ یە و دەردورێن خوە کێم دبینە. خەیالا چوونا پاریس ژ سەری دەرناکەڤە, سەخمەراتی ب دەست ڤە ئینانا وێ ژیانێ ئا کو ژێ حەزدکر، ئەو ژی ژیانەک ئەرستوکراتی بوو. هەموو کەل و پەل و ئەردێن زەلامێ خوە دفروشە و زەلامێ خوە دخە بن دەینان. هەر وەسان دەسپێکێ دگەل ئێکە ب ناڤێ (رودولف) پاشی دگەل (لیون)ی خیانەتێ ل زەلامێ خوە دکە. پشتی ژلایێ هەردوو مەعشوقێن خوەڤە دهێت هێلان, ئەما د ناخێ خوە دە توشی هەڤرکیێن دەرونی دبە. ژ ئەنجامێ خەم و کوڤان و پوشمانیا پشتی کو نەشێت دەینێن خوە بدە و هاریکاریێ ژی ژ کەسێ ناخوازە. داوی چارە پەنایێ دبە بەر دوستێ خوە یێ پارێزەر (گویلاومین), لێ ئەو ژی وێ ب گوتنێن خوە وێ بێزاردکە. پشتی کو نەشێت ژ مەعشوقێ خوە ئێ کەڤن قەرزان وەربگرە، توشی خەموکیێ دبە. لەوما ژی خوەکوشتنێ ب تاکە چارە دبینە و د ئەنجام دە، ب ماددەکێ کیمیای ب ناڤێ(ئارسەنیک_ arsenic) خوەدکوژە. هەر چەند د ژینا راستەقینە ژی دە فلوبەری، هزرا خوە کوشتنێ کریە لێ ئەڤ کارە ئەنجام نەدایە. و ب خوە کوشتنا کاراکتەرا رومانا خوە ڤی کاری ئەنجام ددە.[١٨٣] رەخنەگر وەها ددن دیارکرن کو، مادام بوڤاری, فلوبێر ب خوەیە, ژ بەر کو ئەو ژی سەرسام دبە ب کەساتیا ئەماییێ, هەرچەندە (هیپولیت تاین) (Hippolyte Tain) (١٨٢٨-١٨٩٣) بەحسا نڤیساندنا مەدام بوڤاری ئا فلوبەری دکە و ژ زاردەڤێ فلوبەری ددەربارەی نڤێسینا مەدام بوڤاری وەها دبێژە:

---

[١٨٢] محمد لطیف عبدالرحیم(باڤێ نازێ)، دیرۆکا ئەدەبا بیانی، ئەدەبا سەد سالا ١٧ و ١٨، بەرگێ ٤، رێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ، دهوک، هەولێر، ٢٠١٣، ر. ٢٤٤.

[١٨٣] Ulutaş Nurullah ,Türk Romaninda Intihar (1872-1960), r.53,54.

> دەما من ژەهر ڤەخوارنا ئەما بوڤارى يێ دنڤيسى, د دەڤێ من دە تاما ماددێ ژەهرى يێ (ئارسەنيک) هەبوو.[184]

د رۆمانا (ئاننا كارنينا) (Anna Karenina) ئا رۆماننڤێسێ روس (ليڤ نيكولا يێوفيج تولستۆ) (Lev Nikolayevich Tolstoy) (١٨٢٨-١٩١٠) دە، مژارا خوەكوشتنێ ب ئاوايەک پر كوور هاتييە نيقاشكرن. (فليپس) د دەربارەى ڤێ رۆمانێ دە وەها دبێژە:

> بێگومان ب هێزترين رۆمانە، كو نڤيسەرەک د رۆژگارا مە دە ئافراندييە، زەحمەتە بشێن رۆمانەک دن ناڤ ببن د ڤى ئاستێ ب هێز و پايە بلند دە.[185]

د ڤێ رۆمانێ دە تولوستو ب وێنەكرنا ژنەكێ رابوويە و ب ئاوايەک كوور دەروونا وێ شروڤەكرييە، كو ئەو ژى (ئاننا) يە. ئاننا قەهرەمانا سەرەكە ئا رۆمانێ يە، كەچەكە ئەرستۆكراتى، جوان و خوين گەرم و پر ب جوشە و دبە هەڤژينا زەلامەک هشک و بێ هەست. ئاننا, سەرەراى هەبوونا ژينەكا خوەش, خيانەتێ ل زەلامێ خوە دكە، دگەل (ڤرونسكى) و زارويەكى نەشەرعى دئينتە دنيايێ. پشتى زاروک دئێتە دنيايێ زەلامێ وێ پێدحەسە و ژ زەلامێ خوە دخازە ل فرونسكى ببورە. ئەڤە ژى دبە سەدەم ڤرونسكى ژ بەر هەستێن وژدانى و گونەهێ پێكولا خوەكوشتنێ دكە. پشتى زاروكێ وێ دگەهە ژيێ هەشت سالييێ دگەل هەمان مەعشوقێ خوە درەڤە. لێ ڤرونسكى يێ مەعشوقێ وێ مێشكێ وى ل جهەک دنە. دەما كو ئاننا وان تشتێن ژ مەعشوقێ خوە دخوازە ب دەست ڤە نائێ, توشى بێ ئومێدیێ و خيانەتێ دبە و سەرەراى هەستا پوشمانييێ. لەوما ژى خوە دهاڤێتە بەر شەمەندەفرێ و خوە دكوژە.[186] تولستوى ئەڤ ژيانە ب بێ رامان هەژمارتيە و دگوت: "تەنێ تشتێ دڤيا بكم خوە سێدارەدان بوو." لێ

---

[184] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر.٥٤.

[185] بوكنەر ب. تراويک، مێژووى ئەدەبياتى جيهان (ئەدەبياتى كۆن و سەدەكانى ناڤين)، و. حەمە كەريم عارف، بەرگى٢، ر. ٤١٣.

[186] Ulutaş Nurullah ,Türk Romaninda Intihar (1872-1960), r.54.

ئەڤ دان پێدانە نابە راست. زێدەباری کو دکەڤیتە کونجێن کەنیسێ ڤە و کاراکتەرێن رومانێن خوە ددەتە کوشتن."[١٨٧]

ژ بەری تولوستوی (فیودۆر دوستویڤسکی) (Feodor Dostoevsky) (١٨٢١-١٨٨١). ب ئاوایەک پڕ کور و دوور ئەڤ مژار ئازراندییە و گەلەک کەسایەتی ئێن رۆمانێن وی خوەکوشتینە و بووینە جهێ سەرنج و دیالوکێ ل جەم رەخنەگر و دەروونناسان. مژارا خوەوکوشتنێ ژ هەموو جورێن دن ئێن رۆمانێ بێهتر د رۆمانا دەروونی دە ل پێش چاڤێن مە دکەڤە. ژ بەر کو رۆمانا دەروونی بێهتر ل سەر رەفتار و دەروونیا کارێکتەران رادوەستە. (ئینسایکلوپیدیا بریتانیا) رۆمانا دەروونی وەها پێناسەدکە، "ئەو جورێ رۆمانێ یێ هزر و هەست و هەلویستێ کارەکتەران ب یەکسان یان گرنگتر دهەلسەنگینە ژ بوویەرێن دەرڤە ئێن چیروکێ, د رۆمانا دەروونی دا کارڤەدانێن هەست و سوز و ناخێ کارەکتەری ل ژێر کاریگەری و هەڤدەم ئەگەرە بۆ بوویەر و رووداێن دەرڤە."[١٨٨] بابەتێ سەرەکە ئێ رۆمانا دەروونی یا چەرخێ نوزدێ هێز و کاریگەرییا پرەنسیپێن بایولوجی و جڤاکی ل سەر رەفتار و کەسایەتییا کاراکتەرێ ئەدەبی یە.[١٨٩] هەر وەسان (کارل یونگ) دبێژە کو "رۆمانا دەروونی کارەکێ هەرە مەزن ئەجام ددە بۆ خواندەڤانی. سایکولوژیا وێ خوە پێکدئینە و دهێتە شروڤەکرن ژلایێ رۆماننڤیسی ڤە, ئەڤە چ ناهێلیت بۆ دەروونناسی د شروڤەکرنێ دە."[١٩٠] ل گور گوتنا یونگی، د دەربارێ خوەکوشتنێ دە، ئەڤ یەک پڕ و هوور ل جەم دوستویڤسکی دهێت ڤەدیتن، کو ل سەر ئەزمانێ کارێکتەرێ خوە د رۆمانا (شەیتان) دە (کریلوف) وەها دەربارەی خوەکوشتێ دە دبێژە: "خوەکوشتن خوەداوەندی یە."[١٩١] هەر وەسان ل گور کەچ و خویشکێن دوستویڤسکی (ئایمی و میشێل) ێ، دوستویڤسکی بەردەوام هزرا خوە کوشتنێ کرییە. ئەو ژی د نامە و گوتنێن وی دە

---

[١٨٧] هەمان ژێدەرێ بەرێ, ر. ٥٤.

[١٨٨]"psychological novel". *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online.*Encyclopædia Britannica Inc., 2016. Web. 05 Oct. 2016 <https://www.britannica.com/art/psychological-novel>.

[١٨٩] Lydia Ginzburg.(1991). On Psychological Prose. Ew Jersey: Princeton University Press.r.334.

[١٩٠] Athena Vrettos. Psychological Novel in Peter Melville Logan (ed). The Encyclopedia ofthe Novel .2011 John Wiley & Sons, Inc.r.637.

[١٩١] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٨٨.

ئەڤ چەندە دیار دبە.[١٩٢] (راسکولنیکوڤ) لەهنگێ رۆمانا (تاوان و سزا) (Crime and Punishment) ژ بەر تاوان و کوشتنا دوو ژنان، بەردەوام ل ژێر هەستا گونەهێ و گەڤا خوەکوشتنێ دا یە و چەندین جاران بزاڤا خوەکوشتنێ دکە. ئەو ژی پشتی دگەهە سەر پرەکێ بینەریا خوەکوشتنا ژنەکێ دکە ب رێکا خوەهاڤیتنێ. ل گور دوسوتویڤسکی ب هیچ ئاوایەکێ ئازارکێشانا راسکولنیکوفی نە تشتەک خرابە. ژ بەر کو د بیروباوەرێن دوستویڤسکی دە، "ئازارکێشان ب نرخە، ئازارکێشانێ ئامانج و مەبەستەک تێدایە."[١٩٣] هەر د ڤێ رومانێ دە کەچا گەنج یا (چاردە) سالی یا کو ژلاییێ (سڤیدریگایلوڤ) ڤە توشی دەستدرێژیا سکسی دبە، خوە دهاڤێتە د ئاڤێ دە و خوەدکوژە. بەری خوە بکوژە، سڤیدریگایلوڤ ڤێ کەچێ دکابوسان دە دبینە. ئەڤ کارێکتەر د رۆمانێ دە پر خەرابە و دگەل خولامێن خوە بەدرەوشتە، وان پالددن کو خوەبکوژن. هەر ئەو ژی دەما نەشێن داخوازیا ئەرێنی (بەرسڤا بەلێ) ژ خوشکا راسکولنیکوڤ (رومانوڤا) یێ وەربگرە، ب دەمانجێ گوللەیەکێ ل سەرێ خوە ددە و خوە دکوژە.[١٩٤] ل دویف بیروباوەرێن دوستویڤسکی ل سەر تاوان و خوەکوشتێ، کو، "مرۆڤ ئازادن، هەتا کو تاوانێن ترسناک ژی ئەنجام بدن."[١٩٥]

د رۆمانا (براێن کارامازوف) (The Brothers Karamazov) دە، برایێ چارێ (سەمەردیاکوف)، خوەدکوژە. ئەو ژی پشتی کو ژ ڤیان و سوزا باڤێ خوە کارامازوفی بێ پار دبە. مینا خزمەتکارەکێ دهێت حەسابکرن، د ئەنجام دە باڤێ خوە دکوژە و خوە ژی دکوژە.[١٩٦]

د رۆمانا (شەیتانان) (Demons) دە، کارێکتەرەک ب ناڤێ (کریلوف) کو ئەڤ کەس ئەندازیارێ بیناسازانە و نوو هاتییە باژێری و پرانیا کەسایەتییێن رۆمانێ وی دناسن, کریلوف دبێژە:

---

[١٩٢] Ulutaş Nurullah ,Türk Romaninda Intihar (1872-1960), r.54.

[١٩٣] سوزان لی ئەندرسۆن، فەلسەفەی دۆستۆیڤسکی، و. فازڵ مەحمود وەلی ، دەزگای وەرگێران، هەولێر، ٢٠١٠، ڕ. ١١٣.

[١٩٤] Ulutaş Nurullah ,Türk Romaninda Intihar (1872-1960), r.55.

[١٩٥] سوزان لی ئەندرسۆن، فەلسەفەی دۆستۆیڤسکی، ڕ. ١٠٦.

[١٩٦] فیۆدۆر داستاییێفسکی, برایانی کارامازۆف, و. ئەمین گەردیگلانی, دەزگای تویژینەوە و بڵاوکردنەوی موکریانی, هەولێر, ٢٠٠٧.

تەنێ دەمەکێ دگەهنە ئازادییەک تەمام، دەما کو هیچ گرنگ نەبە بژین یان نە. ئەڤە ئامانجا هەموو کەسانە.[197]

د باوەرا کریلوفی دە چ خودا نینن و مرۆڤان ئەڤ خودا دروست کرینە و ل دەرەکێ وەها دبێژە:

کەسەک بشێت زال ببە ل سەر ئازار و ترسا خوە، دبە خوەدا.[198]

کریلوف پلانێ بۆ خوەکوشتنێ دادرێژە و داکو نیشان بدە کو ل سەر ئازار و ترسا خوە زال بوویە و بوویە خودا و دبێژە کو، ئەز دێ خوەکوژم تا وەکو...ئەڤێ ئازدییا ترسناک ژنوو نیشان بدم. ئەو وەها دزانە کو ب رێیا ڤێ خوەکوشتنێ بەرپەرەک نووی دێ دیرۆکا مرۆڤایەتیێ ڤەبکە.[199] هەر وەسان کەسایەتییێ دووەم پشتی کریلوفی (ئیسافروگین)ە، ئەو ژی د هەمان پروسەیا کریلوفی ڤە دژیت، ل دوماهییێ ئەو ژی خوەدکوژە.[200]

د رومانا (گەنجێ خوین گەرم) (The Raw Youth) دە ژی, سێ بوویەرێن خوە کوشتنێ و هەولەک خوەکوشتنێ هەیە. ئێکەم خوەکوشتن درومانێ دە , خوەکوشتنا سەربازەکی یە. ئەڤ سەربازە دەما ژ سەربازیێ دزڤرە ل گوندێ خوە دە، ب کەیف و خوەشی ناهێتە پێشوازیکرن، ئەو ژی مینا بەرێ حەز ژ گوندیێن خوە ناکە. ب ڤێ کەربێ ڤە شەڤەکێ دەما سەرخوەش مالا گوندییەکێ ب دزیێ تالان دکە. گوندی هەرچەندە گومانێ ژێ دبن, لێ دادوەر ژ بەر نەبوونا بەلگەیەکێ، وێ ئازاد دکە. پشتی بریارا دادوەری ئەڤ سەربازە دانپێدانێ ب تاوانا خوە دکە. دەما دادگەهـ جارا doوویێ کوم دبە, دیسان سەرباز بێ تاوان دبە و ئازاد دبە. ئەڤ سەربازە ل رۆژا پێنجێ ژ ئازادکرنا خوە، خوە ب قنارێ ڤە سێدارە ددە.[201]

---

[197] سوزان لی ئەندرسۆن، فەلسەفەی دۆستۆیڤسکی، ر. ١٤٩.

[198] هەمان ژێدەر, ر. ١٥٠.

[199] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

[200] هەهان ژێدەر، ر ١٥٢.

[201] Ulutaş Nurullah ,Türk Romaninda Intihar (1872-1960), r.53.

خوه کوشتنا دوویێ دروманێ ده, خوەکوشتنا زاروکەکێ هەشت سالی یە. ئەڤ زاروکە کورێ مەزنێ بازرگانەکی یە کو دەیندارێ کەسەکی یە ب ناڤێ (ماکسیم ئیڤانوڤیچ), ئەڤ بازرگانە تا کو دمرە نەشێت دەینێت خوە بدە. هەمی زاروکێن وی بازرگانی هەرئێک سالەکێ ژیا دی مەزنترە کو چار کەچن. پشتی بابێ وان دمرە و ئێتیم دمینن, پشتی مالا وان ژلایێ ماکسیمی ڤە ل هەمبەر دەینێت بابێ وان، دەست ب سەردا دهێت گرتن. ژیانەکا بەلەنگاز و هەژار د دومینن. دیا وان ل کولانا دگەل زارویێن خوە بێ مال دژین. زارویا ژ هەمیا مەزنتر کو هەشت سالە دکارگەهەکا مەکسیم ڤە کاردکە, ل کارگەهێ ماکسیم ژ بەر کارەکێ بێ رامان ل زاروکێ دخە و زاروک ژی نەخوەش دکەڤە, ب سەدەما نوخوشیا زاروکێ ماکسیم زاروکی دبە جەم خوە ل مال. دەما ل مالا وی ئەو بچووک یارایا دکە ب شاشی ڤە (فانوسەکا) گران بەها دشکینە. ماکسیم ئیڤانوڤیچ هێرشی وێ دکە و ژ ترسا دە ژ خانی دەردکەڤە و درەڤە. زەلام ژی ل پەی دبەزە. ئەو زاروک ژ ترسان دە خوە دهاڤێتە د ئاڤێ دە و خوە دخەندقینە.[٢٠٢] هەر وەسان خوەکوشتنا سییێ، خوە کوشتنا هەڤالێ (تریشاتوڤ)ە، کو بەحسا خوە کوشتنا وی نەهاتیە کرن.[٢٠٣]

هەر دڤێ رۆمانێ دە، (ڤەرسیلوڤ) عاشقێ (کاتەرینا نیکایلوڤای) ێ یە و پێکولا خوەکوشتنێ دکە. ئەو ژی دەما (لامبێرت) د ژوورڤە ب دەمانجێ، ب مەرەما ژێ ستاندنا سه هزار روبلان و گەفێن کوشتنێ ل کاتەرینا نیکایلوڤا یێ دکە, وی دەمی ڤەرسیلوڤ ب ژور دکەڤە و ب دەمانجێ ل پاتکا (لامبێرت) ددە و بێهش دکە. پشتی وێ بوویەرێ ژ ترسا کاتێرینا ژی نەهش دکەڤە. ڤەرسیلوڤ وێ ل سەر جهێ وێ دانە و ب ئەنیا وێ ڤە ماچی دکە, وی دەمێ پلانەکێ دادرێژە، ئەو ژی ل دەسپێکێ وێ بکوژە و پاشی خوە. دەما دڤیا دەمانجێ ل کاتێرینایێ بدە، کەسەک ب ناڤێ (ئارکادی) رێگرییێ دکە هەر وەسان رێگرییێ دکە ڤەرسیلوڤ ژی خوە بکوژە. د ئەنجام دە گوللەیەکی ل ملێ وی ددە, ب ڤی ئاوای هەولا خوەکوشتنا ڤەرسیلوڤ ژی ب سەرناکەڤە.[٢٠٤]

---

[٢٠٢] هەمان ژێدەر، ڕ.٥٧.

[٢٠٣] هەمان ژێدەر. هەمان روپەل.

[٢٠٤] هەمان ژێدەرێ بەرێ, ڕ. ٥٧.

د رومانا (نانا) (Nana) یا (ئەمیلی زولا) (Émile Édouard Charles Antoine Zola) (١٨٤٠-١٩٠٢) دە , کاراکتەری ب ناڤێ (جورج) دەما دڤیا دگەل نانا یێ هەڤژینیێ پێک بینە و بەرسڤا نەرێ (نەخێر) وەردگرە و خوەدکوژە.[٢٠٥]

د رومانا (جاک لوندون) (Jack London) (١٨٧٦-١٩١٦) دە، یا ب ناڤێ (مارتین ئێدێن) (Martin Eden) هد، مارتین ئێدێن د گەمیان دە کار دکە, ب سایا مەعشوقا خوە یا ب ناڤێ (ریوس) دبە خوەدی کەسایەتیەک نازک و خوەدی شیانێن ئەدەبی ئێن مەزن. لەوما ژی دبە نڤیسەرەکێ سەرکەفتی. گەهشتنا وی ب ریوسێ، دبە ئێکەم مەرەما وی دژیانێ دا, پشتی کو دبیتە نڤیسەرەکێ مەزن ژێ دەما سەرەدەریەک وەک ئەو دخوازە ژ ریوسێ نابینە و ژێ سار دبە. پاشی دزانە کو ناڤداریێ ئەو قانع نەکریە و دزانە کو عەشقا د دلێ وی دە ئەو نە پەژراندییە. پشتی بەردەوام بەرسڤا نەخێر، ژ ریوسێ وەردگرە, خوە دهاڤێژتە ددەریایێ دە و خوەدکوژە.[٢٠٦]

د رومانا (فرانس کافکا) (Franz Kafka) (١٨٨٣_١٩٢٤) دە, یا ب ناڤێ (دادگەهکرن) (Der Prozess), کارەکتەرێ سەرەکی (کا) دەما ژیانا خوە ئا رۆژانە دبورینە، ژ بەر سەدەمێن نەدجهـ دە و ژلایێ کەسێن نەنیاس ڤە ب فەرمانا سێدارەدانێ دهێتە زیندانی کرن. نە ئەوێن ئەو دەستەسەکری، نە ژی ئەوێن دیڤچوونێ پێ دکن، راستیا وان نیینە، ئانکو خەیالە. پشتی دەمەکێ ب بریارا دیڤچوونا بەردەوام (کا) ئازاد دبە. کا ب هەیڤا ل هیڤیا دادگەهێ دمینە, لێ دبینە کو نە تاوانە هەیە پێ بهێتە دادگەهکرن، نە کەسەک هەیە وی تاوانبار بکە. ئەڤ خەیالە تا داویا رومانێ ددومە , کا ل هولا دادگەهێ ل هیڤیا دادگەهکرنێ دمینە. ئەڤە ژی وی دخە رەوشەک (Depretion) و خەموکیێ دە هەتا کو بەر ب خوەکوشتنێ ڤە دبە.[٢٠٧]

ئەڤ کەسایەتیێن د ڤان رۆمانان دە, ب گشتی خوەکوشتنا وان بۆ هووکاێن جۆر ب جۆر ڤەدگەرن, وەکە گرفتێن دەروونی, ئاریشێن جڤاکی, عەشق, هەژاری و دەستکورتی. ئانکو خوەکوشتنا وان نە ب تەنێ ب بابەتەک دیاریکری ڤە گرێداییە. هەر

[٢٠٥] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.
[٢٠٦] هەمان ژێدەرێ و هەمان روپەل.
[٢٠٧] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

وەسان نێزیک بوونە خورت هەیە د نێڤبەرا رۆمانڤیسان و کارێکتەرێن وان ئێن کو خوەدکوژن.

٣. خوەکوشتن د رۆمانا کوردی یا دەڤەرا بەهدینان دە:

رۆمان درەنگ د ناڤا کوردان دە، ل گور وەلاتێن دن ئێن بیانی، سەرهلدایە. یەکەم رۆمانا کوردی د سالا (١٩٣٥) دە هاتییە چاپکرن، ژ بال (عەرەبێ شەمو) ب ناڤێ (شڤانێ کرمانجا).[٢٠٨] ئەڤ یەک ب دروستاهی ژ بال لێکولەرێن وێژەیا کوردی یەک ئالی نەبوویە، ژبەر کو هن لێکولەر ب تایبەتی ئێن کرمانجیا ناڤین، (ئەحمەد موختار جاف) ی دکن پێشەنگ، کو ل گور دیروکا نڤیسینێ یەکەم رۆماننڤیسێ کوردە، ل سالا (١٩٢٧) ئەو ژی (مەسەلا وژدانێ)، لێ وەک چاپ سالا (١٩٧٠) ل بەغدا چاپ بوویە.[٢٠٩] لێ ل گور دیروکا چاپ بوونێ عەرەبێ شەمو دبە یەکەم رۆماننڤیسێ کورد، پشتی عەرەبێ شەمو ئێدی گەلەک رۆماننڤیسێن دن ل سوفیەت و پارچەیێن دن ئێن کوردستانێ پەیدابوون و گەلەک رۆماننڤێس دەرکەتن و و ب دەهان وەشانێن کوردی کەتن خزمەتا چاپکرنا رۆمانا کوردی، هەیا داویا سالێن هەشتیان ل دەڤەرا بەهدینان دوو رۆمان چاپ بوون (دەراڤێ تەنگ) (١٩٨٨) (کەریم بیانی) و (بوهژین) (١٩٨٩) (نافع ئاکرەیی). لێ هەژی ئاماژەکرنێ یە، کو هن (دەراڤێ تەنگ) وەک چیروک دبینن نەک رۆمان، لێ د لێکولینا (حەلیم یوسف)ی دە وەک رۆمان هاتییە ناڤکرن. رۆمانا دەڤەرا بەهدینان ب سەر سێ قوناغێن گرنگ دهێن پارڤەکرن:

ئێک: قوناغا ژ بەری سەرهلدانا (١٩٩١).

دوو: قوناغا پشتی سەرهلدانێ.

سێ: قوناغا پشتی رژێما سەدام حسێنی.

حەلیم یوسڤی د پەرکا خوە ئا ب ناڤێ (رۆمانا کوردی) دە، رۆمانا دەڤەرا بەهدینان ب سەر چار قوناغان دابەشکرییە.

ئێک: قوناغا ژ بەری سەرهلدانا (١٩٩١).

---

[٢٠٨] Haşim Amedzade, Romana Kurdî û Nasname, wergêran ji Inglîzî Fahriye Adsay, weşana Aesta, Stembol, 2011, r.12.

[٢٠٩] رەمەزان حەجی قادر، جهـ د رۆمانا کوردی یا دەڤەرا بەهدینان دا(گەریان ل بابێ بەرزە و دوزەخا مرنێ)، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد، دهوک، ٢٠٠٦، ر. ٢٣.

دوو: قوناغا پشتی سەرهلدانێ.

سێ: قوناغا ژ بەری کەتنا پەیکەرێ دیکتاتورێ عێراقێ.

چار: قوناغا پشتی کەتنا پەیکەری.[٢١٠]

قوناغا سێیەم ئانکو (ژ بەری کەتنا پەیکەرێ دیکتاتورێ عێراقێ)، نابە قوناغەکا گرنگ، ژ بەر کو هەمان قوناغە، ئا کو پشتی سەرهلدانێ. هەر وەسان ژ ئالییێ رۆمانێ ڤە، چ پێشکەتن و پێشڤەچوون ب خوەڤە نەدیتیە، هەمان قوناغا پشتی سەرهلدانێ دهێت پەژراندن. لێ بەلێ قوناغا پشتی کەتنا پەیکەری، گرنگترین قوناغە د پێشکەفتنا رۆمانا دەڤەرا بەهدینانە، ژ بەر کو "ئارامی پەیدا بوو، شەرێ براکوژییێ نەما، خەملا ب ناڤێ دەمکوراسییێ و جڤاکا سڤیل هاتە هولێ. رەوش هات گوهەرتن و خەلکێ هەناسەیا ئازادیێ هلکێشا و پرانیا رۆمانێن بەهدینانێ ژ سالا ٢٠٠٤ ئان پێڤە، پشتی کەتنا پەیکەرێ سەدامی د (٢٠٠٣\٤\٩) دە، هاتنە چاپکرن و رۆناهی دیتنە."[٢١١]

مژارێن کو د رۆمانا دەڤەرێ دە هاتینە بەحسکرن پتر مژارێن دیرۆکی و سیاسی وەکی (ئەنفال، کیمیاباران، رەڤا ملیونی، شەرێ براکوژییێ، هەژاری، وێرانکاری و جەنگ، زیندان). رۆمانا دەڤەرا بەهدینان ژی وەکە رۆمانا کوردی، هەژاری، جڤاکا گوندایەتی ب ئاوایەک بەرفرەهـ دهێت ڤەدیتنن، "خوە ئەگەر جهێ قەومینا بوویەران ل ئەورۆپا بیت و بەحسێ بابەتەکێ باژێری و باژێرییان بیت، سیمایێ هزرا گوندیکانییێ ب ڤەگێرانا رەفتارێن پەهلەوانانڤە منارەیە."[٢١٢] لێ ئەڤە وێ واتایێ نادە کو هەموو رۆمانێن دەڤەرێ ب ڤی ئاوایینە نە، بەلکو ب ڤێ پیشەکیێ دەستپێدکە، ژ بەر کو ل ڤان سالێن داویێ هن رۆمان چاپ بووینە و ب ئاوایەک گەلەمپەری سیمایێن باژێری و مودەرنیتێ پێڤە دیارن و هن ژ وان خوە ژ مژارێن دەستپێکی قورتالکرینە و گرنگی ب هن مژارێن دن دانە و رۆژ ب رۆژ ئێدی بابەت کارلێکێ دگەل ژیانا ئیرو دکە و بوویەر و گرێکێن نوو ئێن جڤاکی دهێن گەنگەشەکرن.

---

[٢١٠] Helîm Yûsiv, Romana Kurdî, çapa yekemîn, weşanên Ronahî, Amed, 2011, r.63,64.

[٢١١] هەمان ژێدەر ، ر. ٦٤.

[٢١٢] عارف حیتو، حالەتێن دەروونی د رۆمانا کوردی یا دەڤەرا بەهدینان دا، لێکولینێن ویژەیی تایبەت ب فەستیڤالا دهۆک یا روشەنبیری ٣، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد، دهوک، ٢٠١٠، ر. ١٢٠.

مژارا خوەكوشتنێ د رۆمانا دەڤەرا بەهدینان، نە گەلەكی بەرفرهە، ب تەنێ د چەند رۆمانان دهێن ڤەدیتن. هن ژوان ب ئاوایەک تتێل و تەسەل قالا ڤێ مژارێ كرییە و هنان ژی ب ئاوایەک سەرڤەیی خوەكوشتن د رۆمانێن خوە دە پەیرەوكریینە. ئەم نها دێ بەحسێ هن ژوان رۆمانان كن ئێن كو بەحسا مژارا خوەكوشتنێ دكە:

(رۆمانا سوتنگەه) (٢٠٠٥) رۆمانا ئێكانەیا (بلند مەحەمەد)یە، رۆمانەكە، كو بوویەرێن وێ هەموو ل سەر دەمێ رژێما بەعس ئا (سەدام حسێنی) یە و مژارا سەرەكە ئەشكنجە و زیندانكرنا كوردانە. سەرلەهنگێ رۆمانێ ئێ كو ب ناڤێ (سیابەند) د ژین و ژیارا گرتیگەهێ ڤە رۆژانێن خوە ب فانتزیایەک نوستالژیک دەربازدكە و ب كێز و سیسركان رە دبە هەڤال و هن جاران قالا نەخوەشی و ئازارین خوە بۆ وان دكە. دڤێ رۆمانێ دە (خوەكوشتن و گەڤێن خوەكوشتنێ) ب ئاوایەک بەرچاڤ دیاردبە. د گەلەک جهان دە سیابەند ئاماژە و گەڤێن خوەكوشتنێ دكە:

> ژ خوە نابمە عیسا و پەیاما ئاشتیێ بگەهینم! ب ڤی ڕەنگی تنێ خوەكوژیا خوە ڕادگەهینم.[٢١٣]

ئەڤ كارێكتەر د رۆمانێ ئەوقاس ریساوا دبە و خوە بوونەوەرەک پر كێم د زیندانێ دە دبینە. هەر وەسان خوەكوشتنا (خالدی) مژارەک بەرفرەهـ د ڤێ رۆمانێ دە گرتییە و كو ئەو ژی پشتی هەڤژینا وی (نازێ) ژ بال بەعسیان ڤە دهێت تەجاوزكرن و د ئەنجام دە خوەدشوەتینە. هەر وەسان خالدی ژی ئەشكەنجە و سزادن. هەر وەسان دەروونیا وی تێک دبن، ئێدی دبە كورێ جادە و كولانان و دبە مرۆڤەک مەیپەرست و بیست و چار دەمژێران ب بتلێ خوە ئێ وێسكیێ رە دبە هەڤال. پشتی كو ئەڤ مرۆڤ ژ ئالییێ دەروونی ڤە تێک دچە و دناڤ جڤاكی دە ناهێت پەژراندن و خەلک ب چاڤەک كێم لێ دنێرن، ئەڤ كەس توشی بیانیبوونێ دبە و هەدارا خوە ب مەیی تینە. لێ ل دوماهییێ ب دوخینا شەلوالێ خوە، خوە ب پرێ ڤە سیدارە ددە و خوەدكوژە.

كەسایەتییەک دن ب ناڤێ (مام حاجی)، دەما سەرهاتییا گرتنا خوە ژ سیابەندی رە دبێژە، كو ب نەچاری دگەل زەلامێن رژێمێ كاردكر و گەلەک بوویەر ب چاڤێن خوە

[٢١٣] بلند محمد، سوتنگەهـ ئێكەتیا نڤیسكارێن كورد، دهوک، ٢٠٠٥، ڕ.٢٣٣.

دیتبوو و هەست ب پەشیمانی و خیانەتێ دکە و ل هن دەران بەحسا هەولا خوە ئا کوشتنێ ب ڤی ئاوی دکە:

پتر ژ جارەکێ من لوولیا تڤەنگێ دانا بن ئەرزنکا خوە و تبلا من ل سەر لولەبێ بوو. پتر ژ جارەکێ من لەعنەت ل خوە باراندن.[٢١٤]

ژ بەر کو مللەت گەلەک جاران ژبال رژێمێ ڤە دهاتن نەچارکرن کو ب وان رە کاربکن و گوند، مال، خانی و دبستانا بشەوتینن. ئەڤ رەفتار ژی دگەل رەوشتێ وان نەدهاتن گونجاندن، نەچار دبوون یان ب وان رە بن یان ژی بەرەڤ ئاراستەیەک دن ئا قورتالکرنێ ڤە بچن. بێگومان ئەڤ ئارەستە ب تەنێ چەند رێ بوون یان رەڤ، یان ژی خوەکوشتن.

ل جهەک دن، خورتەکێ بیست سالی ل بن لحێفێ فە خوەدکوژە، ئەو ژی دەما سیابەند وەها بەحسا ڤێ رویدانێ دکە:

دووهی ژ بێزاربوونێ، گەنجەکی بیست بهاری خوە دبن لحێفێ ڤە خەندقاند. ئەڤ ئێشە یا بەلاڤ دبت. چ مرۆڤی بکوژن، چ مرۆڤ خوەبکوژت، هەمان تشت.[٢١٥]

ژبەر بارووودوخێ نەخوەش ئێ ئەشکەنجە و زیندانێ، کو مرن دبە تاکە رێ بۆ رزگاربوونێ ژ ڤێ هوڤەتیا بەعسیان. وەکە دیار د رۆمانا سوتنگەهـ ئا (بلند مەحەمەدی) دە سێ حالەتێن خوەکوشتنێ دهین ڤەدیتن، ئێک کەسایەتییەک سەرەکەیە، هەر دوو ئێن دن، نەسەرەکە نە. د ڤی سەردەمی دە، تشتێ هەری هێسان ئابروبرنا تاکێ کورد بۆ ژ دەستێ رژێمێ، ئەڤە ژی دبە دەرئەنجامێن خراب وەکی، کوشتن و خوەکوشتێ.

د رۆمانا (ڤیان ددەمەک ژاندار دا) (٢٠٠٥) ئا (محسن عەبدالرحمن)، ژنەک ب ناڤێ (جەمیلا) خوەدکوژە.[٢١٦] ئەو ژی پشتی ب زەلامەکێ رە ب ناڤێ (ئیسف) خوە ددە

---

[٢١٤] هەمان ژێدەرێ بەرێ, ر.٩٩.

[٢١٥] هەمان ژێدەر ، ر. ٢٢٣.

[٢١٦] محسن عبدالرحمن، ڤیان ددەمەک ژاندار دا، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد، دهوک، ٢٠٠٥.

رەڤاندن، لێ هەر دوو ب رێیا رەڤێ ڤە دهێن گرتن، جەمیلا خوە د سەرشویا مالا خوەڤە خوەدشەوتینە و ئیسڤ ژی د زینداێن رژێمێ دە ب ئەشکەنجێ ژیانا خوە ژدەست ددە.

هەر وەسان د سێ رۆمانێن (تەحسین ناڤشکی) خوەکوشتن دهێت دیتن، ژ وان (ژانێن سیناهییێ) (٢٠٠٥) کارێکتەرەک ب ناڤێ (چیلێ) ژ بەر ژنباڤا خوە خوە د ئاڤێ دە دخەندقینە.[٢١٧] د رۆمانا (ئالێ دی یێ پرێ) (٢٠١٠) دیا قەهرەمانا رۆمانێ خوەدشەوتینە.[٢١٨] ئەڤ رۆمان بەراوردکرنا دوو دەستهەلاتێن سیایی، جڤاکی و کولتوری، کو ب رێکا هنەک بوویەرێن قەومایی وەکی، رەڤاندنا، دەیکا خوناڤێ و خوشکا وێ ژ ئالییێ تیرورستێن عەرەب ڤە. ژ ئالیەک دن، هەمان کار، لێ ب رەنگەک دیموکراسی و پەردەپوشکری کار و رەفتارێن بەرپرسان دیاردکە وەکی (دزی، حیزی، تیرور) و کوشتنا بابێ خوناڤێ ژ ئالییێ بەرپرسەکێ کورد (جەمشید قەلغان). نڤیسەر ددە دیارکرن.

بابەتێ سەرەکە ئێ رۆمانێ ئاشکەراکرنا تاوانێن بەرپرسانە ل دەڤەرێ. لێ ب رێکا بوویەرەکێ ئەڤ بابەت هاتییە رەنگکرن، و ئەو ژی رەڤاندنا دەیکا خوەناڤی و خوشکا وێ ب دەستێ تیروریستێن عەرەب ڤە. (خوناڤ) لەهنگا سەرکی ئا رۆمانێ یە، کەچەکە ل زانینگەهێ دخوینە و ب کورەکێ رە عەلەقەدارە. دیا وێ ب دەستێن تیرورستێن عەرەب، ب مەرەما چوونا جەم پزیشکان ئەو کەچا خوە (خوسار) ب هەڤرا ل (مویسل) دهێن رەڤاندن. خوسار د دەستێن تیرورستان دە وندا دبە، لێ دیا وی جارەک دن ڤەدگەرە مال، لێ پشتی کو ڤەدگەرە نە دایکا جارانە و دەروونا وێ تێک دچە و ب هەموو ئاوایەکێ نەفرەتێ ل خوە دکە و خوە ژنەک بێ ئابرو فێهت دبینە و د ئەنجام دە خوە دشەوتینە. ئەڤ دیاردە دناڤ جڤاکا کوردی دە بەربەلاڤە، ژ بەر کو تیرورکرنا ژنێ ژ ئا زەلامی جودایە. هەر جارەکا ژن ژ مالباتا خوە جودا بوو یان بهێت تیرورکرن، ئێدی ڤەگەریانا وێ بۆ وێ مالێ مینا شەرم و تاوانێ دهێت دیتن و ناسناما وێ ب یەکجارێ دهێت گوهەرتن. ژ بەر گوهەرتنا ڤێ ناسنامێ دیا خوناڤێ نەچار دبە هەم ژبەر باندورێن جڤاکی و هەم ژی لایەنیێن رەوشتی و شکەستنا

---

[٢١٧] تحسین ناڤشکی، ژانێن سیناهیی، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسکارین کورد، دهوک، ٢٠٠٥.

[٢١٨]تحسین ناڤشکی، ئالییێ دی یێ پرێ، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد، دهوک، ٢٠١٠.

کەسایەتیا وێ ژ ئالییێ تیروریستان و هەم ژ فاکتەرێن دەروونی کارتێکرنەک مەزن ل سەر دکن، کو خوەبشەوتینە. هەر وەسان د رۆمانا (تاڤگە لێگەڕیان ل رۆناهیا پرا جینۆتێ) (٢٠١١) دە.[219] لەهنگا رۆمانێ ب ئاوایەک نەپەنی و ڤەشارتی خوەدکوژە. ئەڤ رۆمان ل سەر کەچەکە رۆژنامەڤانە ب ناڤێ (تاڤگە) ل پەی دووسە و ئاشکەراکرنا تاوانێن هن بەرپرسان دچە و ژبوو وان تاوانان بکە راپورت و بدە ئاشکەراکرن. لێ بەلێ ئەڤ کەچ ب سەر ناکەڤە و ژ بال بەرپرسان ڤە دهێت تیرورکرن و ریسواکرن. هەر وەسان سەر و چاڤێن وێ ب تیزابێ دشەوتینن و ئابرویا وێ دبن. د ئەنجام دە، تاڤگە، ژبەر هەرەشە و ترسا بەرپرسان، ب خوارانا حەبان ژیانا خوە ب داوی دئینە و خوە دکوژە.

د رۆمانا (کورێ زنارێ سەربلند) (١٩٩٦) ئا (سدقی هروری) دە، کەچەک ب ناڤێ (بەسنا) خوەدکوژە.[220]ئەڤ رۆمان ل سەر ستەم و زورداریا بەعسیانە و ریساواکرن و ئابروبرنا تاکێ کورد بێ جوداهی، چ نێر چ مێ. د ڤێ رۆمانێ دە، وەکە مە دایە دیارکرن، کەچەک ب ناڤێ (بەسنا) پشتی ژ بال لەشکەرێن عێراقی ڤە دهێت تەجاوزکرن، یەکسەر ئەڤ کەچ هەلویستی وەردگرە و خوە ب کرێکا پێشمەرگەیەکێ دکوژە.

د رۆمانا (خەجا بەرلینی) (٢٠١٠) ئا (حەسەن ئیبراهیم) دە، ب ئاوایەک بەرفرەهـ ئەڤ بابەت هاتییە بەحسکرن. ئەڤ رۆمان ل سەر خێزانەک کورد، گوندینە، ژ بەر کو نکارن د گەل کەش وهەوایێ ئەورپا خوە بگونجینن، توشی پاردوکسەک ئەو قاس مەزن دبە، ئێدی هەریەک ب ئالیەکێ ڤە دچە. لەهنگێ رۆمانێ (رەشکوییێ شڤانە) و هن جاران ب (شێرویێ پێشمەرگە) دهێت بناڤکرن، کو د نێڤبەرا ئەڤان هەر دوو ناڤان دە، کەتییە هەڤدژیەک مەزن دە. پشتی کو دەست ژ کارێ شڤانتییێ بەردده، دبە پیشمەرگە و دناڤ رەفێن پێشمەرگەیان ب حکومەتا (سەدام حسێنی) رە جەنگی دکە و دبە لەهنگەک بێ هەمپا. لێ پشتی کو بریندار دبە، ب مەرەما چارەسەرکرنێ دچە وەلاتێ ئەلمانیا و (خەجا) هەڤژینا خوە ژی ب خوە رە دبە ئێدی ژ ژینگەها، پەز و گوندایەتیێ

---

[219] تحسین ناڤشکی، تاڤگە لێگەڕیان ل رۆناهیا پرا جینۆتێ، لەبلاوکردنەوی وەزارەتی روشنبیری، هەولێر، ٢٠١١.

[220] سدقی هرۆری، کورێ زنارێ سەربلند، دەزگای چاپ و بلأوکردنەوی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨.

دکەڤن جیهانەک مودەرن و جەرگێ نووخازیێ دە. ئەڤ گوهەرینا ژینگەهێ ژ وان رە دبە مەزنترین پرسگرێک، ب تایبەتی ل جەم رەشکویێ شڤان. د جادە و کولانێن بەرلینێ دە، خوە مینا شڤانەک گوندی دبینە و هن جاران خوە پیشمەرگەک چیایی دبینە. ئەڤ ژیانا نوستالژیک قەید و بەندێن وی ئێن ژیانێ گرێددە، نکارە کارلێکێ بکە و خوە ب وی جڤاکی رە بگونجینە، حەتا کو ئاڤێ ژ حەنفیان ڤەدخوە و بەرلینێ مینا گوندەکێ دبینە. لێ خەجا هەڤژینا وی بەروڤاژی وی یە، هەرتم چاڤێ وێ ل گوهەرین و پیشکەفتن و گونجاندنێ یە، ئەڤە ژی ژ وێ رە دبە بار و پشتی، وەها ژ مێرێ خوە رە دبێژە:

> شیرۆ، ئەم هەردو نەخواندەوارن. ئەم هەردو چو زمانا نزانن. ئەم وەک کەڕ و لالانن. ئەم چو ژ دونیا دارییا ڤان وەلاتان نزانن. دڤێت ئەم خوە بگۆهرن. دڤێت ئەم خوە فێرکن. دڤێت بزانن بژین. دڤێت بزانن بچوکێن خوە خودان.[٢٢١]

لێ شیرو ب ئاوایەک دن بەرسڤا وێ ددە و تام بەروڤاژی دیتنا وێ یە:

> ئەرێ، تە دڤێت ئەم وەک بەرلینییان خوە رووس بکن؟ ئەم وەک وان گوشتێ بەرازی بخون؟ وەک وان بچنە دیسکۆیان....[٢٢٢]

ب دیتنا شێروی گوهەرین، دبە سەدمێ خوارنا گوشتێ بەرازان و چوونا دیسکوتێکا و گەلەک تشێن دن ئێن کو د کولتورا وی ئێ گوندی دە تابوو. لێ ئەڤ نەرینا شێروی ل هەمبەر ڤێ بیروکەیا مودەرن دبە ئەگەرێ ژ ناڤچوونا خێزانا وی و هەر یەک ب ئالییەکێ ڤە بەلاڤ دبە (خەجێ) شوی ب مێرەک دن دکە. کەچا وی (ژیان) دبە لەشفروش، حەتا کو ئەو بخوە ب ئاوایەک نشکڤێن دچە نڤینێن وێ. (ئەڤین) ب کەسەکێ بێ ناسنامە و بێ رەگەز رە، کو کەس نزانە کییە دزەوجە و ل دوماهیێ ئەو ژی ژ وی مێری دهێت بەردان و ب خوەشکا خوە رە دبە لەشفروش. (وەلات) ێ کورێ وی دبە دەرمانکێش ل سەر جادەێن بەرلینێ پەرگەندە دبە. (کاوە) ژی دبە

---

[٢٢١] حەسەن ئیبراهیم، خەجا بەرلینی(رۆمان)، ٢٠٠٨، ر. ١١٧.
[٢٢٢] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

کورێ دەولەتێ ل جییەک بێخودانان ڤە ژیانێ ددومینە و شیرو ژی ب تەنێ دمینە و دبە کورێ تەنیێیاتیێ.

ئەو ڤێ هەلوەشاندنێ هەموو یێ بۆ خەجێ ڤەدگەرینە و خەجێ ژی بۆ خەمسارییا وی دزڤرینە. ل دوماهیێ دبە کوژەک و خەجێ دکوژە و بزاڤێ دکە هەر دو کەچین خوە ژی بکوژە، لێ کەچێن وی خوە قورتال دکن. پشتی کو ڤێ سەرهاتیا خوە ژ کەچەک ئەلمان رە، ئا کو لیکولینێ پێرە دکە دبێژە، د گەلەک جهان دە گەڤێن خوەکوشتنێ دکە و ب تەنێ خوەکوشتنێ چارەسەریێ دبینە.

شێرویێ پیشمەرگە و گوندی و کەڤنەشوپ، دەما دچە کارخانەکێ، ب مەرەما کریارا زایندی، ل پێرگێ کەچا خوە (ژیانێ) دهێت. ئەڤ بوویەر پەنجەرەک مەزن د دل و دەرونا وی دە چێدکە و بریارا کوشتنا هەڤژینا خوە ددە، لێ پشتی هەڤژینا خوەدکوژە، ئێدی ژ نوو هەست ب پەشێمانیێ دکە و خوە سوجدار دبینە و ل دووماهیێ د زیندانێ ڤە دەمارا حەفکا خوە دقەتینە و خوەدکوژە.

د رۆمانا (سیلاف و مێرێن) دە، ژی هزر و هەولا خوەکوشتنێ ژ ئالییێ لەهنگا رۆمانێ ڤە هەیە، لێ بەلێ هەولا وێ ب سەرناکەڤە. ئەڤ هەولێن وێ ژی بۆ ژینگەهەک بەدرەوشت و خراب ڤەدگەرە، پشتی کو شوی ب دوو مێران دکە، ژیانا وێ پر سەخت و دژوار دبە. مێرێ ئێکی پیرەمێرەکە، د کریارا سێکسی دە مرۆڤەک سادیکە و وێ تم دئیشینە و خوینێ ژ لاشێ وێ تینە. زەلامێ دووەمین هەڤزایندەیە ئانکو (گەی) یە و دخازە ژنا خوە ژی وەکە خوە بکە بن زەلامان ڤە. لێ سیلاڤ ڤی هەلویستی قەبولناکە و دخازە وەکە خوە بمینە.

د رۆمانا (ناخێن دەرزی) (٢٠١٦) ئا (ئومید سەگڤان) دە.[٢٢٣] ژ بلی لەهنگێ رۆمانێ، چار کارێکتەر خوەدکوژن و پرانیا کوشتنا وان کەسایەتیان فاکتەرێن جڤاکی و دەروونی نە. پشتی کو (د.شێروان) ب بابێ (زامداری) رە ب پلان هنەک پشکنینێن سەختە بۆ زامداری چیدکن، د ئەنجاما ڤێ سەختەکاریێ دە زامدار هەڤژینا خوە دلوپێ دکوژە. لێ پشتی چەند سالان د. شیروان توشی نەخوەشیا ئازاردانا وژدانێ دبە و خوە گونەهبار دبینە ل داویێ خوەدکوژە.

[٢٢٣] ئومێد سەگڤان، ناخێن دەرزی، وەشانێن پەرتوکخانا خانی، دهوک، ٢٠١٦.

هـەر وەسـان (موژگـان) ژی خوەدسـوژە، ئـەو ژی پشـتی کـو ژ بـال هـەڤالێ خـوە (هەڤال)ی ب دووجان دکەڤە و زەلامێ وێ (خالد) ب ڤی بابەتی دحەسە، لەورا بریارێ ددە کو هەڤژینا خوە موژگانێ بکوژە، لێ بەلێ ئەو دخازە د ڤێ تاوانێ دە بێ تاوان بە، ژ بەر هندێ ژێرا دبیژە: دڤێت تو ب دەستێ خوە خوە بشـەوتینی. ئەڤە ژی دیاردەک بەربەلاڤە د جڤاکی دە، ب حیجـەتا سـوتن و خوەکوشـتنێ دومـاهیێ ل ئاریشـەیا خـوە تینن، ژ ئالیـەک دن ڤـە ژی خـوە ژ مەسـەلێن یاسـایی رزگـار دکـن. ژ بـەر هنـدێ ژی موژگان دهێت نەچارکرن کو خوەب شەوتینە.

هـەر وەسـان دیـا (خەلـەکی)، د رۆمـانێ دە ژ بـال مێرێ خوەڤـە دهیت نـەچارکرن، لەشێ خوە بفروشە، ل دوماهییێ خەلەک دیا خـوە ل بن زەلامـەک کەچـەل ڤـە رویـس دبینــە، یەکســەر دیــا خەلــەکێ خــوە کــێم و ژنــەک ئــابروچوی دبینــە و ژکــەربان دە خوەدشەوتینە. هەر وەسان (گولێ) هەڤژینا پیشمەرگەیەکی د رۆمانێ دە, پشـتی ژ بـال زەلامێن بەعسیانڤە دهێت کرێتکرن, خوە ب ئاگری ب داوی دئینە.

پشتی کو زامدار هەڤژینا خوە ب پلانا د. شیروانی و باڤێ خـوە، وێ دکوژە، ئێدی د.شیراوان هەموو تشتان ژیرە ئەشکەرا دکە، ئێدی پەشـێمان دبـە و رۆژ ب رۆژ هـزرا خوەکوشتنێ دکە. لێ بەلێ ساخ بوونا کورێ وی (کەژوی) هێڤیا د دلـێ وی دە گـەش دکـە، لـێ بـەلێ هـەڤژینا وی ب دروسـتی نەمرییـە، دەمـا کـو هەڤژینـا خـوە کوشـتی و هــاڤیتی د خــابیری دە، ماســیگرەک وێ دەرخینــە و چاڤــدێریا وێ دکــە و ڤرێدکــە رۆژهەلاتێ کوردستانێ. ئەو ژن جاردن ڤەدگەرە داکو کورێ خـوە ژی ب خـوەرە ببـە. هەر وەسان ل جهەکێ زامدار بزاڤا پەیداکرنا کورێ خوەدکە و ل جهـەک دن هـەڤژینا وی وێ بزاڤـێ دکـە. ل دوومـاهیێ پشـتی زامـدار دزانـە کـو هـەڤژینا وی نەمرییـە د ریدانەک ترومبێلێ دە بۆ جارا دووەمین دلوپێ دکوژە، پشتی دکەڤە زیندانێ ڤـە، ئـەو ژی خوەدکوژە و ژیانا خوە ب داوی تینە.

هەر وەسـان د هـەر چـوار رۆمـانێن کوڤـان سـندی دە حالـەتێن خوەکوشـتنێ دهـێن ڤەدیتن (رۆژێن ئیتون، نالینێن پەراڤان، فەریادێن بورجان و باگەرێن رەش)، کو د سـەر جەما ئەڤان رۆمانێن ناڤ هاتی دە ژبلی (گـەڤ، هـزر و ئامـاژەیین) خوەکوشـتنێ (دەه) حالەتێن خوەکوشتنێ هەنە. لێ ئەڤ رۆمانێن مە ئاماژە پێکرین ب ئاوایەک گەلەمپـەری ل دەڤەرا بەهدینان دە، خوەکوشتن د ڤان رۆمانـان دە دهـێن ڤـەدیتن. ئەڤـە ژی بـۆ وی

دیاردا بەربەلاڤ ڤەدگەرە، ئا کو ل دەڤەرێ هەی، وەکی خوەسوتنا ژنان، هەر وەسان بابەتێن کو گرێدای شەرەف و ناموسێ ڤە, ژ بەر کو خوەکوشتن د جڤاکا کوردی دە، وەکی گەلەک جڤاکێن رۆژهەلاتی دیار و پێشچاڤە. سەرهلدانا رۆمانێ ل دەڤەرا بەهدینان ب تایبەتی پشتی شەرێ ئازادکرنا عێراقێ. مژار خوەکوشتنێ د ناڤ رۆمانێن دەڤەرێ دە بەلاڤ بوویە و ئەڤە ژی دەر ئەنجامێ ترومایەک کوورە کو د سەردەمەک نەخوەش وەکە، کیمابارا‌ن، ئەنفال، کومکوژی، ئیشکەنجە، زیندانکرن و پەنابەری, کو د کەسایەتیا گەلەک ژ ڤان رۆماننڤێسان دە شوپێن وێ دیارن. رۆمانێن کو خوەکوشتن تی دە، هەیا سالا (٢٠١٦) (بیست و پێنچ) کەسایەتیان د سەرجەما ڤان رۆمانان دە، خوەکوشتینە و ژڤان بیست و چاران کەسایەتیان (دەه) ژ وان د درۆمانێن (کوڤان سندی) دە خوەدکوژن.

بەشا سییێ

١. جورێن خوەکوشتنێ د رۆمانێن کوڤان سندی دە:

١. ١. خوەکوشتنێن پێکنەهاتی (نەسەرکەفتی):

خوەکوشتن پروژیەکە، هن جاران خوەدیێ وێ سەردکەڤە و هن جاران ژی سەرناکەڤە. گەلەک کەسان خوەستییە خوە ب دوای بینە، لێ بەلێ ب سەرنەکەفتینە. د خوەکوشتنا پێکنەهاتی دە، "ئارەزوویا مرنێ هەیە، بەلێ جێبەجێکرنا رەفتارا خوەکوشتنێ دروست نینە، ژ بەر کو رەفتارا خوەکوشتنێ ل جەم وی کەسی ب مرنێ دوماهی ناهێت. راستە دڤێت خوە وێرانبکە، بەلێ شکەستنێ تینە، یان ژ بەر تەڤلیبوون و دەستتێوەردانا دەورووبەرا بۆ رزگارکرنا وی ژ رەفتارا خوەکوژیێ، یان ژی لاوازیا خوە ئامادەکرنا پروسێسا خوەکوشتنێ."[٢٢٤] بەروڤاژی ڤێ چەندێ ژی، هنەک جاران خوەستەکا مرنێ هەیە، لێ شیانێن جێبەجێکرنێ نینن. ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ ب چەند شێوەیان دەردکەڤە هولێ، وەکی؛ هزر، بزاڤ، پێشنیار، ئاماژە و گەڤکرن.

هزر ل خوەکوشتنێ یەکەم پێنگاڤە خوەکوژ د سەرێ خوە دە دچینە. ئانکو خوە بەرهەڤکرنە بۆ خوەکوشتنێ. د ڤێ رەوشێ دە، تاکەکەس دکەڤە د نێڤبەرا بێهڤیبوون و خەمگینییێ دە و خوەستەکا مرنێ ل جەم پەیدا دبە، لێ بەلێ ناهێت ئەنجامدان. ئەڤ رەفتار د ناڤ قیزکان دە بەربەلاڤە و ئەڤ بیروکە ئامادەکارییە بۆ خوەکوشتنا سەرکەفتی.[٢٢٥] دەروونناس (قاسم حسین صالح) وێ یەکێ ددە دیارکرن, کو حەفتێ ژ سەدێ کەسێن مەرەما وان خوەکوشتن، بەری سێ هەیڤان ئنیەتا خوەکوشتنێ ل جەم وان کەسان پەیدادبە.[٢٢٦] کەسایەتیا وان ئێن کو د پروسەیا خوەکوشتنێ دە شکەستنێ تینن، خوە ئامادەکرنا وان لاوازە و هنەک خەسلەت ل جەم وان هەنە، وەکی نازداری، فێلکرن (تەشقەلە) و گەهشتن بۆ ئارمانجێ و بەرسڤەکە بۆ خوەستەکا وی. بەلێ گەلەک جاران ئەڤ رەفتار ژ دەستێ خودانی دەردکەڤە و دبە ئەگەرێ ژ ناڤچوونێ.

---

[٢٢٤] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٠٨.

[٢٢٥] شوکت زین العابدین محمد عمر السندی، الانتحار فی إقلیم کوردستان-العراق أسبابه – اثاره- علاجه (فی ضوء مقاصدالشریعة الإسلامیة والعلوم الإنسانیة محافظة دهوک انموذجا) ، ر. ٢٧.

[٢٢٦] قاسم حسین صالح، علم النفس الشواز والاضرابات العقلیة و النفسیة، المطبعة جامعة صلاح الدین، أربیل، ٢٠٠٥، ر. ٣٨٠.

وەکە جەرباندن، یان ترساندنا کەسێ بەرانبەر ل هەمبەر خوەستکا خوەکوژان. پرانیا جاران د ناڤ خێزانێ دە ئەڤ رەفتار دقەومن. گەلەک جاران ژن ژ بۆ ب دەستڤەئینانا ئارمانجەکێ پەنایێ بۆ خوەکوشتنێ دبە، لێ نە بۆ مەرەما مرنێ، بەلکو بۆ ترساندن و گەفکرنێ. لێ بەلێ گەلەک جاران پلان ب سەرناکەڤە و دمرە. هەرچەندە ئارمانجا وان نەمرنە، بەلکو ئاراستەکرنا پەیامەکێ، یان هەرشەیەکە یان بانگەشەیا ئالیکاریێ ژ کەسێ بەرانبەر.[٢٢٧]

پشتی بیروکەیا خوەکوشتنێ، هەولا خوەکوشتنێ دهێت. هەولدانا خوەکوشتنێ "زاراڤەکە، دەستپێکا سالێن پێنجیان د سەدسالا بیستان دە سەرهلدایە، ژ بۆ جوداکرنا خوەکوشتنا پێکهاتی و خوەکوشتنا پێکنەهاتی. ئەڤ زاراڤ پەیامەک بالداریکرنێ یە بۆ کەسێن دەوروبەر، ژ بەر کو خوە ئامادەکرنە بۆ ژناڤبرنا جانی. ئەڤ رەفتار د تەمەنێ سنێلەیێ دە و د ناڤ رەگەزێ مێ دە دهێت دیتن. ئەڤ رەفتار هەڤواتایا خوەکوشتنێ یە، ژ بەر کو ئارمانجا مرنێ ب دەستڤەناهێت. هەلبەت ئاماژەیەک ئاشکەرایە بۆ هەبوونا هندەک نەخوەشیان ل جەم وی کەسی، کو چ هێڤی د چارەسەریکرنا وی دە نین. هەر کریارەکا خوەکوشتنێ دهێت ئەنجامدان، بەری هینگێ بیست هەول هاتیینەدان. هەر وەکە و یەک هاتیە دیارکرن، "نوت وپێنچ ژ سەدێ (٩٥%) کەسێن خوەکوژ، ژ بەری هینگێ گەلەک جاران هەولا خوەکوشتنێ کرییە."[٢٢٨] پرانیا جاران ئەڤ هەولە، پەیامێن سیمبولیک ئاراستەی کەسێ بەرانبەر دکە، وەکە؛ هاوارکرن، داخوازی، خەمگینی، هەبوونا نەخوەشیێن دەروونی، هەبوونا ئاریشەک جڤاکی, ئەڤ رەفتار ژی ب چەند ئاوایێن جودجودا دیاردبن، وەکە خوەهاڤێتن ژ جییەکێ بلند، یان خوە هاڤێتن بەر ترومبێلەکێ، یان ژی خوارنا حەبان ب رێژەیەک زوور، یان ژی بکاربرنا مادەیێن ژەهراوی. ب هەر ئاوایەکی خوەکوشتنا وی پێکنائێ.[٢٢٩]

تاک ب رێیا ئاماژە و پێشنیار و گەڤکرنێ، هەلویست و ئارەزوویا خوەکوشتنێ بۆ کەسێ هەمبەر دیاردکە. ئەو ژی ب رێیا چەند رستە و گوتنان, بەلێ هنەک جاران ژی ئاخفتنێن وان پر ڤەشارتی و سیمبولیکن. یان ژی ب رێیا تێکست و نڤێسینان ئاماژێ

[٢٢٧] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٠٨.

[٢٢٨] شوکت زین العابدین محمد عمر السندی ، الانتحار فی إقلیم کوردستان-العراق أسبابە – اثارە- علاجە (فی ضوء مقاصدالشریعة الإسلامیة والعلوم الإنسانیة محافظة دهوک انموذجا)، ر. ٢٦،٢٥.

[٢٢٩] فایەق سەعید، خۆکوژی منالٚ، ر. ١٤٦.

ب خوەکوشتنێ دکن. وەکە رۆماننڤیسا ئینگلیز (ڤرجینیان وۆلف) چیروکنڤیسێ ئیرانی (سادق هیدایەت) هوزانڤانا ئەمریکی (سارا تیسدل)، هوزانڤانێ عەرەب (خەلیل حاوی)، هوزانڤانێ کورد (ئەحمەدێ نالبەند) و (شکوییێ حەسەن) و گەلەکێن دی هەنە، ژ بەری پروسێسا خوەکوشتنێ ئەنجامبدن د نڤیسین، ئاخفتن و رەفتارێن خوە دە، ئاماژێ ب خوەکوشتنێ دکن. لێ هنەک کەسێن دن، ب ئاوایەک بێدەنگ خوەدکوژن وەکی (ئێرنست همگواین).

کەس هەنە هەرتم ئاماژە و پێشنیارا خوەکوشتنێ دکن، لێ ژ بەر ترس و ئابروچوونێ نکارن ڤێ کریارێ ئەنجامبدن. یان ژی بەرڤەدانا خوەکوشتنێ دکن، ئەڤ شێوە ژی جورەکێ خوەکوشتنا پێکنەهاتییە، تاک ب رێیا چەند ئالاڤێن نەزیانبەخش پەنایێ بۆ خوەکوشتنێ دبن. لێ بەلێ مەرما سەرەکی نەمرنە، بەلکو ب تنێ دەستڤەئینانا ئارمانجەکێ یە. لێ دیسان ژی، ئەو کەس خوەدی ڤالاهیەک و نەئارامیەک دەرونی یە.[230]

خوەکوشتنا پێکنەهاتی، گەلەک جاران دبە زەمینەساز بۆ یا پێکهاتی. هەر وەکە پروڤە و هینکرن بۆ ئا راستین. ژ بەر هندێ دڤێت دەوروبەر ب بالداری ل ڤان رەفتاران بنێرە. ژ بەر کو دبە سەدەمێ ڤەکرنا هن دەریین ترسناک ل جەم تاکەکەسی. ئەڤ جورێن خوەکوشتنێ ژی ب ئاوایەک بەرچاڤ د رۆمانێن کوڤان سندی دە ل پیش چاڤێن مە دکەڤە، ل خارێ ئیم دێ بەحس وان جوران یەک ب یەک بکین.

١. ١. ١. خوەکوشتن وەک گەڤخوارن:

ئەڤ بابەت ل جەم هن کەسایەتیێن کوڤان سندی دە, دهێن ڤەدیتن. رۆماننڤیس د هەموو رۆمانێن خوە دە، گرنگییەک بێهەمپا ب دوو جەمسەران ددە، یەک کێشەیێن جڤاکی، ئا دوەمین رەهەندێن سایکولوجی. ژ بەر هندێ ئەڤ مژار بوویە فێنومێن د رۆماننوسیا وی دە. خوەکوشتن وەک گەف ل جەم کەسایەتیێن رۆمانێن وی، هن جاران ب رێیا دیالوگان و هن جاران ژی ب رێیا مونولوگان دیاردبە. رۆمانا (نالینێن پەراڤان) یەک ژ وان رۆمانا یە، کو خوەکوشتنا پێکنەهاتی ب رێیا گەفێ ل پێش چاڤێن مە دکەڤە. کو ئەو ژی کەسایەتیەک ژنە ب ناڤێ

[230] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٦.

(گولیٚ). گولیٚ کەسایەتییەک سەرەکە یە د رۆمانا ناڤ هاتی دە، ژ بەر کو دبە سەدەمیٚ گوهورینا بوویەران. ئەڤ کەسایەتی ب رەنگەک ریالیستی دەربرینیٚ ژ ژنا کورد و بندەستیا ویٚ دکە. گولیٚ زەوجییە و بووکا موختارییە. ژبلی ژ رەخیٚ میٚری ڤە بندەستە، ژ ئالییٚ خەسوویٚ ڤە ژی هاتییە تەپەسەرکرن. مینا کولەیان کار و باریٚ مالیٚ دکە. ئەڤ کاریٚن گران ژی دبە سەدەمیٚ مەزنترین خەم د دلیٚ ویٚ دە، کو ئەو ژی زارووییٚ ویٚ ژ بەر دچە. هەر وەکی ئەو ب (پەریا) دشا خوە رە بەحسا ڤیٚ رویدانیٚ ل بەر کوچکیٚ ئاگری دکە:

> نا ئەو نە ب خوەستەکا من بوو، ب یا خەسوییٚ بوو، دایکاتە خەزال هەر رۆژ تەلیسیٚن گەنمی و نوکان ب من ددان دانان و راکرن. داوییٚ ژبەر من چوو، دسەر ڤیٚ هەمییٚ را، پر گازندە ژ من دکرن، ئەز بەرپرسیار و گونەهبار دکرم، ئەمەریٚ خشیم ژی ژیٚ باوەر دکر...[231]

ژبەرچوونا بچووکیٚ ویٚ، کومپلیٚکسەک دەرونی ل جەم هشتییە و بەردەوام گازندە و گلەیان دکە. خەسویا ویٚ ب مەرەم ئەڤ کاریٚن گران پیددانکرن. داکو زاروکیٚ ویٚ ژ بەر ببە. هەر وەسان ئەو ب ڤی چەندیٚ د چاڤیٚ میٚریٚ خوە دە دهات گونەهبارکرن. گولیٚ وەکە هەر ژنەک بندەست ئا کورد دەربرینیٚ ژ یانا خوە دکە ب پەرییٚ رە بەردەوام دبە و گەفیٚن خوەکوشتنیٚ دکە:

> ئەز دیٚ رۆژەکیٚ ژ ڤان خوە ب شەوتینم...مابووچمە؟ ئەڤ جانە ویٚ ل جەستەی بوویە بەلا، جەستە ژی پارڤەکریە و جان ژی نەخوەشە.[232]

ژ ئاخفتنا ویٚ دیارە ژیان ل بەرچاڤان رەش بوویە، ئیٚدی جانیٚ ویٚ ژیٚرە بوویە بارەک گران. ژ بەر هندیٚ گەفان دکە. گە ب خوە ژ ئالییٚ واتاسازییٚ ڤە، خوەدی رامانەک نەشرین و توندە، چ گەڤکرن ل خوە، یان کەسیٚ بەرانبەر، ژ بەر کو دەستپیٚکا کارەکیٚ دهیٚت ژبەری ئەنجامدانا ویٚ. زووربەیا جاران، ژن گەفیٚن

---

[231] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2 , weşanên Han, 2010, Berlîn, r. 91.

[232] هەمان ژیٚدەر، ر. ١٩٢.

خوەکوشتنێ و هەولا خوەکوشتنێ دکن، لێ بەلێ زەلام بێهتر خوەکوشتنێ ئەنجامددن.[٢٣٣] ژ بەرکو زەلام یاریا ب مرنێ ناکە و دیسان ناخوازە سوزا کەسێ هەمبەر بۆ خوە رابکشینە.[٢٣٤] لێ گولێ، پشتی چوونا زاروکێ خوە پر ژ داب و نەریت و باوەریێن جڤاکی و ژ ژیانێ یاخی یە. ئەڤ یاخیبوونە، ژ دەرئەنجامێن نەخوەشی و دەردەسەریانە، رۆماننڤیس ددە دیارکرن. هەر وەسان ژیانا ژنێ ب زبلێ گوڤێ د جڤاکا کوردی دە هەڤبەرکرییە. ئەو ژی دەما کو گولێ بزاڤێ دکە زارویێ پەرییێ نەشەرعی ژ زکێ وێ دەربێخە بەحسا بێقیمەتیا ژنا کورد دکە:

> ئەز دخوازم تە ژ مرنێ قورتال بکم، ژ مرنا مەیا رەش، ژ خوە ئەم هەردەم مری نە، ڤێجا گەر تو بخوازی ئەم دێ نها دەست پێ بکن، بەلکی ئەم دیسان بەهرا تە د ژیانێ بێخن، ڤێ ژیانا وەکی زبلێ ڤێ گوڤێ گەنی.[٢٣٥]

گولێ رەتکرنا ژیانێ ب ئاوایەک سیمبولیک رادگەهینە، کو ئەو ژی دەما کو ژیانێ ب *زبلێ* گوڤێ دشبهینە. د ئاخفتنێن وێ دە وەها دیاردبە، فاکتەرێن سەرەکە، کو گولێ گەفێن خوەکوشتنێ دکە، کێشەێن خێزانی نە. ئاریشێن خێزانی دەریێ سەرەکە ئێ نەخوەشیانە د ناڤ جڤاکی دە. هەر وەسان "پرانیا پەرتوک و نڤیسارێن کەڤن و نوو، ئێن کو تایبەت ب لێکولینێن سەر خیزانان، کو دڤێ مژارێ دە ب ئاوایەک کوور، دایە دیارکرن کو خێزانێن هەلوەشاندی و بێ سەروبەر، فاکتەرێ یەکەمینە بۆ دەرکەتنا لادان و ئاریشەێن تاکەکەسی."[٢٣٦] تایبەت وەکی کێشیەیا دناڤبەرا زەلامی و ژنێ، خەسوو و بووکێ. کێشەیا خەسوو و بووکێ د جڤاکا مە دە کێشیەک کەڤنارە و هەیا نها باندوورا خوە ل سەر ئەڤان مژاران هەیە. بەلکو پرانیا جاران خوەسوتن و خوەکوشتنا ژنان ژبەر کێشیەیا خەسوو و بووکێ بوونە. ژ بەر سەردەستی و ترسا زەلامی د مال دە، خەسوو خوە ژ هەر کاودانەکێ بەرپرسیار دبینە، ئەڤ ژی دبە سەدەمێ مایتێکرن و دەرکەتنا ئاریشەیان. ژ بەر کو بووک ئێدی خوە وەک تاکەک

---

[٢٣٣] [٢٣٣]رێکخراوی WHO، نەهشتن و رێگری لە خۆکوشتن، ل. ١٩.

[٢٣٤] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ل. ١١٠.

[٢٣٥] Kovan sindî, Nalînên Peravan, bergê 2,r. 195,196.

[٢٣٦] مایحە عونی القصیر و صبیح عبدالمنعم احمد، سۆسیۆلۆژیای خێزان، وەرگێران صابر بکر بوکانی، لەبلاوکراوەکانی سەنتەری توێژینەوە و لێکولینەوی کومەلایەتی و تاوان، ٢٠٠٢، ل. ١٤.

ئازاد د وێ مالێ ده نابینه، هەرتم هزردکه، بندەسته و سنوردارکرییه. ئەڤە ژی راسته راست کارتێکرنێ ل سەر دەروونا ژنێ دکه و دبه دەرئەنجامێ خوەسوتن و خوەکوشتنێ.

هەر وەسان هنەک جاران باندورا بووکێ ل سەر خەسوویێ چێدبه، ئەو ژی دەما زلامێ بووکێ هەموو تشت به ژێره، ل ڤێ پروسێس بەروڤاژی دبه. ڤەکولەرێ کورد (کەریم شەریق قەرەچەتانی)، ڤێ ململانێ د شەش خالان ده ب تێل و تەسەلی بەحس دکه. کو ل گور دیتنا وی ئەڤ ململانا خەسو و بووکێ د زڤریت بۆ ڤان خالان:

ئێک: خەسوو د وێ باوریێ دایه، ب باشی ژیانێ تێدگەهه و شەهرەزا و تەمەن و زانیاریەک زوور هەیه.

دوو: خەسوو وەک دایک نکاره بەردەوام ژ وان بۆچوون و هەست و سوزان دەرباز ببه، کو ئاماژێ بۆ هندێ دکه زاروێن وێ کوڕ و کچ پشتی شیکرن و ژن ئینانێ هین زاروونه.

سێ: خەسوو دگەهه وێ باوەرییێ کو ئەڤ مرۆڤ (بووک) نوویه و کەسەک بیانییه و دڤێت جەگەرا وێ ژ وێ بقیتینه و بکه سامانێ خوه یێ تایبەت و ژ وێ بێبەش بکه.

چار: خەسوو دبێژه، پشتی ژن ئینا کورێ خوه و بووک ژی دبه یەک ژ ئەندامێن خێزانا من و وەکه کورێ وێ، پێدڤیه گوهداریا ئاموژگارییێن وێ به و نابه ژ وان گوتنان دەربکەڤه.

پێنچ: هنەک جاران ژ دەرئەنجامێ خیرەت و پالنەرێن نەستان، شێرازەیا راستییێ ل جەم خەسووێ قوت دبه و کەرب و کینا بەرانبەر بووکێ د هوندرێ وێ ده دروست دبه، (ئەلکترا) دووباره دنێڤبەرا دوو توخمێن مێێن وەک هەڤ سەرهلدده.[٢٣٧]

[٢٣٧] ئەلکترا ناڤێ گرییەک دەروونی، بەروڤاژی گێریا ئوددیبی یه. ژ بەر حەزکرنا بابێ کەربێ کچێ ژ دایکێ ڤەدبه. دبنگەهدا ئەفسانەک یونانی یه. فریویدی کرییه چەمکەک گرنگ د پسیکوئالیزێ ده. بۆ پتر زانیاران ل ڤی ژێدەری ڤەگەرن, نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، فەرهەنگی زاراوەکانی ئەدەب و زانسته مرۆڤاتییەکان، ل.٣٥٣.

شەش: هنەک جاران خەسوو بۆ مەبەستا تولهلدانێ بووکێ دکە قوربانا ململانێ و چەوساندنا خوەیەتییا خوە، کو د سەردەمێ خوە دە، سەر دەستێ خەسوویا خوە هاتییە چەوساندن.[238]

د رۆمانا نالینێن پەراڤان دە، گولێ هەم ژ ئالێ خەسوویێ ڤە بندەستە، هەم ژی مێر. گولێ سەدەمێ کارکرنا خوە د مال دە، وەها ژ پەرییێ رە دبێژە:

"من باش دزانی مەبەستا وێ چ بوو و چما وەها دکر".

"چ بوو؟"، ب دەنگەکی سەرسورمان و داماى لێ نهێری.

"هەتا مینا کولەیان... ."[239]

گولێ خەسوویا خوە سوجبارا سەرەکە دبینە، ژ بەر کو مەبەستا ئەو کارێن گران ئێن کو خەسوویا وێ پێددانکرن، دزانە، ئەو ژی ئەوە دا خەزال وەکە خاتینان بە د مال دە و ئەو ژە وەکە خزمەتکاران. هەر وەسان هەڤژینێ خوە ژی تەوانبار دکە. لێ هەڤژینێ وێ ژی وێ مینا کولەیان د مال دە دبینە. گولێ ژ هەردوو جەمسەران ڤە ئازاران دکشینە، یەک خەسوو ئا دووەم مێر. د جڤاکا کوردی دە رەنگە کوڕ ب هەموو ئاوایەکێ پشتەڤانیا دایکا خوە یە، چ حەقی بە یان ژی نەحەقی بە. ل گور دیتنا وی پشتگیرکرنا ژنێ ل بەرانبەر هەلویستا دایکێ هێلەک سۆرە و دەرکەتنە ژ بهاێن رەوشتی و جڤاکی. هەر وە وەکە گولێ، د نێڤبەرا ئەڤان هەر دوو جەمسەران دە ئازاران دکشینە و ژ دەستێ مێرێ خوە گەلەک جاران دهێت قوتان:

> د چنگلێ وێ را گرت دا بەر پێهنان و شلاگان، دبن وێ لێدانێ دە، قەت دەنگ ژ گولێ نەدهات، هەما وەکی پوستێ کو بهێتن ئەباندن، وەها گومێن ژێ دهات و هنەک جاران ژی همێنێن وەکە ێن بزنێن د دەڤێ گورگان دە ژێ دهاتن.[240]

[238] کەریم شەریف قەرچانی، نەخوشی وگرفتە دەروونی و کومەلایەتییەکان، ڕ. ٢٢٠، ٢٢١، ٢٢٢.
[239] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r.192.
[240] هەمان ژێدەر، ڕ. ٢١٢.

ئەم دکارن وەها ببێژن، ئەڤ فاکتەرێن مە بەحسکرین، سەدەمێ سەرەکە نە، کو گولێ گەفا خوەسوتنێ دکە. هەلبەت کەسێ کو گەڤا خوەکوشتنێ دکن، پرانی ئەو کەسن ئێن کو ژ ئالییێ تاکەکەسی و سایکولوجی ڤە تێکچووینە. سیماێن دوژمناتی و ئازراندنێ ل جەم وان هەنە. نکارن ل هەمبەر هەلویستی بسەکنن. ل گور لێکولینێن هاتین کرن، تێدا هاتییە فەرزکرن، کو پێدڤییە ئەڤ جورە کەسانە بهێنە چاڤدێرکرن و پویتەدانەک مەزن ب وان بهێت دان. هەشتێ ژ سەدێ (٨٠%) کەسێن خوەدکوژن، بەری هینگێ گەڤا دکن، یان هشیارییێ ددن کەسێن دەوروبەرێ خوە، ژبەری ئەنجامدانێ.[٢٤١] لێ گولێ د رۆمانێ دە ئەڤێ کریارێ ئەنجام نادە، ئانکو خوەکوشتنا وێ پێکنائێت. لێ دیسان ژی، ئەڤ یەک ترسناکە، ل جەم هەر کەسەکێ، دبە کو رۆمانێ بەردەوامی ب رویدانان دابا، گولێ دبە ئەڤ یەک پێک ئانیبا، ژ بەر کو د هن دەران پر توند ل هەمبەر ژیان، داب و نەریت، سەرباوەرییێن ئولی، گلەیان دکە هو بەحسا رەوشا ژنا کورد دکە:

> پا ڤێجا ئەز چ بکم، چ ژ من ناهێتن، وەکە مەزن دبێژن ؛ ژن دارێ شکەستی یە، وەلێ ب دیتنا من، تەنها د جڤاکێن مینا یا مە دە دارێ شکەستی یە، د هنەک جڤاکان دە مینا دارێ گووزێ یە، پر مکومە، ئازایە، جهێ شادوومانی و کامەرانییێ یە. ل هەمبەری یەکینەێن لەشکەرێن دژمنان رادوەستە و پارێزڤانییێ ژ خوە و ژ مالا خوە دکە. وەلێ ل ڤر، ئەم وێن ل پشت پەردە و پالییێن تاری بوونە پەپوک و گۆین. دپەنجەران را، ل پشت گۆشەێن دەرگەهان و ملبەنان ل دەرڤە ل خەلکێ مێزە دکین. ل بەر دیواران گوهداریا ئەفسانێن مەلان دکین، ژ خوە وان ئەم پتر گێژ کرین، موخێن مە بەنگ کرن، چاڤێن مە تاری کرن و ڤایە ل نیڤرۆژان ژی ئەم ل دیتنا خۆرێ دگەرین...[٢٤٢]

[٢٤١] شوکت زین العابدین محمد عمر السندی، الانتحار فی إقلیم کوردستان-العراق أسبابە – اثارە- علاجە (فی ضوء مقاصدالشریعە الإسلامیە والعلوم الإنسانیە محافظة دهوک انموذجا)، ص. ٢٥.

[٢٤٢] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 208.

د گوتنێن خوه دە، تیشکێ تێخە سەر ڤان چەمکێن کومەلایەتی وەکی؛ زورداری، یاخیبوون ژجڤاکی، ژ داب و نەریتان، ژ سەرباوەرییێن ئولی. ژ رەخەکێ ڤە رۆماننڤێس هەلویستا خوە ب رییا کارێکتەریا گولێ دژێ وان گوتنان رادوەستە ئێن کو ژ مەر بووینە بنگەهـ و پەدەگوژی, ژ وان گوتنێن پیشیانن, ب تایبەتی د دەربارەی ژنێ, ل رەخەک دن، رەخنێ دبە سەر باوەرییێن دینی و سەدەمێ سەرەکە ئێ بندەستیا ژنێ دبینە. ئەڤان نەرینا ژ زاردەڤێ ژنەک گوندی و کورد پیشکێشی وەرگری دکە. کو رەنگە ئەڤە ئەگەرێن سەرەکەبن، کو گولێ گەڤا خوەکوشتنێ بکە. ژبەر کو هەست ب زولم و تەپەسەرییێ دکە و دبینە چەوسێنەر دەستهەلاتا خوە ب ئاوایەک رەها ل سەر هەیە و ب حوکمێ جورێ وێ دەستهەلاتێ و ئەوان ئەرکا ب سەردا دسەپینە، ئێن کو ئارەزوو دکە و بێ ل بەرچاڤ وەرگرتنا ئارەزووێن کەسێ چەوساندی و جێبەجێکرنا ماف و ئەرکێن وی. هینگێ تاک ئێدی نکارە قالا مافێ خوە بکە، ب ئاوایەک نەراستەوخو دەربرینێ ژ وێ زولم و ستەمێ دکە. دیسان نەبوونا ڤیانێ د نێڤبەرا چەوساندی و چەوسێنەرێ، دبە فاکتەرێ توندوتیژیێ د نەستی دە. وەکە پەیوەندیا د نێڤبەرا باب و کچێ، خوشک و برا، یان ژنێ و مێری. چاخێ کو ژن هەست ب مافێ خوە دکە و دبینە مافێ وێ وەک مرۆڤ دهێت پیشێلکرن و هەست ب قەباریا وێ تەپەسەرییێ دکە ئێ کو ژ ئالییێ چەوسێنەری ڤە دهێت ئەنجامدان وەکی؛ باب، برا یان ژی مێر. سوز و ڤیان ل هەمبەر وان سست دبە، ژبەر کو ب ئاوایەک دوژمنکاری ل هەمبەر رادوەستە. ئەڤە ژی ب بۆرینا دەمی دبە سەدەمێ سەرهلدانا کەرب و کینێ ل جەم وێ ژنێ، ب تایبەت د دەمەکێ دە کۆ چ دەروازە و رێ ب دەست نەکەڤن، ئێدی نەستێ ژنێ خوە ل بەر ئەڤێ زورداریێ ناگرە، گیانێ تولڤەکرنێ ل جەم پەیدادبە و ئارمانجا سەرەکە ئا وێ ژنێ تولهلدانە ژ کەسێ چەوسێنەر. ئێدی ئەو ژن وەها دهزرە، کو خوەبکوژە و ب ڤێ کاری تولاخوە ژ کەسێ چەوسێنەر ڤەدکە. مەرج نینە ئەڤ تولهلدانە ژ کەسەکێ بە، بەلکو گەلەک جاران تولا خوە ژ کومەکا مرۆڤان یان ژی جڤاکەکێ ڤەدکە.[٢٤٣]

لێکولەر (سوزان جەمال) وێ یەکێ ددە خویاکرن, کو د جڤاکێن پاشکەتی دە، ژنێ نەچار دکن دەست ژ تاکایەتیا خوە بەردە د رێیا رازیکرنا گروپی دە و بزاڤێ دکە

[٢٤٣] سوزان جەمال، سایکولوجی مییەتی، ر. ١١٨، ١١٩.

ببه کوپیەک بۆ وی کەسێ ئێ کو دەستهەلاتێ ژێ دخوازە. ئەڤ کارە د جڤاکێ دە رووددە و ئەو ژن ب دروستاهی رادەستێ ئەوێ دەستهەلاتێ دبە. لێ دەما کو تاک بۆ نەبوونا ئازادی و سەربەخویا خوە ئازاران دکشینە، هینگێ رەنگڤەدانەک مەزن ئا دەروونی ل جەم وی مروڤی چێدبە، ب بورینا دەمی ژیان ل جەم بێ بەها دبە. ژ بەر کو هەست ناکە ئەو کەسێن بەرپرس ژ چەوساندنا وێ و چ بهایی ب هەبوونا وێ نادن. ل ڤر ئەو ب خوە ژی ل جەم خوە بچووک دبە، رێز و بها ددەربارەی *ئەزێ* وێ لاواز دبە و خوە کێم دبینە و هەست ب چەوساندنێ دکە. دوونییەتی ل سەر زال دبە، د ڤی حالەتی دە ژ بوو پچەک رێز و حورمەتێ بۆ *ئەزێ* خوە ڤەگەرینە، دخازە چەوسێنەربە، ژبەر هندێ دەما کو خوەدکوژە وەها خەیال دکە، کو کەسێ چەوسێنەر کوشتییە، نەک خوە.[٢٤٤] ئەڤ سیمایێن هە هەموو د گوتنێن گولێ دە دیاردبە، ژ بەر کو ژ هەموو ئالیان ڤە چەوساندییە، وەکی جڤاک، خەسوو، خەزیر، مێر و بیروباوەرێن ئاینی و کولتوری.

د رۆمانا (باگەرێن رەش) دە ژی، خوەکوشتن وەک گەڤکرن، ژ ئالییێ کارێکتەرەکی ڤە ب ناڤێ (حەجاج) ل پێش چاڤێن مە دکەڤە. ئەڤ کارێکتەر ل دوو جهان گەفا خوەکوشتنێ دکە، جارەکێ ب ئاوایێ مونولوگ، جارا دووەم ب رێیا دیالوگێ گەفێ دکە. ئەڤ مرۆڤ د رۆمانێ دە پر ئالوز و تێکچووی خویا دبە. ئەو ب خوە رێڤەبەرێ زیندانەکێ ل باشورێ عێراقێ ب ناڤێ (نوگرە سەلمان) کو زیندانەک کەڤنار و ناڤدارە ل عێراقێ. هەلبەت ژبلی کو زیندانە، جهێ ئێشکەنجێ و کومکوژیا کوردان بوویە ل سەر دەمێ رژێما بەعس. حەجاج د رۆمانێ دە، دنێڤبەرا مروڤبوون و هووڤایەتیا خوە دە، کەتییە د گومانێ دە. هنەک جاران هەستپێدکە بوویە گیانەوەر وەکی؛ (گورگ، کەر، گولک و کوچک و مەیمون و ...). ئێدی جیهانا وی ئا ئاشوپی و جیهانا وی ئا ریالیست تەڤلی هەڤ بوویە و هن جاران ژی خوە مروڤەک ئایدیال و نمونەیی و بێ کێماسی دبینە:

> دیسان ب نک خۆدیکێ ڤە چوو و ل خوە تەماشە کر، د گوهەکێ خوە رە گرت، پچەکێ ڤەکشاند و ب خوەرە ئاخڤی، "گوهێن من دروست وەکە یێن پەهلەوانێ نەتەوەیی نە، لێڤێن مە

[٢٤٤] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر.١١٩.

ژی مینا ێن هەڤن، دەما ئەز ژی دکەنم ملین من وەکە ێن وی دهەژن، ڤێجار ما چ قسوری ل من هەیە؟"[٢٤٥]

حەجاج خوە وەک سەروکێ خوە (سەدام حوسێنی) دبینە، هەم وەک رەفتار و هەم دەستهەلات. د هەمان دەمێ دە هەست ب بچووک بوونەک ئەو قاس دکە، دەملدەست ئەو سەروچاڤ ل بەر چاڤان دبە سیمایی مەیمونەکێ:

بیستەکێ ل گوهێ خوە نهیری، لێ د وێ گاڤێ دە هێدی ل بەر چاڤان وەکە ێن مەیمونکا لێ هاتن، مەژیێ وی جەمدی هزرین وی سپی بوون، دەستەک دانی سەر ئەنیا خوە، ب نک کەنتورێ دە چوو، دەست ئاڤێت کنجێن خوە ێن ئەسکەری دەرخستن، ل بەر خوە کرن، دەمانجە دیسان کرە د کالوخی دە و ل هەڤالا خوە زڤری، "ژ خوە ئەز هەز دکم ژ کەڤلێ خوە دەرکەڤم، ببم پوستانەک دن، ببم شاکال، گورگ، سەگ ئان ژی شێر، لێ ژ هەموویان پتر دخوازم ببم گورگ، ئەو پر ب زاخە، لێ ئەز دترسم ببم کەر، لەو ئەز ژی وەکە یەکی پر ژ کەران هێرس دبم و ژ دەنگێ وان هەز ناکم. سوز بە ئیرۆ ئەز یەکی ژ رووستەمان نەهێلم، ئەز دێ فەرمانێ لێ راکم و دیروکێ ب دارێ زورێ ڤەگەرینم."[٢٤٦]

حەجاج، د نێڤبەرا مەزنبوون و بچووکبونێ کەتیە د دووبەندییەکێ دە. دەما کو هەست ب بچوک بوونا خوە دکە، یەکسەر کوشتنا روستەمان ژێرە دبە چارە. هەلبەت مەبەست ژ کاربرنا ناڤێ رۆستەمان ژ بال رۆماننڤێسی ڤە جورە مەجازەکە، کو ئەو ژی مەبەست پێ کوردن. رۆماننڤێس هەر کوردەکێ روستەمەک دبینە، لەوران حەجاج دخازە کوردان بکوژە، داکو رەحەت ببە. دیسان ب رێکا ڤی کارێکتەری رۆماننڤێس کەتییە د ناڤ دەروونا ئەندامێ بەعسی دا و لایەنێن هوڤەتیا وان و نەخوەشی ئێن وان پێش چاڤکرینە. وەکی نەخوەشیا (Megalo Maniac)دیناتیا مەزناهیێ، (Manio Kûrdêlîs) تێهنیێ خوینێ و

[٢٤٥] Kovan Sindî, Bagerên Reş, ji weşanên (j&j), Amed, 2016, r. 228.

[٢٤٦]هەمان ژێدەر، ر. ٢١٧.

(سیکیزوفرینیا)، پرکەسایەتی. ئەو ب خوە ژی ل جهەکێ قالا نەخوەشی و ئاریشەیێن خوە بۆ هەڤکارێ خوە دکە، ل چاخێ چوویە جەم نوژدارێ دەرونی:

> هەتا نها چ دەروونناسان نەخوەشیا من ناس نە کریە و ژ بەر هندێ ئێدی ئەز ناچم جەم پزیشکان ژی، من باوەری ب دەرمانێن وان نینە، دەرمانێ من ب تەنێ ئەنجامدانا کار و ئەرکێ منە. جارەکی نوشدارەکی ب رەگەز کورد، ل موسل، ژ من رە گوت،" ژ نەخوەشیا تە رە دبێژن Manio Kûrdêlîs، ب راستی ناڤەک پر خەریب بوو، لێ ژ من رە شروڤە نە کر. ئەز هن جاران هەست ب چار، پێنچ کەسێن خوە دکم، وەکە سیهبەران ل دۆرێن من دچەرخن و گاڤا ئەز هێرس دبم ل من وندا دبن و دیسان ئەز دبم یەک. رۆژەکێ من ئەڤ گوتنێن هانێ دیسان ژ نوشدارەکی پیر رە گوتن و ل من نهێری و گوت، "تە نەخوەشیا Megalo Maniak و نارسیزمێ هەیە..."[٢٤٧]

ئەڤ نەخوەشی و ئاریشە ئێن دەرونی، هەموو بۆ سەردەمەکی ڤەدگەرن، کو ئەو ژی سەر دەما زاروکینیی یە. زاروکینیا حەجاجی پرە ژ چەوساندن، بێ دلوڤانییێ، بێ ڤیانی و سوزێ. ئەڤە ژی ل گور زانستا دەروونناسی فاکتەرەک سەرکی یە، کو کەسایەتیا مرۆڤی بەر ب هوڤایەتی و درندایەتیێ ڤە بچە. "ژبەر کو مرۆڤ بوونەوەرەک جڤاکییە و بەردەوام ب جڤاکی رەیە. مرۆڤ سالا یەکێ ژ تەمەنێ خوە پشت ب خەلکێ دبەستە."[٢٤٨] ئانکو ژێدەرێ چەوانیا درۆست بوونا مرۆڤی و کەسایەتیا مرۆڤی دەوروبەرە، ب تایبەتی خێزان. چونکی خێزان قوتابخانا دەستپێکییە. ئەگەر کەسایەتیا مرۆڤی ل گور دیتنا فرویدی وەکی؛ (ئەز، ئەو و ئەزێ بلند). نەهەفسەنگییەک چێببە هینگێ کەسایەتییەک لاواز و پر گرفتاری چێدبە، ب تایبەتی دەما زاروکینیێ.

---

[٢٤٧]هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر.٣١٠، ٣١١.

[٢٤٨] جۆن کارڵ فلوجل، مرۆڤ و ئاکاروکۆمەڵگە، وەرگێران سەلاح سەعدی، چاپ و بڵاوکردنەوی نارین، هەولێر، ٢٠١٢، ر. ٣٥.

مرۆڤ ل گور قوتابخانا فرویدی ژ سێ بەشێن سەرەکی پێکهاتییە؛ ئەز، ئەزێ بلند و ئەو.[٢٤٩]

ئەڤ رەهەندێن کەسایەتی ئێن حەجاجی، د تەمەنەک بچووک دە، لاواز بووینە. ژ بەر کو Id وی تم دهات چەوساندن و حەز و ڤیانێن وی دهاتن تەپەسەرکرن. هەر وەسان ژ ڤیان و دلوڤانیا دایک باڤان هەر د تەمەنەک بچووک دە بێ پار بوویە، ئەو ب خوە ب هەڤژینا خوە خەناسێ رە، بەحسا زاروکتیا خوە وەها دکە:

> یوسڤی ل گەل ڤێ خانما نها هاتی، کو من هینی دلنەرمیێ بکە هەر رۆژ ئەز ب دارقەسپا هەوشا مە ڤە گرێ ددام، ب قایشان و قەمچیان ل من دخستن هەتا ل ئەردێ درێژ دکرم. زلامەک دلرەق بوو، لێ د هەمان دەمێ دە ژ بەر سیهبەرا خوە درەڤیا، گەلەک جاران ژ بەر بیهستنا دەنگان هەر دو گوهێن خوە دگرتن، گاڤا خوین ددیت دلێ وی دبوهری، ژ سەر هوشێن خوە دچوو و ئەردێ پەهن دبوو. ب شەڤان ژی نە دوێریا ژ هەوشێ دەرکەڤە، لێ ژ بوو من گەلەک مێرچاک بوو، ئەز پر دترساندم و جارەکێ ژی ئەز نە ددام بەر دلێ خوە. داویێ ب وی هالی ڤە بار کر و چوو. ئێ، ڤێجار ما، ئەز دێ دلنەرمیێ ژ کێ وەرگرم، ژ ڤێ جڤاکا دلرەق...ها!؟!"[٢٥٠]

د ڤان هەڤوکێن خوە دە روناهیێ تێخە سەر رەوشا خوەیا زاروکینیێ، ب تایبەتی، لێدان، ترساندن، دلرەقی و نەڤیان. گەلەک جاران ئەڤ دیاردە دتەمەنەک بچووک دە ل جەم مرۆڤی پەیدا دبە ب تایبەتی د سەردەما زاروکینیێ. گەلەک کەس هێژ د تەمەنەک بچووک دە پەنایێ بۆ هەول، هزر، گەڤ و کریارا خوەکوشتنێ دبن. ئەو ژی ئەگەر هات و ئەو زارووک ب ئاوایەک توند هات پشت گوهـ ئاڤێتن، بێبهاکرن و هات بێبەشکرن، ژ حەز و ڤیانا دایک و باڤان. ئانکو یەک ژ هوکارێن خوەکوژیا زاروکان

---

[٢٤٩] بۆ پتر زانیاریان ڤەگەرن بۆ، سیغموند فروید، الأنا و الهو، ترجمة: محمد عثمان نجاتی، ص. ٣٣، ٤٦.

[٢٥٠] Kovan sindî ‹Bagerên Reş, r. 299.

ئەوە، دەما کو مەزن سنورێن کەرامەتا بچووکی دادبەزینن. بەشەک ژ وان زارویان ئێن خوەدکوژن ژ بەر شکاندنا وان ل هەمبەر هەڤالێن وان.[٢٥١] ئەڤ شوپێن هانێ ب ئاوایەک زەلال ل سەر دەرونا حەجاجی دیار دبە. ژبەر هندێ ژی بوویە مرۆڤەک درندە و بێ وژدان. ئەگەر مرۆڤی سەرجەم داب و نەریت و بەهایێن جڤاکی پێشیل کربن و تاک و دەزگەهێن رەخ و دوور ژەهراوی ببن و ب رۆلێ خوە نەرابن. ب رامانەک دن ئەگەر هێز و دەستهەلاتا ژ دەرڤە ئا کومەلایەتی تووشی ئیفلیجی و شێواندنێ ببن و رۆلێ خێزان و جڤاکی چەوت و خراب بە، بێ گومان وژدان دێ تووشی ئیفلیجی و خرابیێ ببە و ب ئاوایەک نەدروست و کێماسی ئەو وژدان وێ ژ دایک ببە. رۆژ ب رۆژێ ئەو مرۆڤ دبە گورگەک درندە و دکەڤە جانێ برا و دوست هەڤ توخم و هەڤ رەگەزێن خوە دە و مەبەستا سەرەکە ژی ب تەنێ تێرکرنا پێداویستیێن ئاژەلیانەنە و گوهـ نادە ب چ تشتەکی و رەش و سپی، حەقی و ناحەقیێ تەڤلی هەڤ دکە و تەروو هشکان ب هەڤرا دسوژە.[٢٥٢] ئەڤە ژی هەموو بۆ سەردەما پەروەردێ و زاروکینیا مرۆڤی ڤەدگەرە، ژ بۆ کو مەزنکرنا زارویان ب ئاوایەک چەوت و بێبهاکرن و کەمکرن ژ بها و شیانێن وان و بەراوردکرنا وان ب کەسێن دیتر، "کەسایەتیا زارووکی دشکێ و ب چاڤەک گومان ل خوە تەماشەدکە. دیسان باوەری ب خوەیەتییا خوە نامینە و بەردەوام هەست ب کێماسییێ دکە. سەرجەما ئەڤان بۆچوونان دبنە ئەگەرێ گومان و دوودلی ل بەرانبەر ژیان و کەسێن دەوروبەر."[٢٥٣] حەجاج ب خوە ژی سەدەمێ هوڤەتیا خوە بۆ سەردەما زاروکینێ دزڤرینە و رەخنە دکە. لێ دیسان ژی ئەو ب خوە ژی دزانە ئەڤ ئەرکێ ئەو دکە وەکی، کوشتن و ئیشکەنجە و فەرمان، هەموو ژ دەرئەنجامێن زاروکاتیا وی بووینە. هەر وەسان ب گلەو گازندێن خوە دگەل خەنسایێ بەردەوام دبە،

> تو پشکداریێ د ئارمکرنا هەستێن من دە ناکێ و دلێ من نەرم ناکێ. ل بچووکاتیێ کەسی گرنگی ب من نە ددا و نها ژی ڤێجار تو ب من نادێ. کەس من راناگرە ژ هەڤالێن من پێڤەتر، لەوما ئەز ژی بێهتر خزمەتێ دکم و ئامادەمە هەر کارەکێ ئەنجام بدم. ئەز

[٢٥١] فایەق سەعید، خۆکوژی منالْ، ر. ٦٦.
[٢٥٢] کەریم شەریف قەرەچانی، نەخۆشی و گرفتە دەروونی و کۆمەلاتییەکان. ر. ٢٠٣.
[٢٥٣] هەمان ژێدەر ، ر. ٢١٤.

کەسـایەتیا خـوە د کـارێ خـوە دە دبیـنم و هینگـێ هەسـت ب هەبوونا خوە دکم.[٢٥٤]

ژ ڤـان گوتنـان دیاردبـە کـو حـەجاج پێدڤی ب دلوڤـانی و ئـەڤینییێ یـە، دا کـو وێ ڤالاتییێ تژی بکە، لێ دیسان کەس نینە پشکدارییێ د نەخوەشـی و ئـازارێن وی دە بکـە. بەلکو ئێدی کەسـایەتیا خـوە د هـەڤال و ئـەرکێ خـوە دە دبینـە. لـێ دیسـان ژی هـەر د ترس و خوفـەک مـەزن دایە و هەسـت ب وژدان و ئێشـاندنێ دکە. ب تایبـەتی کوشـتنا وی زاروکی، کو ژێرە بوویە کومپلێسـەک دەرونـی و هـەرتم ب دوویڤ ڤەیـە. دەنـگ و وێنێن ئاشوپی دهێن بـەرچاڤان. کو بوویـە ئەگـەرەک سـەرەکە گەڤا خوەکوشـتنێ بکـە. سـەدەمێ ڤێ چەندی ژی، دەرئەنجامێ رویدانەک دلتەزین و تراجیدی یە:

ل وێ بییابانـا بـێ داوی، مـە ب دەهـان ژ وان هـرچێن دووپـا ب سـاخی ئـاژوتن د وێ نـەوالێ دە، و نـالین و فیغـانێن وان دچـوون بـەر پـەردەێن ئاسـیمین، ئـەو دەر دروسـت مینـا رۆژا ڤـەرابوونێ بوو، سـەری وان وەکە گوکان د سـەر جەسـەدان دهـەژیان، روێـن وان سپی ببون، چاڤێن وان، مینا چراخان د ئەنیاندە زیق دکرن و لبەندا دەمکێن داویێ بـوون. ل هـەردوو ئالیـان ژی، ل هنداڤی وێ زانگێ تیمێن لەشکەرێن تایبەت راوەستیا بـوون و دەڤێن تفـەنگێن خوە ب سـەر دە سـەر ژێر کر بوون. داویـێ مـن فـەرمان دا، لـێ چار لەشکەران خوە دان پاش لولـەێن تفـەنگێن خـوە سـەر ئـەڤراز کرن، من ژی هەر چار سەر لێڤا گڤاندەیا گوری رێزکرن، ب ڤـان دەسـتان هنـارتن وێ دوزەخـێ، دلـێ مـن قـەت ب وان نەشـەوتی، چـونکی ئـەو ژی دارێن وان ئێـزنگکن بـوون. جـارەکێ بچووکـەک بریندار ئێ د خوینێ رە سۆربووی دەستێ خوە ل من بلند کر، دخوەست رزگار بکم، لێ ئەزێ مـن یـێ هـۆڤ ئـەزێ مـرۆڤ دبـن لنگێن خوە دە فەتساند، دەست هاڤێت دەمانجـەیێ، و تژی سـەرێ وی یـێ سـاڤا گولـەێن ئێگـر کـرن و ئـەو ژی ب وی کـاروانی رە شاند. هلمەک سپی، مینا بووکەک دەریایی بەژنەکێ ژ تـەرمێ وی

[٢٥٤]Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 300.

زارۆکی بلند بوو، ل هنداڤ سەرێ من یێ وەکە گوکوک قەشایێ چەرخی، ژ نیشکێ ڤە کەت د دەڤێ من دە، د گەوریا من دە چوو خوارێ و ئەز ژ سەر تا پێیان ڤەلەرزیم...[255]

کوشتنا ڤی زارووکی حەتا دوماهیێ لێ دبە بار و پشتی و هەست ب تاوانێ دکە و هەرتم د ترسێ دە یە. دیسان د دەربارەی وێ بوویەرێ دە بەردەوام دبە:

دنیا ل بەر چاڤێن من لەرزی، دەنگەک خورت ، و ستوور هات گوهێن من و بانگ کر؛ ئەز گیانێ پیروز بووم کەتم د جەسەدێ تە یێ نەپاک دە، و دڤێ دیسان دەرکەڤم و بکەڤم د جەستەیێ خوە یێ بێگونەهـ دە، لێ گاڤا ئەز رۆژەکێ ژ لاشێ تە دەرکەڤم، دێ تەنێ گەودەیێ تە یێ ئاژەل بمینە و تو دێ ببی کەرەک رەش ئێ دفن سپی، دبە ژی نها تو ژ من باوەرنەکێ، لێ من ئەڤ راستیە ب چاڤێن خوە دیت و بیهست. نها ژی ئەو زاروکێ وندا ب شەڤ، ب رۆژ ژ من ناگەرە، ژبەر چاڤێن من یێن تاری ژی ناچە، و هەما بێژە هەر گاڤ وێ ل گەل من و وێ بوویە بارێ پشتا من.[256]

ئەڤ وێنە هەلبەت نیشانا نەخوەشیا سیکیزوفرینایێ نە و دیسان ترسەک مەزن ژی پیرە هەیە وەکە پەرەفرێنی. دبە کو سەدەما سەرەکە کو حەجاج گەفا خوەکوشتنێ دکە، ژ بەر ئەڤێ نەخوشی و هەستا گونەهێ بن. هەر وەکی ب هەڤژینا خوە خەنسایێ رە دئاخڤە و گەفا ل خوە دکە:

ئێدی نکانم وەها بژیم، ئەز ژ هەموو تشتی بێ بەهرم، ما ئەز ژ بوو چمە، ئەڤ دەردێن هانێ هەموو ژ وان جنێن چیایی گەها من، ئەگەر وەها بمەشە ئەز دێ خوە ب داوی بینم.[257]

---

[255] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٣١٢.

[256] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

[257] هەمان ژێدەر, ر. ٣٠٧.

ل ڤر باش دیار بوو، کو حەجاج هەم ژ بەر ترسا کوردان و هەم ژ بەر هەستا گونەهبارییێ ئەڤان گەفان دکە. هەلبەت ئەڤ گەڤ ژی جورەکێ خوەکوشتنا پێکنەهاتی یە، ژبەر کو دبە سەدما ترس و گونەهێ ل جەم وی تاکی. ئەڤە ژی ژ دەرئەنجاما نەخوەشیێن وی ئێن دەرونی وەکی؛ مەگەلو مانیا، سێکزوفرینیا، بێ وژدانی و نارسیزم. دبە کو گەلەک نەخوەشیێن دن ل جەم حەجاجی هەبن. لێ بەلێ یا گرنگ ئەو هوکارێن پەیدابوونا ئەڤان جورە نەخوەشیان ل جەم وی بۆ چ فاکتەر ڤەدگەرن؟ هەلبەت هەموو بۆ جیهنا وی ئا زاروکاتییێ دزڤرن وەکی؛ چەوساندن، دوورکەتن ژ ڤینا دایک و بابان، ژینگەها جڤاکی، ژینگەها سیاسی، ژینگەها ئابووری، ژینگەها روشەنبیری. خالا سەرکی کو حەجاج بوویە مرۆڤەک مەگەلومانیا، بۆ وێ هەستێ ڤەدگەرە یا نەباوەری ب خوە بوون و ئەڤەژی بۆ هندێ دزڤرە کو حەجاج ژ بابێ خوە ب گومانە. بەردەوام ئەڤ هەستە وی ئازار ددە و ب رێیا ئەرکێ خوە تولهدانێ ڤەدکە و باوەری و مەزناهییێ ل نک خوە چێدکە. وەها ژ دیا خوە رە دبێژە:

> تو دیدەڤانێ خانم، تەنێ تو دزانێ، کا ئەز کورێ یوسڤی مە ئان نا!.[258]

ئەڤ گومان ڤالاهیەک مەزن ئا دەرونی ل جەم پەیدادکە، یەکسە خوە بوونەوەرەک کێم دبینە و باوەری بخوە نامینە، ئانکو خوە کورێ گەلەک بابان دبینە، ئەو ب خوە ژی د دیالوکەکێ دە ب هەڤالێن خوە رە ب ڤی رەنگی دەربرینێ ژ رەوشا خوە ئا دەرونی و گومانا بابێ خوە دکە:

> "پر جاران دەنگێن گەلەک زلامان ب هەڤرە دهێن بەر گوهێن من و هەر یەک دبێژە؛ تو کورێ منی"، دەڤێ وی بەش بوو و ل هەڤکارێن خوە نهێری، "گەلو ما دبە مرۆڤ ژ ئاڤا گەلەک زلامان چێ ببە؟"[259]

ئەم دشێن ببێژن ئەڤ گومان و دوودلیە پالنەرەک خورتە، کو حەجاج بەر ب گیانێ تولڤەکرن و ڤەربوکرنێ ڤە بریە. دیسان زەمینە ژی بوو هاتییە سازکرن کو ببە

---

[258] هەمان ژێدەرێ بەرێ, ر. ٢٩٨.
[259] هەمان ژێدەر، ر. ٢٧٧.

مرۆوڤە درندە و ب سەدان مرۆڤان بکوژە و ئیشکەنجە بدە. لێ دیسان هنەک جاران ژ ڤان رەفتاران پوشمان دبە و ترسەک مەزن پێرە پەیدا دبە. یەکسە وژدانا وی دکەڤە ژێر پرس و ڤەکولینان و وی ئازار ددە. ب تایبەتی کوشتنا زاروکێ کورد باندورەک مەزن ل سەر وژدانا وی هشتیە، کو پەنایێ بۆ خوەکوشتنێ ببە دیسان ترس ژ تاوانێن خوە. رۆماننڤێس ب کارێکتەریا حەجاجی خوە بەردهایە د ناڤ دەروونا ئەندامێ بەعسی دە، کا چەوان ئەو تاوان ئێن کو ل هەمەبەر گەلەکەکێ بگونەهـ ئەنجامداین، وەها ژ وان رە بوویە گرێیەک دەروونی و وان ئازار ددە. هەر وەسان ئەم ل ڤر پەیامەک دن دبین کو رۆماننڤێس ئازارێن دەروونی دکە مەزنترین تولهلدێر بۆ کەسێن تەوانبار و کوژەک. باشترین مینک ژی ئەڤ هزر و رەفتارا حەجاجی نە، ژ بەر تاوانێن خوە نە رەحەتە و بەردەوام هزر ل دوماهیکا خوە دکە:

> وەها دیارە، داوییێ ئەڤ گازیێن هانێ دێ گوهێن من بسمن، و ژ ئەزمانێ من بفرن و د گوهێن خەلکێ دە دەربن. هەهە...ژ ئەزمانێ من ب خوە، دێ د گوهێن خەلکێ دە دەربن و بهێن بهیستن! ئەڤ ئەزمانە دێ ببە بەلا سەرێ من و ئەگەرا خوەکوشتنا من. ئەز دێ پاشی ڤی ئەزمانی ببرم، ئان ژی دەرینم باشترە، ئەگەر من شیابا هەما نها دا دەرینم، ئەز پر ژێ دترسم، لێ نە ئەو ب تەنێ یە، ما ئەز ژ بوو دەستان ئان ژ بوو چاڤان چ بکم؟[٢٦٠]

د ئەنجام دە دیاربوو، گەڤێن کو حەجاج دکە، هەموو بۆ سەدەمێن نەخوەشیێن وی و وژدانا وی ئا نەرەحەت ڤەدگەرە. ئەو خوەکوشتنێ چارە رێ دبینە ژ ڤان ئازارێن دەروونی قورتال ببە. مەرەم ژ ڤێ چەندێ ئەوە، دەروون ب ئەرکی دادگەهـ و سوجبارکرنێ رادبە و تولا کەسێ کوشتی و بێگونەهـ ژ خودانێ خوە ڤەدکە. ئەڤ گەڤکرن هەلگرێ چەندین واتاییێن ڤەشارتینە، کو رۆماننڤێس ددە دیارکرن. ئێک؛ هەر کەسەکێ زیان گەهاندبە کەسێ کورد، تا رادەیەکێ نەرەحتییەک پێرەیە، ئەڤ نەرەحەتی ژی هەموو بۆ هەبوون و ئیزبتا وی مللەتی ڤەدگەرە، کو رۆژەکێ دکارە تولێ هلبدە. ئا دووەمین، رۆماننڤێسی دایە دیارکرن، کو هەر مرۆڤەکێ بێگونەهەکێ بکوژە،

---

[٢٦٠] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ڕ. ٢٧٧, ٢٧٨.

دڤێت ئەو ژی وەرە کوشتن و باشترین رێ ژی ئەو ب خوە ب ڤی کاری رابیە و خوە ب دوماهی بینە. هەلبەت ئا سێمەین ژی مەسەلین سایکولوجی و گرێکێن دەروونی نە. وەکی(پەرەفرێنی) ئانکو ترس. کو ئەڤ نەخوەشی ژ دەرئەنجامێن هن بوویەران ل جەمی نەخوەشی پەیدابە، ب تایبەتی کەسێن تاوانبار و ئەنجامێن وێ ژی د خرابن. خوەکوشتن ژی یەک ژ ئەنجامانە.

د ڤێ بنبەشی دە دوو گەفێن خوەکوشتنێ د بەرهەمێن کوڤان سندی دە ل پیش چاڤێن مە کەتن. کو ئێک؛ ژنە و بندەستە. ئێ دن زەلامە و سەردەستە. ژ ئالییێ رەگەزی ژی ڤە ژ هەڤ جودانە، گولێ کوردە و حەجاج عەرەبە. هەر وەسان هوکار و سەدەمێن هەردوو یان ژ هەڤ جودانە. پەیام ژ ڤێ چەندێ ئەوە نەبەس کەسێن چەوساندی و بێدەستهەلات هزرا خوەکوشتنێ یان ژی ئەم بێژن گەفا خوەکوشتنی دکن. ئەڤ مژار نەگریدای هێزی و بێ هێزییێ یە، یان ژی جوداهیا نەژادێ مرۆڤانە، بەلکو مژارەک گرێدایی یە ب وژدانێ ڤە. دبە کو رۆماننڤیسی ب زانەبوون یان ب ئاوایەک نەزانابوون ئەڤ هەڤبەرکرنە کرییە. لێ ئا گرنگ دوو کەسایەتیێن ژ هەڤ جودانە ژ ئالییێ، پیشە، رەگەز، نەژاد، کولتور... د هەمان دەم دە مژارا خوەکوشتنێ وان نێزی هەڤ دکە و هەردوو خوەدی ئاریشێن دەرونی و جڤاکینە.

١. ١. ٢. خوەکوشتن وەک هەولدان:

هەولدان یان بزاڤ دەستپێکا جێبەجێکرنا رەفتارا خوەکوشتنێ یە. چ ب ئاوایەک پێکهاتی یان پێکنەهاتی بە. ئەڤ هەولە ژی پێکهاتینە ژ مادەیێن ب هێزێن بێهوشکەر، ژەهر، چەک، حەب، بەن، جهێن بلند، خەندقاندن، خوە هاڤێتن بەر ترومبێل یان شەمەندەفران و خوەسوتن. ب ڤان ئەلەمێنتان هەولا خوەکشتنێ دهێت کرن. ئەگەرێن ڤێ رەفتارێ ژی پرن، لێ ئێن سەرەکە ل گور (نیزام ئەبو حەجلە) ئەڤن؛ "بێ خوەدانی، ئانکو ژ دەستدانا دایک و بابان. پشتگوه ئافیتنا مرۆڤی ژ ئالییێ دایک و باڤان. ئاریشێن جڤاکی و خێزانی. ئەگەرێن تێکچوونا بارێ تەندروستی و سایکولوجی

و ئالودەبوون ب مادێن کحولی."[261] نەخوەشی ئێن دوومدرێژ ژی، زیندان، ئێشکەنجە، ئەڤینا یەکئالی، پێکگهورین، زەواجا ب زووریێ و چەندین پالنەر هەنە دبن سەدەمێ هەولا خوەکوشتنێ د جڤاکا کوردی دە. ئەڤ مژار هنەکی ئالوزە، ژ بەر کو هن جاران ئەڤ هەولە، دبە سەدەمێ ژ دەستدانا جانی، دیسان ژی گەلەک جاران ژی، ژ بۆ ئارمانجا نەهێلانا خودی، لێ ئەڤ هەول پێکناهێت. ئەم دزانن خوەکوشتنا سەرکەفتی کوشتنا خودی یە ب دەستێ تاکی ب خوە. لێ گەلەک جاران مەرەما تاکی پێک دهێت لێ رەفتارا وی پێکنائێ. ئانکو ب دەستێ کەسەک دن دهێت کوشتن، لێ ئارمانجا وی ئەو بوو کو خوە ب دەستێ خوە ب داوی بینە. هەر وەکی د رۆمانا باگەرێن رەش دە، کەسایەتیەک هەیە ب ناڤێ (پیتا)، د زیندانا نوگرە سەلمان دە، ل باشورێ ئێراقێ، هەولا خوەکوشتنێ دکە، لێ هەولا وێ ب سەر ناکەڤە ب دەستێ (حەجاجی) دهێت کۆشتن. لێ ئارمانجا پیتایێ ئا سەرەکە مرن بوو، لێ دیسان هەولا وێ نەهات جیبەجیکرن، بەلکو داخوازا وێ هات جێبەجێکرن، کو ئەو ژی نەمانە. سەدەمێن کو پێتا هەولا خوەکوشتنێ دکە، د رۆمانێ دە پرن. وەکی؛ زیندان، زوورداری، چەوساندن، کوشتنا برایێ وێ (روستەمی)، یاخیبوون ژجڤاکی، ژ ئول باوەریان، کەرب، سەرکوتکرنا ئازادییا وێ وەک رەگەزێ مێ د جڤاکا کوردی دە. ئاریشا ژنێ و جڤاکی گرێیەک ئالوز و کەڤنارە. ل گور لێکولەر (هیوا فریادەڕسی) هزرکرنا ژنا کورد بۆ ژیانێ هەمان هزرکرنا جاران نینە. ئەو ژیانا بەرێ دە ژنێ دبوراند، نها نە ئامادەیە بورینە. ئەڤە ژی بۆ پێشکەفتنا تەکنولوژیایێ و گهورینێن سەردەمیانە ڤەدگەرن و هایداربوون ژ ژیانا ژنێ ل جیهانێ. لێ زەلام د جڤاکا کوردی هزرا وی هێش هزرا جارانە ل بەرانبەر ژنی و نەهاتییە گهورین. ئەڤە ژی ئەگەرەکە سەرەکی ییە ژن بهێت چەوساندن د جڤاکی دە و ئەو ب رێیا خوەسوتنا جەستەیێ، یان هەولەکێ بەرسڤا هەلویستا مێر ددە.[262] ژ بەر هندی ژی رێژا خوەکوشتنا ژنان ل دویڤ بۆچوونا (ئاواز عەبدوڵا) ل هەریمێ ژ ئا زەلامان بێهترە. ئاریشێن سەرەکە ژی ژمارئێک بۆ ئاریشێن خێزانی ڤەدگەرن، ب شوندە ئاریشین جڤاکی، ئا سێیەم ئاریشێن ئابووری، ئا چارێ ئاریشێن دەروونی. لێ رێژا هەری زێدە وەکە لێکولینان داینە دیارکرن ئاریشێن

---

[261] نظام أبو حجلة، الطب النفسی الحدیث، دار زهران للنشر و التوزیع، عمان، ٢٠٠٩، ر. ٩٧، ٩٨.

[262] هیوا فریادەڕس، ئەمەیە ژیانی ژن، لێکۆڵینەوەیەکی ئاماری_بەراوردکارییە لەسەر توندوتیژییەکانی بەرانبەر بە ژنان لە هەرێمی کوردستان، سلێمانی، ٢١٤، ر. ١٤٦.

خێزانی و جڤاکی نە.[٢٦٣] ل گور ڤی بابەتی لێکولەرێ کورد (هیوا فریادەڕس) د لێکولینا خوە دە رێژەیا خوەستن و خوەکوشتنا ژنان ل هەرێما کوردستانێ دایە دیارکرن، کو سالێ نێزی حەفت سەد ژن ل هەر چوار پارێزگەهێن هەرێمێ خوەدکوژن[٢٦٤]. رۆماننڤیسی ژی ئەڤ دیاردە ب ئاوایەک پیش چاڤ د رۆمانێن خوە دە ل بەرچاڤ وەرگرتیە و ئەگەر و هوکارێن هەولا پیتایێ دایە دیارکرن. پێتا بەریا خوەبکوژە یان بزاڤا خوەکوشتنێ بکە. هنەک سپیتومێن نەخوەشیا وێ دیاردبن کو ئەو ژی بەرژەنگێن نەخوەشیا سیکیزوفرینیایێ یە:

> پێتا ل هەمبەر گولەباخێ راوەستیابوو، دەستەک ب سەرێ خوە دە بر و پێ رە د ئاخڤی، "ئەز باوەردکم سەرێن من گەلەکن و جارنا ژی هەست دکم کو بێ سەرم."[٢٦٥]

هەر وەسان دڤێ نمونەیێ ژێ دە ئەڤ سیپتوم دهێن ڤەدیتن:

> پێتایێ دەستێن خوە ژ هەڤ کشاندن، مینا پەروانەیەکی ل دورێن خوە ل ژێدەرین وان گازیان زڤری، باسکێن خوە ڤەژەنین، خوە ژ ناڤ وێ کومێ دەرخست، ب نک دەرگەهێ دە بەزی، گەردەنا خوە کێل کر، و دیسان ژبنێ پیان کر قێر و بانگین، "کا ئەز؟".[٢٦٦]

ل ڤی دەرێ هن نیشانێن نەخوەشیا وێ دیاردبن، هەلبەت نیشانێن نەخوەشیا سکیزوفرینیایی پرن.[٢٦٧] لێ هن ژ وان ل جەم پێتایێ دیاردبن. نیشانێن هەرگرنگ ل جەم نەخوەشی پەیدادبن، بیهستنا دەنگێن خەیالی، کو ژ ڤان دەنگان رە دبێژن

---

[٢٦٣] ئاواز عەبدولا، پاڵنەرەکانی خۆسووتاندنی ژنان لە کۆمەڵگایی کوردیدا، توێژینەوەیەکی مەیدانییە لەناو شاری سلێمانیدا ئەنجامدراوە، لەبڵاوکراوەکانی یەکێتی ژنانی کوردستان، ٢٠٠٨. ڕ. ١٣٣.

[٢٦٤] هیوا فریادەڕس، ئەمەیە ژیانی ژن، ڕ. ١٤٧.

[٢٦٥] Kovan sindî, Bagerên Reş, r.335.

[٢٦٦] هەمان ژێدەر، ڕ. ٣٣٥.

[٢٦٧] بۆ پتر زانیاریان ڤەگەرن ژێدەرێ، کەریم شەریف قەرەچەتانی، نەخۆشی و گرفتە دەروونی و کۆمەڵایەتیەکان، ڕ. ٦٨.

(هالوسین). ئەڤ دەنگە، خەیالی و وەهمی نە، ل بەر گوهێن نەخوەشی بەردەنگ دبن.[٢٦٨] بەریا پێتا هەولا خوەکوشتنێ بکە، ل پێشیێ هنەک ئاماژە و هەڤوکێن نەپەنی ژ گوهداران رە دبێژە:

بلا ئەڤ جانە بشەوتە، ببە چراخێ شەڤێن تاری و ڤان رۆژانێن رەش.[٢٦٩]

پرانیا جاران ژن ب ئاوایەک نەپەنی خوە ژ بۆ خوەکوشتنێ بەرهەڤ دکە. گەنگازە کو ب رەنەگەک تێل و تەسەل وەسفا وی دوخی و حالەتی بکە، ئێ کو ژن بەریا پروسێسا خوەکوشتنێ پێکبینە. پرانییا لێکولەران ل گور ڤێ مژارێ دیارکرییینە، کو پرانیا وان کەسان ئێن خوەدکوژن یان خوەستەکا خوەکوشتنێ ل جەم وان هەبن. هنەک هەڤوک و گوتنێان بەردەوام دووبارە دکن وەکی؛ مرن ژڤێ ژیانێ باشترە، بۆچی خودێ من ناکوژە و من ژڤێ ژینێ قورتالبکە، نکارم دڤێ ژیانێ دە بەردەوام بم...هتد.[٢٧٠]

پێتا بەریا هەولا خوەکوشتنێ بکە، ژ زیندانییێن رەخ و دوورێن خوە رە، گوتارەکێ دخوینە، کو هەموو سەدەم و ئازاران د وێ گوتارێ دە ژ گوهدێران رە خویادکە:

بابێ من ژ مێژ دە ئەز کربووم د گولدانەکێ دە، دانیبووم د پەنجەرەیا دۆزەخێ دە، گاڤا ئەز ل بەر تیروشکێن خۆرێ گەش دبووم، هەڤرنگا خوە دخست ستوییێ من و دخوەست سەرێ من ئاشێڤ بکە. ژ خوە ئادەکرنا جڤاکا خوە د ئاشێڤکرنا مە دە ددیت، ئیرو ژی بلا ئەز پێرە ژ بوو دیتنا خۆرێ بمرم و هەرم دۆزەخا د دۆزەخێ دە ڤێجار نها دڤێ وی بکوژم یێ کو بابێ من، ئەز ل سەر فەرمانێن وی یێن ئاشوپی دیل کرم، من ل خوە مێزەنەدکر، چاڤێن من مابوون ل ئاسیمانێ ڤالا هەتا داوییێ ئەز دڤێ دەرێ

[٢٦٨] هیوا عمر احمد, دەرونزانی, دةزگاری روشنبیری و بلاوکردنەوی کوردی, بەغدا, ١٩٨٣, ڕ.٣٢.
[٢٦٩] Kovan sindî, Bagerên Reş, r.335.
[٢٧٠] سایکۆلۆژی مێیەتی، سۆزان جەمال، ڕ. ١٢٩، ١٣٠.

دەرکەتم. من دڤێ ل پەی سەرێ خوە بمەشم، ببم پەیامبەرا خوە،
و ل پێشیا ژنان نمێژان بکم.[271]

رۆماننڤێس د ڤێ گوتارا کورتا پێتایێ دە، هنەک چەمکێن گرنگ ئێن کومەلایەتی، دەروونێ و فیلوسوفی و ئولی وەکی؛ گولدانک، ئاشێف، خۆر، کەرب، سەر و پەیامبەر دیاردکە. هەر یەک ژڤان هەلگرێ واتایەک کوور ئا دەروونا پێتایێ یە. کو باڤێ وێ ئەو هێژ د تەمەنەک جوان و بچووک دە، د گولدانکەکێ دە بەند کربوو و ژ تیروشکێن خۆرێ ئانکو ئازادیێ بێ پارکربوو. ئەڤە ژی هەمی ددەمەک وەکی نها دە ل جەم وێ ئازرین و بۆیە کەربەک پر مەزن د دەروونا وێ دە. ڤان هوکاران ژی هەموو بۆ دەستهەلاتا ئولی ڤەدگەرینە، کو د هوندرێ وێ دە شاخ ڤەداینە، کو گەهشتییە وی رادەی دخازە، وێ کەربێ د ناخێ خوە دە بکوژە، کو مەبەستا وێ ژی دەستهەلاتا ئولی یە. پێتایێ ژی هێرسبوون ژ بنەماێن ئولی و بندەستیا ژنێ هەموو داقورتاندییە، ژ بەر هندێ ژی بەریا بزاڤا خوەکوشتنێ بکە دبێژە:

نها دڤێ وی بکوژم یێ کو بابێ من، ئەز ل سەر فەرمانێن وی
ێن ئاشوپی دیل کرم.[272]

کو ل ڤر پێتا دکەڤە بازنەیا تولهلدانێ، هەر وەکە مە د بەری نها ژی دابوو دیارکرن (کارل مێنگەر) د پەرتوکا (مرۆڤ دژی خوە) دە، ددە دیارکرن "خوەکوشتن بریتییە ژ کوشتنا ئەوێ دن یان (کەسێ ژێ تورە)، ئەڤە ژی دەرئەنجامێ هێرسبوونا مرۆڤی یە بۆ کەسێ هەمبەر. هنەک جاران ناڤەروکا خوەکوشتنێ وەکە دەربرینەکێ یە بۆ تولڤەکرن و سزادانێ یە بۆ کەسێ خوەکوژ ئێ کو ژێ هیرس."[273] پێتایێ ب رێکا دەستهەلاتا باڤێ خوە یێ توندرەو، کەرب و کین ژ بیروباوەرێن ئولی راکرینە، ژ بەر کو ئەو سەدەمێ گرتن و بندەستی و ئازارێن جڤاکا خوە هەموویێ بۆ دەستهەلات و هزرا ئولێ ڤەدگەرینە. ژ بەر هندێ ژی ئەڤێ رستێ ب ئاوایەک کەرب و جدی ڤەدبێژە. لێ دیسان هەولا وێ ب سەر ناکەڤە، لێ دگەهە مەبەستا خوە. هەلویست و ئارەزوویا خوەکوشتنێ د دانوستاندنەکێ دە ب حەجاجی رە دیاردکە:

---

[271] Kovan sindî, Bagerên Reş, r.335.

[272] هەمان ژێدەر و هەما روپەل.

[273] رەوشت رەشید رەسول، دیدار، ل رێکەفتی ٢٠١٧\١\٩، ل ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد_دهوک.

"لێ هێژ رۆژێن ته ێن کولەتیێ کوتا نەبوونە، دڤێ ئەز ڤێ پەیاما خوەش بگەهینم تە"، هەجاج ل روویێ وێ یێ وەکە پیستەک گەمراندی نهێری و گوت.

"نا... رۆژێن من وێن د دەستێن من ب خوە دە"، ل گەل ڤان گوتنان، ژ نشکێ ڤە خوە ئاڤێت دەمانجەیا ئەهمێد ب لەز ژ بەر قایشا وی دەرخست، کاشێ وێ کشاند و خوە ژێ دوور خست.

وەلێ ترسێ موهلەت نەدا هەجێج، ب لەز دەست ئاڤێت دەمانجەیا خوە یا رووس بەر قایشێ دەرخست و ریزەک گولەێن ئێگر ڤالا کرن د سینگێ دە. هەلبەت هەر د جھ دە ل ئەردێ ل سەر پشتێ پەهن بوو، د ناڤ گولا خوینا خوە دە گەڤزی، دەمانجە ژ دەستی فری و ل بەر لنگێن وان بینەران ل ئەردێ چەرخی.[٢٧٤]

دەما کو ئەم ل ڤێ جورە خوەکوشتنێ دنێرن، یان هەر خوەکوشتنەک بە، ل گور سایکولوژێن مودێرن، کو خوەکوشتن دیاردەک کو فاکتەرە و تەنێ یەک هۆکار ل پشتن نینە. ل گور وان ڤەکولین و فەنتازییا ئەوان کەسان ئێن خوەکوشتین یان هەولا خوەکوشتنێ کرین، وەها دایینە دیارکرن، کو چەندین فەنتازیا و مەیلێن جۆراوجۆر ل پشت ڤێ دیاردێ هەنە، وەکی مەیلا تولهلدانێ مەیلا کونترولکرنێ و مەیلا سزادانێ، مەیلا رەڤین و خوەڤەشارتنێ، مەیلا دووبارە ژیانەک جوانتر، مەیلا هەڤدیتن ل دونیایەک دن، مەیلا نەمریێ و چەندین خوەستەکێن دن ئێن ئالوز و هەموو جور. لێ بەلێ پرانیا جاران ل پشت هەر مەیلەک ژ مەیلێن خوەکوژان، یان خوەشتڤیەک ژدەستدایە یان نێزیکە دێ ژ دەستبدە. ئان ژی نارسیزم و کەرامەتا مرۆڤایەتی بریندراربوویە، ئان جورەک ژ جوران توشی تێکچوونا هەڤسەنگیا دەروونی و جڤاکی بوویە و راستەڤکرن و هەڤسەنگیا ئەڤێ هاوکێشێ ل جەم زەحمەت و گەنگازە.[٢٧٥] پیتا ژی خوەکوشتنێ وەک چارە رێ دبینە، کو ژ وێ بەندیخانە و ئەشکەنجخانەیێ

[٢٧٤] Kovan sindî, Bagerên Reş, r.336.

[٢٧٥]رەوشت رەشید رەسول، دیدار, ل ریکەفتی ٢٠١٧\١\١٩, ل ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد_دهوک.

دەربکەڤە. ژ ئالیەک دن ڤە ئەو داوییا خوە هەر مرن دبینە، ژ بەر هندێ ژی ژ حەجاجی رە وەها دبێژە:

> بەلێ ئەز دێ قورتال ببم، ئەز د رێیەک وسا دە بچم کو کەس نکانە من ڤەگێرە و تو ژی دێ هەما ب هەر دو چاڤان ل من بنهێری...[٢٧٦]

ئانکو ل ڤێ دەرێ بێهتر مەیلا پێتایێ بۆ ئازادیێ یە، ئێدی بریار ستاندیە ئازاد ببە و خوە ب هەر ئاوایەکێ ژ وێ گرفتاریێ رزگاربکە. رۆماننڤیسی ب رییا زیندان و ئیشکەنجێ سایکولوجیا ژنا کورد دیارکرییە و لی دیسان خوەکوشتنا پێتایێ بێهتر بۆ ئاریشەیێن خێزانی، وەکی سەردەستیا بابێ، برایی و نێرسالارییێ د جڤاکا کوردی دە، نەک ئیشکەنجە و زیندان. ئانکو زیندانا راستین نەریت و کەڤنەشوپێن جڤاکینە، نەکو زیندانێن بیانیان. هەر وەسان هەولا خوەکوشتنا وێ بێهتر بۆ ململانێیا جداهیا رەگەزی وەکە نێرومێ، نەک نەخوەشیێن دەروونی. هەولا پێتایێ بێهتر هەولەکە کو گرێدای کەربەکێ بوویە، ئەوا کو ب سالان باڤێ وێ سەرا وان بیروباوەران دەروونا وێ ئیشکەنجە و ئازار ددا, کو ئەو ژی باوەرییێن دینی نە و ب تایبەت د بوارێ مافێ ژنی دە. ئانکو هوکارێ سەرەکە کو پێتایێ هەولا خوەکوشتی کری؛ باڤ سالاری، باوەرییێن ئولی و نەخوەشیێن دەروونی نە.

١. ١. ٣. خوەکوشتن وەک هزر

خوەکوشتن وەک هزر، د رۆمانێن کوڤان سندی دە، د رۆمانا (فەریادێن بورجان) دە، ژ بال کارێکتەرەک سەکی ڤە، ب بەر چاڤێن مە دکەڤە ب ناڤێ (یاڤوز). یاڤوز زەلامێ نهێنیێ دەولەتێ یە و سەروکێ گروپێ میتێ یە، ل باژێرێ ئامەدێ. ئەڤ مرۆڤ ژی پرانیا جاران د ناخێ خوە دە ب خوە رە دکەڤە نیقاش و گوفتوگویان و د ترسەک مەزن دە یە. تم و تم گازنان دکە و ترس و خوفەک مەزن د هوندرێ وی دە ڤەشارتییە. ئەو ب خوە ژی گەلەک جاران بۆ هەڤالێ خوە بەحسا ڤێ ترسێ و نەرەحتییێ دکە:

---

[٢٧٦] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 336.

د ژۆرا خوە ئا کار دە, یاڤوز ئەنگوستا خوە ئا نیشانێ ل سەر بژکوژەکێ گڤاشت, ل زەنگێ خست و ل هەڤکارێ خوە زڤری, "ڤێ بێ خەوی یێ ئەز کوشتم هالوک, بەس من زانیبا ژێدەرا وێ چیە, ئەز دا تەنا بم."

"چەوا تو نزانی؟."

"باوەربکە, ئەز نزانم, هەما وەک خێوەکێ کەتییە د جانێ من دە و گەلەک جاران و ب تایبەتی ژ ب شەڤان ل پەی من دکەڤە. ئەز نەوێرم بچم دەست شویێ, ئەز هز دکم کو هەردەم یەک ل پەی من دگەرە و دخوازە من بکوژە."[٢٧٧]

د ڤان ئاخفتنان دە، رەوشا وی ئا دەروونی دیاردبە. ئەڤە ژی دەستپێکەکە بۆ ناسکرنا کارێکتەریا یاڤوزی و سەدەمێ هزرکرنا وی بۆ خوەکوشتنی. ترسەک مەزن دناخێ یاڤوزی دە ڤەشارتییە و لێ بوویە رەشە. تم ژ خوە ب گومانە. ئەڤ گومانە و شکە نیشانێن نەخوەشیا پارانویایە. (Paranoia),[٢٧٨] گەر ئەم ل پیشە و کارێ یاڤوزی بنێرن, زەمینەک خوەشە کۆ توشی ڤێ نەخوەشیا دەرونی ببە. ئەڤ نەخوەشیە ژی ل جەم وان مروڤان پەیدا دبە, ئێن کۆ کوشتنێ دکن، د هەمان دەم دە پوشمان دبن. ئەڤ هەستە گەلەک جاران ل جەم یاڤوزی دووبارە دبە. ئەو ژی دەما ژ (هالوکی) رە دبێژە:

هن جاران ئەز وەها هس دکم کو مەشکا من وەکە کەرکەدانان شور بوویە ئەردێ, هنەک جاران هس دکم کو رووسم, ب تایبەتی ژی ئەگەر دناڤ کومەکە مروڤان دە بم, جارنان ژی ئەز خوە ل هەمبەر هەر کەسی تەوانبار هس دکم و وەها گومان دکم هەر کەس من تەوانبار و کوژوخ دبینە. وەها تەخمین دکم کو

---

[٢٧٧] Kovan Sindî, Feryadên Burcan, ji weşanên (j&j), Amed 2014, r. 141.

[٢٧٨] بۆ پتر زانیاریان, ل ڤی مالپەری ڤەگەرن : Paranoya > www. Psikolojik. Gen. tr. (٢٠.٠٣.٢٠١٦)

ئەڤ ملـلـەتە ل پەی مـن دگەرە, دخـوازە مـن بگـرە و مـن بكـوژە.
هەموو گاڤان ئەز مینا گورگ د ترسێ و رەڤێ دەمە...[٢٧٩]

ئەڤ پوشمانی و هەستكرنا ب گونەهێ، بەرێ كەشتیا یاڤوزی ددە هن كەنارێن دن، كو ئەو ژی خوەكوشتنە. هەرتم هزرا خوەكوشتنێ دكە، كو ئەو ڤێ رێێ چارەسەر دبینە، ژ ڤان هەستێن دەروونی و ترسێ رزگاربیە. لێ بتنێ وەكە هزر د سەرێ خوە دە چاندییە:

ئەز شەڤا دن دیسان باش د خەو دە نەدچووم، هەتا بەرێ سپێدەیێ د ناڤ نڤینان دە هشیار بووم و جارنان ژی هنەك گەنگەشە و قێرینێن مرۆڤان دهاتن بەر گوهێن من و مەژی یێ من دفراند. دلێ من وێ ژ ڤێ ژیانا بێ واتە رەش بوویە، هەر تشت د دیدەێن من دە وەكی كانییەكە قیرێ رەشە رەش. ئەز جارنا هزرێن خوە كوشتنێ دكم، ئەز ئێدی كێری چ تشتا ناهێم، ما ئەز ژ بۆ چ مە؟[٢٨٠]

ئەڤێ ترسێ ژیان یا ل بەر چاڤان رەش كری، كو وەها دیار دبە، ژبلی پارانویایێ نەخوەشیا خەموكیێ ژی ل جەم دیار دبە. ژ بەر كو د ئاخفتنا خوە دە دوو جاران سەر ئێك تەكەزێ ژ پەیڤا *رەش* دكە و ئەڤە ژی نیشانێن رەشبینی و خەمووكییەك كوور ل جەم یاڤوزی دیار دكە. هەلبەت یاڤوز ب تەنێ هزرا خوەكوشتنێ دكە، ل دوماهییێ ژ وێ ترسا وی هزردكر رزگارنەبوو و ب دەستێ لەهنگێ سەركی ئازادی دهێت كوشتن.

مەرەما رۆماننڤیسی ددەربارەی ڤی كارێكتەری دە ئەوە، كەسێن كو كوشتنێ دكن، تم نەرەحەتن و هزرا خوەكوشتنێ یان گەڤ یان ژی هەولا خوەكوشتنێ دكن. بێگومان ئەڤا كو د كارێكتەریا یاڤوزی ژی دایە نیشاندان، بێهتر مژارەك سیاسی و موركا تولهلدانێ پێڤە دیارە. لێ ب رەنگەك دەروونێ دەربرینێ ژێ دكە و ڤێ مژارێ ژی ب پرسگرێكین دەروونی ڤە گریددە. ئەڤ ترس دشێن ب رەنگەك وێژەی دەربرینێ ژێ

---

[٢٧٩] Kovan Sindî, Feryadên Burcan, r. 142.

[٢٨٠] هەمان ژێدەر، ر. ١٤١، ١٤٢.

بکن، کو مەبەست پێ نەتەوەیا کوردە، هە روەکی حەجاجی، کو نێزیکیەک پر خورت ب هەڤدووڤە هەنە ژ ئالییێ، هزر، پیشـە، هەلویست و دەروون. لێ دبنگەهـ دە هـەردوو د دەباری مللەتێ کورد دە زووردارن و دوژمنن. یـەک گەفێ دکە کو خـوە بکـوژە، یـەک ژی هزرا خوەکوشتنێ دکە.

١.١. ٤. خوەکوشتن وەک پێشنیار:

د رۆمانـا (باگـەرێن رەش) دە، دوو کەسـایەتی هەنـە (سـەلمان و رەشـو) پێشـنیارا هەڤدوو دکن سەبارەت خوەکوشتنێ. ئەڤە ژی بۆ وێ ژینگەها توند و تیژ و کـەش و هەوایێ ئیشکنجێ ڤەدگەرە، کو بۆ ڤێ دیاردێ پێشنیارا هەڤ وەردگرن. ئەو ژی پشتی کو ئێک خوە د زیندانێ ڤە دکوژە وەها ل سەر تەرمێ وی دکەڤن گەنگەشییێ:

"سەلمانو ما خوەکوشتن نە ب شەرەفترە ژ ڤێ ژیانێ هااهـ..؟![٢٨١]

سەلمان ژی دگەل وی هەڤ هزرە ئەو ژی وەها بەرسڤ ددە:

بەلێ، چاوا...![٢٨٢]

ب شوندە رەشو ددلێ خوە دە گەفا خوەکوشتنێ دکە:

ئەز حەزدکم ب گولەیێ خوە بکوژم، دا هەما ب جارەکێ بمرمم.[٢٨٣]

ژ بەر رەوشـەک خەراب و بێ روومەت، ژ گوتنێن رەشوی دیار دبە ئێدی ژیان ل جەم بێبەها و رەش بوویە. ئەڤە ژی بۆ ب سەر کەتنا غەرەیزەیا تاناتوسێ ب سـەر ئێروسێ، کو ئارەزوویا مرنەک بلەز دکە و خوە ژ وێ مەیدانێ ڤەکێشە. بێگومان ئەڤە ژی ل وی چاخی ل جەم مرۆڤی سەر هلددە، دەما کو چ هێڤی و ئومێد بۆ ژیانێ نەمابن و مرنێ دووماهی چارە دبینە.

---

[٢٨١] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 248.

[٢٨٢] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

[٢٨٣] هەمان ژێدەر، ر ٢٥٠.

ب ئاوایەک گشتی، خوەکشتنا سەرنەکەفتی، د سێ رۆمانێن رۆماننڤێسی دە (نالینێن پەراڤان، باگەرێن رە و فەریادێن بورجان) هاتییە بەحسکرن. هوکار و ئەگەرێن وان ژی نێزیکی هەڤن، وەکی (گولێ و پێتا) کو مژارا وان نیزیکی هەڤە. (حەجاج و یاڤوز) ژی، نێزیکی هەڤن و (سەلمان و رەشو) ژی. ژ ڤان کارێکتەران، رۆماننڤێس بێهتر ل سەر دوو لایەنان راوەستیایە؛ ئێک: بندەستیا ژنا کورد. دوو: دیارکرنا دەروونیا داگیرکەران، کو هەر ئێک د سەردەمەک جودا و د پارچەیەک جودا دە، ل کوردستانێ.

٢. خوەکوشتنێن پێکهاتی (سەرکەفتی):

خوەکوشتنا پێکهاتی یان سەرکەفتی، ئەو جورە خوەکوشتنەیە خود، ژ ناڤ دچە و دگەهە ئارمانجێ، کو ئەو ژی مرنە. ئێدی چ هەولدان بۆ رزگاربوونێ سەرناگرن. بەلکو جان ب یەکجاری ژ جەسەدی جودا دبە. ئەڤ خوەکوشتنە ژی ب رێیا چەندین مادە و کەلوپەل و ئەلەمێنتێن خوەزایێ جێبەجێ دبن وەکی؛ حەب، ژەهر، چەک، چەقو، بەن، بن ئاڤبوون، خوەسوتن، خوەهاڤێتن ژ جهێن بلند، خوەهاڤێتن بەر شەمەندەفر و ترومبێلان، ڤەخارنا گازێن ژەهراوی، سیدارەدان، خوین بەردان، ژێڤەکرنا ئەندامەک ژ لاشی و هتد... گەلەک رێک هەنە بۆ ئەنجامدانا ئەڤێ جورە خوەکشتنا راستین و پێکهاتی. د ڤێ جورە خوەکوشتنێ دە، خوەکوژ د پلان و جێبەجێکرنێ دە ب ئاوایەک سەرکەفتی مەبەستا خوە جیبەجی دکە، "ل گۆر راپۆرتا رێخستنا تەندروستی یا جیهانی ژ سال (٢٠٠٠) ان و ڤرٍ ڤە ل تەڤاهیا جیهانێ ب قاندی ملیونەک مرۆڤان د ئەنجاما بوویەرا خوەکوشتنێ دە ژیانا خوە ژ دەستدانە."[٢٨٤] دیسان پسپۆر ددن زانین کو " رۆژێ نێزی (هزار) کەس خوەدکوژن. هەر چل سانیان کەسەک ژبەر بوویەرا خوەکوژیێ ژیانا خوە ژ دەست ددە. هەر سەرێ سانییەکێ یان ددویان کەسەک تەشەبوسی خوەکوشتنێ دکە."[٢٨٥] سەدەم و ئەگەرێن وێ ژی فرە لایەنە، هەیا نها ب دروستی ئەڤ دیاردە ب ئەگەرەک یان چەند ئەگەرێن دەستنیشانکری نەهاتییە سەلماندن. ژ بلی ژیانا ریالیست و رۆژانە، بۆیە مژار د هونەر و وێژە و رۆمانان دە. ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ د هەر چوار رۆمانێن رۆماننڤێس کوڤان سندی دە دهێن دیتن و هەر خوەکوژەک ب سەدەمەکێ یان چەند سەدەمان پەنایێ بۆ ڤێ رەفتارێ دبن. ئەم دێ ل خارێ بەحس بکن.

---

[٢٨٤] زاگرۆس رهایی، چما گەنج خوەکوژیێ هەلدبژێرن، کوڤارا (مەتین)، ژمارە (١٤٦)، دهوک، ٢٠٠٨، ر. ١٤٧.

[٢٨٥] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

٢. ١. رادەست نەبوون:

ئـەڤ جـۆرێ خوەکوشـتنێ بێهتـر دکەڤـە جـورێ "خوەکوشـتنا Altruistic وەکـی شەهیدبوون، قوربانیێ، خۆگۆریکرنێ و مرنا لەشکەری د شـەران دا. ئـەڤ خۆکوشـتنە ل ژێر گڤاشتنا رەنگەکی ژ رەنگێن کوتەکیا جڤاکی دایە."[٢٨٦]

د رۆمانا (باگەرێن رەش) دە، کەسایەتیەک ژن هەیە ب نـاڤێ (خـەزال)، خوەکوشـتنا وێ ب ڤـی جورەیی یە. خـەزال ژنـەک کوردە و د زینـدانێ دە یـە. ژ بـال ئەفسـەرەک عێراقی و بەعسی ڤە دهێت تەجاوزکرن ب ناڤێ (سـەباح)، هـەر وەکـی سـەبایەکێ وەهـا ئەو ئەفسەر لێ دنێرە:

> دەسـتێ خوە ب سـەر روویـێ وێ دە بر و ل پاسـەوانێن خـوە زڤری،" دێ کا ببن، ئەو دێ ئیروژ ل فەرمانگەهێ ل جەم مـن ببـە بووک."[٢٨٧]

مەرەما رۆماننڤیسی ژ ڤێ چەندێ ئەوە، روویێ دیروکا مللەتەک چەوساندی کو ژ بال داگیرکەرێن عێراقی ڤە ددە دیارکرن. ژ خوە ئەڤ یەک راستییەکە گەلـەک میناکێن وەکـە ڤـێ چیبووینـە. لـێ رۆماننڤیسـی ب ئاوایـەک هونـەری و وێـژی دەربـرین ژ ڤـێ دیروکـا رەش ئـا مللـەتێ کـورد کرییـە و ب رێیـا کارێکتـەریا خــەزالێ ئـەڤ دیمـەن بەرجەستەکرییە.

پاسـەوانێن وی خـەزالێ ژ ور دەرێ دخـن و (عەگیـدێ) زاroوکـێ وێ بـێ دایـک دهێلن. ب ڤێ بویەرێ باشتر هوڤەتیا ئەندامێ بەعسی دیاردبە:

> خەزالێ بزاڤ دکر کو خوە بتەوینە وی بچووکی ژ ئـەردێ راکـە و بـدە بـەر سـینگا خـوە. وەلـێ وان ئەسـکەران د چـەنگێن وێ رە گرتن، د ناڤ وان ژنان و بچووکان دە راکشاند ژ دەرڤە.[٢٨٨]

---

[٢٨٦] سەعید دێرەشی، کەلهێن ئاڤا، کومەکا ڤەکۆلین و تێکستێن کلاسیکی، ڕ. ١٤٢.
[٢٨٧] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 163.
[٢٨٨] هەمان ژێدەر, ڕ. ١٦٣.

ب ڤـی ئـاوای ئـەو ئەفسـەر سـەردەریێ دگـەل ژنـا کـورد خـەزالێ دکـە و دبـە ل فەرمانگـەها خـوە و بزاڤـێ دکـە وێ گـانزوری بکـە. هـەر ب رێکـێ ڤـە، خـەزال بریـارا نەهێلانا خوە دستینە، دەما نڤیسەر وەها بەحسا رەوشا وێ ئا دەروونی دکە:

> د وێ گـاڤێ دە، هـزار هـزر د سـەرێ وێ ژنـێ دە دخـەونین، ئێدی چ تشت نەما بوو ل بیرا وێ ژ لاشـێ وێ پێڤـەتر، ئارەزوو دکر کو ئەو جادە بکەلێشە، و تێدە بچە خوارێ و وندا ببە.[289]

د ڤێ رەوشـا وێ ئـا دەروونـی دە، خویـا دبـە، هزر و ئاشـوپا وێ هـەموو ل سـەر کەرامەت و شـەرەفا وێ یە. ژ بەر کو ئەو خوە وەک ژنا پێشمەرگەیەکێ دبینـە و بزاڤا پاراستنا ئەوێ کەرامەتێ دکە. ل جەم ژنا کورد لاشێ وێ ژ هـەر تشـتەکێ پیروزتـر و هەسـتیار تـرە. ژ بـەر کـو ئـەو شـەرەفا خـوە، مالبـات و زەلامـێ خـوە هـەموویێ د وی لاشی دە دبینە. ژ بەر هندێ ژی ئاشوپ و خەیالا خەزالێ ب تەنێ لاشـێ وێ یـە. ئەڤـە ژی بۆ کولتور و پاشخانەیا وی ڤەدگەرە. ژ بـەر ئـەڤێ هەلویسـتی، تـەجاوزا ئەفسـەری ب سـەر ناکەڤە، دەرفەت بۆ خـەزالێ چـێ دبـە، ب خـەنجـەرێ نێرئەندامێ وی د بنـی رە ژێ دکە، یەکسەر ئەو ئەفسەر دمرە:

> خـەزالێ ژی خـوە د دەسـتان دە نـەرم کـر، ژ سـەر تـا پێیـان دلـەرزی، خـویێ دانـەک هـوورک لاشـێ وێ ب تـەڤایی گرتبـوو، دەسـتەک ب سـەر شـڤێ وی دە دبر، د بـەر رە و زێدەباری وێ ترسـێ چـاڤێن خـوە ل وێ خەنجـەرا سـپی یـا ل سـەر ماسـەیێ دگەراند.[290]

ب ڤی ئاوی بەردەوام دبە، هەتا کو دەرفەت بۆ چێدبە کریارا خوە ئەنجام بدە:

> خـەزالێ ژی ب دەسـتێ چـەپێ د قـەفتا شـیڤێ وی یـێ رەش رە گرتبوو، و دەسـتێ دن پر ب نهێن ب نک دەسـتکێ رەنگقەهوای یێ وی چەکێ سپی یێ ل سەر ماسەییێ ڤە دبر و دیسـان هێدی پاشڤە دکشاند. خوێدانـەک هـوورک روویـێ وێ یـێ مینـا پارچەیـەک جـانگێ

---

[289] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٦٥.
[290] هەمان ژێدەر, ر. ١٦٧.

سپی گرتبوو، لیڤێن وێ دلەرزین و دلێ وێ وەکە بالندەیەک کووڤی یا د رەکەهێ دە وەها د سینگێ دە دهلاڤێت. چاڤێن وێ تاری ببوون، بێهنا وێ تەنگ ببوو، داویێ هێز دا خوە، دەست ئاڤێت وێ خەنجەرا سپی پر ب لەز راکر، ژ نشکێ ڤە ئاڤێت قوپێ ئەندامێ وی، د بنی رە کوت کر و وەک خیارێ ژ بنێ قورفاندی ئاڤێت ئەردێ.[٢٩١]

پشتی کو ڤێ کریارێ دکە، پاسەوانێن ئەفسەر سەباحی، ل پشت دەری، ب ڤێ بوویەرێ هایداردبن، ئەو ژی نەچار دمینە و نا خوازە، جاردن بکەڤە دەستێ وان و دووماهیکا خوە ب رەنگەک دژووارتر ببینە. یەکسەر دەستێ خوە دگەهینە دەمانجەیا ئەفسەر سەباحی و خوە دکوژە:

ژانێن دلێ وێ ژنێ هەموو تشت ژ بیرێ بربوون، ئێدی چ تشت نەمابوو کو ژ دەست بدە، هەتا جانێ وێ ژی لێ ببوو بەلا، ژیان ل بەر چاڤان تاری ببوو، هەر تشت د دیدەیان دە رەش ببوو، ل دۆرێن خوە زڤری، وەکە کۆران دەست ئاڤێت وێ دەماننجەیا ب ب قایشا پەنتەلونێ سەبێهـ ڤە ژ کاڤلانی دەرخست کاشێ وێ یێ کشاند، فیشەنگ ل بەر سوار کر، لولەیا وێ دانا سەر جینکا خوە، ئەنگوستا خوە یا نیشانێ دانا سەر لولەبێ، و د وێ کێلیکێ دە رەنگێ کورێ وێ یی سۆرگەنمی یێ نازک و چاڤێن وی یێن نێرگزی هاتن بەر چاڤان. هزار ئەندیشە پێکڤە وەک پەقیشکێن ئاڤەک کەلاندی د سەری دە خولخولین، هەر یەکێ هزرێن وێ ب ئالیەکی دە درەڤاندن، هێدی لوولەیا دەمانجەیێ ژ سەر جینکا خوە راکر، رێزەک رۆهندکێن گەرم ب سەر روویان دە هاتن خوارێ و ب دلەک خەمگین ب خوە رە ئاخڤی،" ئاخ جەگەرا من ئەگید بەس من زانیبا، کا نها تو چدکی و کا پشتی من دێ چ ب سەرێ تە بهێت؟!"[٢٩٢]

---

[٢٩١] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٦٧، ١٦٨.

[٢٩٢] هەمان ژێدەر، ر. ١٦٨.

خەزال ل ڤێ دەرێ کەتییە دوودلەیک مەزن دە، دەما کو کورێ وێ ئەگید دهێت بەرچاڤان، یەکسەر چریسکەک هێڤیبوون و گەشبوونێ ل جەم خویا دبە، لێ دیسان ژی ئێدی دزانە ئەو دووماهیکا وێ یە، ژ بەر هندێ ژی تەکەزێ ل سەر پشتی مرنا خوە دکە. کو ئێدی بریاراخوەکوشتنێ دایە. ئەڤە ژی نمونەکە کو رۆماننڤێسی هەلویستا ژنا کورد ل بەرانبەر نەحەقیێ دیارکرییە و بەرسڤەکە بۆ دوژمنان. ب چ ئاوای خوە رادەستی وان ناکە و ناخازە کرێت ببە.

هەر مرۆڤەک دەما چارەنڤیس و سبەرۆژا خوە رەش ببینە، هەلبەت خوەکوشتن دبە مەبەستا سەرەکە، ب تایبەتی کو ب چاڤێن خوە ئەو ستەم و زووردارییە دیتبە. خەزالێ ژی دوماهیکا خوە ددەستێ بەعسیان دە، هەر مرن دبینە. ئەگەر ئەم ب چاڤەک دەروونی لێ تەماشە بکن، غەریزەیا (Thanatos) ئانکو مرن، ب سەر غەریزەیا (Eros) یان ژیانێ دکەڤە. ل ڤێ دەرێ غەریزەیا تاناتوسێ ئا خەزالێ ب سەر ئێروسێ دکەڤە. هوکارێن ڤێ یەکێ ژی پرن، ژ وان ئاگاهی ل سەر چارەنڤیسا خوە وەکی؛ ئابروچوون، ئیشکەنجە و کوشتن. کو ب هیچ رەنگەکێ ناخازە ڤان تشتان ببینە، ژ بەر هندێ ژی ئێروس ب یەکجاری دهێت چەوساندن، تاناتوس سەری هلددە. ژ بەر کو چ ئەگەر ئێدی نەمانە ئیروس بکەڤە بەرخوەدانێ. رژێمەک وەکە ئا بەعسیان، ب هەموو ئاوایەکی سادیەت و کوشتن و ئیشکەنجە پێشیا هەر تشینە ل هەمبەر کەسێ کورد. خەزال ل ڤر وەک سیمبولا ژنا کورد و بەرخوەدێر ژ بال رۆماننڤێسێ ڤە هاتییە بکاربرن. شەرەفا ژنا کورد ل جەم وێ ژمرنێ گەلەک مەزنترە.

١. تایبەتمەدنیێن کەسایەتیا خەزالێ:

خەزال زەوجی و دایکا زاروویەکێ یە ب ناڤێ ئەگید. تەمەنێ وێ ژی د رۆمانێ دە نەهاتییە دیارکرن. لێ وەک پیشە، کابانیا مالێ یە. ژنەک خوەپارێزە، وەفادارە، دایکەک دلوڤانە، ژنەک ب جەسارەتە، ژبەر کو شیانێن بەرگری و خوەپارستنێ ل نک وێ هەنە، ژ بەر هندێ ژی تەجاوزێ قەبوول نا کە و سەباحی دکوژە. دیسان خوەدی خاسیەتەک دنە کو ئەو ژی ژنەک ژ خوە شەرمە و ئابرووچونێ قەبوول ناکە و کوبار و خوەراگر.

رەوشا خەزالێ ئا مەدەنی ژی د رۆمانێ دە نەهاتییە دیارکرن، ب تەنێ وەک ژنەک کورد و زیندانی د دەستێ رژێما بەعس دە دهێت دیتن. لێ بەلێ ژ رەفتار و هەلچوونا وێ ئا دەرونی، وەها دیار دبە ژ مالباتەک بەرز و ب روومەتن. ژ بەر کو رەفتارا وێ دگەل سەباحی و خوەکوشتنا وێ پایە و پێگەهێ وێ جڤاکی و رەوشتی دیاردکە. ب تایبەتی دڤێ مونولوگا وێ دە ئەڤ یەک دیار دبە دەما ل هەمبەر رەفتارا سەباحی ژ خوە رە د ئاخڤە:

"گەلو ئەڤێ روو ب داخ، پیشکی، کوتی و گەنی چ ژمن دخوازە؟"، هلمەک کوور کشاند د بنێ زکێ خوە دە و بێهنا خوە هێدی بەردا،" ئاااخ...دێ بلا نها ئەز بمرم، ئەی خوەدا دێ من ل ڤێ دەرێ بمرینە! ئەز ئیرو وەلێ هاتمە، کو هەتا ئەڤ شەکالێ کوتی، گەنی ژی خوە ل سەر سەرێ من بکە پلنگ!"[٢٩٣]

ژ ڤان هەڤوکان رەوشا وێ ئا مەدەنی دیاردبە، وەکی خێزان، کولتور، عەشیر و بنەمال. ژ بەر کو زمان، دەربرین و هزرێن مرۆڤی بەرهەمێ ژینگەهـ و پەروەردەیەک دەستنیشانکرینە. کو گەلەک جاران ژ ئاخفتن و دەربرینا رەوشا مەدەنیا مرۆڤی دیاردبە. ئەڤە ژی گرێدایی یە ب دیالێکتا جڤاکی، هەر چین و ئاستەکێ دەربرینێن خوە ئێن زمانی تایبەت هەنە. باوەرییێن وێ ئێن جڤاکی، ژی، هەلبەت باوەرییێن جڤاکا کوردی نە. وەکی پاراستنا رومەتا زەلام و خێزانا خوە. وەکی هەر ژنەکە کورد لاشێ وێ ل جەم پیروزە و ب تەنێ بەهرا زەلامێ وێ یە. ئەڤە ژی ل سەر وان بنەمایانە ئێن کو جڤاک ل سەر رێکەفتین.

٢. ئاوایێ خوەکوشتنێ:

چەک (دەمانجە):

دەمانجە چەکەکی سڤک و بچووکە، ژ بۆ خوەکوشتنێ ژ چەکێن دن ئێن گران هێسانترە، هەر وەسان بلەزترە ژی. لێ دیسان هەلبژارتنا چەکی ل جەم خوەکوژی، گرێدای دەرون و کێشە و گرفتێن وی نە. هەر وەسان جورەک دن ئێ خوەکوشتنێ ب

Kovan sindî, Bagerên Reş, r .162.

چـەکی هەیـە ژێـرە دبێـژن (سـپۆکو) (Sppuku) یـان (کـاپۆکۆ) (Kappuku) یـان (هاراکیری). ئـەو کـەس ب زک دراندنێ خـوە دکوژن.[٢٩٤] خوەکوشـتنا هوزانڤانێ کورد ئەحمەدێ نالبەند ژی ب ڤێ شێوازی ژاپوونی بوویـە. مـە بـەری نها ژی دا دیارکرن، هـەلبژارتنا هـەر جـورە چەکـەکێ یـان ماددەیـەکێ گرێدای رەوشـا وی ئـادەرونی و ئاریشەیا وی یە، "هنەک کەس فیشەکێ ل دلێ خوە ددن، هـەر چەندە دبە کو هنەک دەرمانێن دن ژی ل بەردەست هەبن، یان ل جییەکی بلند بـە. لێ فیشـەک ل جـەم وی گونجایی تره، ئانکو مرنـەک بلـەزە. بێگومـان ئـەڤ بریـار چ هێڤیێن رزگاربوونێ تێدا تونەیـە."[٢٩٥] ل گـور دیتنـا (ئەحمـەد عەیاشـی) ئـەڤ جـورە کەسـایەتییە ژ ئـالییێ سـایکولوجی ڤـە "مـرۆڤێن رکونـە و د کاروبـارێن خـوە دە یەکلانـە و دهزرکرنـێ دە ئەقلانینە. هـەر وەسـان د بیریارێ دە جدی نە. باوەریا وان ب مرنێ هەیـە و بێ کو رادەستی کەسـێ ببن. دیسـان زەلیلیێ ل ژێر دەسـتێ هەربوونـەوەرکێ رەتدکن و ب مرۆڤێن ئازا دهێن ناسکرن."[٢٩٦]

خوەکوشتنا خەزالێ ب دەمانجێ بوویە و هەلبەت فیشـەک ژی ل سینگێ خوە داییە. هەلبژارتنا وێ بۆ سینگی بریارەک یەکلاکەرە، کو ئـەو ژی مرنـەک بلـەزە و رادەسـتی دوژمنی نەبە. ژ بلی دەمانجێ خەنجەر ژی ل جەم هەبوو، لێ دەمانجـە هـەلبژارد. ئەڤە ژی هەلبژارتنـەک عەقلانییـە ل گـور لوژیکـا وێ، ژ بـەر کـو خوەکوشـتن ب خەنجـەرێ رەنگـە ل گـور دەم و هەلویسـتا وێ ب زەحمـەتتر بـوو. ژ بـەر هنـدێ ژی دەمانجـە گونجایی تر دیت ژ خەنجەرێ. زووتر دگەهە مەبەستێ:

[٢٩٤] سەعید دێرەشی، کەلهێن ئاڤا، ر. ١٤٤.
سپۆکۆ یان کاپۆکۆ شێوازەکێ خوەکوشتنێ یە ل جەم ژاپونیان، ب تایبـەتی ل چاخێ دەربهگایـەتییێ، ژاپونیـان گرنگیـەک مـەزن ددان قـەنجیا لەشـکەری، وەکـی خوەشـمێری، شـەرەفێ، خـوەراگری و پەژراندنا مرنێ و بهێن فرەهی و زیرەکی. هـەر وەسـان وان ددەمـێ ئێخسیری، رەڤ و ئێشکەنجێ دە، مـرن دهـەلبژارت و خوەدکوشـتن. بـۆ پتـر زانیاریـان ل ژێدەرێ (کـەلهێن ئاڤـا) سـەعید دێرەشـی ڤەگەرن.
[٢٩٥] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٠٣.
[٢٩٦] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

هەر د جهـ ل ئەردێ پەهن بوو، ب زەمینی رە بوو تەپینێن هەر
دو لنگێن وێ، لێ پێژنا وێ ژ پشت وان دیوارن دەرنەدکەت و
بێدەنگ د ناڤ گۆلا خوینا خوە دە گەڤزی.[٢٩٧]

رۆماننڤێس، ب رییا خەزالێ سەردەمەکێ خویناوی بۆ خواندەڤانی زیندە دکە. لایەنێ، رەوشتێ، هزری، کولتوری و رەگەزی ئێ مللەتەک داگیرکار پێش چاڤ دکە. هەر وەسان رەنگە ئارمانجا سەرەکە ژ خوەکوشتنا خەزالێ ژ بال رۆمانفێسی ڤە، نیشاندان و دیارکرنا هەلویستێ ژنا کوردە، بەرانبەر هەر ریسواکرنەکێ. میناکێن ب ڤی ئاوی د وی سەردەمی دە پر بووینە، ژ بەر هندێ ژی بوویە مژار د بەرهەمێ وی دە. ب تنی ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ ل جەم خەزالێ د رۆمانا باگەرێن رەش دە دهێت ڤەدیتن.

٢.٢. زیندان:

زیندان و زیندانکرن "کریارەکە، هەر ژ کەڤندا هەبوویە و هەر دێ هەبیت ژی، چونکو زیندانکرن شێوازەکە ژ شێوازێن سزادانێن سەرپێچی یێن یاسایێ یان کریارەکا ترساندن و ڤەچغاندنێیە ژبو دەست ب سەرداگرتن و کونترولکرنا خەلکێ. ئوو د پرانیا جاراندا رژێمێن ستەمکار و داگیرکەر و دیکتاتۆر زیندانکرن و ئەشکەنجەدانێ ژبو داردەستێ رژێمێ یان ب کێمی مینا کۆلەیان پێگرێ ب رەفتار و سیستەمێن مەدەنی و هۆڤانە یێن رژێمێ بکەن."[٢٩٨] هەر وەسان "بەندیخانە زەمینەیەک گونجایی بۆ وان گروپان، ئێن کو ل ژێر مەترسیا خوەکوشتنێ، وەکی گەنجێ نیر، نەخوەشیێن دەروونی، بێ بەهربوون ژ مافێن کومەلایەتی و تاکەکەسی. ئەوێن ژ کومەلگەهێ دوورن و هاتینە پشتگوهـ ئاڤێتن، یان ئالەدەبوون ب ماددێن هوشبەر، یان ژی هەبوونا هەولەکێ ژ بەری خوەکوشتنێ."[٢٩٩]

---

[٢٩٧] Kovan sindî, Bagerên Reş, r .169.

[٢٩٨]عارف حیتو، زیندان و ئەشکەنجەدان د رۆمانا سۆتنگەهـ دا، کۆڤارا (پەیڤ)، ژمارە (٦١)، دهۆک،٢٠١٢، ر. ٢٧.

[٢٩٩]رێکخراوی WHO، نەهشتن و رێگری لە خۆکوشتن بۆ کارمەندانی زیندان و چاکسازییەکان، و. عارف حیتو ، بەرگی ٢، چاپخانەی ماردین، هەولێر، ٢٠١٢، ر. ١١، ١٢.

رۆمانا (باگەرێن رەش)، جهێ کو بوویەر لێ د قەومن، زیندانە. ئەڤ زیندان دبە ژ بەندیخانە ئێن دن پر جودایە. وەکی ئیشکەنجخانە و فابریقایەک تاوان و کوشتنێ یە. رۆژانە ب دەهان کورد دڤێ حەبسێ دە دهێن کوشتن و ئیشکەنجەدان. (ئاشتی) کەسایەتیەک کۆ د زیندانێ دە خوەدکوژە. ژ بەر کو سبەرۆژا خوە رەش و بێ ئومێد دبینە، ل بەر چاڤێن وی رۆژانە ب دەهان کەس دهێن کوشتن و وندا دبن. ئەڤە ژی فاکتەرەک سەرەکەیە، کو ترس و بێهێڤیبوون و غەریزا تاناتوسێ د دەروونا وی دە جهـ گرتبە. هەر وەسان ژیانا زیندانێ، ژیانەک قورس و زەحمەتە، هەموو کەسێ شیانێن ڤێ جورە ژیانێ نینن، ب تایبەتی زیندانێن بەعسیان. ئاشتی د رۆمانێ دە وها دیار دبە خورتەکی تازەگەهشتی یە و شیانێن دیتنا دیمەنێن تراجیدی و هەلکێشانا وێ نەفسا تەنگ نینە. ژ خوە ب وی ئاوای نەهاتیە دیارکرن، کا گەلو سەدەمێ سەرەکی چ بووبە، خوەبکوژە. ژین و ژیارا وی ئا بهوری ژی رۆماننڤێسی نەدایە دیارکرن، هەما ژنیشکانڤە خوە ب پەنجەرێ ڤە دهلاویسە. دبە کو ژ بلێ ژین و ژیارا زیندانێ، وی بەریا هینگێ گەلەک هەولێن دی هەبووینە بۆ پروسێسا خوەکوشتنێ. یان ژی خوەدی گرێیەک سایکولوجی بوویە، زیندانێ زەمینە بێهتر بۆ هەولا وی ئا خوەکوشتنێ خوەشکرییە. ژ بەر کو زیندان، جهەک مەترسیدارە بۆ وان جورە مرۆڤان ئێن خوەدی نەخوەشیێن پسکولوگی، یان ئاریشەیەک دن ئا کومەلایەتی یان یا تاکەکەسی. ژ ئالییێ جڤاکناسی ڤە، ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ دکەڤە خوەکوشتنا ئەزوکی، کو تاک ب حەزا خوە بریارا نەمانا خوە ددە. بێگومان زیندان پالنەرەکێ هەرە ب هێزە کو ئەڤ جورە کەسایەتیە هەولا نەهێلانا خوە بدن. ب تایبەتی زیندانێن مینا ئێن بەعسیان و دوژمنێن کوردا. وەکە مە بەری نها دا دیارکرن ئاشتی ژنیشکانڤە خوە دکوژە، لێ بەلێ ب ئاوایەک پر سەرکەفتی ئەڤێ کریارێ ئەنجام ددە:

> ل داویا وێ قایشێ ببوو هاوارێن هنەک ژنان و پوورێن خوە ڤەدچرین. هنەک زلامان خوە ئاڤێتبوون ناڤتەنگا خورتەکی و بزاڤ دکرن کو گەردەنا وی ئازاد بکن. لێ وەها خویا بوو، کو وی خورتی پلانا خوە پر ب سەرکەفتی دانیبوو.[٣٠٠]

[٣٠٠] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 197.

وەها دهێت دیارکرن، کو ژ مێژ دە ئەڤ هزر د سەرێ ئاشتی دە هەبوویە، ژ بەر هندێ ژی پلانا خوە ب ئاوایەک موکم و جدی دارشتی یە. دبە ئەڤە ژی ڤەدگەرە بۆ ژیانا وی ئا ژ دەرڤەی زیندانێ، یان ژی یا پشتی زیندانێ. رۆماننڤیسی گەلەک دیمەنێن تراژیدی و خەمبار د رۆمانێ دە بەحسکرییە. د هنەک دیمەنێن رۆمانێ دە، بالندە گوشتێ مرۆڤان دخون، زیندانیان ب بلوکان بەرباران دکن، سەرێ وان ژێ دکن، دەڤ و لێڤێن وان ب هەڤرا پەرچیم دکن و ب گەرما ئوتییا کەهرەبێ دحەلینن. زاورووکان ل پێش چاڤێن دایک و باڤان دکوژن، هەر وسان دایک و باڤان ل بەر چاڤێن زاروویێن وان دکوژن. ب هەموو ئاوایەکی هوڤن و هەمی جورێن توندوتیژیێ و تاوانێ دگەل زیندانیان بکاردئینن. د سیستەم و وەلاتێن دیکتاتور دە، "ئەشکنجەدان هەڤالجێمکێ زیندانییە و زیندان هەیبەتا خوە یا ئەزەلی ژ ئەشکەنجەدانێ وەردگریت. مەرەم ژ ئەشکەنجەدانێ هەلوەشاندنا ڤین و هەلوێست و کەسایەتیا مرۆڤییە، ئانکو هەولدانەکا مجدە ژ بۆ شێواندن و هەلوەشاندنا دەروون و لەشێ مرۆڤی هەردووان."[٣٠١]

١. تایبەتمەندییێن کەسایەتیا ئاشتی:

ئاشتی خورتەکی کوردە و خورتەکێ تازەگەهشتی یە، وەکە لاوکەکێ د رۆمانێ دە دهیت دیتن:

> ئەو رەڤدەیا زلامێن ئاسایشێ ل دۆر وێ کۆما بەندەیان هات هەڤ، ناڤملێن وان دان بەر دۆقان، کوتان و ژ تەرمێ وی لاوکی دان پاش.[٣٠٢]

پیشەیا وی نەهاتییە دیارکرن، کا گەلو خوەندەڤانە، کارکەرە. خاسەیەتێن وی ئێن کەسایەتی ئەم دکارن وەها ببێژن؛ (. خورتە و نە زەوجییە، بێ ئیرادە یە، رەشبنیە و باوەری ب سبەرۆژا خوە نینە. مرۆڤەک یاخییە. هێزا بەرگریکرنێ ل جەم پاسیڤە یان نەکارایە. هەست ب بێبەهابوون و کێمبوونێ دکە). هەلبەت رۆمانڤیسی ب ئاوایە تێل و تەسەل ل سەر ژین و ژیارا وی نە ئاخفتییە. لێ ژ جورێ خوەکوشتا وی ئەڤ

---

[٣٠١] عارف حیتو، زیندان و ئەشکەنجەدان د رۆمانا سۆتنگەهـ دا، ر. ٣٣، ٣٤.
[٣٠٢] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 198.

خاسیەت دهێن زانیین. هەر وەسان رەوشا وی ئا مەدەنی و باوەرییێن وی ئێن جڤاکی ژی د رۆمانێ دە نە هاتییە بەحسکرن. ژ بەر کو ئاشتی نە کەسایەتییەک ئەکتیفە د رۆمانێ دە، پێزانین ل سەر کەسایەتیا وی ل پێش چاڤێن مە ناکەڤە.

ۆ مە دیاردبن:

٢. ئاوایێ خوەکوشتنێ:

ـ بەن (سیدارەدان):

ئاوایێ هەلبژارتنا خوەکوشتنێ، گرێدای دوو هوکارێن سەرەکەنە، ئێک؛ گرفتا وی ئا دەروونی، دووەم دەرفەت و پێدڤیات. رێژەیا هەرە زوور ئا زیندانیان کریارا خوەکوشتنێ، "ب خوە هلاویستنێ ئەنجامددن. بۆ ڤێ مەبەستێ کنجێن خوە بکار دئینن، وەکە؛ گۆرە، فانێلە، قایش، قەیتانێن پێلاڤان، کراس یان گوملەک. یان ژی چارچەڤ وخاولیێ بکاردئینن."[٣٠٣] ئاوایێ خوەکوشتنا ئاشتی ژی هەما شێوازێ زیندانیانە:

> دو دۆرخین ب هەڤ رە ڤەهاندبوون، سەرەک ب شڤەک پەنجەرەیێ یێ بلند ڤە گرێ دابوو، و سەێ دی ل دۆر هەفکا خوە گری دابوو و خوە پیدە هلاویستبوو.[٣٠٤]

ئەڤ کەسێن ڤی ئاوایێ خوەکوشتنێ هەلدبژێرن، رادەستی هێزا وی وەریسی یان بەنی دبە و ئاستەکێ بۆ وێ کریزێ یان وێ هەڤرکییێ دانە. هەر وەکە ل دویڤ تشتەکێ دگەرە و بگەهە واقعییەتا وێ، کو ب ژیانێ و هوکارێن وێ ڤە گرێدایی بن. هەست بێبەشبوونا سوز پەیوەستبوونا خێزانا خوە دکە. هەروەسان وەها دبینە، ئەو ل جەم کەسێ گرنگ نینە و هەر دیسان کەس د وی ناگەهە و دجیهانەکێ دایە پرە ژ گورگان، ژ نەخوەشی و دەردەسەریان. ب ڤێ دیتنێ رادەستی بێ هێڤیبوونێ دبن.[٣٠٥] ئاشتی ل ڤر هنەک پەیامان بۆ هاوێردورێن خوە دشینە، کو ئەو ژی رەڤە، یان بازدانە ژ ڤی کاودانێ سەخت و دژوار. خوەکوشتنا ئاشتی، رۆماننڤیسێ ب مەبەست

---

[٣٠٣] رێکخراوی WHO، نەهشتن و رێگری لە خۆکوشتن بۆ کارمەندانی زیندان و چاکسازییەکان ر. ٣٢.

[٣٠٤] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 197.

[٣٠٥] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٠٦.

بکارئینایە، ئەو ژی کوشتنا ئاشتیێ یە ل جەم ئەندامێ بەعسی و گەلێ عێراقی ل بەرانبەر گەلی کورد. کو ب چ ئاوای ئاشتی ب وان رە ناچە سەری و تم دژی ئاشتییێ نە ، چ ب ئەگەرێ جوداهیا نەژاد، زمان، مەزهەب یان ژی کولتوری بە.

٢ .٣. بیانیبوون (هاڤیبوون):

ل دەمێ کو مرۆڤ هەست ب بوونا خوە دکە و ب ئاوایەک هوشیارانە ناخێ خوە ناسدکە و ژێ ئاگەهە، هزر و هەلویست و رەفتارا خوە ناس دکە و شروڤە دکە، هینگێ ئەو پێنگاڤەکە بۆ ئاڤاکرنا کەسایەتیەک راست و دروست. لێ بەلێ بەروڤاژی گەر ئەو مرۆڤ د هوندرێ خوە دە بیانی بوو، وەک وێران و چارەنڤیسەک وندا و رەفتارا مرۆڤی مینا مرۆڤەکی کورە بوو، هینگێ هەستا بیانیبوونێ ل جەم وی مرۆڤی پەیدا دبە و ژ خوەیەتییا خوە دوور دکەڤە.[٣٠٦] بیانیبوون تێگەهەک دەرونجڤاکی و فیلوسوفی یە، هەر ژ کەڤن دە د بیاڤێ فیلوسوفیێ دە رەنگڤە دایە، هەتا بۆیە تێگینەگ گرنگ د فیلوسوفیا نوو دە ژێ، وەکە فیلوسوفیا (ئەلبێر کاموی) کو ل سەر ڤێ مژارێ پر سەکنییە.

مەبەست ژ بیانیبوونێ ئەوە، دوورکەتن و نەبوونا دەستهەلاتا ژ ئێک جیاوازبوونێ، چ دگەل زاتێ خوە یان دگەل دەورربەری خوە. دیسان نەخوەشی، دلتەنگی و شەپرزەیێ. تاک و تەنێ بوونێ. نەبوونا هیچ رامانەکێ بۆ کەتواری و ژیانێ رادگەهینە.[٣٠٧] بیانیبوون ل جەم (ئیرک فرۆم) (Erich Seligmann Fromm) (١٩٠٠- ١٩٨٠) ی ئەوە، کو مرۆڤ د ڤی دوخی دە، هەست ب خوەیاتیا خوە، سامان و شیانێن خوە ناکە. بەلکو خوە گیاندارەک بێچارە دبینە و بەلکو پالپشتیا بوونا خوە ل سەر هێزەکە دەرکی دکە.[٣٠٨]

مرۆڤێ بیانی ئەو کەسە یە، دگەل سیستەمەکێ ناگونجە، ژ بەر کو پابەندی وی سیستەمی یە، بێ وێ نکارە بێ وان پەرگالان بژی و بڤێ و نەڤێ ب وان رە بژی و د

[٣٠٦] بەهزاد حەوێزی، پەیامێک لە ئایندەوە، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، ٢٠١٠، ر. ٨٢.

[٣٠٧] نافع ئاکرەیی، نامۆ بوون و چەند نموونە لە چیرۆکی کوردی دا، کوڤارا (کاروان)، ژمارە (٥)، ١٩٨٣، ر. ٧.

[٣٠٨] أمین عبدالقادر، دوو چەمکێن هاڤیبوون یاخیبوون د هۆزانا نویخازا کوردی دا، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد ،دهۆک، ٢٠٠٥، ر. ٢٤.

وی بازنەی دە ژیانێ ببە سەر. هینگێ یەکسەر هەست ب جداهییەکێ د نێڤبەرا خوە و جڤاکی دە دکە. ب شون دە حەزا تێکلبوون و تەڤلیبوونێ نامینە و خوە کەسەک غەریب دبینە، ئێدی هەر کەسێ دووری خوە دبینە و خوە دووری هەر کەسێ دبینە.[٣٠٩] دبینە.[٣٠٩] ژ خوە "گاڤا کەسەک خوە د جڤاکەکێ دە بیانی هس بکە یان دەمێ جڤاکەک وی کەسی ژ خوە پەسەند نەکە, ژ ناڤ خوە باڤێژە دەرێ, ب تەنێ ل کونجەکی تاری بهێلە, یان ژی دەمێ ئینسان ب خوە ل خوە پاشڤاک"Reflect " ببە و خوە بیانی ببینە. ئەڤ دیاردەیا هان ژی هەلبەت ژ کێنجێن نەیێنی یێن ژینگەها جڤاکی, ئەردنیگاری, ئابۆری, سیاسی, مۆرالی, ئولی, چینایەتی, ئەتنیکی و جێوازیا زایەندی د ئافەرن."[٣١٠] هەر وەسان" ئەڤ دیاردەیە, ئانکو بیانیبوون د خوە دە هەلبەت نەخوەشیەکی دەروونی یا تاکەکەسی یە, لەورا ژی وەها کۆمەلگەهێ ڤەدگرە و دبە ئەگەرا پەیدابوونا ئازارێن دەروونی کو ژ بوو کەسەکێ یان کۆمەلگەهەکێ ب گشتی دبە ئێش و دەرد. بێگومان ئەگەر مرۆڤەک, ئانکو کەسەک د جڤاکێ دە تۆشی ڤان ئاریشەیان ببە هس دکە کو دەورووبەر هەمی بیانی نە, باوەری د ناخێ وی کەسی دە دمرە, و داویێ دبە ئەگەرا ئێشەکی هێژ گرانتر وەکە پۆسیدەی Depression و ل داویێ دبە خوەپاشڤەکشاندن ژ ژینگەها کۆمەلگەهی و سەرەنجام دکانە ببە خوەکوشتن ژی."[٣١١]

مرۆڤ دبە بیانی دەمێ کارەکی نارەوا یان وەکە شەرمەزاریەکێ ل دژ پرەنسیپ, نۆرم, زاگۆن و تیتالێن جڤاکا کو تێدە دکە و ژ نوو هەست ب خرابیا خوە بکە. یان ژی هەر کارەکی نەمرۆڤانە ل دژ سرووشت, گیاندار, وەلات, خوەدا, ئول و یان ژی ل دژ-مرۆڤایەتی و دژ-رەگەزێ خوە بکە. یان بەرووڤاژی, کەسەک ژ بێیی هەزا خوە بکەڤە بەر دارێ زۆرێ, خەدرێ, نەهەقیێ, زولمێ, ستەمکاریێ و کەسایەتیا وی/وێ بهێت شکاندن و بێروومەتکرن و ببە بەرانێ قوربان د کۆمەلگەهێ دە. ل داویێ ئەو ئاریشە ل سەر ناخێ مرۆڤی دبن بارێن گران, ب شەڤ ب رۆژ ژ بیرێ نادەرکەڤن, ڤێرا دکەڤە دەردەسەریێ و ئێدی رەئالیتەیا خوە پەسەند ناکە. "ئەڤ هەڤۆکا هان, ئانکو "بیانیبوون" دکانە ب هنەک شێوەیێن دن ژی خوویا ببە وەکە بێواتەیی یا ژیانێ,

---

[٣٠٩] غیاث الدین نقشبندی، نامۆیی، ئەدیلاید، ئوستراليا،www. Kurdishthink tank. org، ر. ٢٥. (٢٠.١٢.٢٠١٦).

[٣١٠] Kovan Sindî, Sebrî Silêvanî û Miriyema Kiçejin (Rexne), kovara (Xwenas) jimare (6) Berlîn, 2016, r. 40.

[٣١١] هەمان ژێدەر و هەمان رووپەل.

بێرامــانی, بێهێــزی, بیانیبوونــا کولتــوری, خوەدوورخســتنا جڤــاکی و پــەیــدابوونا نەهەماهەنگییێ د ناڤبەرا نفشێن کۆمەلگەهێ دە."[312]

هۆکارەکی دن ژی یێ بیانیبوونێ هەیە ئەو ژی کارێ ب پارە یە, کو ژ ئەگەرا هەژاری و دەستتەنگییێ خودان نەچار دبە کو هەمی کاران بکە. د ڤی کاوودانی دە, خودان و ب تایبەتی ژی ژن دکەڤە رۆلێن پر خراب یێن دوور ژ نرخێن سنجی و ئەخلاقی. ب روانگەیەکە فیلۆسۆفی, (کارل مارکس) ژی گرنگی و گرانیەکە پر واتەدار دخە سەر کارێ ب پارە, کو چاوا کەسەک هێزێن خوە یێن جەسەدی-دەروونی دکە قوربان ژ بوو کامرانی یان بەختەوەریا خوە, یان یا خێزانێ, یان چەند کەسێن دن, ب وێ کۆششێ ئانکو ب هێزا کاری ژیانا هن کەسێن دن ئاسودە و هێسانتر دکە و ل داوییێ دبە ئەو کەس ببە بەرانێ قوربان و هەلبەت دەرەنجام پر خەدارە.[313] بیانیبوون پالنەرەک بهێزە، کو تاک توشی دیاردەیا خوەکوشتنێ ببە، ب تایبەتی د جڤاکەکێ دە بە، جیهانا وی ئا ناڤخوەی و یا دەرەکی دگەل هەڤ نەگونجن و چ کارلێک دگەل هەڤ نەبن. ئەڤ میناک د رۆمانا (فەریادێن بورجان) دە، ب رێیا کەسایەتیەکێ ب ناڤێ (کەڤرتراش)، ب بەر چاڤێن مە دکەڤە. ئەڤ مرۆڤ د رۆمانێ دە کەسایەتییەکە ژ بیانیبوونێ پرە. ل سەر جادێ و دنیڤا باژێرێ ئامەدێ دە ل بەرچاڤێن خەلکی، خوەدکوژە، لێ خوەکوشتنا وی پر بالکێش و سەیرە:

---

[312] هەمان ژێدەرێ بەرێ, ر.٤٠.

[313] هەمان ژێدەر، ر.٤٠، ٤١.

چەمکێ بیانیبوون، د گەلەک بوارێن دەروونناسی دە دهێتە ب کاربرن و ب تایبەتی ژی (سکیزۆفرێنی). پەیڤا ئالەناتۆن,(Alienation), کو پەیڤەکی کەڤنارە د فەرهەنگا دەروونناسی یا فەرنسی و ئەنگلیزی یێن کلاسیک دە باش جهێ خوە گرتبوو. ئەڤ دهێتە وێ واتەیێ کو ئەڤ نەخوەشیا هان, د بیاڤێ دەروونی دە دکەڤە د بازنەکی تاری دە کو پر سەختە بهێ راڤەکرن یان تێگەهشتن. ژینگەها جڤاکی ژ کەسێ هنگافتی رە هندی کو دچە بیانی دبە, تەنگ دبە, هاڤی دبە, ژ بەر وێ ژی شەرەنیخێن دەروونی یێن نێڤناخ پتر دژوار دبن, خودانێ خوە دگڤێشن, دخن د ئاشۆپێن کوور دە کو ب سەختی دهێن فاهمکرن, و وەها خودان خوە د جهێ خوە دە خەریب دبینە و ژ کۆمەلگەهێ دهێتە ڤەدەرکرن. د هەمی جڤاکان دە و ب تایبەتی ژی یێن پێشکەتی یێن پیشەسازێن هەڤچەرخ دە رێژەیا سکیزۆفرێنی پترە و ب تایبەتی د ناڤ چینا هەژار ئا کارکەر یا پەرخاندی دە, ژ بەر هندێ ژی ئەو کەسێن ژ ڤێ چینا کەتی پتر تۆشی کارەساتێن دەروونی و یاخیبوونێ دبن دەمێ د جڤاکێ دە ل راستی ئاریشەیێن خێزانی, مالباتی, ئابۆری, جڤاکی و چینایەتی دهێن. بۆ پتر زانیاریان ل کوڤارا خوەناس بنیرن، ژمارە (٦) ر. ٤٠.

ل هەمبەر بورجێن دەریێ جوت, ئازاد ل فەریادەکێ جنقی, بێهنەکێ د جهێ خوە دە راوەستیا, ل سەمتا وێ فیغانێ ل وان بورجان تەماشەکر و کومەکە مەزن ئا مروڤان ل بەر دیوارێ سورێ ددیدەیاندە خویا بوو و داوییێ ئەو ژی هێدی بنک دە مەشیا. ئەو شلخا مروڤان لبەر وی تاقێ کەڤنار وەکی مێشین ل پەی بارێ دوشاڤێ وەها لدور زلامەکێ کوم بوبون, لێ تەماشەدکرن, هن پێ دکەنین و هن ژی ژێرا دگرین.[٣١٤]

رویدان ب ڤی ئاوایی دەستپێدکە و بەردەوام دبە. ل دوماهیکی ساتورێ ددە بنێ نێر ئەندامێ خوە و ژێ دکە:

وەکی چەرخێ ل دورێن خوە زڤری, کر قێرین, ژ نشکاڤە شڤێ خوە ددەستێ دە ڤەهەژاندن, داویێ دبنی رە کەزاخت و ئاڤێت بەر لنگێن رووت ێن وان قیزێن جوان.[٣١٥]

فاکتەرێن گەلەک مەزن ئێن سوسیولوجی ل پشت ڤێ رویدانێ ڤەشارتی نە. ژ ئالییێ دەوروبەری ڤە ناهێت فامکرن و ب مروڤەک دین (پەلەدین) دهێت قەلەم دان. خوە دووری هەر کەسێ دبینە و دیسان هەموو کەسێ دووری خوە دبینە. ب تایبەتی د جڤاکەک گرتی دە بە:

بیستەکێ کوخیا, سەرێ خوە هەژاند, چاڤێن ب سەر روێن وان مروڤاندە برن," روو و گوهێن وە ێن بەل وەکی ێن مەیمونکان دهێن بەر چاڤێن من," بێهنەکێ ل وێ خەلکێ تەماشەکر, دیسان کوخیا و ب وێ کوخکێ رە پەیڤ ژ دەڤێ وی دفریان,"هوون, کی نە و چ ژمن دخازن؟. ئەز نە وەکی وە دینم, هوون کەرەم بکن ژ خوە رە ل نوژداران ب پرسن, ئەگەر چاڤێن وە ژی کێم بن ژ

[٣١٤]Kovan Sindî, Feryadên Burcan, r. 208.

[٣١٥] هەمان ژێدەر، ر. ٢١٢.

خوه ره بەرچاڤکان پەیدا بکن دا کو هون دنیایێ ببینن و وندا نەبن.. ."[316]

ئەڤ مرۆڤ پر ژ مرۆڤان هێرسە و ئەوان مینا مەیمونکان سالوخ ددە. د هەمان دەم دە ئەڤ مروڤ د چاڤێن وی دە کەسانێن دینن و نە دروستن. ئەڤە ژی هینگێ ل جەم مروڤی پەیدا دبە دەما کو رەخ و دورێن مروڤی ب هەستێن مروڤی نەگەهن. هینگێ ژهەڤ ڤەقەتیانەک چێدبە و پروسێسا بیانیبوونێ ل جەم مروڤی پەیدا دبە. ئەڤ کارێکتەرەیە د وان جڤاکان دە پەیدا دبە ئەوێن ل ژێر دەستهەلاتا ئولی, فەودالی و سیاسی هاتبن چەوساندن. ئانکو جڤاکێن پاشکفەتی دبن کارگەها چێکرنا ئەڤان جورە کەسایەتیان. ژ بەر کو مروڤ دناخێ خوە دە جیهانەکە و د جیهانا کەتواری دبە جیهانەک دن و بەردەوام د جەنگەک دەروونی دەیە:

واا...ئەڤ د هەستێن مروڤ ناگەهن هەی هەوار ئەڤ چ مللەتە؟!
دڤێ مروڤ دڤێ جڤاکێ دە دین ببە هەتا ئازادیا خوە بستینە, هەتا مروڤ دین نەبە, نکانە دینان دناڤ خوە دە بکوژە.[317]

ب رێیا رەفتارێن ڤی کەسایەتی کوڤان سندی دڤێت وی هزرێ بگەهینە، کو دیناتی ئانکو شێتاتی، د نێڤ جڤاکێن پاشکەتی دە ئامرازەک باشە بۆ گەهشتنا مەبەستێ. ژ بەر کۆ دین د ڤان جورە جڤاکان دە بێ گونەهن و ناهێن سوجبار کرن. ژ بەر هندی دیناتی تاکە رێکە بۆ ژناڤبرنا دین و پیروزیان. ئانکو کەسێن دڤێن کۆ بێ سانسور و ئازادبن د ژێواری دە، دڤێت پەنایێ بۆ دیناتیێ ببن. د مێژوویا مرۆڤایەتێ دە گەلەک کەسان مفا ژ دیناتییێ دیتینە و پێ گەهشتینە ئارمانجا خوە. د ژیانێ دە کەسێن کۆ شەیدایێن ئازادیێ, ئانکو ئەو مروڤێن بندەستی و کولەتییێ قەبول ناکن, ب دوو رێکان دگەهن ئازادییێ, ئێک (دیناتی) ئا دووەمین (مرن_خوەکوشتن)ە.

ژ من بگەرن, ئەز هەو دکانم ب ڤێ گرێکا رێخێ رە بژیم, ئێدی بەسە ئەڤ ژیانا لەوتی, مرن خوەشترە, بلا دبن خوەلێدە ئازاد بم, نە دبن سیبەرا هەیڤا شالوک دە ب کولەتی بژیم.[318]

---

[316] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٠٩.

[317] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

ئـازادی پـر دژواره و خـوەدییێ خـوه پـر دئێشـینه. لەوران دڤـێ نمونـا ژوور ده، رۆمانئڤێسی دوو سیمبول ب هەڤرا هەڤبەرکرینه. ئێک (خوەلی), خوەلی د کولتورێ کوردی ده هێمایێ (بەخت رەشی, کرێتی و نەخوەشکییێ) یه. (هەیڤ) جوانترین و نازکترین (گالاکسییه), لێ بەلێ ئەو خوەلیا رەش ژ بۆ وی ژ وێ هەیڤا ل هنداڤ سەرێ وی خوەشتره. ژ بلی ڤان سەدەمان, ئەگەرێن ناڤخوەی ژی هەنه. وەکه (دوژمنکاری و خیانەت). دیسان بوویەرابڕینا نێرئەندامی، خوەدی چەند رامانه. ئێک ژ وان نەڤینا کوردان و دوژمنکاریا وان دگەل هەڤ:

دەستەک بنک کوشا خوەڤه دبر و ب دەستێ دن کێرا حوه بلند کر," هەما بلا نەبه چێتره, تەنێ جوتیارەک رەنج کێشه, بەرهەما وی ژی مینا وه من ناس ناکه و لمن بیانی یه!."[319]

ئەڤ مرۆڤ ژ گەلەک تشتان بیانی یه، لێ بیانیبوونا وی ئا هەره مەزن ئەو ب خوەیه و ژبەر هندێ ژی نێرئەندامێ خوه ژێدکه، ژ بەرکو ئەو ژ ڤێ یەکێ پوشمانه، ددیالوکەکێ ده، دەما ئەو ئازاد ل نەخوەشخانێ، وەها ژ ئازادی ره دبێژه:

هـن جـاران ئـەز پـر سـەرگەردان دبـم، ژ زەوجینـا خـوه ژی پوشمان دبم، دناخێ خوه ده گازندان ژ خوه دکم، دفکرم کو د بنی ره بکەزێخم، ئەگەر نه ژ بەر وی بایا، هەلبەت من چ جاران ژن نەدئانی، مـا مـن چ سـوود ژێ وەرگرتیه ژ دەرد و کولان پێڤەتر؟!"[320]

ژ هەڤوکێن وی دیاره، کو ژ مێژ ده هزرا برینا نێرئەندامی د سەری ده شاخ دایه، هوکارێ سەرەکه ژی بۆ بیانیبوونا کەسایەتی دبینه. ئەڤ جورێ بیانیبوونێ گەلەک جاران ل سەر ئاستێ روشنبیری و هەستا بەرزا نەتەوی چیدبه، کو دیاره ژ دەر ئەنجاما هەستا نەتەویا وی ئەڤ بیانیبوونه ل جەم پەیدابوویه و ژڤێ جورێ بینانیبوونێ ره دبێژن بیانیبوونا کەسایەتی. "د بنەرتدا هاڤیبوونا کەسایەتی ژ پەیڤا Alienatus ئا

[318] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢١٠.
[319] هەمان ژێدەر, ر. ٢٠٩.
[320] هەمان ژێدەر، ر. ١٦٤.

لاتینی هاتییه ب واتایا ژ دەستدانا کەسایەتیا خوە، کو مرۆڤێ هاڤێ هەست ب رەشبینی و چارەنڤیسەکێ رەش دکەت د وێ ژینگەها تیدا دژیت، هەمی خواست و ئومێد و ئارەزوییێن وی د سینگێ ویدا دبنە هەلامەتەکێ رەشێ سەهمێ خۆ دبینت مرۆڤەکێ بەرزە و نەشێت ل خۆ بگەریت و نەژی لوی تشتی لدویڤ دکەتە گازی."[٣٢١] فاکتەرێ سەرەکە ژی ئێ ڤێ جورە بیانیبوونێ ڤەدگەرە بۆ رەوشا دەروونی و ئاریشێن ژین و ژیارێ و رادەستی ئەڤێ هێزێ دبە، ئەڤە ژی ئەو هوکارن ئێن کو کەڤرتراش توشی ڤێ بیانیبوونێ کرین:

ئێک: هەژاری:

هەژاری رولەکێ مەزن د ژین و ژیار هەر مرۆوڤەکێ دە دگێرە و دبە ئەگەرێ ڤەبوونا دەرێ چەندین ئاریشە و ئێش و ئازاران. ژ بەر رەوشا هەژارییێ کەڤرتراش، کارێ کەڤران دکە و دتراشە، ژ بەر هندێ ژی توشی نە خوەشیەک جەستەیی دبە، کو سەدەمێ سەرکییێ ئەڤێ نە خوەشییێ ژ بەر توز و گەردێ یە، ئەو ژی نە خوەشیا سیلیکۆسیس. هەر وەکی ئەو ب خوە د نەخوەشخانەیێ ڤە وەها ڤالا نەخوەشیا خوە بۆ ئازادی دکە:

> ئەم ڤێ رەنجێ دکشینن، سیێن خوە کول دکن، کەڤران د سینگێن خوە دە کێل دکن هەتا زارۆکێن مە ب ڤێ کەدا گران، ب خوێدانا ئەنیا مە هین ببن، وەلێ ئیجار دبن هنەک مرۆڤێن دن، کو نە ئەم د وان دگەهن و نە ئەو د مە دگەهن. ئەم د مالا خوە دە ل هەڤ هاڤێ و بیانی دبن.[٣٢٢]

دوو: ئاریشێن خێزانی:

ئەگە هەژاری کەت د نێڤ خێزانەکێ دە، بێگومان ئاریشە و گرفتاری ژی پەیدادبن. ل گور ئاخفتنا کەڤرتراشی، هەڤژینا وی ب نە خوەشیەک دەرونجەستی کەتییە و ژێرە بوویە بارەکی پر گران و ئێدی ژێ بێتاقەت بوویە، وەها بەحسا هەڤژینا خوە بۆ ئازێد دکە:

---

[٣٢١] أمين عبدالقادر، دوو چەمکێن هاڤیبوون یاخیبوون د هۆزانا نویخازا کوردی دا، ر. ٣٤.

[٣٢٢] Kovan Sindî, Feryadên Burcan, r. 164.

ژ نە بەختەوەریا من، دەردەک ل مومێ ژ ی پەیدا بووبوو، هەتا نها ژی ب وی دەردی رە دژی، وەکی گامێشان واردوخە، کەس پێ رە ناگەهە، هەر گاڤێ دڤێ پارێ نین د دەڤی دە بە، داویێ پشتی خوارنێ دچە سەرشۆیێ و ل ور دهلاڤێژە. ئەز ژی ب خوە رە دین کرم و توشی نەخوەشیێن دەروونی کرم.[٣٢٣]

سێ: یاخیبوون ژ جڤاکی:

ڤەقەتیان ژ دەرهێلێ یان جڤاکێ، گەلەک سەدم هەنە، ژ وان رەتدکرنا بیروباوەرێن جڤاکی و نە ل هەڤکرنا ژیانا تاکەکەسی و ژینا کومێ، ئان کومەلایەتی. ئەڤە ژی بەری نها مە دابوو دیارکرن، ژ دەر ئەنجامێ نە ل هەڤکرنا حەز و خوەستەکێن تاکەکەسی دگەل ئێن جڤاکی ناگونجن. کەڤرتراش د ئاخافتنا خوە دە بەحسا ڤێ مژارێ ژی دکە:

تێکلیێن مە ژی ب جڤاکی رە گەلەک بەرتەنگن، لێ کەس چ تشتی ژ نێڤ مالا مرۆڤی نزانە و کەس وەکی مرۆڤی ژی خوە ناس ناکە.[٣٢٤]

چار: یاخیبوون ژ دەستهەلاتا داگیرکاری:

دەما تاک خوە بوونەوەرەک ئازاد ببینە و د وەلاتەک نە ئازاد دە، ژیانێ بدوومینە، هینگێ هەڤدژیەک مەزن چێدبە. تاک هەمی هەولان دکە خوە ئازاد بکە، لێ هێزا دەستهەلاتێ ژ هێزا وی گەلەک مەزنترە، هینگی ئێدی رهـ و ریشالێن بیانیبوونێ ل جەم پەیدا دبە. کەڤر تراش ژی، خوە د وەلاتەک نەئازد، ژ ئالییێ ناسنامێ، زمان، چاند و نەبوونا پێگەهەکێ سیاسی ئێ کوردی:

ئەز هەو دکانم ب ڤێ گرێکا رێخێ رە بژیم, ئێدی بەسە ئەڤ ژیانا لەوتی, مرن خوەشترە, بلا دبن خوەلیدە ئازاد بم, نە دبن سیبەرا هەیڤا شالوک دە ب کولەتی بژیم.[٣٢٥]

---

[٣٢٣] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٦٢.

[٣٢٤] هەمان ژێدەر، ر. ١٦٤.

[٣٢٥] هەمان ژێدەر، ر. ٢١٠.

ب هـەر ئاوایـەکێ داگیرکاری و بندەسـتیێ رەتدکـە، ژبـەر هندێ ژی خوەدکوژە و وێ ژیانێ قەبوول ناکە.

پێنچ: رەتدکرنا دەستهەلاتا ئولی:

کەڤرتراش ژ هەبوونا ئولی ژی هێرسە و ب هەموو ئاوایەکێ رەتدکە، دەمێ وەها دبێژە:

هەتا مروڤ دین نەبە, نکانە دینان دناڤ خوە دە بکوژە.[326]

ئەڤ هەڤوک فرە لایەنە، کو گەلـەک واتـەیان ب خوەڤە دگرە. هـەم لایـەنێ، سیاسـی، جڤاکی و دینی. لێ ژ بەر کو گوتارا وی، بیهتر مورکا رەخنێ پێڤە دیارە و هەر وەسان ئەم دشین بێژن رەنگە مەبەستا وی ژ کوشتنا دینا پێ ئول بە.

شەش: هەڤنەگەهاند:

کەڤرتراش خوە د جڤاکی دە، خوە کێم دبینە و وەها هس دکە کـەس ب وی ناگەهـە و ئەو ژی و ب وان ناگەهە. ژبەر هندێ ژی دەما ب ئازادی رە دئاخڤە، چ تشتا د دلێ خوە دە ناهێلە و گلەو گازنێن خوە د وێ دەمـا کورت دە هـەموویێ ژ وی رە ڤـەدبێژە و ل دوماهیێ ژی دبێژە:

ببوهرە، من سـەرێ تـە ب ڤان گوتنان رە گێژ کر، ئەز هـەما وەکی هەمبانەکە ژ گوتنان داگرتی کو ژ نوو بپەکە، وەهـا ل ڤێرە دئاخڤم و پەیڤان ب دەڤێ خوە دە درێژم.[327]

ئەڤە ژی بەلگەیەکە کو ژ جڤاکی پر ڤەقەتیایی یە و کەس گوهـداریا ئـاخفتن، ئیش و ئازارێن وی ناکە.

حەفت: یاخیبوون ژ ژینگەها روشنبیری و زانستی:

---

[326] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٠٩.

[327] هەمان ژێدەر، ر. ١٦٥.

کەڤرتراش د ئاخفتنێن خوە، تیشکێ تێخە ل سەر نەبوونا روشەنبیری و زانست و چاندێ. رەخنەک توند ل جڤاکا کوردی دگرە و سەدەمێ پاشڤەمانا کوردان هەموو بۆ نەبوونا زانست و مەعریفەتێ ڤەدگەرینە. گازنێن خوە ژی وەها دکە:

> ئەگەر مە بهایێ پەرتوەکان زانیبا، ئەز ل ڤێ دەرێ نەدکوخیام و ب دەردێن خوە رە نەدکەتم ڤان گازندان و من کەڤر ب ڤان زەندان ژ بۆ کێلێن گۆرا خوە ساز نەدکرن.[٣٢٨]

هەشت: خوەناسکرن:

خوەناسکرن یان خوەناسین، پرسەکە، پر کەڤنارە، هەرتم مرۆڤی ڤیایە بەرسڤا ڤێ پرسێ بدە و بزانە مرۆڤ چیە و ئەز کیە؟ دەما کو ئەم ل ڤێ فیلوسوفیێ دنێرن، ئەم یەکسەر بەر ب یونانا ئەنتیک ڤە دچن و فیلوسوفیا سوکراتی. هەر ژ وی هەتا فیلوسوفیا هەبونگەری ئەڤ پرس بەردەوام دهات کرن. هەر یەک هەبوون و خوەناسکرنا خوە ب تشتەکێ دبینە. هنەک ب هزرێ و هنەک ژی ب ئیرادێ. لێ یا کەڤرتراشی بێهتر مەسەلا نەتەوی و سیاسی یە. کو ئەو گلەیان دکە کو هەیا نها مللەتێ کورد خوە ناس نەکرییە و هەمی دەما کوردا ب خوە ب دەستێ خوە دیروکا خوە وێرانکریە و هاتییە سەردابرن. بەریا خوەبکوژە، د گوتارا خوە دە وەها ژ خەلکێ دەوروبەرێ خوە رە دبێژە:

> گەلو ئەز کیمە، هاها...؟. کی دزانە و کی دکانە بەرسڤا من بدە؟ ناهێ بیرا من، کەنگی ئەڤ پرسێن هان کەتنە د سەرێ من دە!. ئەڤ دو هەزار سالن ئەز ل بەرسڤا ڤان پرسان دگەرم. ئەری ئەڤ ئەزم؟. نا، ئەڤ نە ئەزم، تەنێ سیبەرەکم ژ سیبەرێن ڤان پوتێن د ڤان کۆلانان دە پیاسەیی دکن و ل پەی دابینکرنا هەزێن خوە دگەرن. ئێ...چرا دەستین تە کەتنە د ڤان بەدەنان دە؟. چما بووبوم کەڤر، د جهێ خوە دە بووبووم پۆت و بڤرێ پەلخاندنا سەرێ من ژی د دەستێ من ب خوە دە بوو؟. چما بووم کەڤرەکی هشک بێ بها و ب کسوەتێن زێرباڤ نەهاتم خەملاندن

[٣٢٨] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٦٤.

و پۆشاندن؟. دەما کەس د هەستێن تە نەگەهە، هەلبەت تو دێ دین ببی... چەوتیا مە ژ نیڤا مالا مە دەست پێدکە، مە مهرابا خوە دروست نەکریە، لەوما مەشا مە ژی لەنگە و سەرێن مە ل بەر لنگان دچن و دفرن.[329]

نەهـ: حەلاندن (ئاسمیلەسیون):

ئەڤ خالەک بهێزە کو کەڤرتراش توشی بیانیبوونێ کری، کو د ئاخفتنێن خوە دە، گەلەک بالێ دکشینە ل سەر ڤێ مژارێ. ئەو ژی مەسەلەیا بوهژینا کوردان ل باکورێ کوردستانێ دنێڤ تورکان دە. ژ بەر هندێ ژی نیرئەندامێ خوە ژێدکە، ژبەر کو ئەو وی مینا کارگەهەکێ دبینە، لێ ئەو نە خودیێ وێ کارگەهێ یە. ژبەر هندێ ژی ژێدکە :

هەما بلا نەبە چێترە، تەنێ جۆتیارەکی رەنجکێشە، بەرهەما وی ژی مینا وە، من ناس ناکە و ل من بیانی یە!.[330]

دبە کو گەلەک هوکار هەبن، کو کەڤرتراش توشی بیانبوونێ بووی، لێ ئێن سەرەکە ئەڤن. هەموو دنێڤ هەڤ دە ئالزینە و بوویە گرێ هشک و ڤەکرنا وێ پر زەحمەت کەتییە. ل گور قوتابخانا دەروونشیکاری، ئیگوی کەڤرتراشی ژ بال سوپەرئێگوی ڤە دهێت سزادان. ژ بەر کو ئەو رەتدکرنا ئینانا زاروکان دکە و ئیهانا ئیگوی دکە. هەلبەت ئەڤ هوکارێن هە ژی پالنەرەکی خورتن، کو تاک پەنایێ بۆ خوەکوشتنێ ببە، هەر وەکە سوسیولوگێ فرەنسی ئێمل دورکاهایم ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ د پەر توکا خوە ئا ب ناڤی (خوەکوشتن). ئەڤی جوری ب ناڤێ (خوەکوشتنا گێلەشوکی) (Le Suicide Anomiqu) ب ناڤ دکە. ئەو ژی دەما هەموو نورم و پەرگالێن جڤاکی ئێن سیاسی، ئابووری، کولتوری، کومەلایەتی تێک دچن. بیانیبوون ژی د جڤاکێن وەها بێسەروبەر دە، چێدبن. دیسان جڤاکێن پیشەسازی ژی ئافراندنا بیانیبوونێ یە، ژ بەر کو مرۆڤ وەکە ئامیرەکێ کاردکە و بڤێ نەڤێ ژ بۆ ژین ژیارێ دکەڤە خەباتێ. هەموو کەسێ ناسنامە و کەسایەتیا خوە ئا تایبەت هەیە،

---

[329] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٠٨، ٢٠٩.

[330] هەمان ژێدەر، ر. ٢٠٩.

کو ژ ناسنامەیا کەسێن دیتر جدایە. زەحمەتە دوو کەس د جیهانێ دە هەبن سەد ژ سەدێ ب هەموو ئاوایەکی وەکهەڤ بن. ئەڤ جدابوونە چێژێ ددە ژیانێ و تاک شانازییێ پێدکە و خوە ب کوپی و پاشکویا چ مرۆڤان نادانە. بەلێ هنەک جاران، ژ ئەنجاما فشارا ژ دەرڤە و جیاوازیا وی د گەل جیهانا هوندرین، دبە سەدەمێ ناکوکی و دژایەتیێ ل جەم تاکەکەسی. ل ڤر ناخێ مرۆڤی توشی بیانیبوونێ دبە و ژ ناسنامە و کەسایەتیا خوە دکەڤە گومان و دوودلیێ. ب چاڤەک کێم ل خوە دنێرە و باوەری ب خوە نامینە. هەست ب کێماسیێ دکە، سەربەستیا خوە ژ دەست ددە و وەها هەست پێدکە بوویە کوپیەک ژ وان کەسان. و ژ ڤێ یەکێ رە دبێژن بیانیبوونا کەسی یان خودی. هەلبەت ئەنجامێن ڤێ چەندێ ژی دخرابن و خوەکوشتن ژی گەلەک جاران دبە مەبەستا سەرکە ئا ڤان جورە مرۆڤان.

١. تایبەتمەدنییێن کەسایەتیا کەڤرتراشی:

کەڤرتراش زەلامەک کوردە و زەوجییە. تەمەنێ وی نەخویایە د رۆمانێ دە، پیشەیا وی ژی کەڤران دتراشە و ژ چینا کارکەر و هەژارانە. ژ ئالییێ جەستەیی و دەروونی ڤە نەخوەشە. بێ باوەرنامەیە، لێ ئاستێ وی ئێ روشەنبیری بلندە و مرۆڤەکێ هشیارە. نەئولدارە، نەتەوەپەروەرە. خوە د جڤاکی دە کێم دبینە و ناهێت پەژراندن. مرۆڤەک کێم ئاخفتنە، ئەڤە ژی بۆ نەبوونا گوهدێران بۆ گازن و گلەیێن وی. ئاشقێ ئازادیێ یە. رەشبینە ژ هەر تشتێ و ژ رەخ و دورێن خوە ژی یاخییە. خاسیەتەک ژ هەموویان بێهتر ل جەم وی، ئەو د هوندرێ خوە دە کەسەک بیانییە. هەر وەسان ژ باوەرییێن جڤاکی گشان یاخی و بیانییە، هەموویان رەتدکە و خوە وەک بوونەوەرەک تەنێ و تەنیایی دبینە.

١. ئاوایێ خوەکوشتنێ:

_ژێڤەکرنا ئەندامەک لەشی:

هنەک جاران شێوازێ خوەکوشتنێ راستە راست پەیوندی ب مەبەست و پەیاما خوەکوژی ڤە هەیە. بۆ نمونە کەسێن کو خوە ب ئاگری د سۆژن، ب تایبەتی ژن، پەیامەکێ بۆ کەسێن رەخ و دوور دشینن، کو لاشێ خوە یێ جوان و نازک ژ کەربێن وان دە دشەوتینن. یان ژی ب رێکا ئاگری خوە پاک دکن. یان ژی مەرەمەک نەتەوی

و شورەشگێر و سیاسی ل پشت ڤەشارتی یە، کو هنەک جاران ژن یان مێر ل سەر جادێ خوە دشەوتینن. ئان ژی ژبەر رێورسمەک نەتەوی مینا نەوروزێ خوە ب ئاگری دسوژن. ئەڤە ژی پەیامەکە بۆ کەسێن نەحەز و دوژمنان.[٣٣١] ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ ئا ب شێوەیەک ئاشکرا، ئانکو مینا تیاترویەکێ، هەلگرێن چەندین پەیامانن بۆ جڤاکی و دەستهەلاتا سیاسی. یان ژی بۆ جهی یان وی تشتێ ژێ یاخی و هێرس. ب تایبەتی خوەکوشتنا کەڤرتراشی کو پەیامەک راست و راست بۆ خەلکێ رادگەهینە. هەلبەت کەڤرتراشی دشیا ب ئاوایەک هێسانتر خوەکوشتن هەلبژارتبا، لێ بەلێ خەم، ئازار و ئێشێن وی وەها پر بوونە کو دخازە ب ئاوایەکی توند و عەزاب خوە ل سەر جادێ و ل پێش چاڤێن خەلکێ خوەبکوژە. ئەو ژی ژێڤەکرن یان برینا نێرئەندامی. وەکە دیار نێرئەندام تایبەتە ب رەگەزێ نێر ڤە و کار و ئەرکێن وی پرن، وەکی رشتنا ئاڤێ، ئەنجامدانا کریارا زایندەیی و ئامێرێ ئافراندن و پەیدابوونێ یە. لێ کەڤرتراش وەک ئامێرێ ئافراندنێ سەرەدەریێ دگەل دکە، ژ بەر کو دبە سەدەمێ بیانیبوونێ و زاروکێن وی کورد خودێ ددن و تورک مەزن دبن و هێنێ زمان، چاند و کولتورەک دن دبە. ئێدێ ئامرازێ ل هەڤ گەهشتنێ نامینە و ل بەرچاڤێن هەڤ دبن کەسێن بیانی. لەورا کەڤرتراش ژێ هێرسە و تولا خوە ژێ هلددە و ژێڤەدکە:

> وەکی چەرخێ ل دۆرێن خوە زڤری، کر ڤێرین، ژ نشکاڤە شڤێ خوە د دەستێ خوە دە ڤەهەژاند، داویێ د بنی رە کەزاخت و ئاڤێت بەر لنگێن رووت ێن وان ڤیزێن جوان.[٣٣٢]

ئەڤ جور و شێوازی خوەکوشتنێ رۆماننڤێسی ب مەبەستەک نەتەوی و شورەشگێری د رۆمانا خوە دە ئاڤاکرییە. ب تایبەت ژ ئالییێ بوهژاندن و حەلاندنا تاکێ کورد ل باکورێ کوردستانێ. ئانکو بلا مرۆڤ نەمێربە چێترە ژ هندێ ببە سەدەمێ زێدەبوونا دوژمن و پێشداچوونا زمانێ داگیرکەران. لێ ل جهەک دن ب رێکا کەڤرتراشی رۆماننڤێس داکەتییە کوراتییا جڤاکی و ئاریشەئێن جڤاکا کوردی ل

---

[٣٣١] ئاواز عەبدولا، پاڵنەرەکانی خۆسووتاندنی ژنان لە کۆمەڵگایی کوردیدا، توێژینەوەیەکی مەیدانییە لەناو شاری سلێمانیدا ئەنجامدراوە، لەبڵاوکراوەکانی یەکێتی ژنانی کوردستان، ٢٠٠٨، ل. ١٩.
[٣٣٢] Kovan Sindî, Feryadên Burcan, r. 212.

باکورێ کوردستانێ و دیمەنێ ژین و ژیارا هەژاران وێنەکرییە. هەر وەسان جڤاک، کولتور، عەقلێ کوردی رەخنەکرییە. ب تایبەت ژ ئالییێ نەتەوەی ڤە.

٢. ٤. خوەکوشتنا بێ ئاگەهـ:

د رۆمانا (فەریادێن بورجان) دە، کەسایەتیەک زەلام هەیە، بێ ئاگەهـ خوەدکوژە، هەلبەت مەبەستا وی مرن نینە، لێ بەلێ وەها خەیال و ئاشوپ دهێن بەرچاڤان و ل دویف وان خەیالان دچە و دبە ئەگەرێ مرنا وی. گەلەک جاران تاک توشی خوەکوشتنێ دبە، بێ حەز و خوەستەک، بەلکو د رەوشەکە بێ ئاگەهـ یان های ژ خوە نە خوە ب داوی دئینە. بێگومان ئەڤە ژی بۆ چەند سەدەمان ڤەدگەرن، وەکی نەخوەشییێن دەرونی، یان جەستی. یان ژی گەلەک جاران د رەوشەک نەهوشدارایە و ب ماددەییێن هوشبەر هوشا خوە ژ دەست ددە. هەر وەسان تاکەکەس ژ ئالییێ وەهم و خەیالان ڤە دهێت پالدان ژ بۆ کارەک دیارکری، تاکەکەس ل ڤر گوهـ ل هنەک دەنگان دبە کو وی تومەتباردکە، ب کریارەک شەرمین، ئان خراب، و بانگی وی دکە کو خوبکوژە و ئەڤ یەک ژی ل دەڤ کەسێن گەلەک هزران دکن و ژ ڤێ یەکێ رە دبێژن (Pathelogic).[٣٣٣]

هەر وەسان هنەک نەخوەشی ئێن دن دەروونی هەنە، کو تاکی بەرەڤ خوەکوشتنێ دبە، وەکی نەخوەشیا سایکۆسیس (Psychosis). سایکۆسیس نەخوەشیەک دەروونی یە، هەست و سوز و وژدانا مرۆڤی دگەل بوویەرێن ژ دەرڤە ناگونجن و هەروەسان هەماهەنگیێ ناکن. دیسان کەسێن سایکۆسیس کەسانێن نەواقعی و خەیالی نە. هەر وەسان ئەگەر هەیە خوەبکوژن، ب تایبەتی ئەگەر بابەتێ بیروکەیا سایکوسیسێ، هەبوون، خوداوەند، رۆژا قیامەتێ بە. یان ژی بابەتێن وڕینە و هیراتییێ ببیهزە یان ببینە و پەیوەندی ب دەنگێ فریشتە و شەیتانی ڤە هەبە. نەخوەش وەها هەستپێدکە ئەڤان تشتان دبینە یان ب رێیا جەستەیی هەستپێدکە. ئەڤ حالەتە دەملدەست مرۆڤی توشی خوف و ترسێ دکە. ئەڤ حالەت دکارە دومدرێژبە ب تایبەتی ئەگەر د حالەتێ سکیزوفرینیا دە بە.[٣٣٤]

---

[٣٣٣] قاسم حسين صالح، علم النفس الشواز والاضرابات العقلية و النفسية ،ر. ٣٨٠

[٣٣٤] ئەحمەد عیاش، خۆکوشتن، ر. ١٥١، ١٥٢.

ئەڤ کەسایەتییێ ئەم بەحس دکن، د رۆمانێ دە بێ ناڤە، لێ ئەم دکارن وی ب ناڤێ هەڤژینا وی (زینێ) ناڤ بکن و ژێرە ببێژن (زەلامێ زینێ). ئەڤ مرۆڤ هەڤژینا خوە زینێ ل سەر جادێ ل پیش چاڤێن خەلکێ دکوژە. ئەڤ مێرک پشتی ژنا خوە دکوژە، ژ بال خەلکێ ڤە دهێت دورپێچکرن و مللەت هێرشی وی دکن، لێ ئەو د جادەیێن ئامەدێ دە باز ددە و خوە ژ مللەتی ڤەدشێرە. ل دوماهییێ دچە مزگەفتەکێ ڤە و خەلک ل دویف دبەزن، ئێدی نەچار دبە خوە د منارەیا مزگەفتێ ڤە ڤەدشێرە. لێ خەلک رەخ و دوورێن وی دورپێچ دکن. دوماهییێ نەچار دبە خوە رزگاربکە و خوە ژ منارا مزگەفتێ دهاڤێژە، لێ بەلێ هاڤێتنا وی نە ب مرەما خوەکوشتنێ یان مرنێ بوو، بەلکو هنەک خەیال و دەنگێن ئاشوپی دچن گوهێن وی، کو ئەو ژی دەنگێ فریشتە (جبریلی) یە:

> گاڤا وەها ژ وێ بلنداهییێ ل ژێر ل ئەردێ نیری، سەرێ وی زڤری، گێژ بوو، جیهان ل بەر چاڤان تاری بوو، هەر دوو دەستێن خوە بەر ب ژۆر بلند کرن و گۆت، "ئەل_فاتیحە!".
>
> "نەترسە، خوە بئاڤێژە، ئەز دێ تە ڤەگرم، ئەز جبریلم، فریشتێ ئەرد و ئاسمێن،" ب ڤان پەیڤان رە دەنگەکی مینا پەیامەکە ئاسیمانی د گوهان دە بانگ دا.
>
> "ئاهـ...جبریل، ئەو د هاوارا من هات!."[٣٣٥]

دەما کو ڤی دەنگی دبیهزە، ئێدهی باوەری ل جەم پەیدادبە، کو جبریل ل پەنایا وی هاتییە، لەوران ژ بەری ئەو خورتە بگەهنە وی و وی دەستەسەربکن، خوە ژ پەنجەرەیا منارێ دهاڤێژە:

> ئەو کوژەر ژی چوو سەر لێڤا پەنجەرەیێ، ژ بەری کو ئەو خۆرت بگهنێ، خوە تێ دە ئاڤێت خوارێ، قێرینەک کشاند و ژ

[٣٣٥] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ڕ. ١٢٣.

> ژۆر ده ب وێ جادەیێ ڤه وەکی هەژیرەکه گەهشتی پەهن بوو و پێلەکه خوینێ ژ بن سەرێ وی هەرکی و ئەو جاده سۆر کرن.[٣٣٦]

خوەکوشتنا ڤی کەسایەتی، ئەم دکارن پشبەستنێ ب دوو هوکارێن سەرکه ببەستن؛ یەک ژبەر باندورا خەلکی وترس ژ جڤاکی، کو رادەست نەبه. دووەم؛ باوەری و دیڤچوونا دەنگێن ئاشوپی و خەیالی. لێ خوەکوشتنا ڤی مرۆڤی بیهتر خزمەتا دیارکرنا بوویەرەک جڤاکی دکه، کو ئەو ژی مژارا دلپیسیێ یه. هەر وەسان رۆماننڤیسی مەرەمەک نەپەنی ژ خوەکوشتنا ڤی کەسایەتی هەیه، بەلکو هنەک مەرەمێن ئیدولوژی و سیمبولیک ب رێیا خوەکوشتنا ڤی مرۆڤی بۆ وەرگری رادگەهینه. وەکه، مناره، فریشته. کو دوو سیبولێن ئولا ئیسلامێ نه. ئەڤه ژی رەخنەیەکه بۆ کەسێن دیندار و موسلمان ژ بال رۆماننڤیسی ڤه. لێ بەلێ دهێت دیارکرن، کو ڤی مرۆڤی حەزا مرن و خوەکوشتنێ نەبوویه. بەلکو بێ ئاگەهـ بوویه ژ مرنێ و د هزرا وی ده، جبریل دێ وی رزگاربکه و ژ مرنێ خلاس بکه. لێ بەرووڤاژری، بۆ سەدەمێ مرنا وی.

١. تایبەتمەدنیێن کەسایەتیا زەلامێ زینێ:

ئەڤ کەسایەتییه زەجییه. تەمەنێ وی نەدیاره د رۆمانی ده. دیسان پیشەیا وی ژی نەدیاره. یەک ژ خاسیەتێن وی موسلمانەک توندرەوه. دەما زینێ دکوژه، وەها ژ خەلکێ ره دبێژه:

> چ کەسێ خوه تێکلی من بکه، ئەز دێ وەکی ڤێ کافرێ لێ بکم، ئێ بەرەڤانییێ ژێ بکه ئەو ب خوه ژی کافره و دێ خوەدێ لانەتان لێ ببارینه. ئەز فەرمانێن ئەلاهێ مەزن ب جی تینم و داخوازکارێ قەنجیێ مه.[٣٣٧]

_ نەخوەشیا دلپیسی و گومانێ هەیه و خوەدی گیانەکێ تولڤەکرن و کوشتنێ یه. کەسەک دورووییی یه. هەڤژینا وی نهێنیێن وی پەنی دکه و بانگی خەلکێ دکه و و ژوان ره وەها بەحسا مێرێ خوه دکه:

---

[٣٣٦] هەمان ژێدەربەرێ، ڕ. ١٢٣.

[٣٣٧] هەمان ژێدەر، ڕ. ١١٨.

مرۆڤەکی دوروو یە دوروو.[338]

هەر وەسان زەلامەک توند و زوو هەلچوون ل جەم پەیدا دبە. ژ بەر هندێ ژی هەما ل سەر جادێ هەڤژینا خوە ل پێش چاڤێن خەلکێ دکوژە. یەک ژ خاسیەتێن کەسایەتیا وی ئا گرنگ دیتنا ژنێ یە ب چاڤەک کێم. ئەو ژنێ مینا ئەندامەک لەشی ب تەنێ بۆ دابینکرنا حەز و ئارەزوێن مێران باشە. ئەڤ خاسیەتە ژ بال دووکەسان ڤە دديالوکەکێ دە بەحسا وی مرۆڤی دکن:

وی تەنێ مەهینین بێ ئەزمان، ب لخاب ێن ب هەڤسار دڤێن، دا هەما بەس لێ سوار ببە و هەزێن خوە پێ دابین بکە و بگەهە قوناغێ.[339]

_ د باوەرییێن خوە ئێن جڤاکی دە، زەلامەک نێرسالارە و ژن ل جەم وی دڤێت ل بن فەرمانا مێردە بە:

دڤێ ژن تەنێ دبن فەرمانێن مێران دە بن.[340]

_ هەر وەسان ژنێ وەک ئابروچوونا مێر دبینە، هەر وەکی ئەو بخوە وەها دبێژە:

چ کەس نکانە سەرێ مێر بچەمینە ژ ژنێ پێڤەتر، هوون تەنێ ژ بۆ شەرمزارکرن و روورەشکرنێن مێران باشن.[341]

ئەڤە ژی دیاردەیەک و کەفنەشوپیەکە، ژ کولتورێن دەوروبەر کەتیە د نێڤ کولتورا کوردان دە. دیسان مرۆوڤەک، پر ب رەوشت و پەرگالێن جڤاکی ڤە گرێدایە و ژ هزر و فکرا تاکایەتیێ ڤالایە، هەموو بزاڤا وی ئەوە دناڤ جڤاکی دە فهێت نەبە. دەما زینێ دبینە وەها ژێرە دبێژە:

---

[338] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١١٤.

[339] هەمان ژێدەر, ر. ١١٩.

[340] هەمان ژێدەر، ر.١١٦.

[341] هەمان ژێدەر، ر. ١١٥.

هەی دێل کەچا دیلێ، ئەڤ چەند رۆژن ئەز ل تە دگەرم، تە ئەز د ناڤ ڤێ جڤاکێ دە شەرمزار کرم، تە سەرێ من شۆر کر و ئێدی چاڤێن من ل بەر خوەدێ و بەنیان ژی نارابن.[٣٤٢]

٢. ئاوایێ خوەکوشتنێ:

_ خوەهاڤێتن ژ جیێ بلند:

هنەک کەس هەنە خۆ ژ جهێن بەرز و بلند دهاڤێژن. ئەڤ جورە مرۆوڤە هەرتم ئارەزویا رزگاربوونا وان ژ بەند و ئارێشێن جڤاکی، ئابووری و پیشەیی و دەروونێ قورتال ببن. خوەهاڤێتن ژ جییەکی بلند جەستەیێ وان هەست ب ئازادیێ دکە، ئەگەر بیستەک ژی بە. وەها هەست دکن فشار ل سەر وان نەمایە، ب رێیا فڕینێ ل هەوا ئارووزیا دوو باسکان دکن، کو ژ وێ ئاریشێ و گرفتێ رزگاربن. ب رێیا فڕینێ ئەو هەست پێدکن کو سەربەخوەنە و ب چ بەرپرسیاریا پابەند نینن و رادەستی چ فەرمانا نابن. بەلکو چێژەکێ ژ وێ چەندێ دبینن، کو رۆژەکێ د زاروکینا خوە وەها دخوەست د گەل بالندەیان بفرە و ژ خەم ژانێن ژیانێ رزگاربە. ئەڤ جورێن مرۆڤان پڕ یاخینە و وێنەیێ لاشی ل جەم وان خوەدی بایەخە، دەما کو ڤێ رەفتارێ دکن، هینگێ لاشێ خوە ژکەربان دە رادەستی شکاندن و هەرشاندێ دکە و تولا خوە ژ وان مرۆڤان ڤەدکە ئێن کو ئەو دئێشاند و ریسوادکر.[٣٤٣]

دەما کو ئەم ل زەلامێ زینێ دنێرن، هنەکێ ژ ڤان سالوخەتان دوورە، بەلکو نەچار بوویە خوە ل وێ دەرێ ڤەشارتییە. پشتی کو گوهـ ل هنەک دەنگێن ئاشوپی دبە، کو د باوەرا وی دە جبرائیل ل دویف گازیا وی و هاوارا وی هاتییە، یەکسەر خوە ژ وێ بلنداهیا منارا مزگەفتێ دهاڤێژە و یەکسەر ب ئەردی رە پەهن دبە و دمرە.

---

[٣٤٢] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١١٥.

[٣٤٣] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٠١، ١٠٢.

٢. ٥. خوەکوشتن وەک سزادان:

ئەو کەسایەتییێن خوە ب رێیا سزادانێ خوەدکۆژن ئەڤێن ل خوارێنە:

٢. ٥. ١. وندا:

د رۆمانا (باگەرێن رەش) دە، کارێکتەرەک ب ناڤێ (وندا)، د زیندانێ دە، ب رێیا خوەکوشتنێ خوە سزادکە. پشتی کو دکەڤە زیندانێ، سوپەر ئێگویێ یێ وی ئێگوی ددە دادگەهکرن و پوشمانکرن. گاڤا کو وژدان و سوپەر ئێگو ئەکتیف بوون و ب سەر لایەنێن دن زالبوون. ئێدێ ئێگو ژ بال سوپەرئێگوی ڤە دهێت ئیشاندن و دادگەهکرن. ب تایبەتی ل جەم وان کەسان ئەڤ پروسێس دیاردبە ئێن کو کوشتن، خیانەت، بێبەختی و هەرکارەک نەرەوا ل جەم سوپەرئێگوی ئەنجام ددن. ژ بەر کو مەلبەندێ هەموو لایەنێن بلندێن رەوشتی، بهایێن کومەلایەتی و ئولی نە، بەروڤاژی ئەو_ ID کو فشارێ تێخە سەر ئەز_ Ego ی. دیسان ل ژێر پرەنسیپێن سزادانێ کاردکە. سوپەرئێگو مینا پارەیەک دوو روو دهێت شبهاندن، روویەک وژدانە وroویێ دن ئەز_ێ ئایدیالە. ئەڤە ژی ب سروشتێ سزادانێ بەندە، کو ئاراستەی زاروکی دکە. ویژدان ل سەر بنەمایێ رەفتارەک خراب کو زارویی پێ سزابدە دروست دبە. و ئەز_ێ ئایدیال ل سەر کارێ باش کو ژ هەژی خەلاتکرنێ دروست دبە.[٣٤٤]

ژبەر ناکوکیێن خێزانی، هەر وەسان هەرفاندنا بنەمایێن خێزانی، مرۆڤ هن جاران هێز و رەسەنایەتیا خوە ژ دەست ددە. ب تایبەتی نەبوونا پێگەهەکی پەروەردەیی و رەوشتی و سیستەمەک چاک ئێ سیاسی. وندا ژی د خێزانەک بەرەدایی دە دژی، دایک و باڤێ وی د مال دە خوەدی ناکوکی و ئاریشەنە، ژ بەر هندێ ژی باندوورەک نەرێنی و ئەنتی کەسایەتی و ئارەزووپەرێس ل سەر کەسایەتیا وی چێدبە. ئەو ب خوە دانپیدانێ ب ڤێ چەندێ دکە، دەما کو سەرهاتیا خوە و ژین ژیارا خوە یا سەردەما زارکینیێ بۆ زیندانیان دبێژە:

> بابێ من چ کار نە دکرن، لەورا هەر دەم د ناڤبەرا وی، و دایکا من دە شەرە دەڤ بوو و هەسکو و دیگ د هەڤ وەر دکرن.

---

[٣٤٤] قاسم حسێن، مرۆڤ لە ڕوانگەی فرۆیدەوە، و. عەبدولموتەلیب عەبدولا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل. ٥٦.

هەتا مە پارییەک نێن دخوار یەک د دفنێن مە دە دهات دەر. ژ بەر وان گازندان دایکا من ناڤێ بابێ من کربوو...؟!"، هەناسەک کوور کشاند و هلما خوە بەردا، ئەرێ ناڤێ وی کربوو،"گوومریش"، ههە..."، ب خەمباری ب خوە رە ڤەگرنژی."[٣٤٥]

د ڤان رستان دە دهێت دیارکرن، کو هەموو خوەستکێن وندای ژ بەر رەوشا ئابووری و هەژاری هاتینە تەپەسەرکرن و ل دەلیڤە و جییەکە دن دگەرە کو وان حەزان جێبەجێبکە. لەوران هەر د تەمەنەک بچووک دە، دەست ژ خاندنێ بەردده و دبە جهێ مفاوەرگرتنێ بۆ کەسێن بەرانبەر و دبە مرۆوڤەک سێکسوال و ئانکو (هەڤزاینده). هەر وەکە ئەو بخوە بەحس دکە:

پتشی من دەست ژ خوەندنێ بەردا، هن رێێن دن ل پێشیا من ڤەبوون و هێدی ئەز بەر ب کارێن بەدرەوشت ڤە دچووم. رۆژەکێ من دزییەک کر، لێ دنیا هەموو ب من هەسیان، ئەز ژی نەچار بووم کو خوە د کاڤلێ خانییەکێ دە ڤەشێرم و خوە ل بەر چاڤێن وان نەپەنی بکم.[٣٤٦]

یەکەم کار، وندا فێری دزیان دبە. لێ ئەڤ دزییە هن دەرێێن دن ل پیشبەری وی ڤەدکن، کو پشتی خوە د وی کاڤلێ خانی دە ڤەدشیرە، دوو زەلامێن ئاسایشێ وی دبینن و ب وێ حێجەتی کریارا سێکسی دگەل وی دکن:

وان زلامان ئەز برم د ژۆرەکێ ژ وان ڤە، ئەو دەستمال، و کنجێن ژنان و زاروکان ێن دزیێ هەموو ژمن ستاندن و یەکی ژوان گوت، "ئەگەر تو ب مە رە کار بکی، ئەم دێ تە سەربەست بکن، لێ گەر ب مە رە کار نەکی، ئەم دێ تە بدن دادگەهێ، دێ بکەڤی د زیندانان دە و دێ دۆزا تە پر ئالوز ببە". یێ دی هەما ژ رێڤە دەستێ خوە ب سەر پشتا من دە بر، ئەز دام بەر سینگا خوە، ماچ کرم، پاشی زڤراندم، سەرێ من چەماند ژێر، ژ نشکێ

[٣٤٥] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 192.

[٣٤٦] هەمان ژێدەر، ر. ١٩٣.

ڤه من هەو دیت کەماخێن من یێن رووس وێن د دەستان دە، وەها ژ پێیان ڤە، ژ پشت ڤە ئەز ئیشاندم، خوه ب من نەرم کر، جانێ خوه رەهەت کر و هەزێن خوه تێر کرن. هەلبەت یی دی ژی وەها دۆرا خوه کر.[٣٤٧]

ب ڤی ئاوای وندا دگەهە کاروانێ حەز و خوەستەکێن خوە، ژ بەر کو پشتی ڤێ کریارێ ئەو هەر دوو زەلام ل پەی دگەرن و ب خوە رە دگێرێنن و خوارن و حەزێن وی دابین دکن:

ئەو هەر دوو زلام ژ من ڤەنەدبوون، هەر گاڤ ل پەی من دگەریان، خوارنێن خوەش ژ من رە دکرین، و ب خوە رە دگەراندم و هەلبەت ئێدی ئەز بووم یەک ژوان.[٣٤٨]

وندا ئێدی دبە کورێ جادەیان و دبە پەیرەوداریێ ئاسایشا بەعسیان و چ رێگری و بەربەست د رێیا غەریزەیێن وی دە نامینە، رەگەزێ خوە ئێ کوردایەتییێ ژ دەست ددە و دناڤ عەرەبان دە ئاسیمیلە دبە، ئەڤە ژی دەرئەنجامێ پەروەردەک چەوتە و بەرێ کەشتیا ژیانا وی کەت کەنارەک دن. پشتی کو ب ئەرکەکێ ژ بال ئاسایشێ ڤە دهێن راسپاردن، داکو کریارەک سیخوریێ د ناڤ پیشمەرگەیان دە ئەنجام بدە، وندا و هەڤالەکێ وی دهێن هەلبژاردن و بۆ ڤێ کریارێ، هەر وەکە ئەو ب خوە وەها بەحسێ ڤێ رویدانێ دکە:

رۆژەکێ ژ بەری سالەکێ ئەز و هەڤالەکی خوە ژ بوو ئەنجامدانا کارەک تایبەت و جڤاندنا پێزانینا ل سەر بزاڤێن پیشمەرگەیان چووبوون دەڤەرا گەرمیان، ژ وێ دەرێ ژی ئەم ب سولەیمانیێ ڤە کەتن رێ، لێ د رێ دە ئەم کەتن بۆسەیەک پیشمەرگەیان، و ل وێ دەرێ هەڤالێن من گرت و نزانم ژ بەر چی ئەز ژی ئازاد کرم و بەردام. هندی من داخواز

---

[٣٤٧] هەمان ژیدەرێ بەرێ, ر. ١٩٣.

[٣٤٨] هەمان ژێدە، ر. ١٩٤.

ژێ کر کو من سەربەست نەکن ژی، لێ داویێ هەر ئەز ئازاد کرم و بەردام.[٣٤٩]

ئەڤ هەلویستا پێشمەرگەیان و هەستا نەتەوایەتی، وی ژ گشت کار و کریارێن وی و خزمەتا دوژمنان پوشمان دکە. ئێدی خوە مرۆڤەک خاین، بەدبەخت، بێ رەوشت و تەوانبار دبینە. ژ بەر هندێ ژی دگەلەک جهان دە، وەها هەست پێدکە کو ب درەنگ ب خوە حەسیایە وەکی ڤێ نمونی:

ئەز درەنگ ب خوە هەسیام.[٣٥٠]

وندا هەست ب گونەهەک مەزن دکە، ل هەمبەر وان رەفتار و کریاران. لێ بەلێ کەسێن کو بەرێ وندای داین ڤێ قەدەرێ، خێزان و سیتەما جڤاکێ عێراقی بوویە. کو ئەڤە ژی بەلگەداریێ ل سەر چاوانیا پەروەردەیا زاروکان د جڤاکا عێراقی دە ددە دیارکرن و تاوان، کوشتن، دزی و هەر دیاردەیەک نەشرین بۆ ژینگەها جڤاکی دژڤرە، ب تایبەت ژ ینگەها خێزانی و ئابووری. کو ئەڤێ یەکێ باندوورەک مەزن ل سەر قەدەرا هەرتاکەکێ عێراقی ڤە هەیە. کو پرانیا وان ژ بەر مایکێن پەروەردەکە چەوتن، ژ بەر هندێ ژی، تیرور، کوشتن، تاوان، گەندەلی و هتد... د نێڤ کوملگەهێ دە دیاردەنە. ئەڤ پوشمانیا واندای د بەر ئەگەرێ هندێ خوە مینا دووپشکەک بێ روومەت دپەژرینە و وەها دبێژە:

ڤێجار نها ئەز ژ دوڤپشکان ژی بێرومەترم. ئەز وێ د ڤێ تەنگاسییێ ژی دە و هێژ من خوە نە کوشتیە. بەلێ ئەز دێ هەر رۆژەکێ روویێ خوە یێ رەش ب خوەکوشتنێ سپی بکم.[٣٥١]

وندا ب ڤی ئاوای کەتییە ژێر سزادانا وژدان و ئیشکەنجەیا دەروونی. سوپەرئێگو ئێ وی ئێگوی ددە دادگەهکرن و ئیشاندن، ب تایبەتی لایەنێ وژدانێ، فرویدی سوپەرئێگو دابەشی دوولایەنان کرییە، یەک؛ ئەزێ ئایدیال و دووەم؛ وژدان. هەبوونا وژدانێ ل جەم کەسەکێ مرۆڤ دکارە ب هێسانی ب سەلمینە، دەما کو کارەکێ بکە و

[٣٤٩] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٩٦.
[٣٥٠،٣٥٠] هەمان ژێدەر, ر. ١٩٦.
[٣٥١] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

د هەمان دەم دە ئەو کار دگەل پیڤەرێن وی نەگونجە و هەڤ نەگرە. دەملدەست ئەو کەسە هەست ب گونەهـ ئەشکەنجا دەروونی دکە و ژ خوە رە دبێژە: ئەگەر نە وەها با یان ئەو نەبا، من ئەو نەدکر. ئانکو وژدان وێ رامانێ ددە کو تاکەکەس بکاربە خودێ خوە پێ جەزابکە.[٣٥٢]

ئەڤ جەزاکرن و تولهلدانە هەموو ژ ئەنجامێ وان رەفتارێن وندای نە. دەما دگەل ئاسایشا بەعسیان و کارکرن دژی نەتەوەیا خوە، ژ بەر هندێ ژی ل جهەکێ ئاماژەیەکێ ددە هەستا خوە ئا نەتەوی:

هۆشێن من ب ئەورێن پەشیمان رە دفرن، مرۆڤ پر دئێشە دەما پشتا خوە ددە خاکا خوە، لێ پر گیان ئارم دبە دەما بارێ وێ ددە پشتا خوە.[٣٥٣]

ئێدی وندا خوە تاکەک جودا ژ تاکێ عەرەب دبینە و هەستا وی ئا نەتەوی دژواربوویە و ژ بەر هندی ژی پشتی چەند رۆژان وندا خوە سزادکە و خوە د زیندانێ دە دکوژە:

ل گوشەیەک وێ دۆزەخێ ژ نشکێ ڤە پەردەیا شانۆیەک نوو هات ڤەدان، بوو گەنگێش و شلۆخ و هاوار. کۆمەک زلامان ل خورتەکی جڤیابوون، ل دۆر ببوون کۆتان و ببوون بینەرێن کەڤالەک نوودیتی. دیسان ترسەک بی هەمپا کەت د لاشێن وان دە، رەنگێن وان ێن پەتخی بیهتر سپی ببوون، وەک مرییێن ژ گۆران رابووین وەها هشک بوون و لاشێن وان جەمدین. وی خۆرتی تەلیشەک شوشەیی پەیدا کربوو، سینگا خوە پێ کەلاشت بوون و دەڤێ وێ ژێهەل خستیوو ژێرچەنا خوە. هیژ ژ پیان ڤە بوو و وەکە خێوەکێ د جهێ خوە دە سۆر دکر. هەر دو دەستین خوە بلند کربوون و ژ بنێ پیان دکر قیر،" ئێدی بەسە...بمرە ئەڤ هۆڤتی، ئەگەر مرۆڤایەتی وەها بە بلا نەبە و بلا سەد لەئنەت لێ

[٣٥٢] سابیر بەکر بۆکانی, تاوانبار و سزا, دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم, سلێمانی, ٢٠٠٢، ر.٦٦.
[٣٥٣] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 196, 197.

بن. ما ئەڤ ژیانە...؟". دەڤێ وی ب ڤان پەیڤان رە بەش ببوو، وەها دکر قیر و بانگین. داویێ د بن وان برینێن کوژەک دە، ب سەر سینگا خوە دە کەت ئەردێ، و مینا دوو مژانەیان بو تەپرەپا هەر دوو لنگێن وی ب ئەردێ رە.[٣٥٤]

ب ڤێ خوەکوشتنا ب ئازار ژیانا خوە ب داوی دئینە و خوە جەزادکە. ژ ئالییێ جڤاکناسی ڤە، ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ، ل گور بۆ چوونا دورکهایمی دکەڤە جورێ خوەکوشتنا ئەزوکی. دورکهایم سەدەمێ سەرەکە ئا ڤێ جورە خوەکوشتنێ بۆ نەبوونا پەیوندیا تاکی ب جڤاکی ڤە یان ب گروپەک دەستنیشاکری ڤە گرێدده و ئەڤ ژی دبە ئەگەرێ نەبوونا دەستهەلاتا گروپەکێ ل سەر وی تاکی. ئەڤ هەموو فاکتەرە دبە سەدەمێن دلتەنگی و نە ئارامیا وی د وێ دورهێلێ دە و د ئەنجام دە، ئەو تاک توشی شکەستن و نەخوەشییێن دەرونی ئێن زیانبەخش دبە و بەرەڤ خوەکوشتنێ ڤە دچە. بەریا وندا خوەبکوژە وەها بەحسا پەیوەندیا د نێڤبەرا خوە و جڤاکی دە دکە:

هەموو ژ من درەڤن و کەس نەوێرە خوە نێزیکی من بکە. چ ژ هندێ نەخوەشتر نینە گەر مرۆڤ بوو جهێ بێباوەرییێ، ئەو ژی وەکی گونەهکارییەکێ یە.[٣٥٥]

ل ڤر جڤاک و دەورووبەر وندای ب رەنگەکێ ناسکرییە ژبەر هندێ ژی کەس تێکلییێ پێرە ناکە و باوەرییێ پێ نائینە. هەلبەت ئەنجام ژی خرابن و ل داویێ ژی دبە خوەکوشتن. کەسێن مینا وندای د سەردەما بەعسیان دە د جڤاکا کوردی دە پرن. ئەڤە ژی دیارکرنا روویەکێ راست و دروست ئا بەدبەختی و خیانەتا کوردا ب نەتەوەیا وان رە. لێ هەموو کەس ب ڤێ خیانەتێ پوشمان نەبووینە و دیسان ژی هەموو کەس پێ شاد ژی نەبووینە. مەرەم ژ خوەکوشتنا وی پەیامەکە، کو رۆمانڤێس رادگەهینە، کەسێن کو خیانەتێ ل نەتەوا خوەدکن، جەزایێ وان خوەکوشتنە و دڤێن نەمینە. لێ دیسان ل دوور مژارەک گرنگ زڤرییە ئەو ژی چاوانیا پەروەردەکرنا زارووکان د مال دە. ئانکو هەتا کو رەهەندێ خیانەتی ژ خیزانێ دەستپێدکە. خیزانین باش و خوەدی

[٣٥٤] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٤٩.
[٣٥٥] هەمان ژێدەر، ر. ١٩٥.

پێگەهێن رەوشتی دکارن زارووکێن باش پەروەردە بکن، لێ ئێن هەرفتی و بێ پەرگال، دبن سەدەمێ پەیدابوونا ڤان جورە کەسایەتیان.

١. تایبەتمەدنیێن کەسایەتیا وندای:

وندا گەنجەکێ کوردە. تەمەنێ وی دنێڤبەرا ٢٠_٢١ سالییێ دە یە. رۆماننڤێس ب خوە ئاماژێ ب تەمەنێ وی دکە:

> ئەو گەنجە یەکی رەشتوزی بوو، بەلکو د تەمەنێ بیست، بیستوویەکان دە بوو.[٣٥٦]

هەلبەت کارێکتەریا وی دهێت گهورین، ل پێشیێ ب ئاسایشا حکومەتا سەدامێ رە کاردکر، ب شوندە ب تومەتا خیانەتێ ژ بال حوکمەتا بەعسیان ڤە دهێت سوجبارکرن و زیندانکرن. رەوشا وی ئا مەدەنی، وەها دهێت دیارکرن: (خێزانەک هەلوەشاندی. بێ باوەرنامەیە. ژ چینەک هەژار و بێ ئاست).

باوەرییێن وی ئێن جڤاکی تونەنە، هەر د تەمەنەک بچووک دە، دبە کورێ جادەیان و ل پەی حەز و ئارەزوێن خوە دکەڤە.

خاسیەتێن کەسایەتیا وندای، ب دوو ئاوایان ل پێش چاڤێن مە دکەڤە، یەک ژ بەری کو هەست پوشیمانیێ بکە، دوو؛ پشتی کو پوشمان دبە.

١.١. ژبەری پوشمانیێ:

_ زگوردە.

_دزیکەرە.

_ هەڤزایندەیە، هوموسیکشوال.

_ خاین، دژوەلات.

_بێبەخت.

---

[٣٥٦] هەمان ژیدەرێ بەرێ، ر. ١٩١.

_ سیخور.

_تاوانبار.

٢.١. پشتی پوشمانییێ:

_زگورده.

_وەلات پارێز.

_هومانیست، خودان وژدان.

_مرۆڤەک بیانی (هاڤی).

_مرۆڤەک رەوشەنهزر، ئەڤ یەکە ژی د خاندنا وێ پارچەیا هەلبەستێ دیاردبە، دەما دەربارەی خاین و وەلات فروشان دکە میناک:

> هۆزانڤانەکی ئەرەب ب رەگەز کورد ل داویا تەمەنێ خوە ل سەر تەختێ مرنێ ژ نوو ب خوە هەسیا و گوت:
>
> لانەتان ل ماران و دووڤپشکان ناکم
>
> بەلێ ل وی کەسی دکم یێ خوە وندا دکە.[٣٥٧]

_رەنگە مرۆوڤەک ماسۆشی بە، ژ بەر کو ئێدی خەم و ژانێن وی ئەوقاس مەزن بوونە، ئێدی چێژەکێ ژ وێ توندوتیژیا بەرانبەر ئێگوییێ خوە دبینە. شێوازێ خوەکوشتنا وی ژی باشترین بەلگەیە.

---

[٣٥٧] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ڕ. ٢٤٩.

٢. ئاوايێ خوەكوشتنێ:

_ئامێرێ زیانبەخش (شویشە)

خوەکشتنا وندای ب ڤی شێوەی، ئاماژە و پەیاما گونەهەک مەزن د کەسایەتیا وی دە رادگەهیینە. خەم و ئازارێن وی وەها مەزن بووینە، ب ئاویەکی توند جەسەدێ خوە جەزادکە. ژبلی کو خوە یەک جاری بکوژە، ل پیشیێ سینگا خوە کەلاشت بوو:

> وی خۆرتی تەلیشەک شوشەیی پەیدا کربوو، سینگا خوە پێ کەلاشت بوون.[٣٥٨]

ژ بەری کو بمرە، حەزدکە خوە بئێشینە و ئیشکنجە بدە. ئەڤ ژی رەمەکا ماسۆشیزمێ یە، ژ بەر کو د ڤی حالەتی دە، ئەوان خەلەتی و پوشمانیان بۆ ئێگوی دزڤرینە و گلەو گازنان بەردەوام ژ خوە دکە و ب ئازار و سڤکرنا خوە، چێژێ دبینە. ئەڤە ژی د بە چاڤکانیا ماسۆشیەتێ. رۆژ ب رۆژ ئەو کەرب و کینە و هێرس بوونە دژی ئێگوی شاخ ددە و مەزن دبە، ئێدی دگەهە وی ئاستی کو وی کەسی پال بدە هەولا خوەکوشتنێ و بزاڤا تێکشکاندنا خودێ خوە بکە. واتە ئەو کەسێن خوەدکوژن، دبن نێچیرەک بێدەستهەلات ل بەر دەستێ هەلچوون شەرخوازییەتێ دە مەبەسەت پێ سادیزمە، کو نەشیایە ئاراستەیی ژدەرڤە بکتن، هەما د هوندرێ واندە مایینە. ئەم دکارن ب ئاوایەک دن ببێژن ئەو سادییەتا ژ دەرڤە دهێت ئەنجامدان، پروسێس هن جاران ڤەدگوهێزت دبە ماسۆشیەت و د هوندر دە سەرهلددە و دبە سەدەمێ خوەکوشتنێ.[٣٥٩]

پشتی ئیشکەنجەیا جەسەدی، یەکسەر وندا وێ تەلیشەیا شووشەیی تیخە بنچەنا خوە و ب شوندە ددە بەر سینگا خوە و خوە ب سەردا بەر ددە. ئەڤ شێوازێ خوەکوشتنێ بۆ نەبوونا دەلیڤە و ئالافێن باشترڤەدگەرە. تلێ دیسان ژی خوەکوشتنا وی ب سەرکەتی دهێت ئەنجامدان و هەولدانەک جدی بوویە. ئەڤە ژی بۆ وێ هەستا گونەهباری، پوشمانی و خیانەتێ ڤەدگەرە ئا کو ئەو ئازار ددا.

---

[٣٥٨] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٤٩.

[٣٥٩] کەریم شەریف قەرەچەتانی، نەخۆشی و گرفتە دەروونی و کۆمەڵایەتیەکان، ر. ٣١٤، ٣١٥.

خیانەتا وەلاتی رۆماننڤیسی ب کارێکتەریا وندای د سەردەممەکی دە دایە دیارکرن. وندا بخوە وەک ناڤ مەبەست پێ بەرزەکرنا نەتەوەیەکێ یە، کو مرۆڤ ونداببە بۆ هن کەسێن دن دبە جهێ پەیدابوون و سودمەندیێ. کو ل ڤر رۆماننڤیس هێرشەک مەزن دکە سەر کەسێن خوەفروش و ب خوەکوشتنێ جەزادکە. لێ دیسان ژی ڤێ دیاردێ ب نەبوونا ژینگەها روشەنبیری، ئابووری و سیاسی و خێزانی ڤەدگەرینە.

٢. ٥. ٢. ئەهمەد:

(ئەهمەد) کارێکتەرەکە، د رۆمانا (نالینێن پەراڤان) دە، ژ بەر هەستا گونەهـ و سوج و سوجباریێ ب ریێا خوەکوشتنێ خوە سزا ددە. ئەهمەد ل گوندەکێ دژیت و دنێڤ گوندی دە تێکلیا وی ب ژنەک مێر رە چێدبە ب ناڤێ (هزار) و ب هەڤرا شاد دبن. ئەڤە ژی دیمەنەکە ژ وێ شادبوونێ:

> خۆرتەکی تازەگەهای و ژنەکێ وەکی دو ماران خوە د هەڤ ئالاندبوون و ل بەر تەنیشتا هەڤدو رازا بوون.[٣٦٠]

وەها دیار دبە کو هەر گاڤا زەلامێ هزارێ ژ مال دچە، وی خورتی تینە مالا خوە ب هەڤرا دنێڤ نڤینان دە شاد دبن.

(تێلو) سەرلەهنگێ رۆمانێ یە، ژ نیشکانڤە ل وی گوندی دەردکەڤە و ل وێ مالێ دبە مێهڤان. دەملدەست ئەهمەد دچە سەرشوکێ ڤە و خوە ڤەدشێرە. د هەمان دەم دە هەڤژینێ هزارێ پێشمەرگەیە ڤەدگەرە مال و دبینە مێهڤانەک ل مالا وی یە. ب شوندە مێهڤانێ خوە بۆ شیڤێ ل جەم خوە دهیلە. ژ نیشکەکێ ڤە هزار ژ بەر مارەکێ رەش ددە بەر قێژیان و ئەو مار یەکسەر دچە سەرشوکێ ڤە و خوەدیێ مالێ ژی بزاڤا کوشتنا ماری دکە و دچە سەرشویێ ڤە و ئەهمەدی ل ور دبینە:

> دەستێ خوە دا وێ پەردەیێ راکر و ل ژورێ نهێری. دەمێ تەماشە کر، چاڤێن ئەهمەدی یێن زیق ژ بەری یێن ماری ل بەر رۆناهیێ تەیسین، وەکە پەپووکان ل سەر کوندکان د قولاچەکی

[٣٦٠] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 122.

سەرشویێ دە خوە کربوو قورمک، و د خوهێ رە شل ببوو و د لەرزی.[٣٦١]

هەلبەت (سادوییێ) مێرێ هزارێ ژبەر مێهڤانێ خوە تێلوی خوە ب سەر ڤە لێ نادە و جاردن د شوپا خوە دە ڤەدگەرە. لی بەلێ ئەهمەد هەر د گاڤێ دە پوشمان دبە و هەست ب گونەهێ دکە. ژ بەر هندێ ژی هەدارناکە و بلەز ژ سەرشویێ دەردکەڤە و ژ سادوییێ مێرێ هزارێ رە دبێژە:

هەما نها من بکوژە، مافێ من کوشتنا سورە.[٣٦٢]

ل ڤر هزر و بیریارا خوەکوشتنێ ل سەر خوە فەرزدکە. ژ بەر کو ئەهمەد د خێزانەک دیندار و ئول پەرست دە مەزن بوویە و هەر وەسان کورێ مەلایێ گوندییە. ژ بەر هندێ سوپەر ئیگوییێ و دکەڤە کار و لەباتێ و هەر د گاڤێ دە هەولا سزاکرنێ ل سەر ئیگوی دسەپینە.

پشتی ڤێ بوویەرێ (سادو) هەڤژینا خوە هزارێ بەردده. ئەڤ هەلوەشاندنا خێزانی ژ بۆ ئەهمەدی دبە جهێ سوج و سوجبارییێ و خوە بەرپرسیارێ ڤێ هەلوەشاندنێ دبینە. لێ بەلێ هێدی هێدی رەوشا دەروونیا وی تێک دچە و هەر جارەکە ناڤێ سادوی یان هزارێ دبیهسە سایکولوجیا وی تێک دچە:

گاڤا ئەو بابەت ڤەبوو، رەنگێ ئەهمەدی ل هەڤ قولپی روویێ وی وەکی خوەلییەکی شەوتاندی رەش بوو، لێڤ زوها بوون، گێژ بوو، دل لەرزی، دەستەک دا بن ئەنیا خوە سەرێ خوە شۆر کر.[٣٦٣]

ئەڤە بێهتر رەوشا دەروونیا ئەهمەدی دیاردکە وەکە، ترس، شەرم، گونەه و پوشمانییێ. ئەڤە ژی ل گور پرەنسیپێن ژینگەها وی ئا ئولداری دە ناگونجە. ژ بەر هندێ پر دئێشە و دەما ئەڤێ بابەتی دبیهسە تەب دهێنێ و دلگرتی دبە:

---

[٣٦١] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٢٦.

[٣٦٢] هەمان ژێدەر، ر. ١٢٩.

[٣٦٣] هەمان ژیدەر، ر. ١٦١.

کورێ من مر، دیسان تەپ هاتێ.[٣٦٤]

ئەڤ نەخوەشیە ل گور دیتنا باڤێ وی دەستێ جنان گەهشتییێ. ژ بەر هندێ ژی ساتورەک کرییە بن بالگوهێ وی دە. کو د بیروباوەرێن جڤاکی دە جن (ئەجنی) ژ ماددەیێ ئاسنی درەڤن و هەر جییەکێ ئاسن لێ هەبە، ئەو نکارن نێزی وی جهی ببن. هەلبەت ل گور لوژیکێ ژی زەمینەیەک خوەشە کو نەخوەش د رەوشەک وەها دە، خوە ب داوی بینە. ژ بەر کو ژ ئالییێ خێزانێ ڤە هاتییە پشتگوهـ ئاڤێتن. یا دووێ ئالاڤێ خوەکوشتنێ ل بەردەستە.

ژبەری ئەهمەد خوەبکوژە، نیشانێن دوو نەخوەشیێن دەروونی ل جەم دیاردبن:

ئێک: خەمۆکی:

دەما ئەم ل رەفتار و ئاخفتنێن ئەهمەدی دبینن و گوهلێ دبن، هن ژ ڤان نیشانان ل جەم وی دیار دبن، وەکی، رەشبینی، ئارۆزیا مرنێ، بێهێڤی بوون، هەستکرن ب گونەهێ، تەنێ بوون وهێرسبوون و هتد... ب ڤی ئاوایێ هێرس ب بابێ خوە رە دپەیڤە:

> ل بابێ خوە نهێری و دەستێ خوە ب نک تێلۆی ڤە درێژ کر، "هەما بلا من ب ڤێ تفەنگێ بکوژە..ما ئەز بوو چ مە؟. دیتنێن من گەلەک وێن رەش بوونە و ژیانێ د چاڤێن من دە رەشتر دکن... ما بوو چ یە ئەڤ ژیانا رەش؟...هندی خوە ب برسێ ژی سزا دکم ئەز نامرم، ئەو ژی نکانە من بکوژە."[٣٦٥]

د ڤان هەڤوکێن وی دە ئەو بەرژەنگێن مە ل ژووری بەحسکرین دهین ڤەدیتن. هەستکرن ب گونەهێ ئەگەرەک هەری ب هیزە تاک توشی ڤی نەخوەشیی ببە.

دوو: سیکزوفرینیا:

[٣٦٤] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٦٧.

[٣٦٥] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 183,184.

نیشانێن ڤێ نەخوەشییێ ژی ل جەم ئەهمەدی دیاردبن، کو ژوان نیشانان، مرۆڤەکێ دامای، رەق و کین، بەردەوام هەولا خوەکوشتنێ دکە، دیسان ل دوور خوە دچەرخە. باڤێ وی وەها بەحسا کورێ خوە ئەهمەدی دکە:

> تۆ راست دبێژی، ئەڤ نە کارێ جنایە، هەردەم ل دۆر خوە دزڤرە و دخوازە خوەبکوژە.[٣٦٦]

سەرەاری ئەڤان هەموو نەخوەشیان، ئەهمەد چارەسەریا خوە د سزادانێ دە دبینە کو ئەو ژی مرن و خوەکوشتنە. ژ بەر کو دەوروبەر نەهاریکارە و هەر وەسان ناهێت چارەسکرن ل جەم نوژدارەک دەروونی. پالنەرێن کو توشی خوەکشتنێ ببە ب هێز دکەڤە. ژ بەر هندێ ژی ل دوماهییێ خوە ب وێ چەقوییێ دکوژە ئاکو باڤێ وی ژ بەر ئەجنان کری بن بالیفکێ وی ئێ نڤستنێ ڤە. ل رۆژەک ژوان هەولا دوماهیێ ددە و خوەدکوژە:

> ئەو ساتور ژ بن پالگوهێ خوە دەرخستبوو، دەڤێ وێ ب سەر ستوویێ خوە دە دبر، هنەک جاران ژی سەرێ وێ یێ تیژ ددا بن چەنا خوە و هنەک جاران ژی دخست کەفچکا دلێ خوە. کەسێ ئاگەهـ لێ نەبوو، کا د ژۆر ڤە چ دکە، و هەلبەت د ئودەیێ ڤە تاری بوو و نە دهات دیتن. وەختەکێ هەو بهیستن، ل ژۆر بوو قێژی و فیغانێن وی. قێریێن وی وەها ب هێز و خورت بوون، کو بالندە ژ هێلینان دفراندن.[٣٦٧]

حەتا کو دایک و باڤێن وی ل هاوارا وی دچن، د ناڤ خوینا خوە دە هاتبوو گەڤزاندن:

> هەردوو دەستێن ئەهمەدی ل سەر دەستکێ وێ ساتۆرێ دبن سینگی دە بوون، و لنگێن وی وەکی دارچەتەلەکێ ژ هەڤ چووبوون و لاشێ وی هێشتا ژ سەر تا پا دلەرزی. کەفەکە سپی و گلیزەکی تیر ب لێڤان دە هاتبوو خوارێ. هنەک دلۆپێن خوونێ

---

[٣٦٦] هەمان ژێدەرێ بەرێ ، ر. ١٨٥.

[٣٦٧] هەمان ژێدەر، ر. ١٨٧.

د کونکێن دفنێ ده دەهاڤێتبوون، ب سەر لێڤێ ده رەوان ببوون و
ل بەر روناهیا فانوسێن گوندیان دتەیسین.[٣٦٨]

ئەهمەد ب ڤی شێوەی ژیانا خوە ب دوماهی دهینه و خوە ژ بەر گونەهێ سزادکە. ژئالییێ جڤاکناسی ڤە، بێگومان رۆلەک مەزن هەیە کو ئەهمەد توشی تێکچوونا دەروونی ببە. ژ بەر کو مرۆڤ و ژینگەهـ د پەیوەندییەک ئالگورێ دانە. ژبەر سەدەما باوەرێن جڤاکی وەکە؛ شەرم، ترس، ناموس، ئابروچوون، تەلاق، کوشتن، وێرانکاری و هتد... ئەڤ هەموو باوەرییێن هە. چاڤکانی ئێن خوە ژ جڤاکی وەردگرە و هەر د تەمەنەک بچووک دە ب کەسایەتیا تاکێ کورد رە تێڤەل دبە و دبە بەشەک ژ کەسایەتیا وی. ژ بۆ کو مرۆڤ نەکەڤە ژێر ئەڤان ئاریشەیان پێویستیا مرۆڤی ب کەسایەتییەک ب هێز هەیە، دەستپێک ژی ڤەدگەرە بۆ سیستەمێ پەروەردێ، ب تایبەت، خێزان، ئول، ژینگەهـ و چاند.

هەیا نها د ناڤ کوردان دە و دبە کو پرانیا مللەتێن رۆژهەلاتی، لاشێ ژنێ خوەدی پیروزیەکە ل جەم خوەدیێ وێ. ژ بەر هندێ ژی پشتی ڤێ رەفتارێ سادو هەڤژینا خوە بەردده و ئەڤ هەلوەشاندنا خێزانی راستە راست باندورێ ل سەر ئەهمەدی دروست دکە و وی ژ وی کریارێ پوشمان دکە. ل گور تیوریا دورکهایمی ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ دکەڤە جورێ (خوەکوشتنا ئەوانێن دی_ Le Suicide Altruiste). مە بەری نها ژی دیارکربوو، ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ بەروڤاژی خوەکوشتنا ئەزوکی یە. پەیوەندیا تاکی و ب کومەلگەهێ ڤە، مینا هەستی و گوشتی یە. تاک خوە پارچەیەک بچووک و موکم ژ وی گروپی دبینە. تاک د ناڤ هزر، فەلسەفە و رەفتارا وی گروپی دە بهوژییە. ئێدی هەستا تاکەکەسی ل جەم پر لاواز بوویە، هەبوونا خوە ب هەبوونا وێ کومەلەیێ دبینە. ژ بەر هندێ ژی ئەهمەد خوە پارچەیەک موکم ژ وێ جڤاکی دبینە کو هەستپێدکە، کو بوویە جهێ شەرم و ئابروچوونێ، ئێدی هەست ب ڤەقەتیانێ دکە و لێ بەلێ ناخازە وەها هاڤی ببە، لێ ژ بەر رەفتارا وی، ئەو مەجبور دمینە، ل دوماهیێ دبە سەدەمێ تێکچوونا وی ئا دەروونی و دوماهیێ ل ژیانا خوە دئینە.

---

[٣٦٨] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٨٨.

١. تايبەتمەدیێن كەسایەتیا ئەهمەدی:

خوەرتـەكی كـورد و تازەگەهشـتییە. پیشـەیا وی نەخویایـە. رەوشـا وی ئـا مـەدەنی ژی، وەكە دیار گوندییە و ژ مالباتـەك دیندار و ژ خیزانـەك خوەپارێزە. باوەرییێن وی ئـێن جڤـاكی ژی بێگومـان وەكـە هـەر تاكـەكی كـورد و گونـدی، بـاوەری بـوون ب پرەنسیپێن جڤاكی، وەكە؛ خیانەت، ئەڤینا قەدەغە و ناموس.

٢. ئاوایێ خوەكوشتنێ:

_چەك (ساتور)

ئەهمەد ب خوین بردانێ خوەدكوژە. كو ئـەو ژی سـاتورە یـان چـەقو یـە. سـەدەمێ سـەرەكە كو ئەهمەد ب ساتورێ خوە دكوژە، ئالافەك بەردەست و گونجایە بۆ ئێش و ئازارێن وی. كو چەكەكە واتەیا تولهدانێ و سزادانێ ددە. هـەر وەسـان نـەبوونا جورە چەكەك دن د مال دە، ئەڤە ژی خالەكە كو پەنا بۆ ساتورێ برییە. یان شیانێن نەبوونا هـەولێن دن، وەكـە سـێدارەدان، خوەهـاڤێتن ژجیێ بلنـد، خوارنـا دەرمـانێن زیانبـەخش، دەمانجـە، تفـەنگ. یـان هـەر ئالافـەك كـو بكـارە خوەكوشـتنێ پێكبینـە. ژ بـەر هنـدێ ل جهـەكێ ئامـاژێ دكـە، كـو ب رێیـا گراڤـا برسـیبوونێ، هـەولا خوەكوشـتنێ دایـە، لـێ ب سـەرنەكەتیە.

هـن كـەس برینـا دەمـاران و خوینبـەربوونێ دە ب ئـامرازەك تیـژ، باشـترە. وەكـی گـویزان، یـان كێـرێ بكاردئینن. تەماشـەی خوینـا خـوە دكن ل چاخێ دەركـەتنێ. ئـەڤ كەسێن هە خوە پیر و بەرڤ مرنـێ دبینن و پوشـمانن بۆ گـەنجینا خـوە و بۆ كەسـێن دەوربەرێن خوە ب داخن. هەستیارن، دل نازكن و زیرەكن. د وێ باوەرییێ دە نە دناڤ كومەلگەهێ و ژیانێ دە مـەزلومن، ل گور پێدڤیاتێن خوە ژیان ب دەسـت نەخسـتییە. راسـتگو و نـەفێلبازن و ژ ژیـانێ حـەزدكن و خوەزیـا مرنـێ نـاخوازن. ب تـەنێ خوەكوشـتن ل جـەم ڤـان مرۆڤـان گێلێتییـەكی بـێ سـنورە، بـەلێ د گـەل هنـدێ ژی دا خوەدكوژن. خوینا سور شورەشەكە ب سەر خودی دە، قوربانیدانە بۆ خوە، فیدابوون

و قوربانییە بۆ خوەدێ. خوەکوشتن ب خوینێ پەیامەکە نەک تەنێ بۆ کەسێن دەرووبەر، بەلکو بۆ قەدەرێ و ژیانێ.[٣٦٩]

هەلبەت خوەکوشتنا ئەهمەدی هەم خوین بەربوون و هەم ژی بریندارکرنە. لێ بەلێ خوەکوشتنا وی ژ جورێ خوینبەردانێ بلەزتر بوو، ژ بەر کو کەسێن کو خوینا خوە بەردن، مینا تەماشەڤان ل خوینا خوە دنێرن، هەتا جان ب سەر لاشێ وان دە بهێت. لێ ئا ئەهمەدی دەرب بوویە و ب هێز بوویە. ئەڤە ژی بۆ وێ کەرب و کینا د هوندرێ وی دە ڤەدگەرە. کو ب مەرەما تولهلدان و جەزاکرنێ ژ خودێ خوە.

ئەڤ رەفتارا ئەهمەدی ب ژنا پێشمەرگەیەکی رە شەرم و تاوان رۆماننڤێسی هەژمارتییە. ژ بەر کو پێشمەرگە جانێ خوە دکن فیدا بۆ کو ئاخ، زمان و جانێ تاکێ کورد بهێت پاراستن. ل پشت هندێ رە کەسەکێ مینا ئەهمەدی د چە جەم ژنا وی و پێرە دکەڤە کەیف و خوەشییێ. ل گور رێسایێن جڤاکی، ئێن کو ل سەر هاتینە رێککەفتن، ئەڤ کارەک بەدرەوشت و خیانەت دهێت نرخاندن. کو میناکێن ڤێ مژارێ د وی سەردەمێ و د سەردەمێ نها دە پرن. ئەڤە ژی راستییەکە رۆماننڤێسی بەرجەستەکرییە و ئەڤ رەفتارا نەشرین پێش چاڤ کرییە. ئەڤە ژی دبە جورەک ژ جورێن خیانەتێ ل وەلاتی و ژ بەر هندێ جەزایێ خوەکوشتنێ ب سەر ڤان مرۆڤان دە د رۆمانێ دە سەپاندییە. ژ بلی لایەنێ دەروونی، مەبەستا رۆماننڤێسی باش پێڤەدیارە و دەنگێ وی ژی باش دهێت دهێت بیهستن د دەربارەی ڤێ رەفتارێ دە.

٢. ٥. ٣. پەری:

(پەری) کارێکتەرەک سەرەکییە د رۆمانا (نالینێن پەراڤان) دە، ژ بەر ئەڤینا قەدەغە و زک پربوونا نەشەرعی، خوەدکوژە.

پەری کەچا موختارێ گوندیە ب ناڤێ (مشەختی)، دلکەتیا دەنگبێژێ کوچکا باڤێ خوە (مژدوی) یە. ژ بەر جوداهیا چینایەتیا جڤاکی و سەردەستیا جڤاکی، پرسگرێک د رێیا هەر دوو ئەڤینداران دە، دەردکەڤن هولێ، ئێدی ل پشت دیواران و ل جهێن

---

[٣٦٩] ئەحمەد عەیاش، خۆکوشتن، ر. ١٠٦.

نەپەنی هەڤدوو دبینن و حەزێن خوە تێردکن. ل دوماهییێ پەری ژ مژدوی ب دوجان دکەڤە و دبە سەدەمێ دەرکەتنا هن ئاریشێن دن.

پەری داخازێ ژ مژدوی دکە کو وێ برەڤینە و ژڤێ گرفتارییێ رزگاربکە. لێ بەلێ شیانێن مژدوی نینن، ژ بەر کو د بویەرکێ دە هەردوو چاڤان ژ دەست ددە و کور دمینە. بنێرە ڤێ نمونێ دەما پەری داخازا رەڤێ ژ وی دکە:

> من ژ دۆتێن بۆهتان شەرمە، پەری...ژ وان کەزییێن مینا دیدەێن مە رەش، ئەز نا خوازم دەستێ من د دەستێ قیزەکێ دە بە و من ببە ور.[٣٧٠]

د چاندا کوردی دە، دڤێت زەلام ژنێ برەڤینە نە ژن، ئەگەر وەها چێببە ژی ب ئاوایەک فێهتی ل جەم مللەتی دهێت قەلەمدان.

ئەڤ کەڤنە شوپییە دبە سەدەمەک مەزن کو پەری د وێ ئاریشێ دە بمینە، هەلبەت بزاڤەک خورت ژ ئالییێ ژنبرایا وێ (گولێ) ڤە دهێت کرن، دا کو وی زاروکی ژ زکی دەربێخە، کو بەریا هەمووتشت ئەشکەرابن. پشتی کو وی بچووکی ژ زکێ وی دەرخینە، ب شون دە شڤانێ موختاری، وی بچووکێ مینا پارچەگوشتەک سور د ئافرییا مەهینێ دە دبینە، ژ موختاری رە بەحسا ڤێ بوویەرێ دکە. ئێدێ هەموو تشت ئەشکەرا دبن و پەری د وێ مالێ دە مینا تاوانباران دهێت دیتن و ئابرویا وێ د مال دە دچە و دهێت سوجبارکرن و هەلویستا مشەختی ل بەرانبەر ڤێ رەفتارێ وەها دیاردبە:

> ما ژێستاندنا خوەدێ ب شاخە"، ل گەل گوتنا خوە ب دەنگەکی بلند بانگ کر،"پەرۆ، کا وەرە ڤێ دەرێ، هەی دهێلا کەچا دێهلێ.[٣٧١]

---

[٣٧٠] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 194.

[٣٧١]هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٠٢.

کوورانش ناڤێ گوندەیەکێ ل دەڤەرا زاخو.

ئەڤ مژار دکەڤە ل ژێر چارچوڤێ شەرەف و ناموسێ، شەرەف و ناموس د جڤاکا کوردی دە، یەکە ژ وان نەریت و بهائێن سەرەکە، کو بەلگەیە ل سەر باڤسالاری د ناڤ کوملگەهێ گەنگەشەیەک کوور هەیە د مانایا شەرەفێ دە. ئەو رامانا جوان و بلند د پەیڤا شەرەفێ دە وندا دکن و هنەک جاران ب تەنێ گرنگیێ ددە لاشێ ژنێ و پەردەیا کچینیێ، ژ بەر کو دابونەریتێن جڤاکی بۆیە سەدەم کو ژن د مالێ دە بە و ئەو تشتێن ل سەر هاتین سەپاندن باش رابگرە د پێناڤا شەرەفا مێری دە. چونکە ژنا شەریف و خوەپارێز تەمامکرنا زەلامێ شەریف و مەزنە. ژ بەر ڤێ سەدەمێ لاش و جەسەدێ ژنێ تەورێ سەرەکەیە بۆ ڤێ مژارێ و پارێزگاریکرنا شەرەفا زەلامی، ژ بەر کو خێزان ب گشتی و زەلام تایبەت بەرپرسە ژ شەرەفا ژنێ. ب ڤی ئاوای کوشتنا ژنان ب ئەگەرێ ناموسێ ئێکە ژ جورێن جداهیێ د نێڤبەرا ژن و مێران دە و ژناڤبرنا مرۆڤی یە بۆ مافێ ژنان ب شێوەیەک تایبەت. ئەڤە ژی دیاردەیەکە، د گەلەک کومەلگەهان دە هەیە و کومەلگەها کوردستانی ژی ئێکە ژ وان.[٣٧٢] کوشتنا ژنان ل هەرێما کوردستانی دیاردەیەک بەرچاڤە، کو سالانە ئەڤ حالەت رویددنو پرانیا جاران ژی ئەگەر و هوکارێن وان وەک هەڤن، کو ئەو ژی مەسەلا ناموسێ یە. رۆماننڤێسی ب ئاوایەک هور ئەڤ بابەت ئازارندییە و بندەستی و ئازادیا وێ بەرچاڤکرییە.

(مشەختی) ژی ئەندامەکێ ژ ڤی جڤاکی و کومەلگەهێ، دەما ئەڤ یەک ئەشکەرا دبە، یەکسەر کوشتنێ ل سەر کەچا خوە فەرزدکە. بێ کو بگەهە چارەسەرییەکێ، ژ بەر کو ئەڤ مژار د ناڤ جڤاکا کوردی دە یەکلاکری و رەهایە. کو تشتەک وسایە گەنگەشە ب هیچ رەنگەکێ ل سەر ناهێت کرنێ، ژبلی کوشتنێ. وەها ژ کورێ خوە جانگوی رە دبێژە:

> شەڤەکێ ژ ڤان ببن کونبەرفا کوورانشێ و بەلا وێ ژ مە ڤەکن.[٣٧٣]

کونبەفر، ئەو جهەیە ئێ کو بەفر تێدا دمینە و ل هاڤینان گوندی مفایەک مەزن ژێ دبینە. ل ڤر روویێ توند و بێ جەرگێ مێرێ کورد ل هەمبەر ژنێ دیاردبە. کو ژ بەر

[٣٧٢] هیمداد مەجید عەلی مەرزانی، کوشتن بە بیانوی نامووس، و. حەسەن عەبدولکەریم، وەزارەتی رۆشنبیری ، هەولێر، ٢٠٠٩، ر. ٦٤.

[٣٧٣]Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 205.

پەیوەندییەک ئەڤینیٚ ڤیٚ جورە سزای ل سەر فەرزدکە. ئەڤە ژی دبە ئەگەر، کو پەری ئیٚدی خوە گونەهبار ببینە و پوشیٚمان ببە، ژ ویٚ کریاریٚ، هەست ب شەرم و فیٚهتیبوونیٚ بکە د مال دە و خوە پر کیٚم ببینە. هەر وەسان گەڤیٚن خوەکوشتنیٚ ژی دکە:

ئەز دبیٚژم؛ ژ بلی زکیٚ ڤیٚ خاکا سار پیٚڤەتر جهیٚ من ل دەرەکە دی نەما یە.[٣٧٤]

ل ڤیٚ دەریٚ ئەگەرەک گرنگ ئا ژنا کورد توشی رەفتارا خوەکوشتنیٚ دبە، دیاردبە، کو ئەو ژی بیٚریٚکرن و دیتنا چارەنڤیسا خوە ب ئاوایەک رەش. گاڤا کو مروٚڤ چارەنڤیسا خوە رەش دبینە، هینگیٚ دەرییٚ خوەکوشتنیٚ ب هیٚسانی ل پیٚشبەری مروٚڤی ئان ژی بیٚژن ژنیٚ ڤەدبە، کو ژیانیٚ ل خوە داوی بینە. ژبەر هندیٚ ژی پەری هزر و گەفا خوەکوشتنیٚ دکە و ئەڤ پوشمانی روٚژ ب روٚژ د دەرونیٚ ویٚ دە شاخ ڤە ددە و ل دواییٚ خوە سوجبار و تاوانبار دبینە:

ڤیٚجا گەلەک کەرب ژ خوە ڤەدبوون، ل لنگ و دەستیٚن خوە تەماشە دکر و ل خوە ببوو نەیار و نە دڤیا بژیتن و ژیان مینا شەڤیٚن چریان ل بەر چاڤان رەش ببوو. جارنان ب هەردو دەستان د هەفکا خوە را دگرت، ئەنگوستیٚن خوە ل دوٚر دشداندن، دگڤاشت، وەلیٚ جار دن پەشیمان دبوو و نە دشیا چاڤیٚن خوە ل ویٚ سەرابا سپی یا ژیانیٚ بگرە.[٣٧٥]

د ڤیٚ رەوشیٚ دە، سوپەرئیٚگو ئی ویٚ ددە دادگەهکرن و تاوانبار دکە. "ئەڤ یەک ژی هینگیٚ روودده دەما وژدان پر هەستیار بە و هەر د زارووکینییٚ دە هەستکرن ب گونەهیٚ هاتبە پەروەردەکرن ل بەرانبەر هەر کار و رەفتارەکیٚ دە، کو کەسیٚن رەخ و دوورا نیگەران بکە، هینگیٚ ئەو ژن تولا خوە ژ ئەزیٚ خوە ڤەدکە و دبە رەهندیٚ خوەکوشتنیٚ و ماسوشیەت ب سەر دە زال دبە و ب سزادانا خوە چیژی دبینە."[٣٧٦]

---

[٣٧٤] هەمان ژیٚدەریٚ بەریٚ، ر. ٢٠٧.

[٣٧٥] هەمان ژیٚدەر، ر. ٢٠٤.

[٣٧٦] سوٚزان جەمال، سایکوٚلوجی میٚیەتی، ر. ١١٦.

هەر وەسان د نێڤبەرا رەمەکا ژیان و مرنێ کەتییە دووبەندییێ، هن جاران دخازە نەمینە و ب داوی وەرە و هن جاران ئێروس جاردن ب سەر دکەڤە و وێ ژ مرنێ پوشمان دکە. بێگومان ئەو ژێدەر و چاڤکانیا ژیانێ د دەورووبەرێن خوە دە دبینە، کو یەک وێ رزگاربکە و ژ بەر هندێ ژی پەنایێ دبە و دچە مالا تێلوی سەرلەهنگێ رۆمانێ کو وێ رزگاربکە.

پەری دڤێ هەڤریکێ دە رۆژ ب رۆژ تێکدچە و ئێدی رەوشا وێ ئا دەرونی پر خەراب دبە. چەندین جاران هەولا خوەکوشتنێ دکە، لێ خوەکوشتنا وێ ب سەر ناکەڤە، جارەکێ بژاڤێ دکە خوە بدالقینە و جارەکێ ژی بژاڤێ دکە خوە ب داسێ ب داوی بینە و جارەکێ ژی خوە ب ئاگری ب شەوتینە. لێ د ڤان هەولان دە ب سەر ناکەڤە. ل دوماهیێ، ل سپێدەیەک زوو دچە مێرگا سپینداران بەریا رۆژ دەرکەڤە، جەوەکێ دبە و خوە ل ور بۆ دوماهیک جار ب داوی تینە:[٣٧٧]

> دەستەک دانا سەر سینگێ خوە، دەستێ دن بلند کر و ل گوندی هەژاند،" ئەز رێویەک بیانی بووم، من نزانی چەوا هاتم و چەوا چووم. ئومێد دکم، کو کەس ژ وە د شۆپا من دە نە هێتن...دێ ب خاترێ وە!"[٣٧٨].

ئەڤ بیانی بوون، نیشانا نەبوون و هەبوونا وێ یە هەم د خێزانێ دە و هەم ژی د جڤاکی دە. کو ل ڤر پەری تەمسیلا ژنا کورد دکە، کو بێ هەبوونێ، هەرتم وەک رێڤینگەک بیانی و ژ دەرڤەی ژینگەهێ دهێت پەژراندن. ل دوماهیێ هەولا سەرکەفتی ددە:

> هێدی جەو ژ بەر قولپا کراسێ خوە دەرخست، دەڤێ ڤەکر، خست بنگوهێ خوە، کەزیا خوە د بنی را کورِ کر، و ئەو قەفتا مووێن رەش مینا بەنکەکێ د زەندێ خوە ئالاند و گرێدا. هەردو دەڤێن جەوێ یێن مینا خەنجەران ژ هەڤ دەرخستن، جودا کرن،

---

[٣٧٧] جەو ئالافەکێ برینێ وەکی مەقەسێ یە، لێ گەل ژ مەقەسێ مەزنترە، بۆ برینا هریا پەزی دهێت بکاربرن. هەلبەت ئامیرەک زیانبخەشە، دکارە ببە سەدەمێ کوشتێ.

[٣٧٨] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 217.

یەک هاڤێتە ئەردێ، سەرێ وێ یێ تیژ د خاکێ را چکلی، دەڤێ دن هێلا د دەستێن خوە دە، سەرێ وی یێ مینا نشتەرێ خست ناڤا هەردو مەمکێن خوە، چەهڤێن خوە گرتن، و ژۆردا خوە بسەر دە هاڤێتە ئەردێ و ڤێرا ڤیژینەک پر دژوار راهێلا. ل گەل ڤێژینا وێ، بوو پرینا جۆتەکی کەڤشینکان ژ سەر وان سپینداران فرین بەر ب ئاسیمێن ڤە بلند بوون ژۆر.[379]

خوەکوشتنا پەرییێ بێهتر وەک جەزا و سزا دهێت پەژراندن، ژ بەر کو دەما ژن کارەکێ بکە و ئەو کار د گەل بیرویاوەرێن وی گروپی ژ ئالییێ کولتوری ڤە ب خەلەت ب هێت پەژراندن، هینگی ژن دکەڤە بەر ئازارا دەروونی و سزادانێ ب تایبەت پەیوەندیێن نەشەرعی د گەل زلامەکێ و پەیوەندیا سێکسوالی ژ دەرڤەی ژیانا هەڤژینیێ.[380] کو گەلەک جاران ژی خوە سوجبارددیت:

ل ڤر یا سووجدار تەنها ئەزم.[381]

دەرهاڤیشتەیا ئەڤان پەیوەندیان گەلەک جاران دبە جهێ ئابرووچوون و شەرمزاریێ وەکی زک پربوونێ. گەر هات و ئەو ژن بێ ئومێد بوو و چاڤ ل کەسەکێ بە کو وێ ژ وێ گرفتاریێ رزگاربکە، کو ژ هەر دوو ئالیان ڤەو هەم ژ ئالییێ دەروونی ڤە وەکی (هەستکرن ب گونەهێ) و هەم ژی ئالییێ کومەلایەتی ڤە. هەر ئەندامەک چ ژن ژ زەلام ژ یاسا و رێسایێن جڤاکا خوە هایدارە و بۆ هەر رەفتارەکێ دزانن چ یاسا دهێن جێبەجێکرن. ل ڤر دەما کو ژن توشی حالەتەک وەها دبە، هینگێ ئێدی ئەو قەدەرا خوە و سزایێ خوە دزانە و هەست ب بێهیڤبوون و و بێکەسی و بێدەستهەلاتیێ دکە. ل ڤر یەکسەر ژن هزرا خوەکوشتنێ دکە و د پێناڤا رزگارکرن و رەڤێ ژ وی واقعی و وی چارەنڤیسێ کو چاڤەرێ دکە. د هەمان دەم دە خوەکوشتنێ دکە پەیامەک بۆ وان کەسان یان وێ دەستهەلاتێ یا کو وێ کریارێ ب گونەهـ و چەوت دبینە. ب ڤێ رێکێ داخوازا لێبورینێ ژ وان دکە ب رێکا خوەکوشتنێ

[379] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٢٩.
[380] سۆزان جەمال، سایکولوجی مێیەتی، ر.١٢٠، ١٢١.
[381] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 214.

(خوەكوشتن=داخوازا ليٚبورينىٚ) و هەر وەسان خوەكوشتن ل ڤر رامانەك دن ژى ئا كور ددە (خوەكوشتن=سزا).[٣٨٢] ل جهەكىٚ پەرى وەها ژ برايىٚ خوە (ئەموى) رە دبيٚژە:

> ئەزىٚ هەرم كونبەرفا مرنىٚ، دۆزەخا ڤىٚ ژيانا گەنى، زەمهەرى، ئەو دۆزەخا كو وە دڤيٚتن ئەز بچمىٚ، دا هوون ب چاڤيٚن خوە ببينن، كا ئەز دىٚ چەوان تيٚدە بفەتسم، دا روويٚن وە يٚن رەش بهيٚن شووشتن و سپى ببن.[٣٨٣]

پەرى گەهشتيیە وىٚ باوەرىٚ كو كوشتنا وىٚ پاكژبوونا ناموس و شەرەفا مالباتا وىٚ يە. ژ بەر هندىٚ ژى ئەو خوەكوشتنا خوە= پاقژبوونا كەرامەتا خيٚزانا خوە دبينە. هەر وەسان هنەك جاران ژن ڤىٚ بريارىٚ ددە و هەلدبژيٚرە، ژ بۆ سەرنجا كەسيٚن دەوروبەر بۆ خوە رابكشينە و ببە بيرهاتنەك تراژيدى د سەرىٚ وان دە و هەتا هەتايىٚ ل بيرا وان بمينە. رەنگە ئەگەر ب مرنا ئاساى بمرە، نەبە جهىٚ باندور و كاريٚگەريىٚ ل سەر كەسيٚن ل رەخ و دوريٚن خوە.[٣٨٤]

دوركهايم دياردا خوەكوشتنىٚ بۆ دياردىٚن جڤاكى ڤەدگەرينە، هەلبەت ئەڤ يەك تا رادەيەكىٚ راستە، كو ل گور بۆچوونا وهى خوەكوشتنا پەريىٚ ژ بەر پيٚكڤەگريٚدانا گروپى و دەرنەچوون ژ ياسا و دوستوريٚن كو ل سەر هاتين ريٚكەفتن، كو ژ ڤىٚ جورە خوەكوشتنىٚ رە دبيٚژن (خوەكوشتنا ئەوانيٚن دى) ئەڤ جورىٚ خوەكوشتنىٚ بەروڤاژى خوەكوشتنا ئەزوكى يە. پەيوەنديا تاكى و ب كومەلگەهىٚ ڤە، مينا هەستى و گوشتى يە. تاك خوە پارچەيەك بچوويك و موكم ژ وى گروپى دبينە. تاك د ناڤ هزر، فەلسەفە و رەفتارا وى گروپى دە بهوژيە. ئيٚدى هەستا تاكگەراى ل جەم پر لاواز بوويە، هەبوونا خوە ب هەبوونا وىٚ كومەلەيىٚ دبينە.

---

[٣٨٢] سۆزان جەمال، سايكۆلوجى ميٚيەتى، ر. ١٢١.

[٣٨٣] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 222.

[٣٨٤] سۆزان جەمال سايكولوجى ميٚيەتى، ر. ١٢١.

١. تایبەتمەندنیێن کەسایەتیا پەرییێ:

کەچەک کورد و نەشویکرییە، کابانیا مالێ یە. رەوشا وێ ئا مەدەنی ژی ئەڤە: (کەچا موختارێ گوندی یە. رەوشا ئابووری باشە.) د باوەرییێن جڤاکی ژی دە، دژی بندەستیا ژنێ یە، ئەو ژی دەما وەها ژ مژدوی رە دئاخڤە:

> نا، ژ هندێ شەرم نەکە، شیاتێن ژنێ نە ژ یێن مێران کێمترن، ئەزێ دەستێ تە بگرم، ئەز دێ خوە و تە قورتال بکم. بلا ژنەک مێرەکێ برەڤینە...ما ئەڤ نابە؟[٣٨٥]

_ دژی جڤاکا نێر سالارییێ یە، و رێسا و داب و نەریتان رەخنە دکە، دەما وەها بەحسا ئەڤینیێ دکە:

> ئەم مینا دووڤپشکان خوە ل سەر خاکا خوە خوەدکوژن، دۆتێن خوە دکوژن، ئەڤینی ل با مە شەرمە و دڤێ د کونجێن رەش دە بهێتن کرن. ما جێوازی د ناڤبەرا من و جانگوی دە چیە؟. چما دڤێ تەنها کور ئەڤینێ بکن؟.[٣٨٦]

_ یاخیبوون ژ جڤاکی.

_ باوەری بوون ب خوەکوشتنێ=پاکژکرنا شەرەفێ.

١.١ خاسیەتێن کەسایەتیا وێ ژی د رۆمانێ دە وەهایە:

_نە زەوجییە.

_ئاستێ هزری پێشکەتی یە.

_ دل نازکە و بی گونەهە هەر وەکی ب دشا خوە گولێ رە وەها دبێژە:

---

[٣٨٥] Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, r. 194.

[٣٨٦] هەمان ژێدەر، ڕ. ٢٠٦.

من د ژیانا خوە دە کورمەک ژی نە کوشتیە.[٣٨٧]

_ ئەڤیندارە.

_ ژ ماران دترسە، دەما ماران دبینە رەوشا وێ ئا دەرونی تێک دچە:

> **ل** نیڤا بەرسڤێ تشتەکی رەش و درێژ ما ب دانگا وێ ڤە، هندی ل دۆر خوە دزڤری ئەو تشت ژێ ڤەنەدبوو، ب دانگێ ڤە ئالها بوو و ل بەر چاڤان وەکی ماران دکەت گەریان. د دەهمەنا خوە را گرتبوو، ل دۆر خوە دچەرخی، رەنگ لێ پێتوو ببوو، چاڤێن وێ بلۆق ببوون، پێستوورکێ گرتبوو، دلەرزی و ب دەنگەکی لاوازی شکەستی دگوت،"وی! ماری ئەز خوارم، وەی دایێ ماری ئەز خوارم."[٣٨٨]

مار ژی ب ئاوایەک جەڤەنگی هاتییە بکاربرن، کو مەبەستا رۆماننڤیسی ژ ماری جڤاکە و ب تایبەت مێرێ کوردە.

٢. ئاوایێ خوەکوشتنێ:

_ ئالافێن زیانبەخش (جەو):

خوەکوشتنا پەرییێ ب ئامریەکێ بوویە، کو د بەرێ دە، بۆ برینا هریا پەزی ل گوندا بکاردئینان و ژێرە دبێژن جەو. ئەڤ ئالاڤ وەکی مەقەسێ خوەدی دوو ئالە و هەر دوو ئالی توژن و دشێن ببن سەدەمێ وێران بوون و مرنێ.

بەری هینگێ پەرییێ گەلەک جاران هەولا خوەکشتنێ دا و ب ئالافێن جور ب جور وەکی (بەن، داس، ئاگر). لێ د ڤان هەرسێ هەولا دە ب سەر نەکەت. هەولا دوماهیێ ب جەوێ بوو، کو ئەو ژی د دەمەک وسا، کو خەلکێ گوندی هەموو د خەو دە بوون. هەلبژاردنا پەرییێ ژ بۆ ڤی دەمی، رەنگە ب پلانکری بە. ژ بەر کو ل وی دەمی گوندی هەموو نڤستی نە و دێ ب هێسانی هەولا خوە پێک بینە. هەلبەت ئەڤ یەک پر بەر

---

[٣٨٧] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٩٦.

[٣٨٨] هەمان ژێدەر، ر. ٢١٧، ٢١٨.

ئاقلـە و ژ بـەر هنـدێ ب سـەر کـەت بێ کو وەکی جارێن دن دەستێن رەخ و دوورا تەڤلی رەفتارا وێ ئا خوەکوشتنێ ببن.

دیسان ژبلی مەسـەلا دەمی، ئەو ئامیرێ کو پـەرێ بۆ خوەکوشتنێ هـەلبژاردی، رەنگە ل گور پەیام و نامەیا وێ ئا پشتی مرنێ بە. ژ بەر کو ئـەڤ ئالاڤ هنـەکی ب ترسە و دکارە ببە ژناڤبرنـا مرۆڤی ب رەنگـەک توند وێرانکـەر. هـەر وەسـان گەهاندنا پەیامەکێ یە بۆ رەخ و دوورێن خوە.

دبە کو پەری د جڤاکەک مودەرن دە با یان ل باژیرەکێ با، ب ئالاڤـەک دن جورێ خوەکوشـتنێ هــەلبژاردبا، ژ بــەر کــو گەلــەک جــاران هــەول و هــەلبژاردنا ئــالاڤێن خوەکوشتنێ ل دویف پێدڤی و ئیمکانیاتێن خوەکوژی دمینە. ل هەرێیمێن کوردی وەکە باکورێ کوردسـتانێ پرانیا جاران خوەکوشـتنا وان ب رێیا خوەهلاوسـتنێ یـە، لـێ ل باشـورێ کوردسـتانێ و ل رۆژهـەلاتێ کوردسـتانێ ب رێیـا خوەسـوتنێ یـە.[٣٨٩] هـەر چەوابـە پلانـا دومـاهیکێ ب ئاوایـەک سـەرکەفتی ئـەنجام دا و بێ کو کـەس مـایتێکرنێ دڤێ رەفتـارێ دە بکە. دەڤـەکێ وی ئالاڤی دکە د نێڤبـەرا هـەردوو مـەمکێن خوە رە و دەڤێ دن ب ئاخێ رە دچکلینە و خوە ب سەردا بـەر ددە. ب ڤی ئـاوای داویێ ل ژیانا خوە تینە و خوە دکە قوربانێ کەڤنەشوپیا باڤ و کالان و ب خوەکوشتنا خوە روویێ مالباتا خوە پاکژ دکە.

رۆماننڤیسی خوەکوشتنا پەرێ هەم ژ ئالییێ جڤاکی و هەم ژ ئالییێ دەروونی ڤە ئەنالیزکرییـە و ب ڤـێ رێکـی رەخنـێ ل دەسـتهەلاتا جڤـاکی دگـرە، دیســان پـەیام و مەبەسـتا خوە ب ئاوایـەک هونـەری پێشکێشـکرییە، کو ئـەو ژی مەسـەلا ئـازادیێ ییـە. بێگومـان ئـەڤ ئاریشــە ژی هــەموو ژ ئـەنجامێ نــەبوونا ئازادییـا ئـەڤینیێ و ئازادیـا تاکەکەسـی ڤەدگـەرن. لـێ دیسـان وێنەیـەک راسـتین ئا جڤاکا کوردی ب رییێا پـەرێ دیارکرییە و ئـەڤ دیاردە هـەیا نها ل باشـورێ کوردسـتانێ زیندییە و خوەکوشـتن و کوشتنا ژنان پرانیا جاران بۆ ڤان بابەتان دزڤرن.

---

[٣٨٩] هیوا فریادرەس، ئەمەیە ژیانی ژن، ر. ١٠٩.

٢. ٥. ٤. تارق:

خیانـەت تێگەهەکـە، دژی مرۆڤایـەتیێ یـە و هـەر ژ کـەڤن دە و ل هـەر جهـەکێ ب رەوشـتەک خـراپ هاتییـە پەژراندن. چ خیانـەتا ئـاخ، وەلات و نەتـەوەی بـە، یـان ژی خیانـەتا، هـەڤال و ئـەڤین و مالبـات و خێزانـی بـە. ل ڤر بابـەتێ مـە ل سـەر خیانـەتا دنێڤبەرا ژن و مێر دە یە، کو ئەڤ جورێ خیانەتێ گەلەک بەربەلاڤە و د پرانیا جڤاکان دە دیاردەیەک پێش چاڤە. "ئەڤ دیاردە ژی دبیتە ئەگەرێ پەیدابوونا ئاریشێن خێزانی، یان دبیتە ئەگەرێ ژبەرئێک چوونا خێزانێ و هندەک جاران ژی ئاریشـێن جڤاکی ژێ پەیدا دبن. بێگۆمـان ئـەڤێ دیاردێ ژی ئەگـەرێن خوە هەنە و هندەک ژ ڤان ئەگـەران زەلام ژێ بەرپرسە و هندەکان ژی ژن. لێ بارا پتر جڤاک و فشارێن جڤاکی، ئاریشـە و کێماسیێن مالێ دبنە رێخۆشکەر بۆ دیاربوونا ڤێ دیاردا خراب د جڤاکاندا."[٣٩٠] ژ بلی کو ببە ئەگەرێ سەرهلدانا ئاریشێن جڤاکی، گەلەک جاران ژی دبن فاکتەرێ سەرهلدانا نەخوەشیێن دەروونی و ئەنجامێن وێرانکار ل پەی خوە دهێلن. ب تایبەتی خیانەتا ژنێ ل مێری، کو باندورەک مەزن ل سـەر زاروکی چێدکە و گەلـەک جاران دبەر ئەگـەرێ پەیـدابوونا گرێیـا (ئۆریسـت) (Orestes complex)، "ئـەڤ گرێیـە بـەرۆڤاژی گرێیـا ئۆدیبی یە. ل ڤر کور دیا خوە دکوژە و تولا بابێ ڤەدکە. ل گور ئەفسـانەیا یونـانی ئۆریستێ کورێ ئاگمـەمنون کلیمنتسـرایا دایک دکوژە، ژ بـەر کو خیانـەت ل بابێ وی کربوو و کوشتبوو."[٣٩١]

د رۆمانـا (باگـەرێن رەش) دە، کەسـایەتیەک هەیـە ب نـاڤێ (تـارق)، خوەدکوژە، لـێ دایک و بـاڤێن خـوە ژی ب خـوە رە دکوژە. فاکتـەرێن خوەکوشـتنا ڤـی مرۆڤـی هنـەک ئالوز و ڤەشارتینە، لێ بەلێ خالا ژ هەموویان بەرجەستەتر، خیانـەتا دیـا وی یـە دگـەل بـابێ وی. کو ئـەڤ خیانەتـە هـەر د تەمـەنێ زاروکینـێ دە پەنجەرەیـەک مـەزن د دل و دەرونـا وی دە هشـتیە و ژێرە بوویـە گرفتـاری و ژ بـابێ خـوە ب گومـان دکەڤـە. ئـەو دیمـەنێن زاروکینـێ دیـتن هـەموو دتومـارا مـەژیێ وی دە هاتیینـە تومـارکرن و بوویـە

---

[٣٩٠] سەبریا سالح، خێزانا بەختەوەر، رێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ، دهوک، ٢٠١٢، ر. ٢٨.

[٣٩١] نـەوزاد ئەحمـەد ئەسـوەد، فەرهـەنگی زاراوەکـانی ئـەدەب و زانسـتە مرۆڤایەتییـەکان، ناوەنـدی غەزەلنوس، ، ٢٠١٥، ر. ٣٥٦.

ئەگەر کو ببە مرۆڤەک (سادی و ماسوشی) ژ بەر هندێ ژی د سلکێ عەسکەری دە ب بەعسیان رە کاردکە و دبە مرۆڤەک کوژەک و تێهنیێ خوینێ.

تارق ئەو دووسالن ژ مالباتا خوە جودابوویە و ئێدی تێکلیا خوە ب دایک و باڤێن خوە رە قوت کرییە. ل سپێدەهیەکێ بەری بچە سەر کار دایک و بابێن وی ل مالا وی د بن مێهڤان و داخازێ ژێ دکن دەست ژ کارێ خوە ئێ تاوانباری بەر بدە. لێ تارق ل ور ئاگاهیان ل سەر ئەوان نهێنیان ددە ئێن کو د زارکینێ ب چاڤێن خوە دیتی و ل ور بەحسا وان خورتان دکە، ئێن کو دیا وی د پشت بابێ وی رە دئانین مال:

> نها تۆ خوە خەشیم دکێ، نها ژ نوو خوە خەشیم دکێ خاتوون! دهێت بیراتە، دەما هەمود دچوو سەر کارێ خوە، ژ سپێدەیان هەتا دانێ ئێڤاران ژێرئاڤ، و ئاڤرێژێن کۆلانێن بەغدێ یێن گەنی پاقژ دکرن و تە ژی د پشت دەرگەهێ رە لاوک دکر د ژۆرا خوە یا نڤستنێ ڤە؟ تە ئەنگۆستا خوە یا نیشانێ ددا بەر دەڤێ خوە، ل من، و خویشکا من دنهێری و دگوت، "گاڤا ئێڤارێ بابێ وە هات مالێ، نە ئاخڤن، ب ئاقل بن و بێ دەنگ بن![٣٩٢]

ئەڤ دیمەن هێژ د تەمەنەک بچووک دە د دەرونێ وی دە شاخ ڤەدایە، ژ بەر هندێ ژی ژێرە بوویە برینەک کوور ئا دەروونی، هەر وەکی ب گوتنا خوە رە بەردەوام دبە:

> یێن تە یێن ب خەنا سۆر نەخشاندی هێژ وێن ل بەر چاڤێن من، هەتا نها ژی خیسەخیسا وی تەختی یا دگوهێن من دە دژەنە، و ئەو دەنگ وێ ب من رە بوویە تنیتوس و ژ سەرێ من دەرناکەڤە.[٣٩٣]

پشتی دیتنان ئەڤان دیمەنان یەکسەر باندور ل سەر خویشکا وی رەخەدێ و وی چێدبە. ئەو ژی چاڤ ل رەفتارێن دایکا خوە دکن. ئەڤێ نهێنیێ د روویێ وان دە ئاشکەرا دکە:

---

[٣٩٢] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 316.

[٣٩٣] هەمان ژێدەر, ر. ٣١٦.

"د وی تـەمنێ سنێلە دە ئـەز، و ڕەخـەد ژ وە هـین بـوون سـەر تـەختان و پشـت دەرگـەهان. ئـەم ب هـەڤرە دلیسـتن هـەتا مـە پەردەێن شـەرمێ ژی قەتاندن و د سـەرێن خوە ڕە ئاڤێت."[٣٩٤]

پشتی کو مەزن دبن ژنوو ئەو ڕەفتار ل جەم وان ئاشنادبە کو کریارەک، تابوو و هێلەک سورە. ژ بەر هندێ ژی دبە ئەگەر کو ڕەخەد خوە ب شەوتینە:

"ئەها...ئەڤ بوو ئەگەرا خوەشەوتاندنا ڕەخەدێ، تە بیهست؟!."[٣٩٥]

ئەڤ خیانەتا دیا وی گەلەک باندور ل سەر هشتنەو کو دڤان خالێن خارێ دە دیار دبن:

ئێک: گومانکرن ژ بابێ خوە:

تارق پشتی ڤان دیمەنان دبینە و مەزن دبە، ژ بابێ خوە ب گومان دکەڤە. ژ بەر کو ب چاڤێن خوە دیتیە دیا وی کریارا سێکسی ب هنەک خورت و لاوێن دن ڕە دکر. ئەڤە ژی خالەکە ب هێزە کو (هەمودی) نابینە باڤێ خوە ئێ درست. ژ بـەر هندێ ژی ژێ حەز ناکە و ناڤێ وی ئێ کەسایەتی دبێژە:

"دێ ئیجار تو دەڤێ خوە بدە یەک پیرەسـەوو، هـەما تو یـەکجار نە ئاخڤە، تو هاتی ڤێ دەرێ چ؟ کا کی دبێژە؛ ئـەز کورێ تەمـە، هااهـ...؟!."[٣٩٦]

دوو: کێم دیتن:

دەربارەی کێمدیتنێ ئەلفرێد ئەدلـەر ددەتـە خویاکرن کو "وزەیا پالدایی یا مرۆڤی حەزا زالبوون و هێزا دەست ب سـەرداگرتنییە. هەستکرنا ب کێمدیتنێ مرۆڤی پالددەت کو هێزێ ب دەسخوەڤە بینیت داکو گـەرەوا لاوازی و کێمی یا خوە تژیکەت. ئەگـەر ئەڤ گـەرەوتژیکرنـە نەهاتـە کرن، نـەدوورە ببیتـە گرێیـەکا دەروونی کو دبێژنێ گرێیا

[٣٩٤] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ڕ. ٣١٧.
[٣٩٥] هەمان ژێدەر و هە مان ڕوپەل.
[٣٩٦] هەمان ژێدەر، ڕ. ٣١٦.

خوه کێمدیتنێ."[397] د رۆمانێ ده وەها دیار دبە، کو تارق خوەکێم دبینە، ژ بەر هندێ ژی د سلکەکێ هێزدار ده کەتیە کاری، بۆ وێ قەربوکرنا دەوونی و چەساپاندنێ.

سێ: هەستا تولەڤەکرنێ:

تارق هن ژ وان خورتان ناسدکە و هین ل بیرا وی ماینە، ژ بەر هندێ ژی دخازە تولێ هلبدە و وان بکوژە. ئەڤە ژی دیسان بۆ خیانەتا دایکا وی دزڤرە:

"هندی ئەز چاڤێن خوە ل وی سەگبابی ژی دگەرینم هێژ ب بەر چاڤێن من نە کەتیە، ئەگەر ئەز دا رۆژەکێ سەرێ وی ژ وەرە بکم دیاری."[398]

چار: هەستکرن ب گونەهێ:

رەنگە خوەشەوتاندنا خویشکا وی (رەخەدێ) برینەک مەزن د دەرونا وی دە ڤەکرییە و ژێرە بوویە ئازار و ئیشکەنجە. تاوانبارا سەرەکە ژی ئا ڤێ رەفتارێ دیا خوە دبینە و ژ بەر هندێ ژی وەها دبێژە:

ئیجار نەوجا خان، تە ژی دخوەست روویێ خوە یێ وەکە کراسێ تە رەش ل جەم خەلکێ سپی بکێ و تە دگوت؛" مانێ رەخەدێ ژ خۆرتەکی هەزدکر لەورا خوە شەوتاند". ئەم جڤاکەک بەدبەخت، گەنی، دوروو، درەوکەر، هەلپەرێس و کەیسبازن.[399]

یا کو مە دڤێت بێژن، د سەر ڤان هەموو باندوور و گرفتاریان رە، ل گور قوتابخانا دەرونشیکاری، تارق هەست ب گونەهێ و ئیش و ئازارا دەروونی دکە. و سوپەرئێگو وی ژبەر خیانەتا دایکا وی، وی ئازار ددە، ژ بەر کو ل گور سوپەرئێگوی کریارا سێکسی ئا دیا وی ب یەکە دن رە گونەهـ و تاوانە و خیانەتەک مەزنە. هەر وەسان

---

[397] عارف حیتۆ، حالەتێن دەروونی د رۆمانا کوردی یا دەڤەرا بەهدینان‌دا، فەستیڤالا دهۆک یا رەوشەنبیری،_٣، ژ وەشانێم ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد، دهوک، ٢٠١٠، ڕ. ١٢٦.

[398] Kovan sindî, Bagerên Reş, r. 317.

[399] هەمان ژێدەر. ڕ. ٣١٧.

بەردەوام وی دئێشینە.ئەڤ چەندە ژی دبە ئەگەرێ هندێ، بابێ خوە دکوژە، ب شوندە دیا خوە و پاشی خوە:

لوولەیا دەمانجەیێ دا بەر دفنا خوە، بهێن کرێ و سەرێ خوە هەژاند،"همم...بێهنا باروودێ و خوینێ ب هەڤ رە چەند خوەشە! دیسان بێهنا خوینا رووستەمی ل سەرێ من دا...وفف، ئەز چەند ژێ خەریب بوومە، دڤیا ئەز نە هاتبام ئزنێ، دا من باش ئەنگوستێن خوە نەرم کربان و بەلکو مالا من ژی نە ببا ئەڤ سەر شۆیا خوینێ!". بیستەکێ ل لوولەیا دەمانجەیێ یا رەشتاری تەماشە کر، پاشی پر هێدی دانا سەر جێنیکا خوە، لێ ژ وێ دەرێ ڤەگوهاست سەر بنگوهێ خوە، داویێ دەرێ وێ کر د دەڤێ خوە دە، ژ سەر تا پێیان ڤەلەرزی، خوێدانەک گر مینا لبێن مۆهریکێن زەلال د ئەنیێ دە هلاڤێتن، چاڤێن وی وەک یێن گۆلکەکێ بەلۆق بوون، ئەنگوستا خوە یا لەرزەک ل سەر لەولەبێ گڤاشت و ل گەل دەنگێ وێ پێلەک بۆش خوینێ د پاتکێ رە هلاڤێت.[٤٠٠]

ژئالییێ جڤاکناسی ڤە، خوەکوشتنا وی دکەڤە د چارچوڤێ (خوەکوشتنا ئەزوکی) دە، ژ بەر کو ب یەکجاری ژ مالبات و کەس و کارێن خوە هاتییە ڤەقەتاندن، لێ دەما کو ئەم دبینن هەستا پوشمانیێ پێرەیە، وی چاخی خوەکوشتنا وی دکەڤە (خوەکشتنا ئەوانێن دی). ژ بەر کو ل ڤر بەروڤاژی، شەرم و خیانەتەک جڤاکی د و و ی دا هەیە و وی پێ دئێشینە. لێ دبە کو هەر دوو ئەگەربن، د ڤێ خوەکوشتنێ دە، د دەمەکێ دە کو هەر دوو جور دژی هەڤن. ئێک (تاکەکەسی) یە، دووەم (ب کومێ ڤە گرێداییە)، نە مەرجە خوەکوشتنا مرۆڤی ب تەنێ ب یەک جوری ڤە گرێدای بە. بەلکو ژ جورەکێ بێهتر، ئاکو دورکاهایم بەحس دکە. ئەڤە ژی بۆ ئاریشە و گرتنێن مرۆڤی و جڤاکی ئین ئالوز ڤەدگەرە.

١. تایبەتمەدنیێن کەسایەتیا تارقی:

---

[٤٠٠] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٣١٩.

رەگەزێ وی نێرە و نەزەوجییە و نەژاد عەرەبە. تەمەنێ وی د ٢٧ سالە، دیا وی دەما پێرە د ئاخڤە وەها ددە دیارکرن:

ئەڤ بیستوهەفت بهار تە چراندن.[٤٠١]

پیشەیا وی ژی، ئەفسەرێ ئاسایشا بەعسیانە.

١.١. رەوشا مەدەنی:

کەسەک ڤەقەتیایە ژ مال، کو ئەو نێزیکی دووسالە ژ مال دوورکەتییە، دەما ب مونولوگ ب خوە رە د ئاخڤە:

ئەڤ نێزیکی دو سالانە، هون سلاڤێ ل من نادن و نها دخوازن سەرەدانا من بکن و ب من رە باخڤن![٤٠٢]

_ مرۆڤەک سەردارە د جڤاکی دە.

_ ژمالباتەک رەسنە ل گور دیتنا بابێ وی، وەها ژ تارقی رە دبێژە:

ئەم مالباتەک رەسەن و خودان دیرۆکەک پاکژن.[٤٠٣]

باوەری بوون ب پرنسیپێن جڤاکی وەکی؛ خیانەت، شەرم و ئابروچوون و هتد...

٢.١. خاسیەتێن کەسایەتی:

_ زگوردە (بێ ژنە).

_ خوەندەوارە، ژ بەر کو ئەفسەرە.

_ بێ دینە، ئانکو دژی باوەریێن دینی نە، هەر وەکە ئەو ب خوە بەحس دکە:

---

[٤٠١] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ڕ. ٣١٦.
[٤٠٢] هەمان ژێدەر، ڕ. ٣١٤.
[٤٠٣] هەمان ژێدەر، ڕ. ٣١٥.

سەرباوەرێن مە ژ ئەردێ هەتا ئاسمێن رزی نە، چەوتن، هەتا نها ژی نەشیایە مەژیەک شێلو ژی زەلال بکە.[٤٠٤]

_ تاوانبار و کوژەک.

_ دەمارگیر.

_ تولڤەکەر.

_ عەرەبەک نەتەوەپەروەرهە، هەر وەکە ئەو ب خوە بەحسا کارێ خوە دکە:

ئەز ئەرکێ خوە ژ بوو پاراستنا خاکا وەلێت و نەتەوەیا ئەرەب ب جھ دهینم.[٤٠٥]

٢. ئاوایێ خوەکوشتنێ:

_چەک (دەمانجە)

شێوازێ خوەکوشتنا تارقی ب چەکی و دەمانجێ بوویە. ئەو ب خوە ئەفسەرێ ئاسایشێ یە و ئاشنابوون و چاوانیا سەردەریکرن دگەل دەمانجێ، رەنگە خالەک ب هێزبە کو ئەڤ شێواز بکار ئینایە. هەر وەسان هەولکە سەرکەفتی و مرنەک بلەزە. دیسان سەدەمێ دەروونی ژی هوکارەک گرنگە بۆ هەلبژاتنا ڤی شێوازی، کو کوسەک توند و دەمارگیر و تولڤەکەرە. کو دەمانجە ل گور خەسلەتێن کەسیایەتیا وی و ئێش و نەخوەشی ئێن وی رەنگە گونجایی تربن ژ ئالافەک دن ئێ خوەکوشتنێ. هەر وەسان ل پێشیێ ل دەست نیشانکرنا جهەکێ دگەرە کو وی زوو بکوژە، ژ بەر هندێ ژی ل پێشیێ دەینەسەر جینکاخوە، پاشی وی جهی ناپەژرینە و لولەیا دەمانجێ دکە ددەڤێ خوە دە و ب شون دە دتەقینە. دبە کو د باوەرا وی ئەو دەر باشترە بۆ خوەکوشتنێ.

---

[٤٠٤] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٣١٧.

[٤٠٥] هەمان ژیدەر، ر. ٣١٥.

رۆمانئڤيسى ديسان ئاورەک دايە بابەتێن جڤاکى، ب تايبەتى ئێن خێزانى و پەروەردەى. کو گەلەک جاران برينێن زاروکينيێ ب مرۆڤى رە مەزن دبن و دبنە ئەگەرێ وێرانبوونێ. ژ بلى کو رۆمانئڤيس بەحسا جڤاکا کوردى بکە، بەحسا جڤاکا عەرەبى ژى دکە، مەسەلا خوەکوشتن و کوشتنێ بۆ سەردەما زاروکينێ ڤەدگەرينە و پەروەردا خەلەت. ئەو ديمەنێن زاروکينێ د هەستيارن و زوو باندورێ ل سەر زارووکى چێ دکە. ديا تارقى ل پێش چاڤێن زاروکێن خوە کريارا سێکسى ب خورتان رەدکر، ئەڤێ چەندێ وەکر، کو تارق و خويشکا خوە رەخەد ژى چاڤ ل ديا خوەبکن. هەتا کو توشى ئاريشێن بێ رەوشت و نەمروڤيانە بووين. ل داويێ رەخەد خوەدسوژە و تارق ژى دبە مرۆڤەک تولهلدێر و کوژەک. ئەڤ پەيام ئاراستەکرييە بۆ جڤاکا عێراقى ب گشتى و ئا کوردى تايبەت. کو پەروەردا چەوت ئەنجامێن چەوت ژى پەيدادبن.

٢. ٦. کەڤنەشوپیێن جڤاکی(پێکگهورک):

(نوورۆژ) سەرلەهنگا رۆمانا (رۆژێن ئێتوون)ە، ئەم دکارن وەها ببێژن ژ بەرمایکا شەر و جەنگ، کاڤلکرن و وێرانکرنێ یە. هەر دتەمەنک بچووک دە، دیا وێ دەچە بەردلوڤانیا خودێ و ئەو ئێدی ب بابێ خوە (خورشیدی) رە ب تەنێ دمینە. نوورۆژ هێش د تەمەنەک بچووک دە دکەڤە ژێر گرانیا بارێ ژیانێ و سێویتیێ دە.

باڤێ وێ خورشید (پەیمانا لاندکێ) ب موختارێ گوندی (کەڤوتی) رە گرێددە کو ئەو ژی هێژ د زکێ دیا وێ دە پەیمان دگەل موختاری گرێدابوو و کو مەزن ببە، ببە بوکا وی. لێ بەلێ ئەڤ یەک ددەمەکێ دە دهێت ئاشکەرا کرن، دەما نوورۆژ ل سەر کانیکا ئاڤێ ب کەچا موختاری رە وەها گەنگەشێ دکە، ل دوماهییێ ب شەر دچن و نوورۆژ دکەڤە د رووباریدە. لێ بەلێ زوو دهێت قورتالکرن. پشتی ڤێ ئاریشەیێ د نێڤبەرا موختاری و خورشیدی نەخوەش دبە و ئەو پەیمان دهێت هەلوەشاندن و نوورۆژ ئێدی دترسە و دەما ئاڤێ یان رووبارەکێ دبینە ترسەک بێ هەمپا لێ دیاردبە و ژێرا دبە فوبیا.

نوورۆژ دکاودانێن پر نەخوەش رە ژیانێ ددومینە و دیمەنێن جەنگێ باندوورەک مەزن ل سەر دەروناوێ دکە و ژێرە دبە تروما. ئەڤە ژی ژ ئەنجامێ بونبەبارنکرنا فروکەیان بۆ سەر گوندێ وان و کوشتیان ب چاڤێن خوە دبینە و رەنگێ خوینێ ژێرە دبە رەنگەکی ترسناک، دەما باڤێ وێ کراسەک ژێ رە تێنە وەها بەرسڤ ددە:

> رەنگێ وێ جوانە لێ گولێن سۆر وێن تێدا، نها نە دەمێ ل خوەکرنا ڤی رەنگی یە، کێڤا من ب رەنگێ سۆر ناهێتن![٤٠٦]

نوورۆژ پشتی ل کەمپا دیاربەکر پەنابەر دبە و ل ور ژیانەک نەخوەشتر و قورستر دەربازدکە. ئێدی رەوشا پوست ترومایێ باندورەک مەزن ل سەر دەروونا وێ چێدکە، کو ئەو ژی ددەمەکی دە، دەما دچە نوژداری وەها بەحسا نەخوەشیا خوە دکە:

"کی دەراتا د ئێشە نوورۆژ؟"،

---

[٤٠٦] Kovan Sindî, Rojên Êtûn, çapxana Zana, Duhok, 2007, r. 220.

"سەرێ من پر دئێشە".

"ژ مێژ دا؟" پزیشکی دیسان پرسی و هنەک هزرێن خوە کرن.

"ئەڤ چوار، پێنچ مەهن"، ب دەنگەک هێدی گوت.

"هەر دەم و هەر رۆژ د ئێشە یان هنەک جاران؟". دبە میگرین بە!".

"نەخێر دکتور، تەنها ئەگەر شەڤەکێ د خەو نەچم رۆژا دن پر دئێشە، و ب شەڤان خەونێن پر ترسناک دبینم، هەست دکم و پر دترسم...دترسم کو بکەڤم جەنگێ و بەر هێرشان. من قەت کێف ب ژیانێ ناهێتن، هەستدک کو ئەز د ڤێ جیهانێ دا ب تەنێ مە و پێشەرۆژێ پر رەش دبینم".

"تو گوهـ ل دەنگان دبی؟".

"بەلێ دکتور، ب تایبەتی ب شەڤان، دەمێ رادکەڤم پر دەنگ دهێن گوهێن من، گەلەک دترسم، نزانم ژێدەرێ وێ ژ چیە، وەکە من گوت؛ خەونێن پر ترسناک دبینم، کابوسان دبینم، و گەلەک جاران ژی پر خەمگین دیم...پۆسیدە دبم و داوییێ..."، ل گەل ڤان گوتنان بەردا گری و رێزەکە رۆندکێن گەرم ب سەر هنارۆکێن روویێ وێ دا هاتن خوارێ.

"داوییێ چ؟". گۆتنا خوە تەمام بکە!".

"ئەز دگریم... ژ خوە را پر دگریم، دکتۆر".

"نەگری جانا بابوی...نەگری"، خۆرشیدی دەستێ خوە ب سەر سەری دا ئانی و دا بەر سینگێ خوە.

"تو هزرێن خوەکوشتنێ دکی نوورۆژ؟"، دیسان پزیشکی بەردەوام کر و پرسی.

"هنـەک جـاران، لـێ نـە هـەر دەم"، ب چـاڤین پـر ب گریـان لـێ ڤەگەراند.[٤٠٧]

دڤێ دیالوگا د نێڤبەرا نوورۆژێ و دکتوری دە، رەوشا وێ ئا دەروونـی دیـار دبـە و دکتور ل سـەر ئەڤان نیشان و ئەگەران وەها ڤالا نەخوەشیا وێ دکە:

هم...وەکە psykiatrist ، وەها د گوتنێن تە دگەهم، کو نیشـانێن پۆسیدەگە و Post Trauma ل جەم تە هەنە. ئەڤ ژی بێگومان ژ ئەگەرێن ڤان کاودانێن تراوماتیکە.[٤٠٨]

ب شـوندە حـەبان ژێـرە دنڤیسـە و چارەسـەردکە. ل گـور (ئـازاد دلـداری) "شـەر تراومایا هەری مەزنە کو هـەم فیزیکا کـەس و جڤاکێ هـەم رەوشـا بـاش ئـا سۆسـیال هـەم ژی تـەڤنا دەروونـی ب هـەڤرە درووخینـە. شـەر تـێ واتـەیا مـرن، بریندارببوون و سەقەتبوونا مرۆڤان، ونداکرنا نـاس واران و دهـەمان دەمـێ دە تـێ واتـەیا تـرس، سـاو، ئێش و هیسیرێن چاڤان."[٤٠٩] بێگومان کەسێن کو بێتر دکەڤن ژێر باندورا تراوما جەنگی دە، زاروکن. بێگومـان بەرتـەکێن پشـتی تراومـایێ ژی پـر هەسـتیار و ترسـناکن، وەکە؛ (تـرس، بێهیڤبـوون، دوورکـەتن ژ خوەشـیی، مـاتبوون، کێم خـەوی، سـەرئێشـیا زێـدە و هـتد...).[٤١٠]

ژبلی نەخوەشیا ترومایێ وەکە د رۆمانێ دە دیار نیشانێن نەخوەشیا خـەموکیێ ژی پێـرە نـە، کـو نـوژدار د ئـاخڤتنێن خـوە دە ددە دیـارکرن. ژبەرهنـدێ ژی پرانیـا جـاران نوورۆژ هەست ب خەمگینی و پوسیدیەک مەزن دکە و گەلـەک جـاران هـزرێن مـرن و خوەکوشتنێ دکە.

ژبلـی تراومـا جـەنگی، مرنـا دایکـا وێ ژی بانـدورەک مـەزن ل سـەر دەروونـا وێ هشتیە و خوە بوونەوەرەک بێکەس و بێخودان رەشبین دبینە:

---

[٤٠٧] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ١٨٦، ١٨٧.

[٤٠٨] هەمان ژێدەر، ر. ١٨٧.

[٤٠٩] Azad Dîldar, Zarok, Şer û Trawma, kovara(Psîkolocya Kurdî), jimare (1), Amed, 2016, r. 3.

[٤١٠] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل. بۆ بێهتر پێزانینا هوون دکارن ڤەگەرن کوڤارا پسیکولوجیا کوردی ژمارە (١) ، گوتارەک (د. ئازاد دیلدار) ل سەر ڤێ مژارێ هەیە.

ئـەو ژینگـەهـ رۆژ ب رۆژ ل بـەر چاڤـان وەکـە خـەریبان دهـات دیـتن، هـەر تشـت د چاڤـان دا رەش ببـوو، نیشـانێن پوسـیدەگی و نیگەرانیێ دیسان د روویێ وێ دا خویا دکرن. تـالان و فـەرمانێن کەڤن د مەژییێ وێ دا دوبارە دبوون، لـەورا دەمـێ ب شـەڤان ژێ دنڤسـت ئێدی ب دلـەک پـر خـەمگین و کوڤاندار رادکـەت. هـانجی هزرێن میشـەکێ وێ وەکە دۆلابا ئاشـەکێ د گەرانـد و نـە دهشـتن کو ب ئارامی د خەو د خەو بچە

هزرێن مرنێ جارجاران خوە ل سـەری د دان، د وی تەمـەنێ خوە یێ وەها گەنج دا وەکە پیرەکە هەفتێ سـالی هەسـت ب خـوە دکر، ژ یانێ بێ زار ببوو، وەستیا بوو، ئێدی نە دخوەست بژیتن، هەبوون و ژیان ژێرا بێ واتە بێ رامان ببوون.[٤١١]

ئـەڤ هەسـتێن دەروونـی ئـەو ژ گشـت تشـتان بیانی و یـاخی کرییـە و رەمـەکا مرنـێ ب سـەر رەمەکا ژیانێ کەتییە. هەر وەسان کو ل ڤر خویا دبە ئێدی رەوشـا وێ ئا دەرونی پر نەباش دیاردبە و بەرهەڤییێ دکە کو خوە وێران بکە. سـەر ڤـان هـەموو کاودانـان رە، بـاڤێ وێ خۆرشـید وێ دکـە پێگهورکـا خـوە، کـو ئـەوێ ل هەڤالێ خوە (هەڤندی) مەهر بکە و کەچا هەڤەندی ژ خوە رە بینە.[٤١٢] ددەمـەکێ دە کو نوورۆژ دلکەتیا خورتەکێ یە ب ناڤێ (شیان).

نـوورۆژ گەلـەک جهـان ئامـاژێ ب خوەکوشـتنێ دکـە، لـێ ب ئاوایـەک پـر نهینـی و پراگماتیک ئەو ژی دەما بابێ وێ بەحسا ڤی بابەتی دکە:

باشە بابو، ئەزێ خوە گوری تە بکم.[٤١٣]

پشـتی کو شـیان وێ دخـازە، بـابێ وێ ئـەو کرییـە پێکگهـور، ئێدی شـیان بـەر ب ژ دەرڤـەی وەلاتـی دچـە. ئەڤـە ژی بانـدورەک مـەزن ل سـەر دەروونـا وێ دکـە و بێهتـر بـەرەڤ مـەیلا خوەکوشـتنێ ڤـە دچـە. ژ بـەر کـو پرانیـا جـاران کەسـێن خوەدکـوژن

[٤١١] Kovan Sindî, Rojên Etûn, r.240.

[٤١٢] هەڤەند گوندیەکێ وانە تەمەنێ وی ٤٦ سالە، ئانکو ٣٠ سالان ژ نوورۆژێ مەزنترە.

[٤١٣] Kovan Sindî, Rojên Etûn, r. 242.

خوشتڤیەک ونداکریە یان خەریکە وندابکە.[٤١٤] دەما هزرا شیانی دکە ئەڤ یەک باش دیاردبە:

پشتی وێ هەڤدیتنێ ئێدی نوورۆژێ قەت شیان نەدیت و وەکە کەڤرەکی کو بکەڤە د بنێ دەریایەک کوور دا وەها لێ وندا بوو. هەرگاڤەکێ دەمێ د کۆلانەکێ دا دچوو دیمەنێ وی هات بەر چاڤان، و دەنگێ وی دیسان د دیوارێن وان ساختوومانان دا دەنگڤەددا و شێوازێ ئاخفتنا وی یا ئارام د گوهان دا ڤەدژەنی.[٤١٥]

ئەڤ نیشانێن بێهڤبوون و ژ دەستدانا ئەڤینەکێ یە و دیسان کەرب و کینا هەڤەندی ژی ل رەخەکێ و قوربانیا باڤێ وێ ل رەخەک دن. هەژاری، بێخودانی، پەنابەری و بیرکرنا وەلاتی، هەموو مینا تەڤنەکێ ب هەڤرە د ئالزن و ل بیستوئێکێ مەها ئاداری رۆژا نەورۆزێ خوە دشەوتینە و خوە ژ ژینێ ب داوی دئینە:

نوورۆژ ما ب تەنی ل مالێ، هەر گاڤەکێ د وێ بوخچەیا سۆر را دگرت و بەروپشت لێ میزە دکر. داویێ بوخچە ڤەکر، ئەو پارچەێن قوماشی ژێ دەرخستن، یا کەسک ل ناڤ مالێ راخست، پارچەیا سۆر د سەرێ خوە وەراند، یا سپی ژی د ناڤتەنگا خوە شداند، و دەستمالێن سپی ژی ل سەر هەڤ کۆم کرن و ل سەر روونشت خوارێ.

دەستێ خوە گەهاند گوزکێ نەفتێ یێ کو ب رەخ ڤو بوو، ئەو ژی ب سەر دا کر، ئاگرژەنا خوە یا کو هەرگاڤ سۆپە پێ هل دکر ژ پاشلا خوە دەرخست و پێڤە ژەنی. ئێدی بوو نەورۆزەک گەش و گوریا ئێگر بلند بوو بەر بنێ بانی. مینا پەیگەرەکی پولاد دبن وێ ئێتونا ئێگر دا راوەستا، لێڤێن خوە ل سەر هەڤ ڤەمچاندن و قەت نالینەک ژی ژێ نە هات، بەلێ تەنها

---

[٤١٤] رەوشت رەشید رەسول، دیدار، ل رێکەفتی ٢٠١٧\١\١٩، ل ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد_دهوک.

[٤١٥] Kovan Sindî, Rojên Etûn, r. 239.

ب وی ئاگری را دپەیڤی: نە ژ خاکا وەلێت پیروزترم...ئەی ئاگرێ پیروز بلا ئەز وەها ب تە بسوژم و ببم ئێتوون![٤١٦]

ب ڤی رەنگی لاشێ خوە دشەوتینە و پەیامەکێ ددە دەورووبەرێ خوە و تولا خوە ڤەدکە. ل گور قوتابخانا دەروونشیکاری، ئەڤ کەسێن ب ڤی ئاوای خوەدکوژن، تولا خوە ژ کەسێن دەوروبەر ڤەدکن، کو وەها هەست دکن، ئەو د ناخێ خوە دە کوشتنە. لێ هنەک جاران خوەکوژ ب ئازاردانا کەسێن دوروبەرێ خوە ڤێ کریارێ ئەنجام ددن، داکو پشتی مرنا وان غەمگین و خەمبار و پوشمان ببن و بکەڤن ژێر باندورا وژدان ئێشانێ دە. ئامانج و مەبەستا سەرەکە ئا خوەکوژان د ڤی حالەتی دە ئیشاندن و ئابروبرنا کەسێ بەرانبەرە.[٤١٧] بۆ تەکەزکرنا ڤێ بووچونێ پشتی کو نوورۆژ خوە دشەوتینە، یەکسەر خۆرشید خوە بەرپرسیار و شەرمزار دبینە. ب ئاوایەک رەوانبێژی رۆماننڤێسی دەربرین ژ ڤێ هەلویستا خۆرشیدی کرییە. ئەو ژی دەما دەستێ خوە دکە جەسەدێ سوتی ئێ کەچا خوە و دەستێ وی ژ تەنیێ رەش دبە و ب شون دە روندکێن خوە زوها دکە. ئەو تەنی ب سەروچاڤان ڤە دمینە:

ب وێ ماچێ لیڤێن وی ژ تەنیێ رەش بوون، دەمێ دەست بسەر روویێ خوە دا بر هەتا هەسێرێن خوە خوە ڤەمالە، ئەو تەنییا رەش یا وەکە تەنی_روونێ قەنج ب رۆندکێن خوە را تێکەل کر و دەستێ خوە سووکمێ خوە یێ ژ قەهران رەش یەکجار رەشتر کر.[٤١٨]

ئەم دکارن خوەکوشتنا نوورۆژێ ل گۆر بوویەران ب سەر ئەڤان مژاراندە پارڤەبکن:

_ هەبوونا نەخوەشیێن دەرونی وەکی (فوبیا، تراوما و خەموکی).

_ ژدەستدانا خوەشتڤیێ خوە شیانی.

[٤١٦] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر. ٢٤٨، ٢٤٩.
[٤١٧] کەریم شەریف قەرەچەتانی، نەخۆشی و گرفتەکانی دەروونی و کۆمەڵایەتییەکان، ر. ٣١٥.
[٤١٨] Kovan Sindî, Rojên Etûn, r. 250, 251.

_ سێوياتی، مرنا ديا وێ هێژ د تەمەنەک بچووک رەنگڤەدانەک مەزن ل سەر دەرونا وێ هشتييە. (بيگراس) (Bigras) د لێکولينا خوە دە گەهشتيە وێ ئەنجامێ، بێبەشبوون ژ سوز و ڤيانا دايکێ و تێکچوونا پەيوندييێ د گەل بابێ گرنگترين هوکارێ خوەکوشتنێ يە ل جەم هەرزەکاران (سنێلەيان).[٤١٩]

_ خەريبی و پەنابەری. ئەوێن ئاواری وەلاتەک بيانی ببن يان جهەک جدا ژ يێ وان دکەڤنە ژ ێر مەترسيا خوەکوشتنێ.[٤٢٠]

_ شکەستنا ئارەزوويان، کو کارڤەدانەک مەزن ل نوورۆژێ کر، ئەو ژی دەما وەها ژ بابێ خوە رە دبێژە:

> ئەز دلێ تە دشەوتينم، تو ژی ئارەزوێن من دپەرچينێ، ئەز نەچار دبم کو ڤان هزران بکم.[٤٢١]

دبە کو گەلەک سەدەمێن دن هەبن کو نوورۆژێ خوە شەوتاندبە، ژ بەر کو رەفتارا خوەکوشتنێ پرانيا جاران کوئەگەرە، نە بەس بۆ سەدەمەکێ ڤەدگەرە. ژ ئالييێ جڤاکی ڤە، وەکی دورکهايم ئاماژە دکە، دەما کو تاک هەست ب بێزاربوونێ و پشت گوهـ ئاڤيتن و کێمبونا خوە دکە، هينگێ هەستەک وەها ل جەم چێدبە، کو هيچ رۆل دنێڤ جڤاکی دە نينە و مينا مشەخوەرەکێ خوە دبينە. دوور نينە ئەڤ هەستە وی تاکی بەر ب خوەکوشتنێ ڤە پال بدە، ژ بەر کو ئازارا خوەکوشتنێ ل جەم وی ژ ئازارا تەنياتيا جڤاکی کێمتر نينە.[٤٢٢]ئەڤ جورێ خوەکوشتنێ ل گور دابەشکرنا دورکهايمی، خوەکوشتنا ئەزوکييە. ژ بەر کو تاک خوە کەسەک سەر ب وی گروپی ڤە نابينە و ب بريار و ئەڤی هەلويستی وەردگرە و خوە دکوژە.

وێنەيێ کەچەک کورد کو دنڤيبەرا پروبلەمێن سياسی و ئێن جڤاکی و ئێن دەوونی د هێت بوهژاندن. ئەڤە ژی وێنەيێ سەردەمەکێ ئا کەچا کوردە و ب سەدان کەچ و ژن

---

[٤١٩] سعد جلال، فی الصحة العقلية، دارالفكر العربی، القاهرة، ١٩٨٦، ر. ٤٦٨.

[٤٢٠]رێکخراوی WHO، نەهشتن و رێگری لە خۆکوشتن، بەرگی ١، ر. ٢٠.

[٤٢١] Kovan Sindî, Rojên Etûn, r. 247.

[٤٢٢] کەريم شەريف قەرەچەتانی، نەخۆشی و گرفتەکانی دەروونی و کۆمەڵايەتييەکان، ر.٣١٨، ٣١٩.

ب ڤی دەردی دە وندابووینە. کو ب هەموو ئالیان ڤە دکەڤن ئاریشەیان و دوماهیکێ ل خوەکوشتنێ دسەتمن.

١. تایبەتمەدنیێن کەسایەتیا نوورۆژێ:

نوورۆژ کەچەک کورد و گوندییە. سێوییە و کابانیا مالێ یە. رەوشا وێ ئا مەدەنی ژی (ژ چینا هەژارنە، نەخواندەوارە، ئاوارەیە).

باوەرییێن وێ ئێن جڤاکی ژی ئەڤ خالێن خوارێ نە:

_ دژی کەڤنشوپیا جڤاکی یە وەکی پەیمانا لاندکێ و هەر ووسان پێکگهورکانێ.

_ دژایەتیکرنا سەردەستییا باڤ سالاری. خوەشەوتاندنا وێ پەیامەکە بۆ ڤێ چەندێ.

خاسیەتێن کەسایەتیا وێ ژی د رۆمانێ دە ئەڤن: (ئەڤیندارە، ژ ئالییێ دەروونی ڤە نەخوەشە، کچەک زوور هەستیار و دل نازکە. بیانی و هاڤییە. رەشبینە د ژیانا خوە دە، دامای و پوسیدەیە و کچەک چاڤ نەترس و ب جەرگە). گەلەک ژ ڤان خاسیەتان گرێدای رەووشا وی ئا دەروونی نە.

٢. ئاوایێ خوەکوشتنێ:

_خوەسوتن (ئاگر):

خوەسوتن رێیەکە پرانیا جاران رەگەزێ مێ دگرە بەر بۆ ژ ناڤبرنا جەستەیی و خوە قورتالکرن ژ دەستێ باڤ، برا و ب شون دە مێر و ژ هەموویان گرانتر و درندەتر جڤاک، مەبەست پێ ئەوان داب و نەریتان ئێن وەکە قەفەسەک ئاسن بێ دەری و بێ پەنجەر.[٤٢٣] کریارا سۆتنێ "نەتەنێ ژ بۆ شێواندنا بەرجەستی یا مرۆڤی بکار دهێت، بەلکو رێکەکا نەراستەخۆیە ژ بو شێواندنا دەروون و سمعەتا کەسان ژی."[٤٢٤] هەروەسان "خوەکوژیا ژنان د جڤاکا مە دا پرانی خوەسوتنە."[٤٢٥] ژ بەر کو "د

---

[٤٢٣] ئاواز عەبدولا، پالنەرەکانی خۆسوتاندنی ژنان لە کۆمەلگای کوردیدا، ر ٧٦.

[٤٢٤] عارف حیتو، زیندان و ئەشکەنجەدان د رۆمانا سۆتنگەهـ دا، ر.٢٤.

[٤٢٥] Eta Nehayî, xwekujiya jinan û raza hilbijatina êgir, kovara(Zarema) , jimare (5), Amed, 2015, r. 82.

کوردەوارێدا ژی ژ ئەگەرێ بویەرێن سنسلەیی یێن سۆتن و وێرانکرنا کوردستانێ و پاشڤەبرنا کەسێ کورد، ڤێ کولتورێ سوتن و شێواندنێ جهێ خوە یێ د ناخێ کەسایەتییا کوردیدا کری و یێ بوویە بەشەک ژ وان خالێن رەش ب شێوەیێن راستەوخو یان نەراستەوخو دەربرینێ ژێ دکەت. نە دوور ئێک ژ سەدەمێ خوەسوتاندنا ژنان دکریارا خوەکوشتنێدا ڤەگەریتە ڤێ کولتورێ ڤەشارتی دناخێ کەسێ ستەم لێکریدا، چونکە پرانیا شەر و رەوشێن کارەساتا و ریدانێن سەرەکە ژ هەمیا پتر ژن و زاروکن."[٤٢٦] ئەگەرەک دن ژی هەیە کو ژن ب ئاگری ژیانا خوە ب دوماهی دئینن، ئەو ژی ژ بەر کو گاز، یان پانزین، ماددەیەکێ بەردەستە د مال دە.

هەر وەسان "هەلبژارتن و بکارانینا ئێگر بۆ خوەکوشتنێ بەروڤاژی هەلبژارتن و بکارانینا هەموو جورە کەرستە و ئامرازەکێ دن وەک وەریس بۆ خوەدارخستنێ، ژەهر و گاز و مادەێن بی هشکەر و هەتا مانگگرتن ژ خوارن و ڤەخوارنێ ژی. کو ئەڤ هەموو ژ هەلبژارتنا ئاسانترین و رەهەت و بێ ئازارترین جورێن خوەکوشتنێ و رزگاربوونا مرۆڤن ژ جەنگا هەبوون و ژیانێ."[٤٢٧] "هەلبژارتنا ئێگر بۆ خوەکوژیا ژنان ژبلی واتەیێ هلگرا چەندین پەیامێن تایبەتە کو پێوەندیا وێ ب هەلبژارتنێ ب خوەڤە هەیە، ئانکو ئاگر و تایبەتمەندێن دیار و ئاشکرا و رۆلا ئاگر د ژیانا شینبەر و وازبەر ئا مرۆڤ دە، ب گشتی وێ پێوەندی لگەل وان هەموو واتەیان هەیە کو ئاگر د دەروون و جەوهەرێ خوە دە ئەو هەلگرتنە. هەلبژارتنا ئێگر بۆ خوەکوشتنێ چقاس کو وێ پێوەندی ب رۆل و پلەو پایەیا جڤاکی و پیسکانالیزا کەسا خوەکوژ یان خوەسوژ ڤە هەیە. ئەو قاس ژی پێوەندی ب پسیکانالیزا ئێگر ب خوەڤە هەیە (گوستا باشلار) (١٨٨٤، ١٩٦٢)رەنگە یەکەم کەس بە بەروڤاژی کەسێن وەکە فروید کو ل پسیکانالیزا مرۆڤان دفکرن و دکولن، ل پسیکانالیزا تشتان چارتشتێن سەرەکە، ئاڤ، با، خاک و ئاگر) ب تایبەتی ل ئێگر دکوله"[٤٢٨] گوستا باشلار د پەرتوکا خوە ئا ب ناڤێ ناڤێ (پیسکانالیزا ئێگر) راڤەیەکە تێر و تەسەل ل سەر ڤێ مژارێ پێشکێش دکە. ئەڤ ئەدیب فیلوسوفێ فرەنسی، د دەستپێکا بەشا یەکەم ئا پەرتووکێ دە ب ڤێ ئاوای ئێگر

---

[٤٢٦] عارف حیتو، زیندان و ئەشکەنجەدان د رۆمانا سۆتنگەهـ دا، ر٢٤.

[٤٢٧] Eta Nehayî, xwekujiya jinan û raza hilbijatina êgir, r. 82.

[٤٢٧] هەمان ژێدەر و هەمان روپەل.

[٤٢٨] هەمان ژێدەر. ر. ٨٣.

راڤە دکە: "ئاگر دیاردەیەکە ئاوارتەیە کو وی هێز بۆ شروڤە و ڤەگوتنا هەموو تشتان هەیە. هەر چەندە ژیان نمایشی وان هەموو تشتان دکە کو ب لەز و بەز دگوهەرینە، لێ ئەو ئاگرە کو دشێت گوهەرانا لەز و بەزا وان تشتان ڤەبێژە. ئاگر وەک بوونەکە یەکجار گیاندار و یەکجار زندی، ژئالی یەکی ڤە شەخسی و خوەیی و دەروونی یە. ژ ناڤا جەوهەرڤە سەرهلددە و ب شێوەیا ئەشقێ دەردکەڤە. ئاگر وەک نەفرەت و کین دکەڤە دەروونێ تشتان. دناڤ هەموو دیاردەیان دە، ئاگر تەنێ دیاردەیەکە دشێت پر ب ئاشکرا دوو جورێن ئیعتیبادی و دژهەڤ وەرگرە؛ ئانگو هەم نمایشی خێرێ دکە هەم شەر. ل بوهشتێ دبرقە و ل دووژەهێ دسوژە."[٤٢٩] هەر وەسان ئەڤ فیلوسوفە عەشقا مرۆڤی بۆ ئاگری بۆ وی سەردەمی ڤەدگەرینە، دەما کو ژ ئالییێ باڤێ ڤە دهێت هایدارکن کو تشتەک خەتەرناک و بڤەیە، هینگی یەکەمین سینور ل دوور مرۆڤی دکشینە، بڤەیا ئاگر، بڤەیا نەهشت نێزیکبوونا ل هەموو وان تشتان کو مرۆڤ حەز ژ لێ نێزیکبوونا وان دکە.[٤٣٠]

هەر وەسان ل سەر ڤێ مژارێ و هەلبژارتنا ئاگری ل جەم ژنان بۆ ژناڤبرنێ باشلەر ڤێ یەکێ ب یەکەم بنپێکرنێ ڤەدگەرینە لەو ما خوەسوتنا ژنان کو ئەنجاما پشتبادان بێهیڤیتیێ یە ل راستیا ژیانێ، د راستیێ دە ڤەگەرینا وێ یە بۆ سەردەما زاروکاتیا خوە و کرنا یەکەم کارێ نەکری کو بێ فەرمانا باڤک یان خوەیێ ئوجاخێ مالێ.[٤٣١] باشلەر ب ئاوایەک جودا ل ڤێ مژارێ دنێرە، لێ دیسان ئاگر وەکە سوتن، خوەلی و ژناڤبرنا جەسەدی دهێت، دەما کو ژن جەسەدێ خوە بەرپرسیارا هەموو نەخوەشی و ئازاران دبینە، پەنایێ بۆ سوتنا وی لاشی دکە. هینگێ جەستەیێ وێ رێکەکە سەرەکی یە ل بەرمرۆڤبوونێ یان وەرگرتنا وێ ناسنامەیا نوو یا کو د ئەنجاما تێگەهشتنا وێ یا تازە دە دەردکەڤە. دڤان جورە جڤاکان ئێن وەکە جڤاکا مە دە، مرۆڤ بەری مرۆڤبوونا خوە، یان ژنە یان ژی زەلامە.[٤٣٢]مەبەست ژ ڤێ گوتنێ ئەوە کو ل پێشیا هەرتشتی رەگەز گرنیگە نە مرۆڤ بوونو ئەڤە ژی بۆ وان جڤاکان ڤەدگەرە ئێن گرتی. بەریا پرسا ناسناما مرۆڤبوونی پرسا رەگەز و جەسەدی دهێت کرن. وەکە دیار

---

[٤٢٩] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ر.٨٣.

[٤٣٠] هەمان ژێدەر، ر. ٨٤.

[٤٣١] هەمان ژێدە ر و هەمان روپەل.

[٤٣٢] هەمان ژێدەر، ر. ٨٣.

نوورۆژ ژی وەها دهیت دیتن، نەک مرۆڤ، ژبەر هندێ ژی دبە قوربانیا خوەستەکێن باڤێ خوە، و ئاریشا سەرەکە ژی جەستەیێ وێ ئێ مێ یە، رەنگە ئەگەر نیربایە قەدەرا وێ نە وەها بایە. د ئەنجام دە ئاگری هەلدبژێرە و خوە ب داوی تینە. هەلبەت رووب روبوونا مرۆڤ لگەل ئێگر، ژ دەستپێکا هەبوونا مرۆڤ هەتا نها رووبروبوونەک سەخت و هەستا مرۆڤی ل هەمبەر ئاگری هەستەکە دژوارە. ئاگر ژ ئالیەکێ ڤە تین و گەرم و روناهیێ بەلاڤ دکە و نیشانا پاککرن و ژناڤبرنا هەموو پیسانە؛ مەیلا جنسی، سێکسی، سۆزێ دلەبتینە (چنکو ئاگر ب تایبەتی لنک ژنان، بەروڤاژی ئاڤێ نێرە). ژ ئالییەک دی ڤە دسوژە (لەش دشەوتینە کو پیسیا وی گیانە). مرۆڤ ژ ئالییەکێ ڤە هەز ژێ دکە و بەرەڤ پیربوونێ ڤە دچە، ژ ئالیەکی دی ڤە ژێ دترسە و ژێ دوور دکەڤە. ئەڤ هەر دوو نرخین دژوار ێن ئێگر ل نک مرۆڤ، ژ وان ئا یەکەم چاڤکانیا وێ د زانیاریا زێهنی و تاکەکەسی دەیە و ژوان ئا دویەم ژ زانیاری و تێگەهشتنا ئەینی و تەجروبەیا جڤاکی چاڤکانیی وەردگرە."[٤٣٣] مەبەست ژڤێ گوتنێ ئەوە، دەما خوەکوژ ئاگری بۆ خوەکوشتنێ هەلبژێرە، ئەڤ ژێگرتنە چاڤکانی ژ چ وەرگرتییە، هەستەکە تاکەکەسی یە، یان جڤاکی یە.

رۆماننڤیسی ژی هەمان بۆچوونا باشلاری د رۆمانا خوە دە بەرجەستەکرییە، بەری مرۆڤ بوونا نوورۆژێ رەگەزێ وێ یە. ژ بەر هندێ ژی باڤێ وێ د ئاگرێ حەزێن خوە ئێن نێر دە دشەوتینە ب خوە رە دکە پێکگهور. هەر وەسان لایەنێ سیاسی و باندوورا جەنگێ عێراقێ ل سەر گوند و باژار و ئەنفال و کێمیابارانکرنا کوردان. هەموو ب رێیا ڤێ لەهنگێ دایە دیارکرن. کو کەچا کورد هەرتم بوویە قوربانا جەنگ و رێکەفتنێن سیاسی. لێ بەلێ دیسان یا ژ هەموویان کەمباختر، بابەتێن جڤاکی، کو هێش ب کەچ و ژنا کورد ڤە وەکە موهرەکی زەلقییە و نەهاتییە ژێبرن. ئاریشێن ژن و کەچا کورد بەهرا پتر کێشە ئێن جڤاکی و خێزانی نە و ب سەر هەموو گرفتاریان دکەڤە. کو د ڤێ رۆمانێ دە ژی رۆماننڤیسی ئەڤ بابەت ئازراندیە و ئەنجام ژی دیارکرینە و ئەو ژی خوەکوشتنا نوورۆژێ.

خوەکوشتنا سەرنەکەفتی و سەرکەفتی د رۆمانێن کوڤان سندی دە، د ئاست و کەسایەتیێن جودا دە بەرچاڤ بوون. د هەر چوار رۆمانێن وی ئەڤ فێنومێن دهێت

[٤٣٣] هەمان ژێدەرێ بەرێ، ڕ. ٨٤.

ڤـەدیتن. د خوەکوشـتنا سـەرنەکەفتی دە، شـەش کەسـایەتی د رۆمـانێن وی دە (هـزر، گـەف، هـەول و پێشـنیارا) خوەکوشـتنێ دکن. کو دنێـڤ ڤـان شـەش کەسـایەتیان دوو رەگەزێ مێ نە (گولێ و پێتا). لێ هەر چوارێن دی زەلامن (حـەجاج، یـاڤوز، سـەلمان و رەشو). ئەڤ هزر و هەلویست بێگومان ئاستێ ژین و ژیارا وان ژ هەڤ جیاوازن. کو هن ژ وان ژ بەر نەرەحتیا دەروونی و ئازالادانا وژدانێ هزر و گەفا خوەکوشتنێ دکن. هـن ژ وان ژ بـەر بـارودوخێ نـەخوەش و بندەسـتیا ژنـێ د جڤاکـا کـوردی. وەکـە روبوتەکێ ب تـەنێ بۆ تیرکرن و دابینکرنـا حـەز و ئارەزوویـان لـێ تەماشـەدکن. هـەر وەسـان ژبـەر زوولـم زووردارییـا داگیرکـەران، زینـدانی د ڤـێ رلاۆمـانێ دە ئارەزوویـا خوەکوشتنێ و هەولا وێ دکن. ئـەڤ یـەک ژی هـەموو رۆماننڤێسـی ئیلهـام و چاڤکانیـا خـوە ژ جڤـاک و سـەردەمەک دیروکـی وەرگرتییـە و د رۆمـانێن خـوە کرییـە مـژار و ئازراندیینە.

د خوەکوشـتنا سـەرکەفتی دە، (دەهـ)کەسـایەتیێن رۆمـانێ وی خوەدکـوژن، ژ هـەر دەهـ کەسـایەتییان، (چـوار) ژ وان ژنـن و (شـەش) زەلامـن. رەگـەز، تەمـەن، ژینگەهـ و ئاسـتێ وان ئـێ روشـەنبیری و ئـێ جڤـاکی ژ هـەڤ جـودا نـە، هـەر یـەکێ ئگـەر وز فاکتـەرێن خـوە ئـێن تایبـەت هەنـە. هـن ژ وان ژ بـەر سـزادانا دەروونـی و هـەبوونا نەخوەشیین دەروونی خوەدکوژن. هن ژوان ژبەر ئـەڤینا قەدەغـە و پاقژکرنـا روومـەت و ناموسێ خوەدکوژن. هن ژی ژ بەر کەڤنە شـوپی و نـەریێتن جڤاکی پـەنایێ بۆ ڤێ رەفتارێ دبن. لێ رۆمـاننڤێس ئەگـەر و هوکـارێن وان گشـان ب هـەڤرا گرێددە و ژبلـی حـالاتێن دەروونـی ئـێن کەسـایەتی، ژینگـەهـ و جڤـاکی سـەدەمێ سـەرکە دبینـە، وەکـە پەروەردە، بارێ کەتیێ ئابووری، تێکچوونا خێزانێ، نەبوونا پەرگالەیا سیاسی و هتد...

ئەڤ رۆمان و کەسایەتی بەلگەدارییێ ل سەر ڤێ رەفتارێ د ناڤ جڤاکا کوردی دە دکە. ژ بەر کو رۆمان وەک خودیکا جڤاکی دهێت ڤەدیتن. رۆماننڤێسـی ژی شـیایە ب ئاوایـەک جڤـاکی و دەروونـی رەفتـارێ دگـەل ڤـێ دیـاردێ بکـە و ب رییـا بابـەت و بوویەران ئەڤێ یەکێ ب ئەگەر و چـەوانی ڤە ب ددە پیش چاڤێن خوەندەڤانان و رییا چارەسەرییێ بۆ خوەندەڤانی دهێلە.

هـەر وەسـان دیاربوو کو کوڤان سندی ژ هـەموو رۆماننڤێسـێن دەڤـەرا بەهدینان گرنگیێ ب مژارا خوەکوشتنێ ددە. رەنگە ئەڤە ژی بۆ وێ دیاردا بەربـەلاڤ و زندی د

ناڤ جڤاکا کورد دە ڤەدگەرە، ب تایبەتی مەسەلا ژنێ و بن دەستیا وێ. لێکولەر (هیوا فریادەڕس) دی پەرتوکا خوە دە، ئامارێن ڤێ دیاردێ ل سەرانسەر هەرێمێ دیارکرییە. مە بەری نها ژی دە ئەڤ یەک دابوو دیارکرن، کو هەر سال نێزی حەفتێ کەسان خوە ل سەرانسەر هەرێما کوردستانێ خوەدکوژن. ل گول جڤاکناس و دەروونناسان، سەدەمێ سەرەکە، ئەگەرێن ئاریشێن خیزانی، ئاریشێن ئابووری و یا سییەمین ژنوو ژبەر هوکارێن دەروونی. ئانکو ئەم دکارن ببێژن، رەفتارا خوەکوشتن ل هەرێما کوردستانێ بێهتر ژ بەر ئاریشێن جڤاکی و ئابووری نە. لی رۆماننڤێسی هەر دوو ل بەرچاڤ وەرگرتینە.

ئەنجام

بابەتێن د رۆمانێ دە, هەم ب دەروونیا رۆماننڤێسی ڤە, هەم ژی ب وان شەرت و مەرجێن, کو رۆماننڤێس تێدا دژیت گرێداینە. ژ ئالییەکێ ڤە رۆماننڤێس ڤان شەرت و مەرجێن جڤاکی, دەروونیا وەلاتێ خوە دخە د ناڤ رۆمانێن خوە دە, ئەڤ یەک ژی د رۆماننڤێسیا کوڤان سندی ژی دە دهێت دیتن, رۆمان وەک نەینکەکێ یە و مرۆڤ دکارە ب ئاوایەک زەلال ئەوان رەوشا ببینە, یێن کو رۆماننڤێس ڤال دکە.

ئەڤ خەبات ل سەر مژارا خوەکوشتنێ د رۆمانێن کوڤان سندی دە هاتییە ئەنجامدان و ئەنجامێن مە ژی ل سەر دوو بەشان پارڤە دبن:

ئێک: بەشا تیوری:

خوەکوشتن دیاردەک کەڤنارە و د هەموو سەردەمان دە هەبوویە و رەفتارەک پر ئەگەرە. بۆ مە ئەو یەکە خویابوو، کو هەر ژ سەر دەما کەڤن دە خوەکشتنێ شوپا خوە د ژیان و تێکستێن نڤیسکاران دە کرییە و پەیوەندییەک موکم ب نڤێسین و هەستێن هوزانڤان، درامانڤێس و رۆماننێڤسان ڤە هەیە. هەر وەسان ئەو یەک ژی دیاربوو کو رێژەیا هەرە زێدە ئا نڤیسکارێن خوەکوژ، هوزانڤانن. هەر ژ دیروکا خوەکوژیا نڤیسکاران، هوزانڤان پێشەنگ بووینە، وەکە هوزانڤانا گرێکی (ساپڤو)ێ شەش سەد سالان ژ بەری زاینێ خوەکوشتییە. ئەڤ دیاردە بەردەوام بوو، هەیا سەردەما مودەرن، کو رێژەیەکا زوور ژ هوزانڤان و نڤیسکاران خوەکوشتینە، بێگومان ئەگەر و هوکارێن وان ژی ژ هەڤ جودابووینە.

هەر وەسان د وێژەیا کوردی ژی دە، ئەڤ رەفتار دهێت ڤەدیتن و سێ نڤیسکارین کورد ژی خوەکوشتینە، دوو هوزانڤان و یەک ژی چیروکنڤیس.

دیسان د ڤێ بەشی دە، بۆ مە دیار بوو، رۆمانا دەڤەرا بەهدینان ژی تا رادەیەکێ بەحسا ڤێ مژارێ کرییە و کێشەێن جڤاکی و دەروونی د ناڤا کومەلگەهێ ئازراندینە و سەرجەمێ کەسایەتین خوەکوژ د هەموو رۆمانێن دەڤەرێ دە دگەهیتە (٢٥) کەسایەتیان.

دوو: بەشا پراکتیکی:

د ڤێ بەشێ دە, مە ڤالا خوەکوشتنێ د رۆمانێن کوڤان سندی دە کرینە و ئامارا کەسایەتیێن کو بووینە هێڤێنێ خەباتا مە، ب گشتی (١٦) کەسایەتی نە. (شەش) ژ وان خوەکوشتنا وان پێکنائێ. ژ وان شەش کەسایەتیان (دوو) ژنن و (چوار) زەلامن. هوکار و ئەگەرێن وان ژی نیزی هەڤن. وەکە (گولێ و پێتا) کو هەر دوو وەک دوو ژنێن بندەست و چەوساندی د رۆمانێ دە دیارن. ئەڤە ژی راست و راست دەربرینێ ژ رەوشا ژنا کورد د جڤاکی دە دکە. هەر وەسان (حەجاج و یاڤوز) ژی نوونەراتیا کەسێ زووردار و کوژەک دکە. (سەلمان و رەشو) ژی وەک دوو کوردێن زیندانی و چەوساندی د رۆمانێ دە دەردکەڤن پێش. ل گور بۆچوونا رۆماننڤیسی نە بەس کەسێن بندەست هزر و گەڤا خوەکوشتنێ دکن، بەلکو کەسێن زووردەست و سەردارژی هزرێ د ڤێ رەفتارێ دە دکن. ئەڤە ژی بۆ وان لایەنێن دەروونی ڤەدگەرە ئێن کو، دبن ئەگەرا لڤاندن و ئازاردانا وژدانا مرۆڤێ تاوانبار.

د خوەکوشتنا سەرکەفتی دە، (نەهـ) کەسایەتی خوەدکوژن، دگەل (رەخەدێ) د رۆمانا (باگەرێن رەش) دە دبنە (دەهـ), لێ رولا وێ درۆمانێ دە کزە و نەبەرچاڤە. (چوار) ژ وان ژنن و (شەش) زەلامن. رەگەز، تەمەن، ژینگەهـ و ئاستێ وان ئێ روشەنبیری و ئێ جڤاکی ژ هەڤ جودا نە، هەر یەکێ ئەگەر و فاکتەرێن خوە ئێن تایبەت هەنە. هن ژ وان ژ بەر سزادانا دەروونی و هەبوونا نەخوەشیێن دەروونی خوەدکوژن. هن ژوان ژبەر ئەڤینا قەدەغە و پاقژکرنا روومەت و ناموسێ خوەدکوژن. هن ژی ژ بەر کەڤنەشوپی و نەرییتن جڤاکی پەنایێ بۆ ڤێ رەفتارێ دبن. لێ رۆماننڤیس ئەگەر و هوکارێن وان گشان ب هەڤرا گرێددە و ژبلی حالاتێن دەروونی ئێن کەسایەتی، ژینگەهـ و جڤاکی سەدەمێ سەرەکە دبینە، وەکە؛ پەروەردا زارووکینیێ، بارێ کەتییێ ئابووری، تێکچوونا خێزانێ، نەبوونا پەرگالەیا سیاسی و هتد...

هەر وەسان رۆماننڤیس ب رییا ڤان کەسایەتیان ئاریشە و ئەگەرێن سەرەکە ئێن کو تاک توشی دیاردا خوەکوشتنی دبن بەرچاڤ دکە و ژ هەر چوار ئالیان ڤە رەوشا خوەکوژی شروڤەکرییە و هن مژارێن گرنگ ئازارندینە، وەکە، ئەڤینا قەدەغە، بەدبەختی، پوشمانی، رادەست نەبوون، ئابرووچوون و زەواجا ب زووری. ئەڤێ یەکێ ژی هەموو بۆ ژینگەهـ و دەورووبەری ڤەدگەرینە و ئاریشین جڤاکی، وەکە پرانیا جڤاکناس و دەروونناسێن کورد، ژیدەرێ ئەڤێ دیاردێ دبینە. هەلبەت بەحسا لایەنی

دەروونـی ژی کریـە، لـێ کێشـەیـێن دەروونـی ژی چاڤکانیـا خـوە ژ دەوروبـەری وەردگرە، وەکە، ژینگەها خیزانی، ژینگەها ئابووری، ژینگەها جڤاکی ژینگەها سیاسی .

چاڤکانی

أ- ب زمانێ کوردی:

پەرتووک:

أمین عبدالقادر، دوو چەمکێن هاڤیبوون یاخیبوون د هۆزانا نویخازا کوردی دا، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد دهۆک، ٢٠٠٥، ر. ٢٤.

برۆس کۆهێن، بنەماکانی کۆمەلناسی، و. چەکۆ ئەحمەدی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی رۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٤.

بلند محمد، سوتنگەهـ ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد، دهوک، ٢٠٠٥.

بەهزاد حەوێزی، پەیامێک لە ئایندەوە، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، ٢٠١٠.

بوساحە ئەحمەد، مردن لە ڕەوانگەی ئایینەکانەوە، و. دانا مەلا حەسەن، ناوەندی روشەنبیری و هونەریی ئەندێشە، سلێمانی، ٢١٤.

بوکنەر ب. تراویک، مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (ئەدەبیاتی کۆن و سەدەکانی ناڤێن)، و. حەمە کەریم عارف، بەرگێ١، دەزگای توێژینەوە و بلاوکردنەوی موکریانی، هەولێر، ٢٠٠.

بوکنەر ب. تراویک، مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (ئەدەبیاتی کۆن و سەدەکانی ناڤێن)، و. حەمە کەریم عارف، بەرگێ٢، دەزگای توێژینەوە و بلاوکردنەوی موکریانی، هەولێر، ٢٠٠٨.

تانیا ئەسعەد محەمەد، دیاردەی غەم لە شیعری حەسیب قەرەداغییدا، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١١.

تحسین ناڤشکی، تاڤگە لێگەڕیان ل رۆناهیا پرا جینۆتێ، لەبلاوکردنەوی وەزارەتی روشنبیری، هەولێر، ٢٠١١.

تحسین ناڤشکی، ژانێن سیناهیی، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسکارین کورد، دهوک، ٢٠٠٥.

تحسين ناڤشكى، ئالييێ دى يێ پرێ، وەشانێن ئێكەتيا نڤيسكارێن كورد، دهوك، ٢٠١٠.

جوئێل شارۆن، دە پرسيار لە ڕوانگەی كۆمەڵناسييەوە، و. هەورامان فريق، پرۆژەی هاوبەشی دەزگای موكريانی و كۆمەڵەی كۆمەڵناسان، هەولێر، ٢٠٠٩.

جۆن كارڵ فلوجل، مرۆڤ و ئاكار و كۆمەڵگە، و. سەلاح سەعدی، چاپ و بڵاوكردنەوی نارين، هەولێر، ٢٠١٢.

حەسەن قائميان، ژيان و بەرهەمەكانی سادق هيدايەت، چاپی سێيەم، ناوەندی ڕۆشنبيری و هونەريی ئەندێشە، سلێمانی، ٢٠١٦.

حەسەن يوسف بيرێژی، ڕەهندی كۆمەڵايەتی لە رۆمانی عەتای نەهايی، بەڕێوەبەرايەتی چاپ و بڵاوكردنەوی هەولێر، ٢٠١٣.

حەسەن ئيبراهيم، خەجا بەرلينی (رۆمان)، ٢٠٠٨.

حەمەكەريم عارف، دەربارى برايانی كارامازۆف، و. ژ فارسی، چاپی دووەم، ناوەندی ڕۆشنبيری و هونەری ئەندێشە، سلێمانی، ٢٠١٥.

حەمەكەريم عارف، ناودارانی ئەدەب، دەزگای توێژينەوە و بڵاوكردنەوەی موكريانی، هەولێر، ٢٠٠٩.

حەيات شەرارە، مايكۆڤسكی، و. ئيبراهيم ئەحمەد حسێن، چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١٢.

دلێر داود فەتاح: سيمبۆل د رۆمانا رۆژێن ئێتوون دا يا رۆماننڤێس (كۆڤان سندی). چاپخانا هيڤی، هەولێر ٢٠١٦.

ڕەشاد ميران، مەعريفە تاک و كۆمەڵ لە ڕوانگەی سۆسيۆلۆگيايی مەعريفەوە، چاپ و دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠١٠.

رەمەزان حەجی قادر، جه‌ د رۆمانا كوردی يا دەڤەرا بەهدينان دا (گەريان ل بابێ بەرزە و دوزەخا مرنێ)، وەشانێن ئێكەتيا نڤيسەرێن كورد، دهوك، ٢٠٠٦.

ڕێبوار مەحەمەد مەلازادە، نالی و سایکۆلۆژیای شیعر، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠١٦.

ڕێکخراوی WHO، نەهشتن و ڕێگری لە خۆکوشتن بۆ کارمەندانی زیندان و چاکسازییەکان، و. عارف حیتو ، بەرگی ٢، چاپخانەی ماردین، هەولێر، ٢٠١٢.

ڕێکخراوی WHO، نەهشتن و ڕێگری لە خۆکوشتن، و. عارف حیتو، بەرگی ١، چاپخانا ماردین، هەولێر، ٢٠١٢، ر. ٣.

سابیر بەکر بۆکانی, تاوانبار و سزا, دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم, سلێمانی, ٢٠٠٢.

سدقی هرۆری، کورێ زنارێ سەربلند، دەزگای چاپ و بلأوکردنەوی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨.

سەبریا سالح، خێزانا بەختەوەر، ڕێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ، دهوک، ٢٠١٢.

سەبور عەبدولکەریم (شکار)، چەمکی ژیان و مردن لەشیعری مەولەوی و مەولانای ڕۆمی دا، ناوەندی غەزەلنوس، سلێمانی، ٢٠١٤.

سەعید دێرەشی، کەلهێن ئاڤا، کومەکا ڤەکۆلین و تێکستێن کلاسیکی، دەزگەهێ سپیرێز، دهوک، ٢٠٠٥.

سەعید دێرەشی، کەلهێن ئاڤا، کومەکا ڤەکۆلین و تێکستێن کلاسیکی، دەزگەهێ سپیرێز، چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ، هەولێر، ٢٠٠٥.

سوزان جەمال، سایکولوجی مییەتی، دەزگایی موکریانی، هەولێر، ، ٢٠٠٩.

سۆزان جەمال، لەگەڵ سایکۆلۆژیا دا، بەڕێوەبەرێتی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی، ٢٠١٢.

سوزان لی ئەندرسۆن، فەلسەفەی دۆستۆیڤسکی، و. فازڵ مەحمود وەلی، دەزگای وەرگێران، هەولێر، ٢٠١٠.

عارف حيتو، حالەتێن دەروونی د رۆمانا كوردی یا دەڤەرا بەهدینان دا، لێكولینێن وێژەیی تایبەت ب فەستیڤالا دهۆک یا روشەنبیری ٣، وەشانێن ئێكەتیا نڤیسەرێن كورد، دهوک، ٢٠١٠.

فایەق سەعید، خۆكوژی منالٚ، چاپ و بلاوكردنەوی رەنج، سلێمانی،٢٠١٠.

فیۆدۆر داستاییفسكی, برایانی كارامازۆف, و. ئەمین گەردیگلانی, دەزگای توێژینەوە و بڵاوكردنەوی موكریانی, هەولێر, ٢٠٠٧.
قاسم حسێن، مرۆڤ لە ڕوانگەی فرۆیدەوە، و. عەبدولموتەلیب عەبدولڵا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٢.

كەریم شەریف قەرچانی، نەخوشی وگرفتە دەروونی و كومەلایەتییەكان، چاپی دووەم، چاپخانا پەیوەند، سلێمانی، ٢٠١٠.

لویس كوزەر، دۆركهایم ژیان و ئەندێشە، و. محەمەد قادر، خانەی چاپ و بڵاوكردنەوەی چوارچرا ،سلێمانی، ٢٠٠٨.

مایحە عونی القصیر و صبیح عبدالمنعم احمد، سۆسیۆلۆژیای خێزان، و. صابر بكر بوكانی، لەبلاوكراوەكانی سەنتەری تۆێژینەوە و لێكولینەوی كومەلایەتی و تاوان، ٢٠٠٢.

محسن عبدالرحمن، ڤیان ددەمەک ژاندار دا، وەشانێن ئێكەتیا نڤیسكارێن كورد، دهوک، ٢٠٠٥.
محمد لطیف عبدالرحیم (باڤێ نازێ)، دیرۆكا ئەدەبا بیانی، ئەدەبا سەردەما ناڤین و ڤەژینێ، بەرگێ ٣، رێڤەبەریا چاپ و بەلاڤكرنێ، دهۆک، ٢٠١٣.

محمد لطیف عبدالرحیم (باڤێ نازێ)، دیرۆكا ئەدەبا بیانی، ئەدەبا سەد سالا ١٧ و ١٨، بەرگێ ٤، رێڤەبەریا چاپ و بەلاڤكرنێ، دهوک ، ٢٠١٣.

محمد لطیف عبدالرحیم (باڤێ نازێ)، دیرۆكا ئەدەبا كەڤنارە (ئەدەبا یۆنانی)، وەشانێن زانكۆیا دهوک، ٢٠١٠.

مەحەمەد كەمال، ئۆنتۆلۆجی بنەڕەتی و بوونی مۆڤ، دەزگەهێ سپیرێز، دهوک، ٢٠٠٧.

موعتەسمساڵەیی، ئەدەب و هونەر، چاپخانا شەهید ئازدا هەورامی، کەرکوک، ٢٠١٢.

میهرداد میهرین، قوتابخانە فەلسەفییەکان، و. سیدۆ داود عەلی، خانەی چاپ و پەخشی ڕێنما، چاپی سێیەم، سلیمانی، ٢٠١٢.

نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، فەرهەنگی زاراوەکانی ئەدەب و زانستە مرۆڤایەتییەکان، ناوەندی غەزەلنوس، ٢٠١٥.

هەرێم عوسمان، چەمکی مردن لەزمانی کوردییدا، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، ٢٠١٣.

هیمداد مەجید عەلی مەرزانی، کوشتن بە بیانوی نامووس، و. حەسەن عەبدولکەریم، وەزارەتی ڕۆشنبیری ، هەولێر، ٢٠٠٩.

هیوا عمر احمد, دەرونزانی, دەزگاری روشنبیری و بلاوکردنەوی کوردی, بەغدا, ١٩٨٣.

هیوا فریادەڕس، ئەمەیە ژیانی ژن، لێکۆڵینەوەیەکی ئاماری_بەراوردکارییە لەسەر توندوتیژییەکانی بەرانبەر بە ژنان لە هەرێمی کوردستان، سلێمانی، ٢٠١٤.

ئارام سەدیق، نووسەران و هەڵبژاردنی مەرگ، سلێمانی،٢٠٠٠.

ئاواز عەبدوڵا، پاڵنەرەکانی خۆسووتاندنی ژنان لە کۆمەڵگایی کوردیدا، توێژینەوەیەکی مەیدانییە لەناو شاری سلێمانیدا ئەنجامدراوە، لەبڵاوکراوەکانی یەکێتی ژنانی کوردستان، ٢٠٠٨.

ئەحمەد عەیاش، خۆکۆشتن، و. سوزان جەمال، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١١.

ئەمەل مەبرەک، فەلسەفەی مردن لە فیرعەونەکانەوە تا لاکان، و. ئارام ئەمین شوانی، لە بلاوکراوەکانی کتێبخانەی فێربوون، هەولێر، ٢٠١٥.

ئەمین عەبدولقادر، تیۆر و تەکنیکێن شرۆڤەکرنا ڕۆمانێ، تیۆر، گوشێ نێرینێ، مۆنتاج، دیالۆگ، ڕێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ و ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد، دهوک، ٢٠١٢.

ئومێد سەگڤان، ناخێن دەرزی، وەشانێن پەرتوکخانا خانی، دهوک، ٢٠١٦.

ئیحسان محمد ئەلحەسەن، ئینساکلوپیدیایی کومەلناسی ، و. دانا مەلا حەسەن، دەزگایی چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١٢.

Eskerê Boyîk, Nûra Elegezê, Çend dîdem ji edebeta Kurdên Ermenistanê, ji weşangeha Dengê Êzîdiyan, Oldenburg, 2004.

Helîm Yûsiv, Romana Kurdî, çapa yekemîn, weşanên Ronahî, Amed, 2011.

Haşim Ahmedzade, Romana Kurdî û Nasname, wergêran ji inglîzî Fahriye Adsay, weşana Avesta, Stembol, 2011.

Kovan Sindî, Bagerên Reş, ji weşanên (j&j), Amed, 2016.

Kovan Sindî, Feryadên Burcan, ji weşanên (j&j), Amed, 2014

Kovan Sindî, Nalînên Peravan, bergê 2, weşanên Han, Berlîn, 2010.

Kovan Sindî, Rojên Etûn, çapxana Zana, Duhok, 2007.

<u>كۆڤار:</u>

زاگرۆس رهایی، چما گەنج خوەکوژیێ هەلدبژێرن، كۆڤارا (مەتین)، ژمارە (١٤٦)، دهوک، ٢٠٠٨.

عارف حیتو، زیندان و ئەشکەنجەدان د رۆمانا سۆتنگەهـ دا، كۆڤارا (پەیڤ)، ژمارە (٦١)، دهۆک،٢٠١٢.

فەرهاد پیربال، ئەو بلیمەتانەی خۆیان کوشت، كۆڤارا (ڕامان) ژمارە (١٢٧)، هەولێر، ٢٠٠٧.

کەریم شەریف قەرەچەتانی، داهێنانی هونەرمەند و ئەدیبان لە ڕوانگەی سیگموند فرۆیدەوە، گۆڤاری (کاراوان)، ژمارە (١٣٥)، هەولێر، ١٩٩٩.

نافع ئاکرەیی، نامۆ بوون و چەند نموونە لە چیرۆکی کوردی دا، کوڤارا (کاروان)، ژمارە (٥)، ١٩٨٣.

نالەحەسەن، شیعر و خۆکوشتن (سارا تیسدەیل)، کۆڤار (رامان)، ژمارە (٢٢٩)، هەولێر، ٢٠١٦.

Azad Dîldar, Zarok, Şer û Trawma, kovara(Psîkolocya Kurdî), jimare (1), Amed, 2016.

EtaNehayî, xwekujiya jinan û raza hilbijatina êgir, kovara(Zarema) , jimare (5), Amed, 2015.

Kovan Sindî, Sebrî Silêvanî û Miriyema Kiçejin (Rexne), kovara (Xwenas) jimare (6) Berlîn, 2016.

هەڤ پەیڤین:

رەوشت رەشید رەسول، دیدار، ل رێکەفتی ٢٠١٧\١\١٩، ل ئێکەتیا نڤیسکارێن کورد_دهوک.

کوڤان سندی، دیدار، ل رێکەفتی، ٢٠١٧\١\١١، زاخۆ.

سایتێن ئەنترنێتی:

یوسف عیزەدین: لەتەوەری نووسەر و خۆکوشتن. ژ مالپەرا http://dengekan.info/(١٤.١٠.٢٠١٦).

Rindê Çaçan, Virginia Woolf – xatirxwestina di robarekî de. Ji malpera :http://www.nefel.com/kolumnists/kolumnist_detail.asp?PictureNr=11677&RubricNr=24&MemberNr=37&ArticleNr=8716 .(3.2.2017).

Luqman Polat: Romana Rojên Êtûn. Ji malperê: http://www.kulturname.com/?p=2615.(1.11.2016)

غیاث الدین نقشبندی، نامۆیی، ئەدیلاید، ئوسترالیا،www. tank. org
Kurdishthink، (20.12.2016)

د- زمانێ عەرەبی:

پەرتووک:

إميل دوركايم, الانتحار, ترجمه: الهئيه العامة السورية لكتاب, دمشق, ٢٠١١.

ايمن محمود، مشاهير المنتحرين، دار الفاروق للاستثمارات، الجيزة، ٢٠٠٨.

سعد جلال، فى الصحة العقلية، دارالفكر العربى، القاهرة، ١٩٨٦.

سيغموند فرويد, الأنا و الهو, ترجمة: محمد عثمان نجاتى, الطبعة الرابيعة, الدار الشرق, قاهيرة, ١٩٨٢.

سيغموند فرويد, مختصر التحليل النفسي, ترجمة: جورج طرابيشى, دار الطلعة, لطبعة الثانية, ١٩٨٦.

عبدلله بن سعد الرشد، ظاهرة الانتحار التشخيص و العلاج، مركز الدراسات و البحوث، جامعة نايف العربية للعلوم ألامنية، الرياض، ٢٠٠٦.

قاسم حسين صالح، علم النفس الشواز والاضرابات العقلية و النفسية، المطبعة جامعة صلاح الدين، أربيل، ٢٠٠٥.

الكتاب المقدس، العهدالقديم و العهداالجديد، (بيروت: جمعيات الكتاب المقدس المتحده، ط١٩).

نظام أبو حجلة، الطب النفسى الحديث، دار زهران للنشر و التوزيع، عمان، ٢٠٠٩.

نامەین ئەكادمی:

احمد فاضلى، أساليب التعامل مع الضغوط النفسيه لدى فئة من محاولي الانتحار و علاقتها بكل من الاكتئاب و اليأس، رسالة دكتوراة، جامعة الجزائر، كلية العلوم الإنسانية و الاجتماعية قسم علم النفس و علوم التربية الأرطوفونيا.

شوكت زين العابدين محمد عمر السندى، الانتحار فى إقليم كوردستان-العراق أسبابه – اثاره-علاجه (فى ضوء مقاصدالشريعة الإسلامية والعلوم الإنسانية محافظة دهوك انموذجا)، أطروحة دكتوراة، جامعة زاخو، فاكولتى العلوم الإنسانية، قسم اللغة العربية_جاميعة الاسلامية العالمية، كلية معارف الوحى و العلوم الإنسانية، ٢٠١٥.

وعد ابراهيم خليل الامير، ضاهره انتحار النساء حرقا، دراسة ميدانية فى مدينة السليمانية، مجله كركوك، العدد (١)، المجله (٥)، ٢٠١٠.

سایتێن ئەنترنێتی:

وليد على، فلسفة الانتحار عند الافلاطون، http://suicide٢٠٠٧.blogspot.com/٢٠١٣/٠٢/blog-post.html (5.06.2016).

https://ar.wikipedia.org/wiki/ أوديب_ملكا. (10.12.2016).

ت- زمانی ئنگلیزی:

Athena Vrettos. Psychological Novel in Peter Melville Logan (ed). The Encyclopedia ofthe Novel .2011 John Wiley & Sons, Inc.

Benjamın James Sadock , M.D, Vırgınıa Alcottsadock, M.D. Kaplan & Sadock's Synopsis Of Psychiatry: Behavioral Sciences/ Clinical Psychiatry: Emergency Psychiatric Medicine; Suicide , Ninth Edition. Philadelphia, Lippincott Williams & Wilkins. 2003.

George Masterton, Jonathan Cavanagh: Suicide And Deliberate Self-Harm. In: Eve C. Johnstone, D. G. Cunningham Owens, S. M. Lawrie, M. Sharpe, And C. P. L. Freeman. Companion To Psychiatric Studies. Seventh Edition. Edinburgh, Churchill Livingstone, 2004.

Lydia Ginzburg.(1991). On Psychological Prose.Ew Jersey: Princeton University Press.

psychological novel". *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online*.Encyclopædia Britannica *Inc., 2016. Web. 05 Oct. 2016 <https://www.britannica.com/art/psychological-novel>.*

د- زمانی ترکی:

Ulutaş Nurullah, Türk Romaninda Intihar (1872-1960), Uludag üniversitesi, Doktors Tezi ,2006.

سایتی ئەنترنێتی:

Paranoya > www. Psikolojik. Gen. tr. (20.03.2016)

K.T.

Zanîngeha Mardin Artukluyê

Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkiyeyê

Makezanista Ziman û Çanda Kurdî

Teza Lisansa Bilind

XWEKUŞTIN DI ROMANÊN KOVAN SINDÎ DE

Omeed SAGVAN
14711039

Şêwirmend (Navxweyî)

Doç. Alk. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Şêwirmend (Derekî)

Dr. Emin EBDULQADIR

2017-Mêrdîn